

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**YÜKSEK TEKNOLOJİLİ ÜRÜN DIŞ
TİCARETİNİN CARİ AÇIK ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN BİR
ANALİZ**

Mehmet Burak KARATAŞ

2502170136

TEZ DANIŞMANI

Prof.Dr. Selman YILMAZ

İSTANBUL – 2023

ÖZ

YÜKSEK TEKNOLOJİLİ ÜRÜN DIŞ TİCARETİNİN CARİ AÇIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN BİR ANALİZ

Mehmet Burak KARATAŞ

Küreselleşme ile birlikte ülkelerin karşılıklı ekonomik ilişkilerinin artması dünyadaki dış ticaret hacminin de artmasına sebep olmaktadır. Ülkelerin küresel ticari platformda elde etmek istedikleri kazancın artması bu ticaretteki konumlarına bağlı olarak ilerlemektedir. Kimi ülkelerin ithalat düzeyi fazla iken kimi ülkelerin de ihracat düzeyi fazla olmakta, bunun sonucunda da ekonomik dengeleri etkilenmektedir. Özellikle bilgi ekonomisinin çok önemli olduğu bu dönemde nitelikli iş gücünün üretimdeki payının artması yüksek teknoloji ürün üretimini ön plana çıkartmaktadır. Katma değeri yüksek bu ürünlerin ihracatından elde edilen kazançlar bu ürünleri üreten ülkelerin küresel dış ticaret hacminden daha fazla pay almalarına sebep olmaktadır. Bu çalışmada da yüksek teknoloji ürünlerin dış ticaretteki önemli payı göz önünde bulundurularak Türkiye ekonomisinde yüksek teknoloji ürün dış ticaretinin cari açık üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın sonunda yapılan ekonometrik analiz neticesinde cari açık ve yüksek teknoloji ürün ihracatının karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği ve cari açığın tek yönlü olarak yüksek teknoloji ürün ithalatını etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısı ile Türkiye ekonomisinde katma değeri yüksek olan yüksek teknoloji ürün üretimine ve ihracatına önem verilmesi cari dengenin sağlanmasına da önemli bir boyutta katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cari açık, yüksek teknoloji, dış ticaret, ihracat, ithalat

ABSTRACT

THE EFFECT OF FOREIGN TRADE OF HIGH TECHNOLOGY PRODUCTS ON THE CURRENT DEFICIT: AN ANALYSIS FOR THE TURKISH ECONOMY

Mehmet Burak KARATAŞ

The increase in the mutual economic relations of countries with globalization causes an increase in the volume of foreign trade in the world. The increase in the income that countries want to achieve in the global commercial platform progresses depending on their position in this trade. While the import level of some countries is high, the export level of some countries is high, and as a result, their economic balances are affected. Especially in this period when the knowledge economy is very important, the increase in the share of qualified labor force in production brings the production of high technology products to the fore. The gains obtained from the export of these products with high added value cause the countries producing these products to take a larger share from the global foreign trade volume. In this study, considering the significant share of high-tech products in foreign trade, the effect of foreign trade in high-tech products on the current account deficit in the Turkish economy was investigated. As a result of the econometric analysis made at the end of the study, it is concluded that the current account deficit and high-tech product exports mutually affect each other and the current account deficit affects high-tech product imports unilaterally. Therefore, giving importance to the production and export of high technology products with high added value in the Turkish economy will contribute significantly to the provision of the current account balance.

Keywords: Current account deficit, high technology, foreign trade, export, import

ÖNSÖZ

Son 20 senede insanlığın gidişatını değiştiren çok önemli teknolojik gelişmeler yaşanmıştır ve bu değişim tüm hızı ile devam etmektedir. Bu değişimin öncüsü olan ülkelere bakıldığında ise bilgi ekonomisinin önemini anlayan ve bu doğrultuda yatırımlarını artıran ülkeler karşımıza çıkmaktadır. Bilgi ekonomisine yatırım yapan ülkeler hem nitelikli iş gücü ile yüksek teknolojik ürün üretmekte hem de bu ürünleri ihraç ederek dış ticaretten önemli bir kazanım elde etmektedirler.

Yapılan bu çalışmada yüksek teknolojik ürün dış ticareti bütün dünya ekonomileri için incelenmektedir. Gelişmiş ülkelere bakıldığında ise hukukun üstünlüğü sağlanmış, köklü eğitim politikalarına sahip ve dünya ticaretinde önemli pay sahibi olan ülkeler ön planda olmaktadır. Dolayısı ile yüksek teknolojik ürün dış ticaretinden en çok bu ülkeler kazanç sağlamaktadır.

Bu çalışmada da yüksek teknolojik ürün dış ticaretinin Türkiye ekonomisindeki payı cari açık üzerindeki etkisi ile incelenmektedir. Varılan sonuç ise literatürle benzer şekilde yüksek teknolojik ürün ihracatının cari dengeyi pozitif etkilediği yönünde olmaktadır.

Öncelikle çalışmamın başından beri bilgisi ve yönlendirmeleriyle bana ı ışık tutan danışmanım Prof.Dr. Selman YILMAZ hocama, her zaman bana olan inançları ve desteklerini esirgemeyen aileme, motivasyon kaynağım olan dostlarıma çok teşekkür ediyorum.

Mehmet Burak KARATAŞ

İstanbul,2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
TABLolar LİSTESİ	xviii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xx
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YÜKSEK TEKNOLOJİ, DIŞ TİCARET ve CARİ AÇIĞA KAVRAMSAL ve TEORİKSEL YAKLAŞIM

1.1.Kavramsal Olarak Teknoloji.....	3
1.1.1.Yüksek Teknolojiyi Belirleyen Faktörler.....	7
1.1.1.1. AR-GE Harcamaları.....	7
1.1.1.2. Patent Sayısı.....	8
1.1.1.3. Nitelikli İstihdam Sayısı.....	9
1.1.1.4. Tasarruf Miktarı	11
1.1.1.5. Sabit Sermaye Yatırımı	11
1.1.1.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	12
1.1.1.7. Dışa Açıklık.....	13
1.1.2.Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	14
1.1.2.1. Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	15
1.1.2.2. Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	15
1.1.2.3. Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	16
1.1.2.4. Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	17
1.1.3.Teknoloji Yoğunluğunun Ölçülmesi.....	17
1.1.3.1. AR-GE Yoğunluğu.....	17

1.1.3.2. İnovasyon Oranı.....	24
1.1.3.3. Nihai Ürünün Teknolojik Donatımı.....	26
1.1.4. Teknolojiyi Açıklamaya Yönelik Teoriler	26
1.1.4.1. Klasik Yaklaşımda Teknoloji.....	26
1.1.4.2. Marxist Yaklaşımda Teknoloji.....	27
1.1.4.3. Neoklasik Yaklaşımda Teknoloji	28
1.1.4.4. Schumpeter Yaklaşımında Teknoloji.....	30
1.1.4.5. Keynesyen Yaklaşımda Teknoloji.....	31
1.1.4.6. Harrod-Domar Yaklaşımında Teknoloji.....	32
1.1.4.7. Solow Yaklaşımında Teknoloji.....	33
1.1.4.8. Kaldor'un Teknoloji Yaklaşımı.....	34
1.1.4.9. Pasinetti'nin Teknoloji Yaklaşımı.....	35
1.1.4.10. Barro'nun Teknoloji Yaklaşımı.....	36
1.1.4.11. Nelson'un Teknoloji Yaklaşımı.....	36
1.1.4.12. Baumol'un Teknoloji Yaklaşımı.....	37
1.1.4.13. Keller'in Teknoloji Yaklaşımı.....	38
1.1.4.14. Phelps'in Teknoloji Yaklaşımı.....	39
1.1.4.15. Rodrik'in Teknoloji Yaklaşımı.....	39
1.2. Kavramsal Olarak Dış Ticaret.....	40
1.2.1. Dış Ticaretin Belirleyicileri.....	40
1.2.1.1. Birincil Faktörler.....	41
1.2.1.1.1. Yurt İçi ve Yurt Dışı Gelir Düzeyleri.....	41
1.2.1.1.2. Nispi Fiyat Farklılığı	41
1.2.1.1.3. Döviz Kuru.....	42
1.2.1.2. İkincil Faktörler.....	44
1.2.1.2.1. Ticaret Reformları.....	44
1.2.1.2.2. Para Politikası.....	45
1.2.1.2.3. Maliye Politikası.....	46

1.2.1.2.4. Firma Düzeyindeki Faktörler.....	47
1.2.1.2.5. Teknoloji.....	47
1.2.2.Dış Ticaretin Nedenleri.....	48
1.2.2.1. Yerli Üretimin Yetersizliği.....	48
1.2.2.2. Uluslararası Fiyat Farklılıkları.....	49
1.2.2.3. Uluslararası Mal Farklılıkları.....	50
1.2.3.Dış Ticaret Teorileri.....	50
1.2.3.1. Fizyokrasi.....	51
1.2.3.2. Merkantilizm.....	51
1.2.3.3. Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	52
1.2.3.4. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	53
1.2.3.5. Faktör Donatımı (Heckscher-Ohlin) Teorisi.....	54
1.2.3.6. Nitelikli İş Gücü Teorisi.....	55
1.2.3.7. Teknoloji Açığı Teorisi.....	56
1.2.3.8. Ürün Dönemleri Teorisi.....	56
1.2.3.9. Tercihlerde Benzerlik Teorisi.....	57
1.2.3.10. Ölçek Ekonomileri Teorisi.....	58
1.2.3.11. Monopolcü Rekabet Teorisi.....	59
1.2.4.Dış Ticaret Politikasının Amaçları.....	59
1.2.5.Dış Ticaret Politikasının Araçları.....	60
1.2.5.1.Tarifeler.....	60
1.2.5.2.Tarife Dışı Önlemler	62
1.2.6.Dış Ticaret Politikası.....	63
1.3.Kavramsal Olarak Cari Açık.....	64
1.3.1.Cari Açığı Belirleyen Faktörler.....	68
1.3.1.1. Ekonomik Büyüme.....	68
1.3.1.2. Enflasyon.....	69
1.3.1.3. Döviz Kuru.....	70

1.3.1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	71
1.3.1.5. Faiz Oranı.....	72
1.3.1.6. Bütçe Açığı.....	72
1.3.1.7. Tasarruf Miktarı	74
1.3.1.8. Dış Borçlanma.....	75
1.3.2. Cari Açığın Finansmanı.....	75
1.3.2.1. İç Borçlanma	76
1.3.2.2. Dış Borçlanma.....	76
1.3.2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	77
1.3.2.4. Portföy Yatırımları.....	78
1.3.2.5. Merkez Bankası Rezervleri.....	79
1.3.3. Cari Açığın Sürdürülebilirliği	80
1.3.4. Cari İşlemler Dengesini Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar.....	82
1.3.4.1. Dönemler Arası Yaklaşım	82
1.3.4.2. Esneklikler Yaklaşımı	83
1.3.4.3. Mundell-Fleming Modeli.....	84
1.3.4.4. Parasalcı Yaklaşım.....	85
1.3.4.5. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı.....	86
1.3.4.6. Yapısalcı Yaklaşım.....	86

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DIŞ TİCARETTE YÜKSEK TEKNOLOJİ VE CARI AÇIK

2.1. Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Teknolojiyi Belirleyen Faktörler.....	88
2.1.1. AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri.....	88
2.1.1.1. AR-GE Harcamaları.....	88
2.1.1.2. Patent Sayısı.....	89
2.1.1.3. Nitelikli İstihdam Sayısı.....	92

2.1.1.4. Tasarruf Miktarı	92
2.1.1.5. Sabit Sermaye Yatırımı	95
2.1.1.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	95
2.1.1.7. Dışa Açıklık.....	97
2.1.2.Kuzey Amerika Ülkeleri	99
2.1.2.1. AR-GE Harcamaları.....	99
2.1.2.2. Patent Sayısı.....	100
2.1.2.3. Nitelikli İstihdam Sayısı.....	101
2.1.2.4. Tasarruf Miktarı	101
2.1.2.5. Sabit Sermaye Yatırımı	102
2.1.2.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	103
2.1.2.7. Dışa Açıklık.....	104
2.1.3.Latin Amerika Ülkeleri	104
2.1.3.1. AR-GE Harcamaları.....	105
2.1.3.2. Patent Sayısı.....	106
2.1.3.3. Nitelikli İstihdam Sayısı.....	106
2.1.3.4. Tasarruf Miktarı	107
2.1.3.5. Sabit Sermaye Yatırımı	108
2.1.3.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	109
2.1.3.7. Dışa Açıklık.....	110
2.1.4.Asya-Uzakdoğu Ülkeleri.....	111
2.1.4.1. AR-GE Harcamaları.....	111
2.1.4.2. Patent Sayısı.....	112
2.1.4.3. Nitelikli İstihdam Sayısı.....	114
2.1.4.4. Tasarruf Miktarı	114
2.1.4.5. Sabit Sermaye Yatırımı	115
2.1.4.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	116
2.1.4.7. Dışa Açıklık.....	118

2.1.5.Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Teknolojiyi Belirleyen Faktörler Karşılaştırılması.....	119
2.2.Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	121
2.2.1.AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri.....	122
2.2.1.1. Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	122
2.2.1.2. Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	123
2.2.1.3. Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	123
2.2.1.4. Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	124
2.2.2.Kuzey Amerika Ülkeleri	125
2.2.2.1. Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	125
2.2.2.2. Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	125
2.2.2.3. Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	126
2.2.2.4. Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	126
2.2.3.Latin Amerika Ülkeleri	127
2.2.3.1. Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	127
2.2.3.2. Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	128
2.2.3.3. Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	129
2.2.3.4. Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	129
2.2.4.Asya-Uzakdoğu Ülkeleri.....	130
2.2.4.1. Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	130
2.2.4.2. Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	131
2.2.4.3. Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	132
2.2.4.4. Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	133
2.2.5.Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler Karşılaştırılması.....	134
2.3.Dünyada ve Türkiye’de Dış Ticaretin Belirleyicileri.....	135
2.3.1.AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri.....	135
2.3.1.1. Yurtiçi ve Yurtdışı Gelir Düzeyleri.....	135

2.3.1.2. Nispi Fiyat Farklılığı.....	136
2.3.1.3. Döviz Kuru.....	136
2.3.1.4. Ticaret Reformları.....	137
2.3.1.5. Para Politikası.....	137
2.3.1.6. Maliye Politikası.....	138
2.3.1.7. Firma Düzeyindeki Faktörler.....	139
2.3.1.8. Teknoloji.....	139
2.3.2.Kuzey Amerika Ülkeleri	140
2.3.2.1. Yurtiçi ve Yurtdışı Gelir Düzeyleri.....	140
2.3.2.2. Nispi Fiyat Farklılığı	141
2.3.2.3. Döviz Kuru.....	141
2.3.2.4. Ticaret Reformları.....	142
2.3.2.5. Para Politikası.....	142
2.3.2.6. Maliye Politikası.....	143
2.3.2.7. Firma Düzeyindeki Faktörler.....	143
2.3.2.8. Teknoloji.....	144
2.3.3.Latin Amerika Ülkeleri.....	144
2.3.3.1. Yurtiçi ve Yurtdışı Gelir Düzeyleri.....	145
2.3.3.2. Nispi Fiyat Farklılığı.....	145
2.3.3.3. Döviz Kuru.....	146
2.3.3.4. Ticaret Reformları.....	146
2.3.3.5. Para Politikası.....	147
2.3.3.6. Maliye Politikası.....	147
2.3.3.7. Firma Düzeyindeki Faktörler.....	148
2.3.3.8. Teknoloji.....	148
2.3.4.Asya-Uzakdoğu Ülkeleri.....	149
2.3.4.1. Yurtiçi ve Yurtdışı Gelir Düzeyleri.....	149
2.3.4.2. Nispi Fiyat Farklılığı.....	150

2.3.4.3. Döviz Kuru.....	150
2.3.4.4. Ticaret Reformları.....	151
2.3.4.5. Para Politikası.....	152
2.3.4.6. Maliye Politikası.....	152
2.3.4.7. Firma Düzeyindeki Faktörler.....	152
2.3.4.8. Teknoloji.....	153
2.3.5.Dünyada ve Türkiye’de Dış Ticaretin Belirleyicilerinin Karşılaştırılması...	154
2.4.Dünyada ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları.....	155
2.4.1.AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri.....	155
2.4.2.Kuzey Amerika Ülkeleri	156
2.4.3.Latin Amerika Ülkeleri	156
2.4.4.Asya-Uzakdoğu Ülkeleri.....	157
2.4.5.Dünyada ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları Karşılaştırılması.....	157
2.5. Dünyada ve Türkiye’de Cari Açığı Belirleyen Faktörler.....	158
2.5.1.AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri.....	158
2.5.1.1. Ekonomik Büyüme.....	158
2.5.1.2.Enflasyon	159
2.5.1.3.Döviz Kuru.....	159
2.5.1.4.Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	160
2.5.1.5.Faiz Oranı.....	160
2.5.1.6.Bütçe Açığı.....	161
2.5.1.7.Tasarruf Miktarı.....	161
2.5.1.8.Dış Borçlanma.....	162
2.5.2.Kuzey Amerika Ülkeleri	162
2.5.2.1.Ekonomik Büyüme.....	163
2.5.2.2.Enflasyon	164
2.5.2.3.Döviz Kuru.....	165
2.5.2.4.Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	166

2.5.2.5.Faiz Oranı.....	166
2.5.2.6.Bütçe Açığı.....	167
2.5.2.7.Tasarruf Miktarı.....	168
2.5.2.8.Dış Borçlanma.....	169
2.5.3.Latin Amerika Ülkeleri	170
2.5.3.1.Ekonomik Büyüme.....	170
2.5.3.2.Enflasyon	171
2.5.3.3.Döviz Kuru.....	172
2.5.3.4.Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	173
2.5.3.5.Faiz Oranı.....	173
2.5.3.6.Bütçe Açığı.....	174
2.5.3.7.Tasarruf Miktarı.....	175
2.5.3.8.Dış Borçlanma.....	176
2.5.4.Asya-Uzakdoğu Ülkeleri.....	177
2.5.4.1.Ekonomik Büyüme.....	177
2.5.4.2.Enflasyon	178
2.5.4.3.Döviz Kuru.....	179
2.5.4.4.Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	180
2.5.4.5.Faiz Oranı.....	181
2.5.4.6.Bütçe Açığı.....	182
2.5.4.7.Tasarruf Miktarı.....	183
2.5.4.8.Dış Borçlanma.....	183
2.5.5.Dünyada ve Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicilerinin Karşılaştırılması.....	184
2.6.Dünyada ve Türkiye’de Cari Açığın Finansmanı.....	187
2.6.1.AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri.....	187
2.6.1.1.İç Borçlanma.....	188
2.6.1.2.Dış Borçlanma.....	189
2.6.1.3.Portföy Yatırımları.....	190

2.6.1.4.Merkez Bankası Rezervleri.....	191
2.6.2.Kuzey Amerika Ülkeleri.....	192
2.6.2.1.İç Borçlanma.....	192
2.6.2.2.Dış Borçlanma.....	193
2.6.2.3.Portföy Yatırımları.....	194
2.6.2.4.Merkez Bankası Rezervleri.....	195
2.6.3.Latin Amerika Ülkeleri.....	196
2.6.3.1.İç Borçlanma.....	196
2.6.3.2.Dış Borçlanma.....	197
2.6.3.3.Portföy Yatırımları.....	198
2.6.3.4.Merkez Bankası Rezervleri.....	199
2.6.4.Asya-Uzakdoğu Ülkeleri.....	199
2.6.4.1.İç Borçlanma.....	200
2.6.4.2.Dış Borçlanma.....	201
2.6.4.3.Portföy Yatırımları.....	202
2.6.4.4.Merkez Bankası Rezervleri.....	202
2.6.5.Dünyada ve Türkiye’de Cari Açığın Finansmanının Karşılaştırılması.....	203
2.7.Cari Açık ve Yüksek Teknolojiyi Belirleyen Faktörlerin Aralarındaki İlişki.....	205

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÜKSEK TEKNOLOJİLİ ÜRÜN DIŞ TİCARETİ İLE CARİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

3.1. Yüksek Teknolojili Ürün Dış Ticareti ile Cari Açık Arasındaki İlişkinin Analizi.....	208
3.1.1. Literatür Taraması	208
3.1.2. Veri Seti	211
3.1.3. Yöntem ve Analiz.....	212

3.1.4.Genişletilmiş Dickey Fuller Testi (ADF) Testi.....	212
3.1.5.LM Otokorelasyon Testi.....	216
3.1.6.Granger Nedensellik Analizi.....	217
SONUÇ	221
KAYNAKÇA	224
ÖZ GEÇMİŞ	267

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADB	: Asian Development Bank
ADBİ	: Asian Development Bank Institute
AE	: Aynı Eser
AFTA	: Asean Free Trade Area
AGE	: Adı Geçen Eser
AMB	: Avrupa Merkez Bankası
Ar-Ge	: Araştırma-Geliştirme
ASEAN	: The Association of Southeast Asian Nations
ASEM	: American Society for Engineering Management
BKM	: Brüt Kar Marjı
BRICS	: Brazil, Russia, India, China and South Africa
CEDEFOP	: European Centre For the Development of Vocational Training
CIAT	: The International Center for Tropical Agriculture
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ERD	: Economic and Research Department
EU	: European Union
FDI	: Foreign Direct Investment
FED	: Federal Reserve
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade
GDP	: Gross Domestic Product
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

ILO	: International Labour Organization
IMF	: International Monetary Fund
IRENA	: International Renewable Energy Agency
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KMÜ	: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
MFA	: Ministry of Foreign Affairs
MSTI	: Main Science and Technology Indicators
NAFTA	: The North American Free Trade Agreement
NFG	: Net Faktör Gelirleri
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
RD	: Research and Development
RDS	: Research and Development Statistics
RSC	: Research In Social Change
SEACEN	: South East Asian Central Banks
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UİB	: Uludağ İhracatçıları Birliği
UNECE	: United Nations Economic Commission for Europe
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
US	: United States
ÜGM	: Ürün Geliştirme Maliyeti
ÜGMG	: Ürün Geliştirme Maliyeti
WTO	: World Trade Organization

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	15
Tablo 2: Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	16
Tablo 3: Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	16
Tablo 4: Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler.....	17
Tablo 5: İnovasyon Evreleri	25
Tablo 6: Avrupa’da Ar-Ge Harcamaları.....	90
Tablo 7: Avrupa’da Patent Sayıları.....	91
Tablo 8: Avrupa’da Nitelikli İstihdam Oranı.....	93
Tablo 9: Avrupa’da Tasarruf Miktarı.....	94
Tablo 10: Avrupa’da Sabit Sermaye Yatırımı.....	96
Tablo 11: Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	97
Tablo 12: Dışa Açıklık.....	98
Tablo 13: Ar-Ge Harcamaları (Kuzey Amerika)	100
Tablo 14: Patent Sayıları (Kuzey Amerika)	100
Tablo 15: Nitelikli İstihdam Oranı (Kuzey Amerika)	101
Tablo 16: Tasarruf Miktarı (Kuzey Amerika)	102
Tablo 17: Sabit Sermaye Yatırımı (Kuzey Amerika)	102
Tablo 18: Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Kuzey Amerika)	103
Tablo 19: Dışa Açıklık (Kuzey Amerika)	104
Tablo 20: AR-GE Harcamaları (Latin Amerika)	105
Tablo 21: Patent Sayıları (Latin Amerika)	106
Tablo 22: Nitelikli İstihdam Oranı (Latin Amerika)	107
Tablo 23: Tasarruf Miktarı (Latin Amerika)	108
Tablo 24: Sabit Sermaye Yatırımı (Latin Amerika)	109

Tablo 25: Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Latin Amerika)	110
Tablo 26: Dışa Açıklık (Latin Amerika).....	110
Tablo 27: AR-GE Harcamaları (Asya-Uzaldoğu).....	112
Tablo 28: Patent Sayıları (Asya-Uzaldoğu)	113
Tablo 29: Nitelikli İstihdam Oranı (Asya-Uzaldoğu)	115
Tablo 30: Tasarruf Miktarı (Asya-Uzaldoğu)	116
Tablo 31: Sabit Sermaye Yatırımı (Asya-Uzaldoğu)	117
Tablo 32: Doğrudan Yabancı Sermaye (Asya-Uzaldoğu)	118
Tablo 33: Dışa Açıklık (Asya-Uzaldoğu)	119
Tablo 34: Gecikme Uzunluğu.....	213
Tablo 35: Cari Açık Birim Kök Testi.....	213
Tablo 36: Cari Açık Birim Kök Testi (1.Derece Farkı)	214
Tablo 37: Ekonomik Büyüme Birim Kök Testi.....	214
Tablo 38: Ekonomik Büyüme Birim Kök Testi (1.Derece Farkı)	214
Tablo 39: İhracat Açık Birim Kök Testi.....	215
Tablo 40: İhracat Açık Birim Kök Testi (1.Derece Farkı)	215
Tablo 41: İthalat Birim Kök Testi.....	215
Tablo 42: İthalat Birim Kök Testi (1.Derece Farkı)	216
Tablo 43: Döviz Kuru Birim Kök Testi.....	216
Tablo 44: LM Otokorelasyon Testi.....	216
Tablo 45: Heteroskedasiti Testi.....	217
Tablo 46: Bağımlı Değişken Cari Açık.....	217
Tablo 47: Bağımlı Değişken Ekonomik Büyüme.....	218
Tablo 48: Bağımlı Değişken İhracat.....	218
Tablo 49: Bağımlı Değişken İthalat.....	219
Tablo 50: Bağımlı Değişken Döviz Kuru.....	219

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Nedensellik İlişkisi.....	220
------------------------------------	-----

GİRİŞ

Dünyada başlayan küreselleşme hareketleri ile birlikte emek ve sermayenin ülkeler arasındaki hareket kabiliyeti her geçen gün artmaktadır. Bunun sonucunda ülkeler arasındaki karşılıklı siyasi ve ekonomik ilişkiler farklı bir boyut kazanarak dünya ekonomik düzenini etkilemektedir. Bu durum dış ticaretin gidişatını da değiştirmekte ve kimi ülkelerin kazancı daha fazla olurken kimi ülkeler de yeterince kazanç sağlayamamakta, hatta zarar görmektedirler.

Yeni küresel dış ticaret düzeninde fayda sağlayan ülkeler çoğunlukla ihracatçı konumundayken, yeterince kazanç sağlayamayan ülkeler ise daha çok ithalatçı konumunda olmaktadır. Her gün yeni bir teknolojik gelişmenin yaşandığı bu dönemde ilgili teknolojiyi elinde bulunduran ülkeler en büyük kazancı elde etmektedirler.

Teknoloji düzeyi gelişmiş ihracatçı ülkelere bakıldığında bu ülkelerin benzer özellikler gösterdiği görülmektedir. Öncelikle yüksek eğitim düzeyi, yüksek tasarruf oranları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, yüksek iş gücü niteliği, yüksek ar-ge harcamaları bu ülkelerin temel özellikleri olarak kabul edilmektedir.

Özellikle yüksek teknoloji ürün üretim potansiyeli yüksek olan ülkeler katma değeri yüksek olan bu ürünlerin ihracatından yüksek kazançlar sağlamakta, bu ürünlerin ithalatçısı ülkeler olumsuz etkilenmektedir. Dolayısı ile bir ülkenin ekonomik durumu ile ilgili en önemli bir göstergelerden birisi olan cari dengeleri de ihracatçı konumundaki ülkeler lehine olmaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde yüksek teknoloji, dış ticaret ve cari açık kavramları tanımlanmış ve teorik olarak incelenmiş ve bu değişkenleri etkileyen unsurlar ele alınmıştır. İkinci bölümde dünyada ve Türkiye ekonomisinde yüksek

teknolojiyi etkileyen faktörler, yüksek teknoloji düzeyine sahip sektörler incelenmiş, dış ticaret ve cari açığı belirleyen faktörler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise yüksek teknolojili ürün ithalatı ve ihracatının cari açık üzerindeki etkisi Türkiye ekonomisi için bir nedensellik analizi ile test edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÜKSEK TEKNOLOJİ, DIŞ TİCARET ve CARİ AÇIĞA KAVRAMSAL ve TEORİKSEL YAKLAŞIM

1.1. KAVRAMSAL OLARAK TEKNOLOJİ

Teknoloji kavramı insanlık tarihi boyunca toplumların yaşayış biçimi üzerinde önemli bir rol oynamakta, günümüzde ise yaşayış biçimine doğrudan etkisi bulunmaktadır. Yani teknolojinin insan hayatındaki öneminin gittikçe artması üretim biçiminin ve ekonomik yapının biçimlenmesini belirleyen en önemli faktörlerden biri haline gelmektedir.

Teknolojinin tanımı sürekli değişime uğramakta ve tarım, endüstri ve bilişim dönemlerinde farklı anlamlarda kullanılmaktadır¹. Teknoloji kelimesinin tarihi Yunan filozoflarına kadar uzanmaktadır. Kelime olarak “techne”, sanat veya beceri; “logos” ise yaratılış anlamlarına gelmektedir. Kelimelerin birleştirilmesinden elde edilen anlam daha çok “düzenin yaratıldığı şey” olarak ifade edilmektedir². Fransızca kullanımına bakıldığında “technologie” teknik araştırmalara atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. “Technique” kelimesi ise bireysel teknik süreçleri içermektedir. Bu iki kelime birleşerek İngilizcede “technology” kelimesini oluşturmaktadır³.

Bir kısım akademisyenler teknolojiyi, bilimin uygulanması şeklinde tanımlamaktadırlar. Bunun nedeni olarak da bütün teknolojik gelişmelerin daha önceki bilimsel çalışmalara dayandırılarak geliştirildiğini göstermektedirler⁴. Teknoloji; teknik süreçleri, yöntemleri veya bilgileri kullanarak bir görevi yerine getirme

¹ Durmuş Günay ve Ali Arıdur, **Bilim ve Teknolojiye Yöneliş**, 1. Teknoloji Kalite ve Üretim Sistemleri Kongresi, Sakarya Kalite Derneği, 1999, s.4.

² La Shun La Rue Carroll, **A Comprehensive Definition of Technology from an Ethological Perspective**, Social Sciences, Cilt VI, No.3, Ekim 2017, s.1-6.

³ Dennis R. Herschbach, **Technology as Knowledge: Implications for Instruction**, Journal of Technology Education, Cilt VII, No.1, 1995, s.32.

⁴ Eric Schatzberg, **Technology: Critical History of a Concept**, Chicago, University of Chicago Press, s.1.

biçimidir ve insanlar, makineler ve çevre ile bütünleşen bir kavramdır⁵. Teknolojik değişim, bilimsel çalışmalar neticesinde elde edilen bilgilerin hayata geçirilmesi ile üretim sürecinin değişim geçirmesi olarak tanımlanmaktadır⁶. Teknoloji; bir sonuca ulaşmak, belli sorunları çözmek, bilgiyi ve varlıkları kullanmakla oluşan süreç içinde elde edilebilmektedir. Teknoloji kavramı sadece üründe yer alan teknoloji ile değil aynı zamanda ürünün geliştirilme ve uygulanması süreci hakkındaki bilgi veya bilgilerle de ilişkilidir. Teknoloji iki temel bileşenden oluşmaktadır;

- Ürünler, aletler, ekipmanlar, planlar, teknikler ve süreçler gibi fiziksel bir bileşen,
- Yönetim, pazarlama, üretim, kalite kontrol, güvenilirlik, vasıflı işgücü ve işlevsel alanlardaki bilgi birikiminden oluşan bilgi bileşenidir⁷.

Teknoloji, nihai ürüne ulaşabilmeyi sağlayan bir yol gösterici olarak kabul edilebilmektedir. Bu yol gösterici istenen sonucu elde etmeyi sağlayacak aksiyonların neler olduğunu, üzerinde işlem yapılacak girdileri ve gerekli ekipmanları ayrıca teknik olarak uygulanabilecek süreçlerin sırasını belirtmektedir. Teknolojiler genellikle bireysel faaliyetler olarak değil organizasyonel ve sosyal bir faaliyetler bütünü olarak kabul edilmektedir⁸.

Kimi araştırmacılar teknoloji ve icat kavramlarının birbirine karıştırılmaması gerektiğini söylemektedirler. İcatlar kendi içinde nötrken teknolojiler belirli bir kültürün üretken yapıları tarafından organize edilen icatlardır. Örneğin barut ve matbaa başlangıçta Çin’de ortaya çıkmıştır. Ancak onlar Avrupa gibi bu gelişmeleri sınırlarını genişletmek için kullanmamışlardır. Teknolojiler yalnızca ekonomik ve sosyal açıdan sömürü ve değişimi doğrudan sağlayan ekonomik, sosyal ve politik gücün bulunduğu yerlerde ortaya çıkmaktadır⁹.

⁵ Aytekin İşman, **Technology and Technique: An Educational Perspective**, Turkish Online Journal of Educational Technology, Cilt X, No. 2, Nisan 2012, s.207.

⁶ Ekrem Erdem ve Ahmet Köseoğlu, **Teknolojik Değişim ve Rekabet Gücü İlişkisi: Türkiye Üzerinde Bir Uygulama**, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, Cilt IX, No. 1, 2014, s.52.

⁷ Sazali Abdul Wahab, **Defining the Concepts of Technology and Technology Transfer: A Literature Analysis**, International Business Research, Cilt V, No. 1, Ocak 2012, s.62.

⁸ Giovanni Dosi ve Richard R. Nelson, **Technical Change and Industrial Dynamics as Evolutionary Processes**, New York, 2010, s.8-9.

⁹ Keith Grint ve Steve Woolgar, **The Machine at Work**, Blackwell Publishers, 1997, s.8.

Bugün karşılaştığımız zorlukların en büyüğü yeni teknolojilerin nasıl anlaşılacağı ve şekillendirileceği olmaktadır. Dördüncü Sanayi Devrimi adı verilen bu süreç daha önce insanlığın karşılaştığı hiçbir deneyime benzememektedir. Milyarlarca insanın sınırsız bir şekilde mobil cihazlarla iletişime geçmesi eşi benzeri olmayan bir işlem gücü, depolama ve bilgi erişimine neden olmaktadır. Ayrıca yapay zeka, robot teknolojileri, internet, otomasyon, 3D yazıcılar, nanoteknoloji gibi gelişmeler henüz emekleme aşamısında olarak kabul edilmesine rağmen birbirleri ile ilişki içinde olup; fiziksel, biyolojik ve dijital anlamda bir birleşme ve gelişmeye de yol açmaktadır. Üretim ve tüketim davranışlarımızı değiştirmek için teknolojinin kullanılması, doğal ortamların korunması hususunda da katkı sağlamaktadır¹⁰.

Yeni teknolojilerin toplum tarafından benimsenmesini etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ekonomik üstünlüktür. Gelişmiş ülkelerde bazı teknolojiler yararlı olabilirken gelişmemiş ülkelerde aynı teknoloji benzer etkiyi yaratmayabilmektedir. İkincisi toplumun ilgili teknolojiye karşı gösterdiği saygı ve önemdir. Örneğin insanlar kişiye özel üretilen kıyafetlere daha yüksek ücretler ödeyebilirken aynı kalitedeki daha düşük ücretli ürünlere talep göstermeyebilmektedirler. Üçüncüsü ise ilgili teknolojinin faydasının rahatça hissedilip hissedilmemesi olmaktadır. Örneğin ateşli silahlar Avrupa’da henüz görülmemişken İngilizlerin Arapların savaşlarda top kullandığını görmesi ile beraber kendi ordularında da bunun kullanılmasını sağlamışlardır¹¹.

Yüksek teknolojinin genel olarak tanımlanması zor olmakla birlikte ürünlerin şu üç ana özelliği göz önünde bulundurulmaktadır:

¹⁰Klaus Schwab, **The Fourth Industrial Revolution**, (Çevrimiçi), <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>, 18.1.22.

¹¹ Jared Diamond, **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, çev. Ülker İnce, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018, s.292-293.

- Karmaşık ve gelişmiş teknolojinin dahil edilmesi durumunda ürünün sadece işlevselliği değil üretim ve pazarlama uzmanlığı da göz önünde bulundurulmaktadır.
- Ürünün ortalama yaşam süresinin düşük olması ürünlerin geliştirme ve yenileme sürecinin sürekli devam ettirilmesi anlamına gelmektedir.
- İnovasyonun entegre edilmesi sürecinde de rekabet avantajının devam ettirilebilmesi için pazarda önemli değişikliklere neden olacak inovatif atılımların öneminden bahsetmektedir¹².

Bilimsel ve teknik personel yüzdesi fazla olan yüksek teknoloji düzeyine sahip şirketler sadece yeni ürünler yaratmak amacı ile değil aynı zamanda yeni pazarların geliştirilmesi için de faaliyet göstermektedirler. Bu şirketler sahip oldukları kaynakları geliştirmek için sürekli bir fikir üretme süreci içinde olmaktadır¹³. Bunun sonucunda da çağın gerekliliklerini ve ihtiyaçlarını yakalayarak pazarda söz sahibi olmaktadır.

Yüksek teknolojiye sahip sektörler mevcut ürün ve pazarlama yapısını değiştirci bir özelliğe sahiptir. Burada bahsedilen teknolojinin pazardaki değişmelere ayak uydurabilecek şekilde esnek olması gerekmektedir. Ayrıca üretim süreçlerindeki inovatif değişikliklere de ayak uydurmak zorunda olmaktadır¹⁴.

¹² Eric Viardot, **Successful Marketing Strategy for High-Tech Firms**, Boston, 1998, s.6-12.

¹³ Daniel J. McCarthy vd., **Managing Growth at High-Technology Companies: A View from the Top**, The Academy of Management Executive, Cilt I, No. 4, Kasım 1987, s.313-315.

¹⁴ Joseph P. Grunenwald ve Thomas T.Vernon, **Pricing Decision Making for High-Technology Products and Services**, Journal of Business & Industrial Marketing, Cilt III, No.1, 1988, s.61-62.

Yüksek teknolojik endüstriler elektronik bilgisayarların da ötesinde biyoteknoloji, kimya, ilaç, havacılık gibi ar-ge yoğun endüstriler yelpazesine kadar uzanmaktadır. Bu tür endüstrilerde ayrıca servis ve destek üniteleri de önem arz etmektedir. Çünkü ürünler kullanışlılıklarını ve değerlerini kanıtladıkça pazar genişlemekte ve ürünler için bakım, kullanım açısından destek talepleri artmaktadır¹⁵.

1.1.1.YÜKSEK TEKNOLOJİYİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Teknoloji düzeyinin dünya üzerinde genel olarak artması ülke ekonomilerinin teknolojiye olan bağımlılığını da artırmaktadır. Bu da ülkelerin teknoloji seviyelerini artırmaya yönelik gerçekleştirdikleri yatırımların daha da ön plana çıkmasını sağlamakta ve böylece teknoloji düzeyini etkileyen kanallar çeşitlenmektedir.

1.1.1.1. AR-GE Harcamaları

Ar-Ge; insan, toplum ve kültür bilgisi dahil olmak üzere bilgi stokunu artırmak için yapılan sistematik ve yaratıcı çalışmalar ile bu bilgilerin yeni uygulamalar geliştirmek için kullanılması olarak tanımlanmaktadır¹⁶.

Teknoloji düzeyi yüksek ülkelerde ar-ge mevcut endüstrilerin dayandığı bilgi tabanını genişletmekte ve yeni teknolojilerin yaratılmasını sağlayan, yeni endüstrilerin oluşmasına ön ayak olan yeni bilgilerin üretilmesine neden olmaktadır. Ar-ge personelleri yeni bilgileri öğrenip uygulamaları nedeni ile bir şirketin en önemli unsurlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Bu da firmaların teknoloji yoğun ürün üretme potansiyelini artırarak piyasada rekabet avantajı sağlamaktadır. Ayrıca uluslararası standartların yakalanmasını sağlayarak teknoloji düzeyinin sürekli

¹⁵ A. Coskun Samli ve James Wills, **Strategies for Marketing Computers and Related Products**, Industrial Marketing Management, Cilt XV, No. 1, 1986, s.23-30.

¹⁶ Caesar B. Cororaton, **Research and Development: A Review of Literature**, Philippine Institute for Development Studies Tartışma Metni, Makati City, 1998, s.1.

yükseltilmesi hedeflenebilmektedir¹⁷. Aslında bir yenilik süreci olan teknoloji, buna yönelik faaliyetler bütünü olan ar-ge ile yakından bir ilişki içinde olmaktadır.

Ar-ge harcamaları günümüz gelişen dünyasında bütün ülkeler için önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Yeni bir ürün ortaya çıkartılması, üretim yönteminin geliştirilmesi gibi teknolojik faaliyetlerin aşamaları mevcut veya ithal edilen teknolojiyi etkin bir şekilde değiştirmek üzerine inşa edilmektedir. Ar-ge'ye verilen önem ne kadar artar ise ülkelerin üretim yapıları ve ürünlerinin pazardaki rekabet avantajı da o derece artmaktadır¹⁸. Bunun anlamı gelişen ve değişen küresel ekonomik platformda gelişime ve değişime açık ne kadar çok personel bulundurulur ise küresel rekabet avantajı da o kadar artmaktadır.

Bunlara ek olarak ar-ge başkaları tarafından üretilen teknolojilerin taklit edilmesi sürecini hızlandırmaktadır¹⁹. Bu da yeni teknoloji yatırımlarına alt yapı hazırlama potansiyeli anlamına gelmektedir.

1.1.1.2. Patent Sayısı

Patent devletin yetkili kurumları tarafından verilen, yeni bir ürünün, işlemin kullanımını veya üretimini başkalarına kısıtlayan bir belgedir. Patent ilgili ürünün yaratıcısı tarafından bir lisans ile başka birine veya şirketlere devredilebilmektedir. Belirtilen patent sistemi mucit için geçici bir tekel hakkı sağlayarak yeniliği ve

¹⁷ Naushad Forbes ve David Wield, **Managing R&D in Technology-Followers**, Research Policy, Cilt XXIX, No. 9, 2000, s.1095-1103.

¹⁸ Mustafa Ildırar vd., **The Effect of Research and Development Expenditures on Economic Growth: New Evidences**, International Conference on Eurasian Economies Tebliği, Ağustos 2016, s.36-38.

¹⁹ Rachel Griffith vd., **Mapping the Two Faces of R&D: Productivity Growth in a Panel of OECD Industries**, Review of Economics and Statistics, Cilt LXXVI, No.4, 2004, s.2.

teknolojiyi teşvik etmektedir²⁰. Bu da patent sisteminin gelişmesini sağlamakta ve mucitlerin araştırma isteğini yükseltmektedir.

Patentler ilk ar-ge aşamasından pazara giriş aşamasına kadar tüm teknoloji yaşam döngüsünde önemli bir rol oynamaktadır. Rekabetçi teknolojiler patentlerle korunmakta ve lisansların üçüncü şahıslara verilmesi ile beraber fazladan mali kaynak yaratılabilmektedir. Bunun ile beraber mucitlerin buluşlarının tanınmasını sağlamakta ve yatırımlarının getirilerini kendileri mal edebilmektedirler. Bu da patent sahiplerinin ayrıcalık kazanmasına neden olmakta ve pazardaki konumlarını güçlendirmektedirler. Burada bahsedilen ayrıcalıklı haklar karşılığında buluş sahibi bu buluşu kamuoyu ile yeterince paylaşmalıdır ve böylece başkaları da bu bilgiye eriştikçe teknolojik gelişme hızlanacaktır. Bu şekilde mucidin ve kamuoyunun çıkarları dengelenmiş olmaktadır. Patentler fikirlerin veya kavramların münhasıran kullanımı ile ilgili zamanla sınırlı haklar vermeleri bakımından benzersizdir ve bir yeniliğin sonuçlarını korumaktadır. Patentler üretken faaliyetlerin temeli olduğu için piyasa ekonomileri tarafından sürekli teşvik edilmektedirler²¹.

Sonuç olarak patentler daha çok girişimci ve mucitlerin hak ve kazanç kayıplarını önleyerek sürekli yeniliği teşvik etmektedir ve bu da teknolojik gelişmenin gerçekleşmesine neden olmaktadır.

1.1.1.3.Nitelikli İstihdam Sayısı

Günümüz gelişen dünyasında ülkelerin istihdam sayılarının yanında gerçekleştirilen istihdamın niteliği de oldukça önemli bir unsur haline gelmektedir. Gerçekleştirilen istihdamın yarattığı katma değerler ilgili personellerin eğitim düzeyi ile yakından ilgili olmaktadır. Personel niteliği arttıkça araştırma, gelişmeleri takip

²⁰ Zvi Griliches, **Patent Statistics as Economic Indicators: A Survey**, Journal of Economic Literature, Cilt XXVIII, No. 4, Aralık 1990, s. 1661-1663.

²¹ IRENA, **The Role of Patents in Renewable Energy Technology Innovation**, Haziran 2013, s.9-14.

etme ve analiz yetenekleri artmakta ve bu da yaratılan nihai ürün ve hizmetin daha değerli hale gelmesine neden olmaktadır.

Nitelikli istihdam teknolojik gelişmenin kaynağı ve kullanıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani buradaki eğitim düzeyi ve kalifikasyon itici bir unsur olmaktadır. Bu durum teknolojik eğitim kavramının oluşmasını sağlamaktadır. Teknolojik eğitim; veri analizi yapabilme, analiz sonuçlarını uygulayabilme ve geliştirebilme yeteneklerinin bütünüdür. Burada istihdam niteliğinin teknoloji düzeyini, aynı zamanda teknoloji düzeyinin de istihdamın niteliğini etkilediği bir süreç ortaya çıkmaktadır²². Yani istihdamın niteliği arttıkça teknoloji düzeyi artmakta ve teknoloji düzeyi arttıkça da nitelikli istihdam ihtiyacı artmaktadır.

Çoğu teknoloji bir kez icat edildiğinde büyük ölçüde rakipsiz olmaktadır. Vasıflı işçilerle birlikte bu teknoloji pazarı daha da büyümektedir. Bu nedenle mucitler veya vasıflı işçiler daha yüksek kar elde ettikleri için yeni teknolojilerin icadı için daha çok çaba harcamaktadırlar. Ayrıca vasıflı işçi arzı arttıkça teknolojilerin yenilenme hızı da artmaktadır. Vasıflı çalışan sayısı arttıkça becerileri tamamlayan teknolojiler için pazarlar daha büyük olmaktadır²³.

Bir ekonomideki eğitim oranı ne kadar yüksek ise teknolojik gelişme de o kadar yüksek olmaktadır. Teknolojik yapı ne kadar dinamik ise toplum beşeri sermayeye, maddi sermayeye göre daha çok yatırım yapmak zorundadır²⁴. Yani

²² Erdal Aydın, **Türkiye’de Teknolojik İlerleme ile İstihdam Yapısındaki Değişme Projeksiyonu: Endüstri 4.0 Bağlamında Ampirik Analiz**, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt XVI, No. 31, 2018, s.462-463.

²³ Daron Acemoglu, **Why Do New Technologies Complement Skills? Directed Technical Change and Wage Inequality**, The Quarterly Journal of Economics, Cilt CXIII, No. 4, Kasım 1998, s.1-23.

²⁴ Richard R. Nelson ve Edmund S. Phelps, **Investment in Humans, Technological Diffusion, and Economic Growth**, Cilt LII, No.1/2, Mart 1966, s.73.

teknoloji ve vasıflı istihdam düzeyleri birbirlerini besleyen bir süreç haline gelmektedir.

1.1.1.4.Tasarruf Miktarı

Bir ekonomideki tasarruf oranlarının düşük olması sermaye-emek oranının da düşük olmasına neden olmakta ve bu da sermayenin marjinal etkinliğinin düşmesine neden olarak reel faizlerin yükselmesine yol açmaktadır. Daha düşük sermaye-emek oranı da emeğin üretkenliğinin düşmesi ile sonuçlanmaktadır²⁵.

Yeni teknolojiler yüksek oranda nitelikli personel, ar-ge gibi uzun süreçleri içermektedir. Nitelikli personellerin eğitim süreci, yeni teknolojiler için gereken bilgi birikimi ve deneysel faaliyetler uzun bir süreci kapsamaktadır. Bu süreçlerin istenen sonucu verebilmesi için büyük miktarda yatırımlar yapılması gerekmektedir. Bu yatırımlar ise öncelikle firmaların gerçekleştirdiği ve dolayısı ile bunu devlete yansıttığı bir sistemi gerektirmektedir. Sonuçta ekonomideki toplam tasarrufların verimli yatırım alanlarına yönlendirilerek teknolojik gelişim ve yenilik sürecine kanalize edilmesi tasarruf miktarının bunlar üzerindeki önemini daha da ön plana çıkarmaktadır.

1.1.1.5.Sabit Sermaye Yatırımı

Bir ekonomideki yeni sabit sermaye harcamaları ar-ge ile desteklenmesi ile birlikte yeni teknolojiler yaratma sürecinin oluşmasını sağlamaktadır. Yeni teknikler, yeni yatırımlar sayesinde şekillenmektedir²⁶.

²⁵ Antonino Buscemi ve Alom H. Yallwe, **Fiscal Deficit, National Saving and Sustainability of Economic Growth in Emerging Economies: A Dynamic GMM Panel Data Approach**, International Journal of Economics and Financial Issues, Cilt II, No.2, 2012, s. 128.

²⁶ Maria L. Parisi vd., **Productivity, Innovation and R&D: Micro Evidence for Italy**, European Economic Review, Cilt L, No. 8, 2005, s.2038-2058.

Dışarıdan sabit sermaye yatırımı çeken ülkelerde aynı zamanda teknoloji transferi de gerçekleşmektedir²⁷. Bu da yeni teknolojinin ülkede öğrenilip, başka teknoloji süreçlerinin başlamasına neden olmaktadır.

Gerçekleştirilen yatırımlar teknik gelişme hızını dolayısı ile yeni ve daha iyi ekipmanların kullanımını sağlayarak iş gücü verimliliğindeki artışı beraberinde getirmektedir²⁸.

Yapılacak yatırımların ertelenmesi mevcut yatırımların ekonomide gerçekleşecek yeni teknolojilere uyumsuzluğunu artıracaktır ve bu da yenilik sürecini olumsuz etkileyecektir. Süreç içerisinde yeni yatırım talepleri de azalacak bu da sektördeki rekabet avantajının yitirilmesine neden olacaktır²⁹. Sabit sermaye yatırımları ile birlikte mevcut teknolojilerden yararlanılarak daha yeni ve verimli süreçlerin ortaya çıkartılması uzun vadede rekabetin sürekliliğini sağlayacaktır.

1.1.1.6.Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) genellikle gelişmiş ülkeler tarafından yapılan yatırımlardır ve bu ülkeler yatırımları ile beraber kullandıkları teknolojileri de ilgili ülkelere getirmektedirler. Bu da yatırım yapılan ülkede, mevcut sektörlerin gelişimine ön ayak olarak teknolojik gelişmeyi hızlandırmaktadır.

²⁷ Yusuf Bayraktutan ve İbrahim Aslan, **Türkiye'de Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Koentegrasyon Analizi**, KMu İİBF Dergisi, No. 14, Aralık 2008.

²⁸ Wilfred E.G. Salter, **Productivity and Technical Change**, (Çevrimiçi), <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1126/science.134.3479.608>, s.608, 14.5.21.

²⁹ Jerry Courvisanos, **The Dynamics of Innovation and Investment**, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/4869177_The_Dynamics_of_Innovation_and_Investment_with_application_to_Australia_1984_-_1998, 14.5.21.

DYY teknoloji transferi şeklinde dışsallıklar üretmelerinin yanı sıra yeni ürünler, yönetim yöntemleri ve yönetim süreçlerini de beraberinde getirmektedir. Yerli firmalar yabancı firmalardan gözlem yolu ile veya yabancı firmalardan yerli firmalara iş gücü transferi ile bu süreçlere hakim olabilmektedir ve dolayısı ile uzun vadede verimlilik artmaktadır. Ayrıca ar-ge çalışmalarının artması ile birlikte teknolojik gelişme süreci hızlanmaktadır³⁰.

DYY ile teknolojik gelişme arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Yerli firmalar yabancı firmaların ülkeye getirdikleri teknolojiyi ne kadar çok gözlemleyip kullanabilirler ise ülkedeki teknoloji büyüme hızı o kadar artacaktır³¹.

DYY ile birlikte yerli firmalar yabancı firmaların ürettiği ürünleri taklit yolu ile üretmeye başlamaktadırlar. Bu da yeni teknolojinin kullanımını yaygınlaştırmakta ve yeni ürünlerin teknoloji düzeyini artırmaktadır³².

1.1.1.7.Dışa Açıklık

Özellikle son yirmi sene içerisinde hızını artırmış olan küreselleşme sonucunda sermaye, emek gibi unsurlar ülkeler arasında kolayca hareket edebilmektedir. Bunun getirdiği kolaylıkla birlikte ülkeler arasındaki ticaret hacmi gittikçe artmakta ve bu da üretim süreçlerinin çeşitlenmesine yol açmaktadır. Ülkelerin bu şekilde dışa açık bir ekonomi politikası izlemesi ülkeye yabancı sermaye ve yeni üretim tekniklerinin de giriş yapmasını sağlamaktadır.

³⁰ Zhiqiang Liu, **Foreign Direct Investment and Technology Spillovers: Theory and Evidence**, Journal of Development Economics, No. 85, 2008, s.177-178.

³¹ Ronald Findlay, **Relative Backwardness, Direct Foreign Investment, and the Transfer of Technology: A Simple Dynamic Model**, The Quarterly Journal of Economics, Cilt XCII, No. 1, Şubat 1978, s.1-14.

³² Amy J. Glass ve Kamal Saggi, **International Technology Transfer and The Technology Gap**, Journal of Development Economics, Cilt LV, No. 2, 1998, s.369-391.

Çok uluslu şirketler patent vb. korumalar nedeni ile teknoloji avantajına sahip olmaktadır. Bir ekonominin dışa açıklık oranının yüksek olması ise bu şirketlerin ülke içine çekilmesi açısından önem arz etmektedir. Çünkü bu şirketler yatırım yapmış oldukları bağlı şirketlere teknolojilerini devretmektedirler ve bu da teknik ilerlemenin başlangıcı olmaktadır. Dolayısı ile ülkenin dışa açık olması demek ülke dışındaki gelişmelerin takip edilmesi ve ilgili gelişmelerin ülke içine çekilmesi anlamına geldiğinden, teknik gelişme ilerlemektedir³³.

Dışa açıklık oranının artması ile birlikte ülkeler arasındaki ticaret seviyesi de artmaktadır. Bu da kaynakların verimli bir şekilde dağılmasını teşvik etmekte, ölçek ekonomileri aracılığı ile bilginin yayılmasına öncülük etmekte, sonuçta teknolojik ilerlemeye neden olup süreçlerin optimizasyonunu sağlayarak pazarda rekabet avantajı elde edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu şekilde gelişmiş ülkelerdeki teknolojiler gelişmekte olan ülkelere doğru yayılma göstermektedir³⁴.

Dışa açıklık sonucunda gerçekleşen uluslararası ticaret ile birlikte teknoloji transferi süreci hızlanmaktadır. İnsan sermayesi ile birlikte ülkeye giriş yapan yeni ar-ge süreçleri yeniliklere öncülük ederek hem teknolojik gelişmeye hem de ekonomik büyümeye etki etmektedir³⁵.

1.1.2.YÜKSEK TEKNOLOJİ DÜZEYİNE SAHİP SEKTÖRLER

Yüksek teknoloji düzeyine sahip sektörler belirlenirken OECD'nin gerçekleştirdiği sınıflandırma göz önünde bulundurulmaktadır. Bu sınıflandırmada; ülkelerin katma değerlerine göre ar-ge harcamaları, üretimlerine göre ar-ge

³³ Magnus Blomstörn, **Foreign Investment and Productive Efficiency: The Case of Mexico**, The Journal of Industrial Economics, Cilt XXXV, No.1, Eylül 1986, s.100.

³⁴ Matthias Busse ve Jens Königer, **Trade and Economic Growth: A Re-examination of the Empirical Evidence**, Hamburg Institute of International Economics, s.1-3.

³⁵ Hoi Quoc Le, **The Theories of Trade, FDI and Technology Transfer: A Survey**, "DEPOCEN Working Paper", 2008, s.33.

harcamaları ve ar-ge harcamaları ile ara malı ve yatırım mallarında bulunan teknolojinin üretime bölünmesi yöntemleri kullanılmıştır.

1.1.2.1.Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Düşük teknoloji düzeyine sahip sektörler aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi kabul edilmektedir:

Tablo 1: Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Mobilya ve diğer imalat
Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç)
Kağıt ve kağıt ürünleri
Basım ve yayım
Gıda ürünleri ve içecek
Tütün ürünleri
Tekstil ürünleri
Giyim eşyası
Deri ve ayakkabı

Kaynak: TÜSİAD, Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış, Mayıs 2008

Burada görüldüğü üzere sektörde daha çok tarım sektörü kökenli ham madde kullanımı ön plana çıkmakta, ürünlerin işlenerek nihai ürünün üretilmesi önem kazanmaktadır. Yani bu kategoride üretilen ürünlerin katma değeri diğer sektörlerle göre en düşük kalmaktadır.

1.1.2.2.Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Orta düşük teknoloji düzeyine sahip sektörler aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde kabul edilmektedir:

Tablo 2: Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Deniz taşıtlarının yapımı ve onarımı
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı
Metalik olmayan diğer mineral ürünlerinin imalatı
Ana metal sanayileri
Metal eşya (makina ve teçhizatı hariç) sanayileri

Kaynak: TÜSİAD, Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış, Mayıs 2008

Bu sektörde de ham maddelerin işlenmesi ön plana çıkmakta, ancak ham madde olarak madensel ürünlerin kullanımı önem kazanmaktadır. Fakat yine de diğer sektörlerle göre katma değer düzeyi düşük kalmaktadır.

1.1.2.3.Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Orta düşük teknoloji düzeyine sahip sektörler aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde kabul edilmektedir:

Tablo 3: Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Elektrikli makina ve cihazların imalatı
Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı
Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonlarının imalatı
Kimyasal madde ve ürünlerinin imalatı
Makina ve teçhizat imalatı

Kaynak: TÜSİAD, Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış, Mayıs 2008

Orta yüksek teknoloji düzeyine sahip sektörlerde, yüksek teknolojili sektörlerle göre az da olsa yazılımların ve üretimde bilgisayarların kullanımı ile ar-ge yatırımlarının büyüklüğü ön plana çıkmaktadır. Üretilen ürünlerin katma değeri giderek önem kazanmaktadır.

1.1.2.4.Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Yüksek teknoloji düzeyine sahip sektörler aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde kabul edilmektedir:

Tablo 4: Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Hava ve uzay taşıtları imalatı
Eczacılık ve tıpta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünlerin imalatı
Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı
Tıbbi aletler, hassas ve optik aletler ile saat imalatı
Yazılım Ürünleri

Kaynak: TÜSİAD, Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış, Mayıs 2008

Yüksek teknoloji düzeyine sahip sektörlerde artık ar-ge üzerinde inşa edilmiş, yazılıma önem verilen bir süreç ön plana çıkmaktadır. Nitelikli personel sayısı en yüksek seviyede olduğundan üretilen ürünlerin içerdiği katma değer seviyesi de en yüksek olmaktadır.

1.1.3.TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞUNUN ÖLÇÜLMESİ

Bir ürünün teknoloji düzeyinin ölçülmesi için göz önünde bulundurulmuş bazı kriterler bulunmaktadır. Bunlar; Ar-Ge yoğunluğu, inovasyon oranı ve nihai ürünün teknolojik donatımıdır.

1.1.3.1.Ar-Ge Yoğunluğu

Ar-Ge mevcut ürünün üretim maliyetinin düşürülmesi, yeni bir ürün üretme faaliyetinin süreçlerinin iyileştirilmesi olarak tanımlanabilmektedir. OECD'ye göre ar-ge üç kategoride incelenmektedir;

- Temel araştırma,
- Uygulamalı araştırma,

- Deneysel geliştirme³⁶.

Yapılan araştırmalar Ar-Ge yatırımlarındaki artışlar ile verimlilik artışı arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermektedir³⁷. Ar-Ge, beşeri sermayenin artırılması ve bu sermayenin yeni uygulamalara ön ayak olmasını sağlayacak yaratıcı çalışmalardır. Bunun için nitelikli işgücü ev büyük miktarda kaynak gerekmektedir³⁸.

Ar-Ge yoğunluğu OECD tarafından belli standartlara göre hesaplanıp rapor halinde sunulmaktadır. Bu hesaplamalardan birincisi MSTI hesaplamasıdır. Burada ar-geye ayrılan kaynaklar, patent sayıları, teknoloji ödemeleri ve ar-ge yoğun ürünlerin dış ticareti ön plana çıkmaktadır. İkinci hesaplama ise RDS istatistikleridir. Burada sektör bazında ar-ge harcamaları, sektör bazında ar-ge personelleri ve hükümetin sosyo ekonomik amaçlarına yönelik ayırdığı ar-ge bütçesi göz önünde bulundurulmaktadır³⁹.

Araştırma yüksek teknolojinin son derece önemli bir özelliğidir. Ancak bunun yanında bilim insanları ve teknik personeller, patentler gibi unsurlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Ek olarak Ar-Ge yoğunluğunun ölçülmesinde iki önemli eksiklik olduğu kabul edilmektedir. Bunlardan birincisinde verilerin sağlıklı olması nedeni ile yüksek teknoloji olarak kabul edilen ürünler aslında düşük veya orta teknoloji olabilirken tersine düşük veya orta teknoloji olarak kabul edilen ürünler aslında yüksek teknoloji olabilir. İkincisi ise verilerin diğer endüstriyel verilerle karşılaştırılabilir olmamasıdır. Örneğin istihdam, sermaye gibi unsurlar ürün bazında değil sektör bazında olmaktadır.

³⁶ Dilşad Erkek, **Ar-Ge, İnovasyon ve Türkiye**, (Çevrimiçi), http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e6jpd10591tg915tg1tt1kav8.pdf, 03.04.21.

³⁷ Erdiç Tezcan, **Ar-Ge ve İnovasyonda Türkiye**, (Çevrimiçi), https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/12_ar-ge.pdf, 03.04.21. s.5.

³⁸ Güler Uras vd., **Firmaların Ar-Ge ve İnovasyon Performansının Stratejik Analizi**, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/288840978_FIRMALARIN_AR-GE_VE_INOVASYON_PERFORMANSININ_STRATEJIK_ANALIZI, 03.04.21, s.46-47.

³⁹ OECD, **How Can Innovation Be Measured?**, 2005, s.3.

Bu sorunların çözülmesi için iki yöntem bulunmaktadır. Birincisi ülkeye ve yıla göre teknoloji akış matrisinin tahmini, ikincisi ise Leontief ters yaklaşımıdır. Birincisinde OECD girdi-çıktı datalarını yerli ve ithal akışlar olarak endüstrilere göre ayırmaktadır. Ek olarak brüt sabit sermayenin emtia bileşenleri sanayi menşei olarak ayrılmaktadır ve bunlar yerli ve ithal olarak kategorilendirilmektedir. Buna göre toplam ar-ge düzeyi bir girdi-çıktı modeli ile şu şekilde ifade edilebilmektedir:⁴⁰

- Yerli ara malları ile oluşturulan ar-ge;

$$RII_{ij}^d = \frac{X_{ij}^d}{X_i} \cdot R_i = X_{ij}^d \frac{R_i}{X_i} \quad (1)$$

burada X_{ij}^d , i endüstrisi tarafından üretilen çıktının j endüstrisi tarafından satın alınmasını; X_i , i endüstrisindeki toplam satışları; R_i ise i endüstrisindeki ar-ge harcamalarını göstermektedir. $\frac{R_i}{X_i}$, i sektöründeki brüt çıktı miktarındaki ar-ge yoğunluğudur.

- Yerli sermaye mallarında bulunan ar-ge;

Benzer şekilde, i sektöründen j endüstrisi tarafından sermaye malı satın alımlarında bulunan ar-ge, $RINV_{ij}^d$ şu şekilde gösterilebilmektedir;

$$RINV_{ij}^d = INV_{ij}^d \frac{R_i}{X_i} \quad (2)$$

burada INV_{ij} sermaye mallarının belirli bir yılda i sektöründen j sektörüne satışını göstermektedir.

⁴⁰ Thomas Hatzichronoglou, **Revision of the High-Technology Sector and Product Classification**, OECD, 1997.

- İthal ara malları ile oluşturulan ar-ge;

Belirli bir ülke için, j endüstrisi tarafından satın alınan i ithal ara malı tarafından oluşturulan ar-ge şu şekilde hesaplanmaktadır;

$$RII_{ij}^m = X_{ij}^m \left(\sum_k \alpha_{ik} \cdot \frac{R_{ik}}{X_{ik}} \right) \quad (3)$$

burada X_{ij}^m j sektörü tarafından i ürününün ithal ara malına olan talebi ve α_{ik} ise k ülkesinin ithalat payını göstermektedir.

- İthal sermaye malları ile oluşturulan ar-ge;

Benzer şekilde j sektörü tarafından ithal edilen sermaye mallarında bulunan ar-ge şu şekilde hesaplanabilmektedir;

$$RINV_{ij}^m = INV_{ij}^m \left(\sum_k \alpha_{ik} \cdot \frac{R_{ik}}{X_{ik}} \right) \quad (4)$$

- Endüstrideki toplam ar-ge yapılanması;

Son olarak j endüstrisindeki toplam ar-ge kazanımları, sektörler arası dolaylı ar-ge kazanımları ile sektör içindeki ar-ge harcamaları toplanarak elde edilmektedir;

$$RT_j = R_j + \sum_{i \neq j} RII_{ij}^d + \sum_{i \neq j} RII_{ij}^m + \sum_{i \neq j} RINV_{ij}^d + \sum_{i \neq j} RINV_{ij}^m \quad (5)$$

Bu denklemin ilk terimi direkt ar-ge miktarını göstermektedir. Diğer üç terim ise j endüstrisi tarafından yurt içinden veya yurt dışından satın alınan ara malı veya sermaye malları tarafından oluşturulan dolaylı ar-ge düzeyini ölçmektedir. Buradaki

birim çıktı başına ar-ge yoğunluğu, her terimin endüstrideki X_j çıktısına göre bölünmesi ile hesaplanabilmektedir.

Buradaki ikinci yaklaşım, Leontief ters yaklaşımıdır. Yerli ve brüt çıktı için girdi-çıkı modeli şu şekilde yazılabilmektedir;

$$X = A^d X + S^d I + F^d + E \quad (6)$$

Burada X brüt çıktı vektörü, A^d yurtiçi girdi-çıkı katsayıları matrisi, S^d özel işletme yatırımı matrisi ($S_{ij}^d = I_{ij}^d / I_j$), I sektör bazında özel işletme yatırımı, F^d yatırım harcamaları hariç olmak üzere yurt içi üretim ve ithalatın nihai talep vektörleri ve E ise ihracat vektörüdür. Yatırım harcamaları denklemlerde dışsal kabul edilmektedir.

Denklem 6'dan şu eşitlik elde edilmektedir;

$$X = (I - A^d)^{-1} [S^d I + F^d + E] \quad (7)$$

Sektörel direkt ar-ge yoğunluğu şu şekilde tanımlanmaktadır;

$$r_i = \frac{R_i}{X_i} \quad (i=1,2,\dots,n) \quad (8)$$

Yurt içi toplam ar-ge vektörü T^d sekizinci ve yedinci denklemlerin çarpılması ile şu şekilde tanımlanmaktadır;

$$T^d = r(I - A^d)[S^d I + F^d + E] \quad (9)$$

Burada yurt içi ar-ge oluşumu yurt içi nihai talep ve ihracat ile ilişkilendirilebilmektedir. Dokuzuncu denkleme göre j endüstrisi için nihai talebin toplam yurt içi ar-ge miktarı şu şekilde gösterilebilmektedir;

$$rff_j = \sum_{i=1}^n r_i b_{ij} \quad (j=1,2,\dots,n) \quad (10)$$

Burada b_{ij} , $B = (I-A^d)^{-1}$ eşitliğinin ters elementlerini göstermektedir. Eşitliğin sağ tarafı birim başına nihai j çıktısında bulunan toplam ar-ge miktarını göstermektedir.

j endüstrisi için satın alınan ara malındaki toplam ar-ge oluşumu, denklem 10'da gösterilenden biraz farklı olmaktadır. Çünkü bu, endüstrideki çıktıya değil nihai talebe bağlı olmaktadır.

$$\begin{bmatrix} 1 - a_{11}^d & -a_{12}^d & \dots & -a_{1,n-1}^d \\ -a_{21}^d & 1 - a_{22}^d & \dots & -a_{2,n-1}^d \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ -a_{n-1,1}^d & -a_{n-1,2}^d & \dots & 1 - a_{n-1,n-1}^d \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} a_{1,n}^d \\ a_{2,n}^d \\ \vdots \\ a_{n-1,n-1}^d \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{b_{1,n}}{b_{n,n}} \\ \frac{b_{2,n}}{b_{n,n}} \\ \vdots \\ \frac{b_{n-1,n}}{b_{n,n}} \end{bmatrix} = B_n^* \quad (11)$$

Yukarıdaki matris; j sektörü hariç, n endüstrisinde bir birim çıktı üretmek için her sektörden elde edilecek toplam çıktı ihtiyacını göstermektedir. Bu nedenle düzeltilmiş matris $B^* = [B_1, B_2, \dots, B_n]$ şeklinde tanımlanabilmektedir.

j endüstrisi için yurt içi girdilerdeki toplam ar-ge düzeyi B^* elementi kullanılarak şu şekilde gösterilebilmektedir;

$$rii_j^d = \sum_{i \neq j}^{n-1} r_{ij} b_{ij}^* \quad (12)$$

Ar-ge oluşumları, ikinci ve beşinci denklemler kullanılarak aşağıdaki şekilde tanımlanabilmektedir:

- j sektörü için satın alınan yerli sermaye mallarında bulunan ar-ge;

$$rinv_j^d = \sum_{i=j}^n r_i \left(\sum_{k=1}^n b_{ik} s_{kj}^d \right) \quad (13)$$

- j sektörü için ithal edilen ara mallarında bulunan ar-ge (k ülkeyi göstermektedir);

$$rii_j^m = \sum_{i=1}^n a_{ij}^m (\alpha_{ik} \cdot r f_{ik}^d) \quad (14)$$

- j sektörü için satın alınan ithal sermaye mallarında bulunan ar-ge;

$$rinv_j^m = \sum_{i=1}^n s_{ij}^m \sum_{k=1}^n (\alpha_{ik} \cdot tin v_{ik}^d) \quad (15)$$

- j sektörü için toplam ar-ge miktarı;

$$rt_j = r_j + ril_j^d + rin v_j^d + ril_j^m + rin v_j^m \quad (16)$$

1.1.3.2. İnovasyon Oramı

İnovasyon yeni bir fikrin üretilmesi ve bunun yeni bir ürün, süreç veya hizmete uygulanması anlamına gelmektedir. Tek seferlik bir olgu olmamakla birlikte yeni bir fikrin üretim aşamasından uygulama aşamasına kadar uzanan, çok sayıda kurumsal karar alma sürecinin uzun ve kümülatif bir toplamıdır. Yeni fikir, yeni bir müşteri ihtiyacının algılanması veya yeni bir üretim yöntemi anlamına gelmektedir. Burada sürekli zorlayıcı bir girişimci vizyonunun bulunması kümülatif bilgi toplama sürecinin devam etmesini sağlamaktadır. Uygulama süreci boyunca yeni fikirler geliştirildiği sürece yeni ve pazarlanabilir bir ürün, maliyetlerin düşürülmesi veya verimlilik artışı şeklinde geliştirmeler yapılabilmektedir⁴¹.

Milberg ve Vonortas, inovasyon evrelerini 4 aşamada göstermektedir;

- Ar-ge yatırımları gibi girdiler,
- Bilim ve teknoloji ile üretilen ara çıktılar,
- Anketler ve halka açık göstergeler ile daha gelişmiş inovasyon göstergeleri,
- Bilgi tabanlı süreç göstergeleridir⁴².

⁴¹ Timur Kogabayev ve Nouriel Roubini, **The Definition and Classification of Innovation**, Journal of Business and Public Administration, Cilt VIII, No. 1, 2017, s.62.

⁴² Aelxandra Stone, **Measuring Innovation and Intangibles: A Business Perspective**, <https://l24.im/L1a49>, (Çevrimiçi), 14.3.21.

Tablo 5: İnovasyon Evreleri

1.Evre Ar-Ge Yatırımları	2.Evre Ara Çıktı	3.Evre İnovasyon Göstergeleri	4.Evre Süreç Göstergeleri
•Ar-Ge harcamaları •Bilgi teknolojileri personeli •Sermaye •Teknoloji yoğunluğ	•Patentler •Yayınlar •Ürünler •Kalite değişimi	•İnovasyon anketleri •Endeksler •İnovasyon kapasitesinin karşılaştırılması	•Bilgi •Maddi olmayan varlıklar •Talep •Kümeler •Yönetim teknikleri •Risk/getiri •Sistem dinamikleri

Kaynak: Alexandra Stone vd., **Measuring Innovation and Intangibles: A Business Perspective**, (Çevrimiçi), <https://l24.im/L1a49>, 14.3.21, 3-2

İnovasyon tanımından hareketle inovasyonun olası sonuçları yeni fikir sayısındaki artış, fikirlerin kalitesinin artması, kaliteli fikirlerin verimliliğinin artması ve yeni fikirlerin uygulanmaya başlanmasından itibaren başarı oranının da artmasıdır. Buradaki dört sonuç Ürün Geliştirme Maliyetinin Getirisi (ÜGMG) olarak tanımlandığında, inovasyon oranı aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

$$\text{ÜGMG} = \frac{BKM - \text{ÜGM}}{\text{ÜGM}}$$

Burada BKM brüt kar marjını, ÜGM ise ürün geliştirme giderlerini göstermektedir. Satışların maliyeti; bir birim üretim için katlanılan teslimat ile ilgili malzeme, işçilik ve genel giderleri içermektedir. ÜGM ise mühendislik, teknik, pazarlama ve yönetim giderlerini içermektedir⁴³.

⁴³Mark Malinoski ve Gail Perry, **How to Measure Innovation**, <https://balancedscorecard.org/wp-content/uploads/2019/08/BSI-how-to-measure-innovation.pdf>, 14.3.21, s.2-3.

1.1.3.3. Nihai Ürünün Teknolojik Donatımı

Teknolojik yoğunluk, ikisi endsütriye girdilere (emek ve sermaye) biri de çıktıya atıfta bulunan üç boyutlu bir karaktere sahip olmaktadır. Burada emeğin teknolojik yoğunluğu, iş gücünün deneyim miktarı ve becerileri ile ilişkiliyken; sermayenin teknolojik yoğunluğu, yatırılan sermayenin kalitesi ile ilişki bir durumdur. Ürünün teknolojik yoğunluğu yeni ürünler ve süreçler geliştirmek için büyük yatırımlar yapan endüstrileri ifade eder. Burada sermaye ve emek arasındaki oran ön plana çıkmaktadır. Eğer bir ürün ne kadar sermaye yoğun ise teknoloji yoğunluğu o kadar yoğun, ne kadar emek yoğun ise teknoloji yoğunluğu o kadar azdır⁴⁴.

1.1.4. TEKNOLOJİYİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER

İktisadi doktrinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda teknolojiye yönelik bakış açısında da durmaksızın gelişmeler yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. Bu gelişmeler sonucunda öne sürülen fikirler her zaman sonraki gelişmelere ışık tutucu nitelikte olmuştur.

1.1.4.1. Klasik Yaklaşımda Teknoloji

Adam Smith, ekonomik aktivitenin gelişmesi için iş bölümünün önemine vurgu yapmaktadır. Örneğin hem tarımda hem üretim sektöründe çalışılması sonucu iş gücünün verimi azalacaktır. Bunun nedenlerine bakıldığında; yalnızca tarım sektöründe çalışan bir işçinin el becerileri gelişecek, tarım sektöründen başka bir sektöre geçtiğinde oluşabilecek zaman kaybı önlenecek, tarımda makineleşme gibi unsurlar oluşmaya başlayarak verimlilik artacaktır. Aynı durum bilim insanları için de geçerli olmaktadır. Her bilim insanı kendi branşı üzerinde daha çok çalışıp üretim gerçekleştirirse o branşın gelişmesi daha hızlı gerçekleşmektedir⁴⁵.

⁴⁴ Paulo A. Zawislak vd., **Technological Intensity and Innovation Capability in Industrial Firms**, Innovation & Management Review, Cilt XV, No.2, s.192.

⁴⁵ Adam Smith, **The Wealth of Nations**, s.17-25.

Klasik iktisatçılardan David Ricardo'ya göre ise makineleşme yaygınlaştığında karın artması ile birlikte bu fazladan kar sermaye olarak kullanılabilir. Ancak Ricardo'ya göre makineleşme sonucunda emeğe olan talep azalacak ve ücretlerde düşmeye neden olacaktır⁴⁶.

1.1.4.2. Marxist Yaklaşımında Teknoloji

Karl Marx makinelerle sürekli bir ilgi duymuştur ve mekanik icatların tarihi ve kapitalizm üzerindeki etkisi üzerine incelemelerde bulunmuştur. Marx'a göre makineleşme ile birlikte emeğin verimliliği artmaktadır ve görece artı değerin artırılması olanağı elde edilmektedir. Ancak teknik yenilikler genellikle sermaye yoğun olduğu için kar oranını gittikçe azaltmaktadır. Dolayısı ile kapitalist her zaman kar oranını artırmak istemektedir ve bu da emeğin sömürülme durumunun artmasına neden olmaktadır. Ayrıca makineleşmenin yarattığı bazı olumsuz durumlar da olmaktadır. Örneğin çalışma süreleri uzamakta, mekanize sanayilerde çalışan kadın ve çocuk oranı artmakta, emek arzını artırarak işsizliğe neden olmaktadır⁴⁷. Ancak bunun yanında makineleşme ile birlikte sektördeki kar oranı yeterince yükseldiğinde başka kapitalistler de o sektöre girmekte ve bu sektör ile bu sektörü besleyen yan sektörlerde emek ihtiyacı artmaktadır. Üretim araçlarındaki büyük teknolojik değişikliklerle birlikte işçi sınıfı büyümekte, tarım işçileri ve köylüler şehirde kurulan fabrikalara göç hareketi başlatmaktadır. Makineleşme ile birlikte bir endüstride hızlı bir gelişme olduğunda bu, o sektöre hammadde ve üretim araçları sağlayan diğer sektörleri de etkilemekte ve bu da emek talebini artırmaktadır⁴⁸.

⁴⁶ Samuel Hollander, **Retrospectives Ricardo on Machinery**, Journal of Economic Perspectives, Cilt XXXIII, No.2, 2019, s.230-235.

⁴⁷ Daniel Little, **Marx's Thinking About Technology**, (Çevrimiçi), <https://understandingsociety.blogspot.com/2013/07/marxs-thinking-about-technology.html>, 21.3.21.

⁴⁸ Estevan Hernandez vd., **A Marxist Approach to Technology**, (Çevrimiçi), <https://liberationschool.org/a-marxist-approach-to-technology/>, 15.3.21.

Marx’a göre tüm bilim dalları sermayenin hizmetine girmeye zorlanmaktadır. Böylece icatlar bir iş modeli haline gelmekte ve bilimin doğrudan üretim için kullanılması bilime olan talebi artırmaktadır⁴⁹.

Marx ve Engels teknik dönüşümü ve bunun etkileri üzerinde araştırma yapan ilk kişiler arasında kabul edilmektedir. Engels’e göre bilim ve teknik birbirini tamamlayan unsurlardır. Eğer bir toplumda teknik gelişmeye ihtiyaç duyulur ise bilimsel araştırmalar bu tekniğin geliştirilmesi için bir araç olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Marx teknolojik yenilik kavramını kapsamlı bir tarihsel şemaya yerleştirmiştir ve basit oluşumlardan büyük ölçekli sanayiye kadar teknolojinin gelişim aşamalarına vurgu yapmıştır. Marx’a göre teknolojik gelişmeler devrimci bir harekettir. Çünkü toplumsal üretim sürecinin geleneksel ve organize olamamış biçimini doğa bilimlerinin bilinçli ve planlı uygulamaları haline getirmiştir. Marx makineye dayalı üretimin potansiyeline son derece saygı duyarken teknolojik gelişmenin kapitalist gözetim altında gerçekleşmesi ve ticarileştirilmesi konusunda eleştirel bir yaklaşıma sahiptir⁵⁰.

1.1.4.3. Neoklasik Yaklaşımda Teknoloji

Neoklasikler teknolojiyi üretim tekniği ile ilişkilendirmektedirler. Bu da belli bir üretim düzeyinin sağlanabilmesi için gereken emek ve sermaye bileşimini anlatmaktadır. Endüstride kararlı denge bulunduğundan firmalar teknik gelişmeye yönelik uygulamalar gerçekleştirmemektedirler. Teknoloji kolayca çözümlenebilen, kusursuz bir şekilde dizayn edilen bir makine gibi kabul edilmektedir. Teknoloji dışsaldır ve geliştirilmesine gerek yoktur. Yani burada teknolojik gelişmenin nedenleri

⁴⁹ Tony Smith, **Technological Change in Capitalism: Some Marxian Themes**, Cambridge Journal of Economics, Ocak 2010, s.7.

⁵⁰ Andrew Jamison, **Technology's Theorists: Conceptions of Innovation in Relation to Science and Technology Policy**, Technology and Culture, Cilt XXX, No.3, Temmuz 1989, s.514-515.

açıklanmamakta, teknolojinin etkisi üzerinde durulmaktadır ve firmanın bu teknolojiyi kullanıyor olmas yeterlidir⁵¹.

Neoklasikler teknolojinin iş gücü verimliliğini ve üretim kapasitesini artırdığını öne sürmektedirler⁵².

Neoklasik yaklaşımda teknoloji üretim fonksiyonu ile tanımlanmaktadır. Her firma üretim fonksiyonlarının temeli olan girdi-çıktı bileşenlerini bilmektedir. Tam rekabet koşulları kabul edildiğinden teknolojik yenilik için gereken kaynak tahsisi de optimal şekilde gerçekleşmektedir. Ancak teknolojik yenilik faaliyetleri piyasa aksaklıklarına neden olabilmektedir. Bunun dört nedeni bulunmaktadır. Birincisinde; teknolojik yenilik ve bilginin kamusal mal niteliği taşımasından dolayı ölçek ekonomileri önem kazanmaktadır. Bu da piyasalarda tek el olmasına neden olabilmektedir. İkincisinde teknolojik yeniliğin ticari başarısının belli olmaması nedeni ile piyasa belirsizliği ve ticari belirsizlik ortaya çıkmakta bu da sürdürülebilir bir finansman sağlanması noktasında sorunlar çıkartabilmektedir. Üçüncüsünde mevcut olan bir bilgiye talep olmamaktadır ve bu da bilgi alışverişine engel olarak piyasaların etkin çalışmamasına neden olmaktadır. Dördüncüsünde dışsallık nedeni ile teknolojik yeniliği gerçekleştiren firma bu yeniliğin sağladığı faydadan tam olarak yararlanamamaktadır çünkü bu faaliyetler sonucunda diğer firmalara da dolaylı olarak yardım etmektedir. Bu da optimal kaynak dağılımını engellemektedir⁵³.

⁵¹ Alkan Soyak, **Teknolojik Gelişme: Neoklasik ve Evrimci Kuramlar Açısından Bir Değerlendirme**, Ekonomik Yaklaşım, Cilt VI, No.15, 1995, s.94-104.

⁵² Caroline Banton, **Neoclassical Growth Theory**, (Çevrimiçi), <https://www.investopedia.com/terms/n/neoclassical-growth-theory.asp>, 17.3.21.

⁵³ Erol Taymaz, **Ulusal Yenilik Sistemi: Türkiye İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişim ve Yenilik Süreçleri**, Ankara, TÜBİTAK, 2001, s.7-8.

Neoklasikler teknolojiyi daha az girdi ile üretim, yani verimlilik artışı olarak ele almaktadırlar. Teknoloji kolay bir şekilde anlaşılakta, alınıp satılmakta ve transferi gerçekleşmektedir⁵⁴.

1.1.4.4.Schumpeter Yaklaşımında Teknoloji

Schumpeter'e göre teknolojik gelişme büyük firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yeni firmalar, girişimciler tarafından kurulmaktadır ve sürekli yenilik üretmektedirler⁵⁵.

Teknolojik gelişme sürecinin kaynağı ekonomik koşullar çerçevesinde girişimciler tarafından üstlenilen yenilikçi faaliyetlerdir. Başarılı inovasyon faaliyetleri sonucunda malların üretim maliyetleri ile fiyatları düşmekte ve böylece üreticiler yeni sürece hızlıca ayak uydurabilmektedirler. Ayak uyduramayan üreticiler ise piyasadan uzaklaştırılmaktadırlar⁵⁶.

Schumpeter'in iktisat literatürüne kazandırdığı en önemli kavramlardan birisi yaratıcı yıkım kavramıdır. Yaratıcı yıkım kapitalizm içinde durmaksızın yenilik yaratan evrimsel bir süreçtir. Buradan pazar ve rekabet durumunun dinamik ve değişken olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Schumpeter, girişimciliği pazar yapısının en önemli parçası olarak görmektedir. Girişimciler inovasyon yapan, karar verici konumundadırlar. Gerçekleştirilen inovasyonlar; yeni ürünleri, yeni yöntemleri, yeni pazarları, yeni tedarik zincirlerini ve yeni endüstri kuruluşlarını içermektedir. Bu durumda her girişimci farklı bilgilere sahip oldukları için farklı fırsatlar keşfetme şansına sahip olmaktadır. Yenilikçi firmalar zamanla kar elde eden bir konuma

⁵⁴ Hacer Ansal, **Geçmiş ve Gelecekte Ekonomik Gelişmede Teknolojinin Rolü**, Ankara, Kozan Ofset, 2004, s.39-40.

⁵⁵ Derya G. Aydın, **Yeni Teknoloji Temelli Firmaların Ekonomi Politikası**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt XI, No.3, 2012, s.631-632.

⁵⁶ Massimo Egidi, **The “Creative Destruction” in Economic and Political Institutions**, (Çevrimiçi), <https://core.ac.uk/download/pdf/7028378.pdf>, 19.3.21, s.7-8.

geldiklerinde piyasada yeni rakipler ortaya çıkacaktır. Bunun sonucunda da başlangıçtaki yenilikleri taklit edecekler ve yeniliği gerçekleştiren ilk firmanın karları azalma eğilimine geçecektir. Yeni yaratımın değeri azaldıkça pazar liderleri avantajlarını kaybedecekler, pazar genişlemesi yavaşlayacak ve yeni bir yaratıcı yıkım gerçekleşene kadar pazarda denge noktasına doğru hareket edilecektir. Sonuç olarak firmanın pazardaki konumunu koruyabilmesi için sürekli yenilik faaliyetleri içinde olması gerekmektedir⁵⁷.

Burada gerçekleştirilen yenilikler yalnızca iktisadi alanda değil kurumsal ve sosyal alanlarda da etkisini göstermektedir. Ayrıca teknoloji ile ilgilenen firmalar kapitalizmin yapı taşlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Girişimcilik faaliyeti devam ettiği sürece kapitalizm de varlığını sürdürecektir⁵⁸.

1.1.4.5. Keyneses Yaklaşımda Teknoloji

Keynes'e göre teknik gelişme ekonomik verimliliği artırırken işsizlik sorununun artmasına neden olmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren önemli bilim adamları öncülüğünde gerçekleştirilen teknolojik gelişmeler sonucunda nüfus miktarı artmış, ayrıca yaşam süresi yükselmiş, ciddi miktarda sermaye artışı gerçekleşmiştir. Tarım ve sanayideki verimlilik artışı ile birlikte insan emeğinin dörtte biri ile üretim gerçekleştirmek olası hale gelmiştir. Ancak bütün bu gelişmeler teknolojik işsizlik adı verilen kavramın ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bu durumda emek talebi azalmış ancak emeğe yeni iş alanları yaratma hızı emek talebindeki azalma hızından daha düşük seyretmiş ve dolayısı ile bu da işsizliğe neden olmuştur⁵⁹.

⁵⁷ Michael Pfarrer ve Ken Smith, **Creative Destruction**, Wiley Encyclopedia of Management, 2015, s.1-3.

⁵⁸ Aydın, **a.g.e.**, s.628-629.

⁵⁹ Lorenzo Pecchi ve Piga Gustavo, **Revisiting Keynes Economic Possibilities For Our Grandchildren**, Londra, The MIT Press, 2008, s.17-21.

Keynes teknoloji ile birlikte işçilerin veriminin artması sonucunda çalışma saatlerinin de azalacağını ileri sürmektedir. Bu da işçilerin eğlence, kişisel gelişim gibi alanlarda daha çok zaman harcayabilecekleri bir ortam yaratmaktadır. Bunun yanında teknolojik ilerlemenin daha kültürel ve kar amacı gütmeyen işlerin peşinde koşmaya yönelik bir yol açarak ücret köleliğinden kurtulmak arzusunu gerçekleştirmek için gerekli olduğunu vurgulamaktadır⁶⁰.

1.1.4.6. Harrod-Domar Yaklaşımında Teknoloji

Harrod-Domar büyüme modelinde en önemli kavramlardan birisi içsel değişkenlerin garantili büyüme hızı olarak da kabul edilen teknolojik büyüme oranıdır. Garantili büyüme oranı ekonominin sabit yapısı ve dış etkilerin olmaması durumunda büyüme oranını ifade etmektedir⁶¹. Makroekonomik politikalar yeniliklerin gerçekleşmesini sağlayacak teşvikleri ve teknolojik gelişmeyi destekleyen düzenlemeleri doğrudan içermelidir⁶².

Harrod-Domar büyüme modeli ekonomik büyümeyi sermaye verimliliği ve tasarruflar aracılığı ile açıklamaktadır. Çıktının yalnızca sermayenin bir işlevi olduğu varsayılmaktadır. Basit bir anlatımla $Y=AK$ denklemi kullanılmakta ve burada Y çıktıyı, K sermaye stoğunun miktarını, A da mevcut teknoloji düzeyine bağlı olan sermaye başına çıktı miktarını göstermektedir. Modelden türetilen temel denklem şu şekildedir:

⁶⁰ Raffaella Folgieri, Technology, **Artificial Intelligence and Keynes' Utopia: A Realized Prediction?**, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/331328435_Technology_Artificial_Intelligence_and_Keynes'_Utopia_A_Realized_Prediction, 21.3.21, s.75-76.

⁶¹ Vasily Tarasov ve Valentina Tarasove, **Harrod-Domar Growth Model with Memory and Distributed Lag**, Axioms, Cilt VIII, No.1, Ocak 2019, s.2.

⁶² Hendrik Vandenberg, **Extending the Harrod-Domar Model: Warranted Growth with Immigration, Natural Environmental Constraints, and Technological Change**, (Çevrimiçi), <https://www.arpejournal.com/archived-issues/volume-13-issue-1-papers-and-proceedings-of-the-2018-icape-conference/extending-the-harrod-domar-model-warranted-growth-with-immigration-natural-environmental-constraints-and-technological-change/> adresinden alındı, 22.3.21.

$$\text{Çıktı Büyüme Oranı} = sA - \delta$$

Burada s tasarruf oranını, δ sermayenin amortisman oranını, A da aynı şekilde mevcut teknoloji düzeyine bağlı olan sermaye başına çıktı miktarını göstermektedir. Harrod-Domar modelinde doğrudan sermaye ve tasarruf oranının verimliliğine vurgu yapılmaktadır. Yani tasarrufun artırılması ve sermayenin daha üretken bir şekilde kullanılması ekonomik büyümeyi artırmaktadır⁶³.

1.1.4.7.Solow Yaklaşımında Teknoloji

Solow modelinde teknolojik ilerleme olmadan sermaye, emek ve toplam üretim için büyüme oranları nerede ise aynı olmaktadır. Yani uzun vadede büyümenin motoru teknoloji olarak kabul edilmektedir. Sürekli bir teknolojik gelişme olur ise reel gelirlerdeki büyüme de teknoloji tarafından belirlenecektir. Solow'un bulgularına göre ekonomik büyümenin yüzde 87'si süreçteki teknolojik değişimden ve ürün iyileştirmelerinden kaynaklandığını göstermektedir⁶⁴.

Sürekli büyümenin sağlanması için modeldeki iş gücü ve teknoloji artışı aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$Y_t = K_t^\alpha (A_t L_t)^{1-\alpha}$$

t anındaki Y_t çıktısı sermaye ve emek girdileri ile teknoloji tarafından belirlenmektedir. A_t t zamanındaki teknoloji düzeyini, L_t iş gücü girdisini

⁶³ Rui Zhao, **Technology and Economic Growth: From Robert Solow to Paul Romer**, Human Behavior and Emerging Technologies, Cilt I, No.1, 2019, s.62.

⁶⁴ Kate Vitasek, **Robert Solow: Innovation, Technology – And Math – Make All The Difference**, (Çevrimiçi), <https://futureofsourcing.com/robert-solow-innovation-technology-math-make-difference>, 23.3.21.

göstermektedir ve ikisinin de sabit bir şekilde büyüdüğü varsayılmaktadır. Teknolojinin emek verimliliğini artırdığı düşünüldüğünde etkili emek girdisi $A(t)L(t)$ olmaktadır. Birim başına efektif emek de $k(t)=K(t)/A(t)L(t)$ eşitliği şeklinde gösterilmektedir. Teknolojik gelişme olmadan bu büyümeyi sağlamanın tek yolu nüfus artışının sağlanması olacak ancak uzun dönemde kişi başına düşen gelir düzeyi sabit kalacaktır. Bu da uzun vadede teknoloji düzeyinin çıktı düzeyi üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Ancak Solow modelinde ülkelerin teknoloji düzeyinin farklı olmasının nedeninin açıklanmaması modelin eksikliği olarak kabul edilmektedir⁶⁵.

1.1.4.8.Kaldor'un Teknoloji Yaklaşımı

Kaldor teknolojik gelişmenin talep düzeyini artıracağını ve bunun sonucunda da ölçek ekonomilerinin meydana geleceğini savunmaktadır. Ekonomik büyüme teknolojik gelişme sonucu gerçekleşen ölçek ekonomileri ve uzmanlaşmalar sonucunda gerçekleşmektedir⁶⁶.

Teknolojik gelişmenin sürekli olması özel sektördeki girişimcilere rekabet avantajı sağlamaktadır. Aynı zamanda bu, sürekli büyümeye de zemin hazırlamaktadır. Sermaye birikimi, iş gücü verimliliği, bilgi teknolojileri gibi unsurlar teknolojik gelişme ile birlikte diğer dışsal değişkenlere göre daha etkili olmaktadır. Çok önemli teknolojik değişikliklerin çoğu, kıtlıkların yarattığı ihtiyaca yanıt olarak meydana gelmiştir. Bütün yeni tekniklerin, hangi alanda olurlar ise olsunlar varlıklarını devam ettirebilmeleri için yeni yatırımlara ihtiyacı bulunmaktadır. Eğer böyle olmaz ise teknoloji stoğu yavaş yavaş tükenecek ve sonunda kar miktarı azalmaya başlayacaktır. Yeni teknolojilerin devamlı olması ile birlikte aynı ihtiyaçlara hizmet eden daha önce var olan ürünler değişmeye ve gelişmeye başlayacak, yeni

⁶⁵ Zhao, **a.g.e.**, s.63-64.

⁶⁶ Murat Çetin, **Kaldor Büyüme Yasasının Ampirik Analizi: Türkiye ve AB Ülkeleri Örneği**, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XI, No.1, 2009, s.358-359.

ürünlere olan talep artacaktır. Bunun sonucunda da hem iç pazarda hem dış pazarda eski ürünlerin yerini yeni ürünler alacaktır⁶⁷.

1.1.4.9.Pasinetti'nin Teknoloji Yaklaşımı

Pasinetti'ye göre teknoloji kar oranını ve dolayısı ile kar ve ücret dağılımını etkilemektedir⁶⁸. Teknolojik gelişme ile birlikte üretim tekniklerinde gelişmeler olmakta bu da reel gelirin ve tüketim mallarına olan talebin artmasına neden olmaktadır. Ekonomide hiçbir sektör teknolojik gelişmeler karşısında hareketsiz kalamamaktadır. Her sektörde ya verimlilik artmakta ya da fiyatlar artmaktadır⁶⁹.

Ancak teknolojik ilerleme beraberinde teknolojik işsizliği de getirebilmektedir. Bunu önlemenin iki yolu bulunmaktadır. Birincisi kişi başına talep artışının gerçekleştirilmesidir. İkincisi ise mal ve hizmetlerin yeni üretim yöntemlerinin işçilere öğretilmesidir.

Teknik ilerleme ayrıca verimlilik artışı sonucunda girdi miktarını azalmakta, yeni mal ve hizmetlerin üretilmesine yönelik buluşların yayılmasına neden olmakta, boş zamanın artması ile birlikte potansiyel yeniliklerin artmasına ön ayak olmaktadır. Dış ticaret sonucunda teknik bilgilerin uluslararası boyuta ulaşması da dünya refahının artışında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerin bu bilgileri edinmesi sonucunda kişi başına düşen milli gelirlerinde artış gerçekleşmektedir. Yani teknik gelişme ulusların zenginliğin en önemli parçalarından biri olmaktadır⁷⁰.

⁶⁷ Nicholas Kaldor, **Causes of Growth and Stagnation In The World Economy**, New York, Cambridge University Press, 2007, s.1-62.

⁶⁸ Pasquale Commendatore, **Pasinetti and Dual Equilibria in A Post Keynesian Model of Growth and Institutional Distribution**, Oxford Economic Papers, Cilt LI, No., 1999, s.224.

⁶⁹ Luigi Pasinetti, **Structural Economic Dynamics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s.1-45.

⁷⁰ Pasinetti, **a.e.**, s.54-205.

1.1.4.10.Barro'nun Teknoloji Yaklaşımı

Ekonomiler yeni teknoloji üretmek yerine var olan teknolojiyi taklit etme eğilimindedirler. Bunun nedeni taklit etmenin yeni teknoloji üretmekten daha ucuz olmasıdır. Taklit maliyeti daha düşük olduğundan takipçi firmalar daha hızlı büyüyerek lider firmayı yakalayabilmektedirler. Ancak kopyalanabilir malzeme havuzu azaldıkça maliyetler de artma eğilimine girmektedir. Çünkü artan taklit maliyeti aynı zamanda sermaye miktarını da azaltmaktadır. Uzun vadede ise bütün ekonomiler keşif hızlarındaki büyüme oranında ekonomilerini büyütebilmektedir. Bu anlamda teknolojinin dışsal olması Neoklasik Model ile benzerlik göstermektedir⁷¹.

Yeni teknoloji ile üretilen yeni ürünün üretimini gerçekleştiren ülke doğrudan yabancı yatırım yolu ile bu ürünü başka bir ülkede üretmeye başlar ise bu da üretimin yapıldığı ülkede teknolojik gelişme anlamına gelmektedir. Yani burada üretimin ilk gerçekleştirildiği ülkedeki yatırımcı, fikri mülkiyet haklarını ikinci ülkedeki girişimciye vermiş olmaktadır. Burada teknoloji sahibi ülkenin diğer ülkelere yaptığı teknoloji yatırımı yatırım yapılan ülkedeki mülkiyet hakları, vergilendirmeler, girdi maliyetleri ve altyapı gibi unsurlara bağlı olmaktadır. Sonuçta uzun vadede dünyadaki büyüme hızı teknolojik olarak lider konumunda bulunan ekonomilerdeki keşifler aracılığı ile sağlanmaktadır⁷².

1.1.4.11. Nelson'un Teknoloji Yaklaşımı

Ekonomik büyüme teknolojinin, firma ve endüstrinin birlikte gelişmesinin sonucunda gerçekleşmektedir. Örneğin belli alanlarda ileri düzeyde eğitim almış bilim insanlarının yeni ürünleri keşfetme ve geliştirmede birlikte çalışabilecekleri endüstriyel araştırma laboratuvarlarının kurulması bu sürece katkı sağlamaktadır. Bunun yarattığı katma değerlerin farkında olan kimi hükümetler de bu tarz girişimleri

⁷¹ Robert Barro ve Xavier Sala-i Martin, **Technological Diffusion, Convergence, and Growth**, Journal of Economic Growth, Cilt II, No.1, Mart 1997, s.2.

⁷² Barro ve Martin, **a.e.**, s.3-23.

desteklemektedirler. Ürünler üzerindeki inovasyonun yakalanması ile birlikte iş gücü de bu yeni teknolojiyi öğrenmekte ve bu da endüstriyi yaratıcı yıkım süreci içine sokarak yeni endüstrilerin doğmasına neden olmaktadır. Günümüzde bu kadar çok teknolojinin bilime dayalı olması ülkelerin eğitim sistemlerini bilim ve teknoloji odaklı inşa etmelerinden kaynaklanmaktadır. Üniversitelerinin ve kamunun desteklediği bu tür araştırma laboratuvarlarının, sürdürülebilir bir endüstriyel başarı sağlayabilmeleri için iyi eğitilmiş bir insan gücüne ihtiyaç bulunmaktadır⁷³.

Teknoloji ve inovasyon neticesinde oluşan rekabet ortamı inovasyonun önemli olduğu endüstrilerde ve firmalarda avantaj yaratmaktadır ve bu da sonuçta ekonomik büyümeye neden olmaktadır⁷⁴.

1.1.4.12.Baumol'un Teknoloji Yaklaşımı

Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyüme, yeni teknolojileri edinmekteki başarı ve hızlarına bağlı olmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerdeki sürdürülebilir büyümenin sağlanması için diğer ülkelerdeki teknolojik gelişmelerin takip edilmesi gerekmektedir. Çünkü inovasyonun gerçekleşebilmesi için teknoloji transferine önem verilmemesi yenilik yaratan yatırımların azalmasına neden olmaktadır. Mevcut teknolojiyi kullanmak isteyen girişimciler teknoloji sahibine bir bedel ödeyerek bu teknolojiyi ilgili endüstride kullanma eğiliminde olmaktadır. Bu şekilde, teknoloji yaratılırken harcanan zamandan belli bir bedel karşılığında feragat etmiş bulunmaktadır. Bu süreçte teknoloji sahibi hem ürünün ilk piyasaya çıktığı zamandaki monopolistik yapısı nedeni ile hem de teknolojisini kullanırmak için

⁷³ Richard R. Nelson, **Economic Development from the Perspective of Evolutionary Economic Theory**, Oxford Development Studies, Cilt XXXVI, No.1, 2008, s.10-20.

⁷⁴ Richard R. Nelson ve Sidney G. Winter, **Evolutionary Theorizing in Economics**, The Journal of Economic Perspectives, Cilt XVI, No.2, 2002, s.25.

verdiği lisans ödemeleri sayesinde kazanç sağlamaktadır. Ayrıca teknoloji transferi ile birlikte yayılma etkisi doğrultusunda toplum refahı da artmaktadır⁷⁵.

Sürekli inovasyon gerçekleştiren firmalar kendi AR-GE kaynaklarının da yardımı ile bağımlı firmalara göre rekabet avantajı elde etmektedirler. Bazen firmalar karşılıklı olarak teknoloji paylaşımında bulunarak birbirileri için tamamlayıcılık rolü üstlenmekte, maliyetleri düşmekte, çıktı seviyeleri artmakta ve endüstride rekabet avantajı elde etmektedirler⁷⁶.

1.1.4.13.Keller'in Teknoloji Yaklaşımı

Küresel ekonomi düzeninde var olan teknoloji düzeyi, teknolojisi belli bir seviyenin üzerinde olan zengin ülkeler tarafından belirlenmektedir. Yani bu durumda dünya genelindeki teknolojik model uluslararası teknoloji yayılımı ile gerçekleşmektedir. Birçok ülkenin verimlilik seviyesindeki artışın yüzde doksanı, yabancı kaynaklı teknolojiler ile sağlanmaktadır. Buradaki yayılım, ülkeler arasındaki ticaret veya doğrudan yabancı yatırım sayesinde olmaktadır. İthalat nedeni ile gerçekleşen teknoloji yayılımı ihracata göre daha etkili kabul edilmektedir. Ayrıca teknolojik gelişimi yüksek ülkelere coğrafi olarak yakınlık da teknoloji yayılımını kolaylaştırmaktadır. Bunların yanında ar-ge ve insan kaynağı teknoloji yayılımı açısından önem arz etmektedir. Çünkü yeni teknoloji ve trendlerin anlaşılması ve içselleştirilmesi ar-ge yatırımlarına ve bunları anlamlandırabilecek insan kaynağına bağlı olmaktadır⁷⁷.

⁷⁵ William J.Baumol, **The Free-Market Innovation Machine**, New Jersey, Princeton University Press, 2002, s.144-153.

⁷⁶ Baumol, **a.e.**, s.178-197.

⁷⁷ Wolfgang Keller, **International Technology Diffusion**, Journal of Economic Literature, Cilt XXXXII, No.3, Eylül 2004, s.752-777.

1.1.4.14.Phelps'in Teknoloji Yaklaşımı

Sürekli gelişen bir ekonomideki zorluklara ve fırsatlara cevap verebilmek için yeni problemlerin çözümünde tecrübe sahibi olan daha girişimci insanların sisteme dahil edilmesi ve bu insanların inovasyon sürecinde ön plana çıkarılması gerekmektedir. Çünkü bu insanlar yenilik ile motive olmaktadır ve bu da onları sürekli düşünmeye ve yeni şeyler üretmeye teşvik etmektedir. İngiltere, Almanya, Amerika gibi ülkelerdeki yenilik dinamizminin kökenleri bu ülkelerdeki kültürel gelişimle de paralellik göstermektedir. Şiir, müzik gibi sanat dallarının gelişme gösterdiği ülkelerdeki hayal gücünün çokluğu bunun ekonominin diğer alanlarında da yayılmasına ön ayak olmaktadır. Bu ekonomilerde inovasyonu güçlü kılan unsur bunun seçkin sınıflar ile sınırlandırılmamasıdır. Sıradan insanlar da büyük veya küçük olması farketmeksizin yenilik sürecine dahil olabilmişlerdir. Örneğin Singer'in makinist olması, Edison'un mütevazı bir yaşam sürmesi bu doğrultuda düşünülebilmektedir. Ancak günümüzde Batı Avrupa'nın çoğu kısmında yenilik dinamizmi düşük seviyede bulunmaktadır. Bunun nedeni de hayali ve yaratıcı etkinliğin nerede ise kaybolması ve dolayısı ile ilgili alanlardaki yatırımların ve emek talebinin azalması olmaktadır⁷⁸.

1.1.4.15.Rodrik'in Teknoloji Yaklaşımı

Yeni teknolojiler uygulandıkları mal ve hizmetlerin fiyatlarını düşürme eğiliminde olmakla beraber yeni ürünlerin yaratılmasına da neden olmaktadır. Tüketiciler ise gelişmiş veya gelişmekte olan ülke vatandaşı olup olmadıklarına bakılmaksızın bu teknolojilerden faydalanırlar. Ancak burada teknolojinin, gelişme sürecine doğrudan katkı sağlaması için daha iyi ve ucuz ürünler üretilmesini sağlamasının yanında ücret ve verimlilik artışına da neden olması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin yeni teknolojilerden faydalanabilmesi için eğitim sistemlerini ve teknik seviyelerini yükseltmeleri, lojistik ve nakliye ağlarını genişletmeleri gerekmektedir. Ancak burada teknolojinin yarattığı bazı olumsuzluklar

⁷⁸ Edmund S. Phelps, **What Is Wrong with the West's Economies**, Homo Oecon, Cilt XXXIII, No.10, 2016, s.4-7.

da bulunmaktadır. Örneğin ürünlerin verimliliği hızla artmakta ve bu da fiyatları ve gelirleri düşürebilmekte, bunun yanında işsizliğe de neden olabilmektedir⁷⁹.

1.2.KAVRAMSAL OLARAK DIŞ TİCARET

Dış ticaret ülkelerin birbirleri ile karşılıklı olarak yaptıkları mal, hizmet, sermaye alım-satımı işlemleridir. Bir ülkenin diğer ülkelere gerçekleştirdiği satım işlemi ihracat adını alırken, diğer ülkelere gerçekleştirilen alım işlemi ise ithalat adını almaktadır. Küresel ekonomik platformda yıllar itibarı ile küreselleşme etkisinin artması ülkelerin mal, hizmet, sermaye akışını daha serbest hale getirmesine neden olmakta ve bu da dış ticaretin ülkelerin ekonomileri için çok önemli bir yere sahip olmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda dış ticaret politikalarına azami önem verilmekte, ihracatın ülke ekonomisine pozitif etkisinin artırılması için çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

1.2.1.DIŞ TİCARETİN BELİRLEYİCİLERİ

Dünya çapında küreselleşme etkisi arttıkça dış ticareti etkileyen faktörler de çeşitlenmektedir. Bunlar genel olarak; yurt içi ve yurt dışı gelir düzeyleri, nispi fiyat farklılığı, döviz kuru, ticaret reformları, para politikası, maliye politikası, firma düzeyindeki faktörler olarak sıralanabilmektedir. Buradaki faktörler, yapılan analizlerdeki kullanım çokluğuna göre birincil ve ikinci faktörler olarak ayrılmaktadır⁸⁰.

⁷⁹ Dani Rodrik, *New Technologies, Global Value Chains, and the Developing Economies*, Çalışma Notları, Ekim 2018, s.1-15.

⁸⁰ Fatih Yücel, *Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım*, Sosyo Ekonomi, Şubat 2006, s.49.

1.2.1.1.Birincil Faktörler

Birincil faktörler; yurt içi ve yurt dışı gelir düzeyleri, nispi fiyat farklılığı ve döviz kuru olarak ele alınmaktadır.

1.2.1.1.1.Yurt İçi ve Yurt Dışı Gelir Düzeyleri

Gelişmiş ülkelerde ihracatta talebin gelir esnekliği yüksek, ithalatta ise talebin gelir esnekliği düşüktür. Az gelişmiş ülkelerde ise bu durum tam tersi şeklinde görülmektedir⁸¹. Yani ülkede gelir düzeyi arttıkça ithalat artmakta, gelir düzeyi azaldıkça ithalat azalmaktadır. Bu ilişkinin iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi üretim faaliyetlerinin ithal girdilere bağlı olması ve ikincisi de yurt içinde ithal mallara olan taleptir⁸².

Yurt içi ve yurt dışı gelir düzeylerinin dış ticareti hangi açıdan etkilediği hususu önem arz etmektedir. Az gelişmiş ülkelerde üretim yapısı genel olarak ithal girdilere bağlıdır ve bu da üretim arttıkça ithalat talebinin artmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise gelirin yüksek olması ithal tüketim mallarına olan talebi artırmaktadır. Ancak gelişmiş ülkelerde katma değeri yüksek ürünlerin ihracatının sağladığı getiri ile birlikte dış ticaret ülke lehine olmaya devam etmektedir.

1.2.1.1.2.Nispi Fiyat Farklılığı

Dış ticarete dahil olan malların fiyatları genel olarak üretim ve taşıma maliyetleri tarafından belirlenmektedir. Bir ülkede bir üretim faktörü bol iken diğer ülkede başka bir üretim faktörü bol olarak bulunabilmektedir. Bu durumda üretiminde ülkedeki bol olan üretim faktörünün kullanıldığı malların üretim maliyetleri daha düşük olmakta, kıt olan üretim faktörünün bol olarak kullanıldığı sektörlerde ise

⁸¹ Paul Krugman, **Differences In Income Elasticities and Trends In Real Exchange Rates**, European Economic Review, Cilt XXXIII, No.5, 1989, s.1032.

⁸² Yücel, **a.g.e.**, s.50.

maliyetler daha yüksek olmaktadır⁸³. Taşıma maliyetleri ise sevkiyat, depolama, yönetim giderleri, stokların maliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁴. Söz konusu maliyetler burada malın fiyatını doğrudan etkilemektedir.

Burada önemli olan bir başka faktör malların fiyatlarının aynı para cinsinden karşılaştırılması gerektiği olmaktadır⁸⁵. Literatürde Satın Alma Gücü Paritesi (SGP) olarak anılan bu yaklaşımda ülkeler arası fiyat farklılıkları ortadan kaldırılmakta ve farklı para birimlerinin satın alma güçlerini eşitleyen bir değişim oranı ortaya çıkmaktadır⁸⁶.

Nispi fiyatları etkileyen unsurlar; faktör fiyatları oranındaki değişiklikler (yani toprağın emeğe, emeğin sermayeye oranı gibi), bilgi maliyeti ve teknolojiye değişiklikler⁸⁷. Özellikle son yıllarda bilgiye ve teknolojiye ulaşmak ne kadar kolay olursa üretim sürecinin işleyişi o kadar sağlıklı olmakta ve bu da üretim maliyetlerine ve dolayısı ile ürün fiyatlarına yansıtılmaktadır.

1.2.1.1.3.Döviz Kuru

Marshall-Lerner Koşulu'na göre devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici etkisinin oluşabilmesi için ithal mallarının yurt içi talep esneklikleri ile ihracat mallarının yurt dışı talep esnekliklerinin toplamının 1'e eşit veya 1'den büyük olması gerekmektedir. İthalat ve ihracatın fiyat esneklikleri düşük olduğunda, yerel para biriminde ifade edilen ticaret dengesi daha da kötüleşebilmektedir. Özellikle

⁸³ Yücel, **a.e.**, s.50.

⁸⁴ İlker K. Şen, **Lojistik Faaliyetlerin Yönetimi ve Maliyetleme Yaklaşımları**, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt IV, No.1, 2014, s.92.

⁸⁵ Yücel, **a.g.e.**, s.51.

⁸⁶ Mahfi Eğilmez, **Satınalma Gücü Paritesi Nedir?**, (Çevrimiçi), <https://www.mahfiegilmez.com/2012/05/satinalma-gucu-paritesi-nedir.html>, 24.6.21

⁸⁷ Douglass C. North, **Institutions, Institutional Change and Economic Performance**, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, s.84.

gelişmekte olan ülkelerde devalüasyonla birlikte ithalat ve ihracat, fiyat ve döviz kuru değişikliklerine nispeten duyarsız kalabilmektedir⁸⁸.

Avrupa ülkeleri için yapılan çalışmalar döviz kurundaki istikrarsızlıkların ikili ticaretler üzerindeki etkisinin olumsuz olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Döviz kurundaki istikrarsızlığın uzun süreli olması ise bu riskten korunmak için ihtiyaç olan finansal araçlara ulaşmayı daha da zorlaştırmaktadır. Özellikle ihracat faaliyetleri büyük yatırımlar gerektirdiğinden döviz kuru oynaklıkları bu sektörleri daha olumsuz etkilemektedir⁸⁹.

ABD için yapılan bir başka çalışmada döviz kuru oynaklığının ithalat hacmi üzerinde olumsuz etkileri üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle döviz kuru oynaklığının piyasa katılımcıları tarafından kaynakların tahsisi üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Dolayısı ile politika yapıcıların uzun vadeli uluslararası ticaret planlaması, tahmini ve politika formasyonu için yalnızca geleneksel değişkenlerle bir ithalat talebine güvenemeyecekleri söylenebilir⁹⁰.

Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ile birlikte ülkeler birbirleri ile politik-ekonomik ilişkilerini geliştirmekte ve bu da mal akışını hızlandırmaktadır. Gerçekleştirilen bu ikili ticaretten hangi ülkenin daha kazançlı çıkacağı ise döviz kurları ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Döviz kurundaki istikrar ilgili ülkeye her zaman rekabet avantajı sağlamaktadır.

⁸⁸ M. Aynul Hasan ve Ashfaq H. Khan, **Impact of Devaluation on Pakistan's External Trade: An Econometric Approach**, The Pakistan Development Review, Cilt XXXIII, No.4, Nisan 1994, s.1205.

⁸⁹ Giovanni Dell'Aricci, **Exchange Rate Fluctuations and Trade Flows: Evidence from the European Union**, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/5221967_Exchange_Rate_Fluctuations_and_Trade_Flows_Evidence_From_the_European_Union, 27.6.21, s.21.

⁹⁰ Chuck A. Arize, **The Effects of Exchange Rate Volatility on U.S. Imports: An Empirical Investigation**, International Economic Journal, Cilt XII, No.3, Şubat 1998, s.31.

1.2.1.2.İkincil Faktörler

İkincil faktörler; ticaret reformları, para politikası, maliye politikası ve firma düzeyindeki faktörler olarak ele alınmaktadır.

1.2.1.2.1.Ticaret Reformları

Ticaretin liberalizasyonu sadece gelişmiş ülkeler için değil aynı zamanda ve esas olarak gelişmekte olan ülkeler için de faydalı olmaktadır. Çünkü bu şekilde kaynaklar daha verimli alanlarda kullanılmakta, rekabeti ve ölçek ekonomilerinin artırılmasını teşvik etmekte, teknoloji ve bilginin yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler özellikle tarım sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduklarından libareleşme ile birlikte ticarete daha çok kazanç elde etmektedirler. Ayrıca ürün farklılaştırma süreçleri olgunlaşmakta ve bu da uluslararası ticaretteki paylarının artmasına, bu da genel refahın artmasına neden olmaktadır⁹¹.

Giderek küreselleşen dünya ekonomisinde ticaret ve sanayi politikaları piyasadaki devlet müdahalelerinin birbirini tamamlayan iki yönü olara görülmektedir⁹². Çok taraflı ticaret anlaşmaları ile ticaretin serbestleştirilmesi özellikle ihracat açısından elde edilecek potansiyel kazanımlara ön ayak olmaktadır. Ayrıca karşılıklı yapılan anlaşmalar neticesinde gelişmekte olan ülkeler kredi avantajlarından yararlanabilmektedir⁹³.

⁹¹ Joaquim R. Silva ve Horacio C. Faustino, **Strategic Trade Policy and the New WTO Round**, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/242595891_Strategic_Trade_Policy_and_the_New_WTO_Round, 28.6.21, s.16-21.

⁹² Jeffrey A. Hart ve Aseem Prakash, **Strategic Trade and Investment Policies: Implications for the Study of International Political Economy**, The World Economy, Cilt XX, No.4, Temmuz 1997, s.471-472.

⁹³ Anne Krueger, **The Developing Countries and the Next Round of Multilateral Trade Negotiations**, The World Economy, Cilt XXII, No.7, 1999, s.909-932.

Ticaret reformları küreselleşmenin gerekliliği olan serbest ticaret doğrultusunda gerçekleştirildiğinde özellikle gelişmekte olan ülkeler için avantaj sağlamaktadır. Çünkü bu durumda ülkeler kaynaklarını daha verimli alanlara yönlendirebilmekte, fazla üretilen malların ihracatı önündeki engeller daha da azalmakta, ayrıca üretim için gerekli olan ürünlerin ithalatı da daha avantajlı olarak gerçekleşebilmektedir.

1.2.1.2.2. Para Politikası

Geniş para arzı uzun vadede imalat üretiminin en önemli itici güçlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bankaların ilgili sektörlerle kredi sağlayarak üretim artışı sağlaması ülke içinde ürün fazlasına neden olarak bunların dış ticaret ile kazanca dönüştürülmesini teşvik etmektedir. Faiz oranlarının düşük olması paraya ulaşmayı kolaylaştırmakta ve yatırım ortamının iyileşmesine neden olmaktadır⁹⁴.

ABD’de yapılan çalışmalar sürpriz para politikası daralmalarının ticaret dengesinde kısa vadede hafif ve marjinal olarak önemli bir iyileşmeye, ancak uzun vadede bozulmaya yönelik tepki gösterdiğine işaret etmektedir⁹⁵. Piyasa mekanizmasının işleyişi ön plana çıktığından müdahaleler uzun vadede olumsuz olabilmektedir.

Para politikasının dış ticaret üzerindeki etkisi çok yönlü olmaktadır. Örneğin para arzının sürekli artırılması ekonomide bir süre sonra enflasyona neden olmakta ve bu da ekonomide belirsizliklere neden olarak uzun vadeli dış ticaret yatırımlarını etkilemektedir. Ayrıca faizlerin belli dönemlerde yüksek tutulması da yatırım

⁹⁴ Kingsley Odungweru, **The Effect of Monetary Policies on Foreign Trade in Nigeria**, Journal Of Humanities And Social Science, Cilt XXIV, No.1, Ocak 2020, s.5-11.

⁹⁵ Simone Auer, **Monetary Policy Shocks and Foreign Investment Income: Evidence from a Large Bayesian VAR**, Journal of International Money and Finance, Mayıs 2019, No.93, s.149.

kararlarını olumsuz yönde etkileyerek üretimin azalmasına ve dolayısı ile ihracatın da olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

1.2.1.2.3.Maliye Politikası

Gerçekleştirilen mali genişlemelerin diğer ülkelerden yapılan ithalat üzerinde etkili olduğu gözlenmektedir. Eğer mali genişleme yurt içi aktiviteleri artırır ise ithalatı da artırmaktadır. Çünkü gerçekleştirilen mali genişleme ile birlikte harcamalar da artmakta ve bu da ithalatın artmasına neden olmaktadır. Ayrıca yapılan vergi indirimleri de çarpan etkisi ile harcamaları artırmaktadır⁹⁶.

Tasarrufları teşvik eden vergi politikaları bu doğrultuda yatırımları da teşvik etmektedir. Ayrıca ticarete konu olan malların üretildiği sektörlerin vergisel avantajlarla desteklenmesi bu sektörlerin rekabet gücünün artmasına neden olmakta ve bu da üretimin artmasını, dolayısı ile dış ticaret hacminin de artmasını sağlamaktadır⁹⁷.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde maliye politikasının dış ticaret üzerindeki etkisi çok önemli olmaktadır. İlgili ülkeler genel olarak ithalatçı durumda olduklarından hem üretimleri hem de dış ticaret dengeleri bu nedenle olumsuz etkilenmektedir. Hükümetlerin ithal edilen malların yurt içinde üretilmesine yönelik çeşitli teşvikleri ülkedeki üretimin artırılmasının yanı sıra istihdamın da artmasına yardımcı olmaktadır. Ancak burada verilecek teşviklerin doğru ve verimli sektörlerle yönelik uygulanması önem arz etmektedir.

⁹⁶ Massimo Giuliodori ve Roel Beetsma, **What Are The Trade Spill-Overs From Fiscal Shocks In Europe? An Empirical Analysis**, De Economist, Cilt CLIII, No.2, 2005, s.169-170.

⁹⁷ Jacob A. Frenkel, **International Aspects of Fiscal Policies**, (Çevrimiçi), <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.460.6878&rep=rep1&type=pdf>, 30.6.21, s.349-373.

1.2.1.2.4.Firma Düzeyindeki Faktörler

Dış ticareti gerçekleştiren kesim genel olarak firmalar olduğundan bu firmaların ihracat veya ithalat odaklı olup olmamaları ülke genelindeki dış ticaret seyri açısından önem arz etmektedir. Büyük firmalar üretim kapasitelerinin de büyük olması nedeni ile genelde ihracat firmaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu firmaların verimlilikleri yüksektir ve ihracat pazarına ulaşmaları daha kolaydır. Ayrıca alınan teşvikler, personel kalitesi gibi unsurlar da bu firmalarda ön plana çıkmaktadır⁹⁸.

İhraç edilebilir yüksek bir katma değer yaratabilmek için vasıflı iş gücünün ve sermayenin bir arada bulunması gerekmektedir. Bu birlikteliğin sağlanabilmesi için de belli bir üretim kapasitesi ve insan gücünün sağlanması zorunludur. Küçük firmaların bunlara ulaşma kapasitesi daha düşük olduğundan sektörün belirleyicileri genel olarak büyük firmalar olmaktadır⁹⁹.

Firmaların ülke dış ticaretinde önemli bir konuma bulunmalarının sağlanması için hükümetlerin çeşitli destekleri olmaktadır. Belli sektörler teşvik edilerek ihracatın artırılması sağlanmakta, ithal edilen ürünlerin ülke içinde üretilmesi desteklenmektedir.

1.2.1.2.5.Teknoloji

Teknoloji tarih boyunca dünya ticaretinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sadece maliyetlerin düşürülmesi açısından değil aynı zamanda

⁹⁸ Lawrence Edwards ve Alberto Behar, **Trade Liberalisation and Labour Demand Within South African Manufacturing Firms**, (Çevrimiçi), https://www.econrsa.org/system/files/publications/working_papers/wp06.pdf, 7.1.21, s.13.

⁹⁹ Rosa Dias, **Determinants of Trade, Inter-and Intra-Industry Trade in South Africa**, (Çevrimiçi), <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:GanyJ4DXRsYJ:www.tips.org.za/files/183.pdf+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, 7.1.21.

karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde sınır ötesi ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda gelişmekte olan ülkelerin dijitalleşme sürecini yakalayabilmeleri durumunda küresel ticaretten daha fazla pay almaları beklenmektedir¹⁰⁰. Teknoloji ticareti ise doğrudan bilgi transferi ile ülkeler arasındaki teknoloji açığını kapatmaktadır. Teknoloji transferi üretimde verimliliği artırdığından gerçekleştirilen dış ticaret sonucunda ülkeler karşılıklı olarak fayda sağlamakta, dış ticaret hacmi artmaktadır. Ayrıca uluslararası teknoloji ticaretinin teşviki ile birlikte en iyi teknoloji türleri yayılma eğiliminde olmaktadır.¹⁰¹ Ülkelerin gerçekleştirdikleri teknoloji atılımları ile dış ticaret yapıları da çeşitlenmektedir. Bunun sonucunda da uzun vadede elde edilen ticaret kazançları artmaktadır.

Teknolojinin dış ticaret üzerinde olumlu etkisinin görülebilmesi için bu teknolojiyi kullanacak iş gücüne ihtiyaç bulunmaktadır. Bunu sağlamak için de güçlü bir eğitim sistemi ve beşeri sermayeye büyük yatırımların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

1.2.2.Dış Ticaretin Nedenleri

Ülkelerin ekonomik yapılarına göre dış ticaret gerçekleştirme nedenli farklılık gösterebilmektedir. Bunlar genel olarak; yerli üretimin yetersizliği, uluslararası fiyat farklılıkları ve mal farklılıkları olmaktadır.

1.2.2.1.Yerli Üretimin Yetersizliği

Kimi ülkeler çeşitli ham maddeler açısından zenginken kimi ülkelerde bu faktörler hiç bulunamayabilmektedir. Üretim için gerekli olan ham maddenin ülkede bulunmaması ihtiyaçların karşılanması için ilgili ham maddenin ve dolayısı ile

¹⁰⁰ WTO, **The future of World trade: How Digital Technologies Are Transforming Global Commerce**, World Trade Report 2018, s.203.

¹⁰¹ Daniel F. Spulber, **Innovation and International Trade In Technology**, Journal of Economic Theory, C.I, No.138, 2008, s.17-19.

üretimin bol olduğu ülkeden ithalat yapmayı gerektirmektedir. Ayrıca teknolojik gelişmeler ile birlikte ülkeler kimi ürünlerin üretiminde tekel konumunda olmakta ve bu da ithalatçı ülkenin üretim kapasitesini sınırlandırmaktadır¹⁰². Özellikle petrol ürünleri ve dünyada belirli coğrafyalarda yetişen tarım ürünleri bunlara örnek gösterilebilmektedir.

Her ülke farklı iş bölümü ve uzmanlaşma seviyesine sahip olduğundan ihtiyacı olan her ürünü kendisi üretememektedir. Çünkü ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünler üzerinde uzmanlaşarak kaynak dağılımında verimliliği sağlamakta ve ürettikleri ürünlerin katma değer seviyesini artırabilmektedir. Böylece kıt kaynaklar daha doğru şekilde değerlendirilmekte ve bu da üretim bolluğu yaşanan ürünlerin ihracatını kolaylaştırarak ülkenin refah seviyesini artırmaktadır¹⁰³. Dolayısı ile ülkelerin bol olarak sahip olduğu kaynaklar ile üretimin gerçekleştirilerek uzmanlaşmanın sağlanması uzun vadede ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

1.2.2.2.Uluslararası Fiyat Farklılıkları

Kimi ülkeler bazı malların üretiminde kullanılan ham maddeye veya teknolojiye sahip oldukları için o ürünün üretimini daha düşük maliyetle gerçekleştirebilmektedirler. Özellikle talep esnekliğinin düşük olduğu mallar söz konusu olduğunda, uluslararası piyasalarda ihraç malı fiyatı düşük olan ülkeler kazanç sağlayabilmektedirler.

Benzer şekilde, bir ürünün ülke içinde üretim maliyetlerinin yüksek olması o ülkeyi ilgili ürün için ithalat yapmaya itmektedir. Ancak bu durum uzun vadede

¹⁰² Nurdan Çolakoglu, **Türkiye'de Dış Ticaretin Yapısal Analizi** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, 1994), s.1-2.

¹⁰³ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, İstanbul, Güzem Can Yayınları, s.4-5.

ithalatçı ülkenin dış dengesi üzerinde olumsuz bir etkiye neden olarak ilgili ülkenin uluslararası piyasalarda rekabet avantajını kaybetmemesi için yerel para biriminin değerini düşürme eğiliminde olmasına neden olmaktadır.

1.2.2.3.Uluslararası Mal Farklılaştırması

Bir endüstride üretilen malların hiçbirisi, tüketici tercihleri farklı olduğundan, birbirinin aynısı olmamaktadır. Bu büyük ve çeşitli mal grubunun ticaretinin nedeni tüketicilerin farklı özelliklerdeki ürünleri talep etmelerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin arabaların fiyatları çok farklı olmasa da iç aksamaları, tasarrufu, dış görünüşü gibi özelliklerinden dolayı farklılıklar olabilmektedir. Sonuçta tüketici, zevkine göre tercihlerini gerçekleştirmekte ve bu da ticaretin nedeni olmaktadır¹⁰⁴.

Günümüz dünyasında özellikle telefon, bilgisayar, ev gereçleri gibi teknolojik ürünler yüksek talep görmektedir. Küresel ölçekte üretimi gerçekleşen bu ürünlerin talep yapısı ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Ticarete sınırların olmadığı bu küresel platformda bireyler, ihtiyaçlarına yönelik en ince detaylara göre taleplerini gerçekleştirebilmektedirler. Bu da küresel ticaret hacmini artırarak üretici ülkelerin fayda sağlamasına neden olmaktadır.

1.2.3.Dış Ticaret Teorileri

Dış ticaret teorileri ülke ekonomilerin gelişimine paralel olarak iktisadi görüşlerin de değişmesi ile birlikte gelişmekte ve farklı bir boyut almaktadır. Bilgi ekonomisinin, küreselleşmenin ve teknolojinin dünya genelinde yaygınlaşması dış ticaret teorileri üzerinde de etkili olmaktadır.

¹⁰⁴ Çolakoglu, a.g.e., s.3.

1.2.3.1.Fizyokrasi

Fizyokratlara göre zenginlik doğadan gelmektedir. Tek verimli ve net fazla veren sektör tarım sektörüdür. Sanayi ve ticaret ile net bir fazla çıkmamaktadır. Bir ekonomide sürekli olarak dış ticaret fazlası verilememektedir. Sürdürülebilir ticaret için daha fazla ihracat teşvik edilmemelidir. Ayrıca fizyokratlar doğal düzeni benimsediklerinden serbest ticareti savunmaktadırlar¹⁰⁵.

Tarımsal faaliyet insanlığın gelişiminde ve üretkenliğin nedensel açıklamasında bir önceliğe sahip olmaktadır. Ayrıca 18. yüzyıl burjuvazisi için asaletin ve tapu edinmenin bir yolu olarak kabul edilmektedir. Eski rejimin çökmesi ile birlikte toprak sahiplerinin yüksek vergi seviyelerinden kurtulmak istemeleri sonucu fizyokrasinin, tarımı karlı bir hale getirmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır. Böylece arazinin net ürünü üzerinden tek bir verginin alındığı bir sistem ve bunun beraberinde tarım ürünlerindeki ticaret serbestisi getirilmiştir. Quesney ticaretin basit ve güvenilir olması gerektiğini savunduğundan bütün vergilere karşı çıkmaktadır¹⁰⁶.

Klasikler'in serbest piyasa anlayışının temelleri Fizyokratlar ile atılmış ve dış ticarete karşı bakış açıları 18. yüzyıl Fransa'sındaki tarımsal üretim koşulları tarafından yönlendirilmiştir.

1.2.3.2.Merkantilizm

Merkantilizmde en önemli unsur kıymetli madenlerdir. Bir ülkede ne kadar fazla altın, gümüş gibi kıymetli maden bulunuyor ise ilgili ülke o kadar zengin olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle devlet sürekli ülkedeki kıymetli madenleri artırmaya yönelik politikalar uygulamalıdır.

¹⁰⁵ Yüksel Bilgili, **Karşılaştırmalı İktisat Okulları**, İstanbul, İkinci Sayfa Yayınları, 2013, s.24-26.

¹⁰⁶ Yves Charbit, **The Political Failure of an Economic Theory: Physiocracy**, In Population, C.VI, No.57, 2002, s.855-879.

Merkantilistlere göre ihracat ithalattan fazla olmalı ve böylece dış ticaret fazlası verilmelidir. Bunun anlamı da ülkeye giren maden miktarının ülkeden çıkan maden miktarından fazla olduğu anlamına gelmekte, yani ülke zenginleşmektedir. Bu doğrultuda devlet, ihracatı destekleyici politikalar uygulamak zorundadır. Ayrıca ham madde ihracatı yerine işlenmiş mamul ihracatı gerçekleştirilmelidir. Çünkü bu durumda elde edilecek gelir daha yüksek olacaktır. İhracattan daha çok gelir elde edilebilmesi için de ihraç mallarının yurt içi tüketiminin kısıtlanması gerekmektedir. İhraç potansiyelinin artırılması için yurt içi üretim, yurt içi tüketimden daha fazla olmalıdır. Kıymetli maden çıkışının engellenmesi için ham madde ve nitelikli iş gücü dışında ithalat yasaklanmalıdır. Devlet de dış ticaret fazlası verilebilmesi için korumacı bir politika izlemek zorundadır¹⁰⁷.

Dış ticarete bir ülkenin kazançlı çıkabilmesi için ticaret yapılan diğer ülkenin kaybetmesi gerekmektedir. Yani kazançlar ve kayıpların toplamı sıfır olmaktadır. Diğer bir ifade ile ülkeler arasındaki ticarete bir uyum yerine çatışma bulunmaktadır¹⁰⁸.

Ancak Merkantilist görüşün kabul ettiği değerli madenlerin ülkede biriktirilmesi düşüncesi bir süre sonra enflasyon gibi sorunlara yol açtığından terkedilmiştir.

1.2.3.3.Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith'e göre bir ülkenin zenginliği değerli madenlerle değil üretim miktarı ile ölçülmektedir. Yani bir ülke ne kadar çok üretim gerçekleştiriyor ise o kadar çok zengin olmaktadır. Ayrıca ticaret Merkantilistlerin öne sürdüğü gibi sıfır toplamı bir oyun değildir. İki ülke birbirleri ile engellemeler olmadan ticaret yaptığında farklı

¹⁰⁷ Bilgili, **a.g.e.**, s.19-20.

¹⁰⁸ Erdal Ünsal, **Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2005, s.6.

miktarda olsa da yarar sağlayabilmektedir. Her ülke belli bir malın üretiminde uzmanlaşır ve o malın üretimini artırır ise uluslararası iş bölümü nedeni ile ticaret kazancı artmaktadır¹⁰⁹. Aslında Mutlak Üstünlükler Teorisi günümüzdeki, üretimin her ülke için genel olarak kazançlı olduğu görüşünü destekler niteliktedir.

Serbest ticaret ile birlikte ülkeler mutlak üstünlüğe sahip oldukları malları daha ucuza üretmekte ve ihraç etmekte, daha pahalıya ürettiği ürünleri ise ithal etme yolunu tercih etmektedir. Böylece kaynaklar daha etkin alanlarda kullanılmaktadır.

Ülkelerin gerçekleştirdikleri üretimde mutlak üstünlüğe sahip olmaları aslında doğal üstünlük ve kazanılmış üstünlük ile açıklanmaktadır. Doğal üstünlük iklim, coğrafya, rezervlere yakınlık olarak kabul edilirken; kazanılmış üstünlük ise teknoloji, ar-ge, nitelikli iş gücü unsurlarından beslenmektedir¹¹⁰.

1.2.3.4.Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Ricardo'ya göre uluslararası ticaretin gerçekleştirilebilmesi için ticarete konu ülkelerin belirli malların üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olmaları gerekmemekte, ülkelerin birbirlerine göre karşılaştırmalı olarak üstünlüğe sahip olduğu malların üretiminde uzmanlaşmaları neticesinde gerçekleştirilebilecek ticaretten, ticarete katılan bütün ülkeler kazançlı çıkmaktadır. Böylece kaynaklar ülkedeki en verimli alanlara kaymakta ve optimum kaynak dağılımı sağlanmaktadır. Bu durumda ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malların ihracatçısı konumunda olurken üstünlüğe sahip olmadıkları mallar için ithalatçı durumunda olmaktadır¹¹¹.

¹⁰⁹ Ünsal, a.e., s.7-8.

¹¹⁰ Tezer Palacıoğlu, **Mutlak Üstünlük ve Bazı Dış Ticaret Teorileri**, İTO Bilgiyi Ticarileştirme ve Araştırma Vakfı İstanbul Düşünce Akademisi, Nisan 2018, s.5-8.

¹¹¹ Zeynel Dinler, **KPSS İktisat**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2012, s.1015-1020.

Mutlak Üstünlükler Teorisi'nde olduğu gibi Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nde de emek tek üretim faktörüdür ve dış ticaret öncesinde üretimi gerçekleştirilen ürünlerin fiyatı o ürünün üretiminde kullanılan emek miktarı ve ücret seviyesinin çarpımına eşit olmaktadır. Ülkelerin, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaları sonucunda dünya üretimi de artmakta ve ticaret gerçekleştiren her ülke kazançlı çıkmaktadır¹¹².

Karşılaştırmalı üstünlükler sonucunda gerçekleştirilen üretimin ve ülkeler arasındaki ticaretin, ticarete konu ülkelere kazanç sağlaması durumu mutlak üstünlüğe sahip olmayan ülkelerin ticaretten kazanç sağlama şansının olmaması durumuna göre daha gerçekçi olmaktadır.

1.2.3.5.Faktör Donatımı (Heckscher-Ohlin) Teorisi

Faktör Donatımı Teorisi'ne göre ülkelerdeki üretim faktörü zenginlikleri bu faktörlerin verimliliklerini ve üretim maliyetlerini belirlemektedir ve dış ticaret bu şekilde açıklanmaktadır. İlgili ülkelerde hangi üretim faktörü fazla ise bu faktörü kullanarak üretimi gerçekleştirilen malın üretiminde uzmanlaşıp, o malın ihracatçısı olunmalıdır¹¹³.

Burada bahsedilen faktörler emek ve sermayeden oluşmaktadır. Gelişmiş ülkeler sermaye yoğun, gelişmekte olan ülkeler ise emek yoğun olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile gelişmiş ülkeler sermaye yoğun ürünlerin üretiminde, gelişmekte olan ülkeler ise emek yoğun ürünlerin üretiminde uzmanlaştığında gerçekleştirilecek ticaret sonucunda bütün ülkeler karlı çıkmaktadır. Ülkeler nispeten bol ve ucuz üretim faktörleri ile üretilen malların üretiminde uzmanlaştıklarında zamanla bu faktörlerin ülkeler arasındaki fiyat farkı azalmakta ve sonunda

¹¹² Ünsal, a.g.e., 22-31.

¹¹³ Nurdan Aslan, **KPSS ve Kurum Sınavları İçin Makro İktisat**, İstanbul, Marmara Kariyer Akademisi, 2013, s.447.

eşitlenmektedir. Çünkü ülkelerde bol olarak kullanılan üretim faktörlerinin fiyatı talep artışı ile birlikte artmakta, kıt olan faktörlerin fiyatı ise talep azalışına bağlı olarak azalmaktadır¹¹⁴.

Günümüzde de sermaye yoğun üretim gerçekleştiren ABD'nin yüksek teknoloji düzeyine sahip malları ihraç etmesi, emek yoğun üretim gerçekleştiren Türkiye'nin ise düşük teknoloji düzeyine sahip ve daha emek yoğun ürünleri ihraç etmesi buna örnek gösterilebilmektedir.

1.2.3.6. Nitelikli İş Gücü Teorisi

Her popülasyonda mevcut olan beceriler; eğitim, demografik değişimler, göç, teknoloji gibi unsurların etkisi ile değişiklik göstermektedir. Bu beceri farklılıkları ise istikrarlı ticaret kalıplarını şekillendirmektedir. Talebe göre kıt olan beceriler nedeni ile ücret seviyeleri yüksek olmaktadır. Uluslararası ticareti yönlendirebilecek beceri farklılıklarına neden olan unsurlar; vasıflı işçilerin eğitim süreci, kültürel farklılıklara neden olan beceri edinme ve kendi kendini geliştirme arzusu, gelir farklılıkları, iş bölümü ve seçici göç olarak kabul edilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerin sahip oldukları nitelikli iş gücü ilgili ülkelerin ihracat potansiyellerini artırmaktadır¹¹⁵.

Bir ülkedeki nitelikli ve yetişmiş iş gücü seviyesi ne kadar yüksek olur ise ilgili ülkenin uluslararası ticareti yönlendirme gücü ve becerisi de o kadar yüksek olmaktadır. Ülkeler bu doğrultuda her geçen gün insan kaynağına daha çok yatırım yapmaktadır.

¹¹⁴ Dinler, **a.g.e.**, s.1026.

¹¹⁵ Donald B. Keasing, **Labor Skills and Comparative Advantage**, The American Economic Review, Cilt LVI, No.1, Mart 1966, s.249-258.

1.2.3.7.Teknoloji Açığı Teorisi

Gelişmiş ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri ticaret çoğunlukla yeni ürünlere ve üretim süreçlerine dayanmaktadır. Bu da çoğunlukla ilgili ülkelerdeki yenilikçi firmalar tarafından geliştirilmektedir. Bu ülkelerdeki yenilikler yasalar ile koruma altına alınmaktadır. Yani yeniliği ilk bulan şirket onun monopolcüsü konumuna gelmektedir. Sonuçta yeniliği gerçekleştiren ülkeler ilgili ürünlerin ilk ihracatçısı olmaktadır. Ancak süreç içinde ürünler taklit gibi yollarla diğer ülkelere gidince bu ülkeler emek veya doğal kaynak bolluğu nedenleri ile ilk üretici ülkeden daha ucuza üretmektedirler. Böylece az gelişmiş ülkeler de bu ürünün ihracatçısı olmaktadır. Ürünü ilk üreten ülke ise rekabet avantajlarını kaybettikleri için bu ürünü ithal etmeye başlamaktadırlar¹¹⁶.

Örneğin ABD’de akıllı telefon gibi ürünler ilk üretilmiştir. Ancak zamanla Çin’in bu teknolojiyi taklit etmesi ve sonrasında iş gücü kaynaklarını bu yönde kullanabilmesi küresel piyasada etkinliğini artırmıştır.

1.2.3.8.Ürün Dönemleri Teorisi

Tüm gelişmiş ülkeler bilimsel ilkelere eşit olarak erişememekte ve bu bilgileri yeni nesillere eşit olarak aktaramamaktadır. Bilimsel bir ilke ile bu ilkenin pazaralanabilir bir üründe somutlaştırılması süreçleri arasında bir boşluk bulunmaktadır. Genellikle bu boşluğun kapatılıp kapatılamaması riskini üstlenecek bir girişimci piyasaya giriş yapmaktadır. Yeni bir ürünün tanıtımının ilk aşamalarında üreticiler genellikle birçok kritik süreci yönetmek durumunda kalmaktadırlar. Ürünün kendisi bir süre için standartlaştırılmamış olabilmekte ve girdileri, ürünün işlenmesi ile nihai özellikleri geniş bir zaman aralığını kapsayabilmektedir. Bir ürüne olan talep arttıkça belli bir derecede standardizasyon gerçekleşmektedir¹¹⁷.

¹¹⁶ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.82-83.

¹¹⁷ Raymond Vernon, **International Investment and International Trade in the Product Cycle**, The Quarterly Journal of Economics, Cilt LXXXII, No.2, Mayıs 1966, s.190-207.

Mallar, yeni ve eski mallar olarak ikiye ayrılmaktadır. Nitelikli iş gücüne sahip olan ve argeye yatırım yapan ülkeler yenilikçidir ve yeni mallar daha çok bu ülkelerde üretilmektedir. Yeni bir malın beş tane ürün dönemi bulunmaktadır. Birincisinde yeni mal ihraç edilmemekte ve iç talep karşılanmaya çalışılmaktadır. Burada yeni teknoloji, üretimin gerçekleştirildiği ülkenin tekelinde olmaktadır. İkincisinde ürün olgunlaşmakta ve iç talebin yanında ihracat da gerçekleştirilmektedir, ülke halen teknolojiye tekel durumundadır. Üçüncüsünde yenilikçi firma teknoloji lisansını satmaya başlamaktadır. Böylece ihracat artış hızı yavaşlamakta ve taklitçi ülkenin ihracatı artmaktadır. Dördüncüsünde yenilikçi ülkede üretim ve ihracat azalmaya, taklitçi ülkede ise artmaya başlamaktadır. Beşincisinde teknoloji artık her ülkede bulunmakta ve üretimi ilk gerçekleştiren ülke ithalatçı konumuna gelmektedir. Ancak yenilikçi ülke yeni teknoloji ve ürün üretim sürecine devam etmektedir¹¹⁸.

1.2.3.9.Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Bir malın üretimine başlama kararı ekonomik ihtiyaçlar tarafından belirlenmektedir. Örneğin bir girişimcinin bireysel olarak yaşadığı bir ihtiyaç girişimciliğin dayandığı fikri sağlayabilmektedir. Bu da ilk aşamada ilgili girişimci firmanın iç pazara yönelik üretim yapmasını sağlamaktadır. Burada başarılı firmalar büyüdükçe iç pazarın yetersiz kaldığını düşünmekte ve yabancı ülkelerde ticaret yapmanın sağlayacağı karı farketmeye başlamaktadır¹¹⁹.

Buradaki bahsedilen benzer tercihler kavramı ihraç edilen ürünün ithal edilen ülkede alıcısının olduğu anlamına gelmektedir. Ülkelerin gelir düzeyi ve dağılımı, talep yapıları ne kadar benzer ise aralarındaki ticaret de o kadar fazla olmaktadır. Farklı talep yapısına sahip olan sayıca az tüketicilerin ihtiyaçları ise ithalat ile

¹¹⁸ Cihan Dura, **Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış**, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 2000, No.16, s.8-9.

¹¹⁹ Staffan B. Linder, **An Essay on Trade and Transformation**, Akademisk Avhandling, 1961, s.87-88.

karşılanmaktadır¹²⁰.Günümüzde de gelişmiş sanayi ürünlerinin ticareti yine gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmektedir.

1.2.3.10.Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek ekonomileri bir firmanın üretim ölçeği arttıkça ortalama maliyetlerinin düşmesi anlamına gelmektedir. Bu durum küçük firmaların büyük firmalar karşısında rekabet avantajlarını kaybetmelerine neden olmaktadır. Firmalar ölçek ekonomileri sayesinde belirli mallar üzerinde uzmanlaştığında üretim ölçeği de artmaktadır ve gerçekleştirilen fazla üretim ihraç edilmektedir. Uzmanlaşma gerçekleşmeyen mallar ise ithal edilmektedir. Ölçek ekonomisi ile birlikte mal çeşitlenmesi sağlandığından tüketicinin refahı da artmaktadır¹²¹.

Marshall’a göre ölçeğe göre artan getiri olması durumunda ithalat talebi artınca ithalat yapılan ülkedeki üretim artmakta ve maliyetler düşmekte, bu da ithalat yapan ülkenin dış ticaret hadlerinin iyileşmesine neden olmaktadır. Ancak Grasham ise bunun tam tersini ileri sürmekte, kaynaklar ölçeğe göre artan getirili sektörler yerine azalan getirili sektörlerle akar ise üretimde ve refahta düşüş gerçekleşebilmektedir¹²².

Bugün büyük firmaların üretim seviyeleri de büyük olmakta, ham maddeye ulaşmaları da bu nedenle daha kolay olmaktadır. Yüksek miktarlarda ham madde satın alınması maliyetlerin de düşmesini sağlayarak firmaların rekabet avantajı ellerinde tutmalarını sağlamaktadır.

¹²⁰ Dura, **a.g.e.**, s.9-10.

¹²¹ Dura, **a.e.**, s.11-12.

¹²² Arzu S. Akkoyunlu, **Yeni Dış Ticaret Teorileri**, Ekonomik Yaklaşım, Cilt VII, No.21, 1996, s.73-74.

1.2.3.11.Monopolcü Rekabet Teorisi

Uluslararası ticarete konu olan mallar daha çok, farklılaştırılmış mallar olmaktadır. Sanayideki firmalar genellikle ölçeğe göre artan getiri koşullarında üretim yaptıklarından monopolcü rekabet piyasalarının oluşmasını sağlamaktadırlar. Bu durumda firmalar belli ürünlerin üretiminde uzmanlaşarak ilgili malın ihracatçısı durumuna gelmekte, içeride üretilmeyen mallar ise ithal edilmektedir¹²³.

Monopolcü Rekabet Teorisi'nde faktör donatımı aynı olan gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yapmış oldukları ikili ticaret açıklanmaktadır. Sanayide homojen değil farklılaştırılmış mallar üretilmektedir. Tüketicinin herhangi bir nedenden dolayı belli bir malın farklı olduğunu düşünmesi o malın farklılaştırılmış mal olarak kabul edilmesine yetmektedir¹²⁴.

1.2.4.Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Dış ticaret politikasının amaçlarından birisi ödemeler dengesi açığının giderilmesidir. Dış açığa sahip olan ülkelerde döviz rezervlerinin tükenmesi uzun vadede kırılganlığa neden olmaktadır. Bu da ülkelerin döviz kazandırıcı işlemler gerçekleştirmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca ithalat ve ihracat sonucu elde edilen vergiler de devlet hazinesine gelir olarak kaydedilmektedir.

Dış ticaret politikaları kimi zaman ülkelerin dış rekabetten korunması için kullanılmaktadır. Ülkede yeni gelişen endüstrilerin olması durumunda ilgili endüstri kolunun gelişimi sağlanana kadar ithalatın yasaklanarak iç piyasanın gelişmesi amaçlanabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise ihracatın özendirilmesi ile birlikte

¹²³ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.88-89.

¹²⁴ Dura, **a.g.e.**, s.12-13.

ekonomik kalkınmaya katkı sağlanabilmektedir. Sonuçta iç ekonomik istikrar amacına ulaşılabilir.

Ülkede monopolcü eğilimlerin olduğu durumlarda hükümetler dış ticaret önündeki engelleri kaldırarak ülkedeki kalitesiz üretim ve tekelcilik faaliyetlerini ortadan kaldırmakla birlikte piyasa aksaklıklarını giderme yoluna gidebilmektedirler. Bunun ile birlikte serbest piyasa ekonomisi desteklenmektedir. Ancak benzer durum uluslararası piyasada ülkenin tekelci olması şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Böylece küresel ticarete tek söz sahibi olunması ülkenin dış ticaretten sağlayacağı gelirleri artırmaktadır.

Ülkelerin günümüzdeki dış ticaret politikaları genel olarak küresel rekabette söz sahibi olma amaçlarına yönelik belirlenmektedir. Özellikle gelişmiş ülkeler yerli paralarını düşük değerde tutarak fiyat avantajı elde etmeye çalışmaktadırlar. Ancak gerçekleşen bu durum sonucunda küresel ticaret dengesi bozulmaktadır.

1.2.5.Dış Ticaret Politikasının Araçları

Dış ticaret politikasının araçları tarifeler ve tarife dışı önlemler olarak ikiye ayrılmaktadır. İlgili politikaların uygulanması hedeflenen amaçlara göre değişiklik göstermektedir.

1.2.5.1.Tarifeler

Yurt dışından satın alınan ürünler için uygulanan vergilere ithalat tarifi veya kısaca tarife denmektedir. Yani dolaylı bir vergi olarak kabul edilmektedir. Tarifelerin amacı ithal edilen ürünün fiyatının yükseltilerek ilgili ürünün yurt içinde üretiminin artırılması ve dolayısı ile küresel rekabete karşı korunmasının sağlanması olmaktadır. Tarife sonrasında yurt içi üretim ile ithalatın aynı anda gerçekleşmesi durumuna

koruyucu tarife, talebin yalnızca yurt içi üretimle sağlanması durumuna ise engelleyici tarife adı verilmektedir. Yurt içinde üretilmeyen bir ürüne uygulanan tarife ise yalnızca hükümetin hasılat elde etmesine yöneliktir ve bu da hasılat tarifesi adını almaktadır. İthal edilen ürünün bir birimi üzerinden alınan miktar spesifik tarife, ürünün fiyatının sabit bir oranı olarak uygulanan miktar ise advalorem tarife olmaktadır. Spesifik ve advalorem tarifenin aynı anda uygulandığı durumlarda ise bileşik tarife söz konusu olmaktadır¹²⁵.

Eğer bir ürünün yurt içi talep esnekliği yüksek ise o mala uygulanan tarife sonucunda yurt içi fiyatı artmakta ve bunun sonucunda da ürüne olan talep azalmaktadır. Bu da hazine gelirlerinin düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca dış ticaret açığını giderici etkisi ile ödemeler dengesini iyileştirebilmektedir. Kaynak dağılımı, kıt faktörün kullanıldığı sektöre doğru gerçekleşmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarife uygulanan lüks tüketim ürünlerinin fiyatları arttığından yurt içindeki üreticiler de üretimlerini zorunlu mallardan lüks mallara doğru kaydırmaktadırlar ve bu da zorunlu mal üretimini olumsuz etkilemektedir¹²⁶.

Tarifeler sonucunda dış ticaret hadleri iyileşebilmekte veya dünya ticaret hacmi azalabilmektedir. Bu durumda marjinal dış ticaret haddindeki iyileşmeleri marjinal dış ticaret hacmindeki kötüleşmelere eşitleyecek optimum tarife düzeylerinin seçilmesi gerekmektedir¹²⁷.

Küreselleşme ile birlikte ülke ekonomileri her geçen gün daha da bütünleşmektedir. Bunun sonucunda da ülkeler kendi aralarında yaptıkları anlaşmalar ile gerçekleştirmiş oldukları ticaret arasındaki engelleri mümkün olduğunca

¹²⁵ Ünsal, **a.g.e.**, s.295-296.

¹²⁶ Aslan, **a.g.e.**, s.457-459.

¹²⁷ Aslan, **a.e.**, s.460-461.

kaldırmaktadır. Ülkelerin kendi aralarında ticaret engellerini kaldırmaları, karşılıklı olarak üretim ve refah artışına neden olmaktadır.

1.2.5.2.Tarife Dışı Önlemler

Tarife dışı engellerin en önemli uygulaması kotalar olarak kabul edilmektedir. Kotaya konu olan ürünlerin ithalatında miktar kısıtlamaları bulunmaktadır ve bu miktarlar kotalar halinde ithalat yapan firmalara dağıtılmaktadır. Burada amaç yerli üretimin korunması ve uluslararası piyasada rekabet avantajı kazandırılması olmaktadır¹²⁸. Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasından beri birçok ülke tarafından çeşitli tarım ürünlerinden yüksek teknolojiye kadar birçok ürün grubuna karşı kota uygulaması gerçekleştirilmiştir¹²⁹. İthalatın yapılacağı ülke belli ise buna global kota, ithalatı gerçekleştirecek firma açık artırma usulü ile belirleniyor ise tahsisli kota adı verilmektedir¹³⁰. Kotaların etkisi tarifelere göre daha kesin olduğundan hükümetler tarafından daha çok tercih edilmektedir.

Tarife dışı önlemlerden bir diğeri gönüllü ihracat sınırlamalarıdır. İhracatı gerçekleştiren ülke belli ürünlerin belli dönemlerde ihracatına bazı sınırlamalar getirmektedir. Genellikle ithalatçı ülkenin ihracatçı ülkeyi ithalat kotası konusunda tehdit etmesi sonucunda ülkelerin karşılıklı anlaşmaları ile gerçekleşmektedir. Gönüllü ihracat kısıtlaması olarak adlandırılrsa da aslında ülkelerin birbirlerine karşı bir baskısı söz konusudur.İhracat sübvansiyonu hükümetin yurt içindeki üreticilere dolaylı veya dolaysız yoldan ödeme yaparak ilgili ürünlerin yurt dışında yurt içine göre daha ucuza sattırmasıdır. Burada amaç ihracatın artırılmasıdır. İhracatçılara düşük faizli kredi kullandırılması, sigorta sağlanması, pazar araştırması, reklam, fuar gibi etkinlikler hususunda destek sağlanması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Ancak ihracat

¹²⁸Mahfi Eğilmez, **Tarife Dışı Engeller**, (Çevrimiçi), <https://www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds-engeller.html>, 24.5.21

¹²⁹ Joseph Francois ve Julia Woerz, **Non-Linear Panel Estimation of Import Quotas: The Evolution of Quota Premiums Under the ATC**, Journal of International Economics, Cilt LXXVIII, No.2, 2009, s.181.

¹³⁰ Aslan, **a.g.e.**, s.463.

sübvansiyonu ile karşı karşıya kalan ülkeler de ilgili ürünlere karşı dengeleyici vergi uygulayabilmektedirler. Bir diğer tarife dışı engel ise yurt içi girdi kullanma zorunluluğudur. Burada nihai ürünün yurt içinde satılabilmesi için ilgili ürünün bir kısmının yurt içinde üretilmiş olması gerekmektedir¹³¹. Günümüzde bu tür önlemlere başvurulmasından ziyade ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesine yönelik adımlar atılmaktadır.

1.2.6.Dış Ticaret Politikası

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin dış ticaret politikaları IMF, Dünya Bankası, GATT, WTO gibi uluslararası örgütlerin regülasyonları çerçevesinde şekillenmeye başlamış, ülkeler arasındaki ticarete çeşitli standartlar getirilmiştir¹³². Ülkelerin dış ticaret politikalarını ihracatlarını artırmaya yönelik olarak gerçekleştirmeleri neticesinde ülke ekonomilerinde büyüme gerçekleşmektedir. Küresel ekonominin durgunluk yaşadığı zamanlarda bile ülkelerin ikili ticaret anlaşmaları yapmaları ekonomilerinin toparlanması hususunda önemli rol oynamaktadır¹³³.

Genel varsayımlara göre serbest dış ticaret ülkelerin refah düzeyini artırmaktadır. Bunun ile birlikte planlı ekonomilerde bazı durumlarda politikacılar serbest ticarete müdahale eden kurum ve kuruluşlar ile bazı ticaret akışlarını destekleyebilmekte veya kısıtlayabilmektedir. Bu politikalar doğrultusunda kazananların ve kaybedenlerin bulunması korumacı politikalar için bir motivasyon işlevi görmektedir. Koruma sonucunda tarifeler, kotalar ve diğer kısıtlayıcı önlemler yanlış kaynak tahsisine neden olabilmekte, tüketiciler ilgili ürünlere daha yüksek

¹³¹ Ünsal, **a.g.e.**, s.345.

¹³² Jhristopher J. Kukucha, **The Role of the Provinces in Canadian Foreign Trade Policy: Multi-Level Governance and Sub-National Interests in the Twenty-First Century**, Policy and Society, Cilt XXIII, No.3, 2004, s.114.

¹³³ William E. James ve Eric D. Ramstetter, **Trade, Foreign Firms and Economic Policy in Indonesian and Thai Manufacturing**, Journal of Asian Economics, Cilt XIX, No.5/6, 2008, s.413.

fiyatlar ödeyebilmektedirler. Yani buradaki kayıplar bundan faydalananların kazançlarından daha büyük olmaktadır¹³⁴.

Küreselleşme ile birlikte bölgesel ticari entegrasyonlar güçlenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ile yapılan anlaşmalar neticesinde iç piyasada korunan sektörler uluslararası rekabete açılmakta ve verimliliğin artırılması amaçlanmaktadır. Entegrasyonlar ile birlikte ticaret önündeki engeller azaltılmakta, sürdürülebilir ekonomik büyüme ile refahın artması beklenmektedir. Ekonomik diplomasi de burada önemli bir rol oynamaktadır¹³⁵.

Ülkelerin dış ticaret politikaları genel olarak ticaretin karşılıklı olarak serbestleştirilmesi ve ikili ticaretlerin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik olmaktadır. Ticaret önündeki engellerin kaldırılması ile birlikte ihracatın artması ülkelerin ekonomik büyümesine katkı sağlayarak ekonomik kalkınmaya da katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda üretim çeşitliliği artmakta, kaynak tahsisinde optimizasyon sağlanabilmektedir. Bu nedenlerden ötürü ülkeler ticaretten karşılıklı kazanç sağlamak için çeşitli tavizler verebilmektedirler.

1.3.Kavramsal Olarak Cari Açık

Ödemeler dengesinde bulunan temel hesaplardan birisi cari işlemler hesabıdır. Cari işlemler hesabındaki hareketler neticesinde ödemeler dengesinde açık veya fazla meydana gelmektedir. Cari işlemler hesabı mal, hizmet, gelir işlemleri ile cari transferleri kapsamaktadır. Ayrıca alt hesap olarak dış ticaret dengesi, hizmetler dengesi, gelir dengesi ve cari transferler bulunmaktadır. Dış ticaret dengesi yurt

¹³⁴ Josef C. Brada, **The Political Economy of Communist Foreign Trade Institutions and Policies**, Journal of Comparative Economics, Cilt XV, No.2, 1991, s.211-212.

¹³⁵ Marina Jerinic vd., **Bosnia and Herzegovina: Foreign Trade Policy and foreign Trade Balance in Terms of the EU Association Process**, Int. J. Diplomacy and Economy, Cilt IV, No.2, 2018, s.140-141.

içindeki ve yurt dışındaki yerleşiklerin aralarında gerçekleştirdikleri mal ithalat ve ihracatlarını içermektedir. Hizmetler dengesi taşımacılık, turizm, inşaat gibi hizmet ihracat ve ithalatının kaydedildiği hesaptır. Gelir dengesi yurt içindeki yabancı çalışanların ücretleri ile yatırımlardan sağlanan gelir ve giderlerden oluşmaktadır. Cari transferler ise ekonomiye mal veya hizmet girişi olmasına rağmen bunların karşılığında bir kaynak transferi gerçekleşmemesidir¹³⁶.

Mal ve hizmet ihracatından elde edilen döviz gelirleri, ithalara harcanan döviz giderlerinden fazla ise cari işlemler dengesi “fazla” vermekte, az ise cari işlemler dengesi “açık” vermektedir. Cari işlemler dengesi ile tasarruf-yatırım arasındaki ilişki milli gelir özdeşlikleri ile açıklanabilmektedir. Kapalı bir ekonomide hanehalkı, firmalar ve hükümet varken kazanılan gelirin tüketime ayrılmayan kısmının tasarrufa gittiği varsayıldığında

$Y = GSYİH$, çıktı-gelir

C = Tüketim harcamaları

G = Hükümet harcamaları

I = Yatırım harcamaları

S = Tasarruf miktarı

olduğunda harcama yöntemi ile milli gelir özdeşliği şu şekilde olmaktadır;

$$GSYİH = Y = C + I + G \quad (1)$$

¹³⁶ Abuzer Pınar ve Bahar Erdal, **Para-Banka-Kredi ve Para Politikası**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2008, s.268-270.

Milli gelir dengede iken gelir toplam talebe eşit olmakta, böylece 1 no'lu eşitlik toplam talebi göstermektedir. Tüketim ve tasarrufların toplamı da toplam talebe eşit olduğundan;

$$Y= C+S= C+I+G \quad (2)$$

Ekonomi dışı açık hale geldiğinde mal ihracatı (X), mal ithalatı (M), net ihracat (NM) özdeşliğe eklenmekte ve denklem aşağıdaki şekilde yazılmaktadır;

$$GSYİH= C+I+G+NX \quad (3)$$

GSMH belli dönemde bir ülkenin vatandaşları tarafından hem ülke sınırlarında hem de başka ülkelerde üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal karşılığı olarak tanımlanmaktadır. GSMH hesaplanırken yabancıların ülke içinde elde ettikleri gelirler GSYİH'den düşülmekte, ülke vatandaşlarının ülke dışında elde ettikleri gelirler ise GSYİH'ye eklenmektedir. Net dış alem faktör gelirleri ülke vatandaşlarının yurt dışından elde ettikleri gelirler ile yabancıların yurt içinde elde ettikleri gelirler arasında farktan oluşmaktadır. İşçi, faiz, girişimci hizmet gelirleri GSMH'ye pozitif katkı sağlarken, faiz ödemeleri ve kar transferleri negatif etki etmektedir.

$$GSMH= GSYİH+NFG \quad (4)$$

veya

$$GSMH= C+I+G+(NX+NFG) \quad (5)$$

Cari işlemler dengesi $CA = NX + NFG$ olarak alındığında;

$$GSMH = C + I + G + CA$$

veya

$$CA = GSMH - (C + I + G) \quad (6)$$

olmaktadır. $S = GSMH - C - G$ özdeşliği kullanıldığında cari açık;

$$CA = S - I = NX + NFG = S - I \quad (7)$$

şeklinde yazılabilmektedir.

Burada cari açık, tasarruf ve yatırım dengelerinin toplamına eşit olmaktadır. Yani cari açık uluslararası sermaye ve dış borçlar ile finanse edilen yatırım ve tasarruf eşitsizliği ile gösterilmektedir. Yatırım ve tasarruflar özel sektör ve kamu sektörü tarafından gerçekleştirilenler olarak sınıflandırıldığında cari açık, özel sektör yatırım ve tasarrufları arasındaki fark ile kamu kesimi yatırım ve tasarrufları arasındaki farkın toplamına eşit olmaktadır.

$$CA = S - I = (S^{Özel} - I^{Özel}) + (S^{Kamu} - I^{Kamu}) \quad (8)$$

Buna göre cari açık yurt içi yatırımların artması ve yurt içi tasarrufların azalması, başka bir deyişle özel kesim ile kamu kesimi tüketim harcamalarının artması ya da özel kesim ve kamu kesimi tasarruflarının azalması durumunda oluşmaktadır¹³⁷.

1.3.1.Cari Açığı Belirleyen Faktörler

Cari açık bir ülkenin ekonomik performansını belirleyen en önemli faktörlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Ülkelerin ekonomik yapıları ve üretim güçleri cari açık üzerinde belirleyici etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca cari açık sorunu ülkedeki ekonomik kırılganlık ile bağlantılı olmakta ve bu da cari açığın nedenlerini ve bu yönde alınacak önlemleri daha önemli hale getirmektedir.

1.3.1.1.Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyümenin artması durumunda cari açıkta da bir artış meydana gelmektedir. Büyüme oranındaki artış tasarruf oranındaki artışla ilişkilendirilebilse de yatırım oranı ile ilişkisinin daha kuvvetli olması nedeni ile cari açığı artırmaktadır. Eğer büyüme oranındaki artış geçici bir üretkenlik artışı sonucu gerçekleşmiş ise cari açıktaki artış azalma eğilime girmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki büyüme oranlarının artması gelişmekte olan ülkelerin cari açıklarında azalmaya yol açmaktadır. Bunun nedeni olarak da gelişmekte olan ülkelerin ihracatına olan talebin artması ve dolayısı ile bu ülkelere yabancı sermayenin girmesi ile açıklanabilmektedir¹³⁸.

Özellikle gelişmiş ülkelerde reel büyüme oranlarının yüksek olması daha değerli bir reel döviz kuruna ve daha yüksek enerji fiyatlarına neden olmakta, mal ve

¹³⁷ Pınar ve Erdal, **a.g.e.**, 2008, s.330-332.

¹³⁸ Cesar Calderon vd., **Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries**, Contributions to Macroeconomics, Cilt II, No.1, 2002, s.13-16.

hizmet ithalatını artırmakta ve bu da cari açık üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmaktadır¹³⁹.

Görüldüğü gibi ekonomik büyümenin artması genel olarak ülkelerin cari açık düzeyinin de artmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin ekonomi politikaları arasındaki dengeli seçimin önemi anlaşılmaktadır. Ekonomik büyümenin tercih edilmesi hangi ölçüde cari açığın kabul edilebilirliğinin doğru analizine dayanmaktadır.

1.3.1.2.Enflasyon

Bir ülkede enflasyondaki artışla birlikte faiz oranları da artış eğilimine girmektedir. Bu da yabancı sermayenin ülkeye gelerek yüksek faizden beklenen yüksek getiri nedeni ile ülke parasına olan talebi artırmaktadır. Ülke parasının değer kazanması ülkelerin küresel ticarete rekabet avantajını yitirmesine neden olmakta ve bu da ithalatın artıp ihracatın azalması anlamına geldiğinden cari açığı artmaktadır.

Enflasyonun artması ile birlikte yerel para biriminin değerlenmesi yabancı kaynaklara ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Burada yatırımlardan elde edilecek net getirinin elde edilen borçlardan büyük olması durumunda cari işlemler dengesi olumsuz etkilenmektedir¹⁴⁰.

¹³⁹ Magda Kandil ve Joshua Greene, **The Impact of Cyclical Factors On The U.S. Balance Of Payments**, International Journal of Business, Economics and Law, Cilt VI, No.3, Nisan 2015, s.28-33.

¹⁴⁰ Philipp Herkenhoff ve Philip Saure, **How Expected Inflation Distorts the Current Account and the Valuation Effect**, European Economic Review, No.135, 2021, s.1-20.

Enflasyon makroekonomik belirsizliğin bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Bu belirsizlik de yatırım ortamının bozulmasına ve ihtiyatlı tasarruf güdüsü ile tasarrufları artırmakta, sonuçta cari açığı olumsuz etkilemektedir¹⁴¹.

1.3.1.3.Döviz Kuru

Daha fazla değerlenen döviz kuruna sahip ülkeler ticaret dengesi etkisi nedeni ile daha düşük bir cari hesap performansı ile karşı karşıya kalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki döviz kuru istikrarını artırmak için gerçekleştirilen sermaye kontrolleri de cari hesap performansı üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmaktadır¹⁴².

Döviz kurunun değerlenmesi ile birlikte yurt içinde üretilen malların uluslararası piyasadaki fiyatları artmakta, ithal edilen malların fiyatı ise azalmaktadır. Bu da yatırım mallarına olan talebi artırarak cari açığın artmasına neden olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki fiyat esneklikleri yüksek olduğundan döviz kurlarındaki oynaklığın cari açık üzerindeki etkisi de fazla olmaktadır¹⁴³.

Gelişmiş ülkelerde döviz kurları nispeten istikrarlı olduğundan cari açık üzerindeki etkisi de bu doğrultuda daha sınırlı olmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde döviz kurunun oynaklığının bu ülkelerin üretimde ve tüketimde dışa bağımlılığı daha fazla olduğundan cari açık üzerindeki etkisi daha belirgin olmaktadır. Hükümetlerin de cari denge üzerindeki kontrolleri döviz kurunu etkilemekteki güçleri ile paralel seyretnmektedir.

¹⁴¹ Cesar Calderon vd., **a.g.e.**, s.15.

¹⁴² Flavio V. Vieira ve Ronald McDonald, **The Role of Exchange Rate for Current Account: A Panel Data Analysis**, *Economia*, Cilt LVII, No.72, 2020, s.62.

¹⁴³ Calderon vd., **a.g.e.**, s.191-209.

1.3.1.4.Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar ile ülkeye gelen firmalar tedarikçilerinin verimliliklerini artırmaya doğrudan dahil olabilmekte, daha büyük bir üretim ağı yaratmakta, daha yüksek üretkenliğe neden olan ölçek ekonomilerinin oluşmasını sağlamakta ve üçüncü ülkelerdeki ana şirkete veya diğer bağlı kuruluşlara ihracat yapma potansiyeline sahip olmaktadır. Bu da ülkedeki firmaların maliyetlerini düşürerek rekabet avantajına neden olmaktadır¹⁴⁴.

Bir ülkede doğrudan yatırım gerçekleştirecek yabancı firmalar yatırımlarını o ülkede gerçekleştirebilmeleri için belli miktardaki bir sermaye ülke içine getirmek zorunda olmaktadır. Bu kuruluş sermayesi ülke içine girdiğinde de cari işlemler dengesini olumlu etkilemektedir. Ancak ülkeye yatırım yapan büyük firmalar üretimin çeşitli seviyelerinde farklı ölçüde sermaye ve ara malı ithal etmekte ve bu da ilgili ülkenin ihracatının ithalata bağlı olmasına neden olmaktadır. Bunun yanında ilgili firmalar elde ettikleri karları kendi ülkelerine transfer ederek ülkeden yabancı sermaye çıkışına neden olmaktadır. Bu etkenler neticesinde cari işlemler dengesi olumsuz etkilenmektedir¹⁴⁵.

Görüldüğü gibi doğrudan yabancı sermaye yatırımları cari işlemler dengesini daha çok ihracat ve ithalat kanalı ile etkilemektedir. Yabancı yatırımcının faaliyetleri sonucunda ülkeye giren sermaye ülkeden çıkan sermayeden fazla olduğunda cari işlemler dengesi olumlu etkilenmektedir.

¹⁴⁴ Molly Leshner ve Sebastien Miroudot, **FDI Spillovers and Their Interrelationships with Trade**, OECD Trade Policy Papers, No.80, Ekim 2008, s.10.

¹⁴⁵ Mehmet Ali Polat, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Cari İşlemler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt VI, No.5, 2019, s.162-164.

1.3.1.5.Faiz Oranı

Ekonomilerde faiz oranının seviyesi tüketim ve üretim harcamalarını etkilemektedir. Faiz oranının yüksek olması ekonomik hareketliliği azaltırken faiz oranlarının düşük olması tam tersi şeklinde etki yaratmaktadır.

Faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde üretim için gereken sermayeye ulaşmak kolaylaşırken, bu üretim artışı dolaylı olarak başka değişkenleri de etkilemektedir. Ekonomideki ticaret hacmi genişlemekte ve bu artan talebin karşılanabilmesi için ticaret açıkları verilmektedir¹⁴⁶.

Faiz oranlarının yüksek olması durumunda ekonomik birimler tasarruflarını artırma eğiliminde olmaktadır. Bu da üretim ve tüketim harcamalarını azaltarak, cari açığın düzelmesine neden olmaktadır¹⁴⁷.

Faiz oranlarının yüksek olması durumunda ülkeye yabancı sermaye girişi artmaktadır. Bu da yerel para birimine olan talebi artırmakta ve yerel paranın değeri artmaktadır. Dolayısı ile ülkenin küresel ticarete rekabet edilebilirliği azalmakta ve ithalat artma eğilimine girmektedir. Sonuçta ithalat artıp ihracat azalarak cari açığı olumsuz etkilemektedir.

1.3.1.6.Bütçe Açığı

İkiz açık hipotezine göre bütçe açığı arttıkça cari açık da artmaktadır. Sermayelerinin çoğunu ithal etmek zorunda kalan ülkelerde alt yapı için

¹⁴⁶ Luis Franjo, **International Interest Rates, the Current Account and Housing Markets, Economic Modelling**, No.75, Kasım 2018, 1-13.

¹⁴⁷ Andrea Ferrero, **House Price Booms, Current Account Deficits, and Low Interest Rates**, Credit and Banking, Cilt XXXXVII, No.1, 2015, s.261-293.

gerçekleştirilen harcamaların artması, cari açığı negatif etkilemektedir. Ayrıca ithalatı artırmakta ve dış ticaret dengesinde açık olmasına neden olmaktadır¹⁴⁸.

Kısa vadede mali konsolidasyona yanıt olarak cari hesap ayarlaması çoğunlukla yatırım daralması ve tasarrufların artırılması yolu ile gerçekleşmektedir. Yüksek kamu borcu olan ülkelerde gerçekleştirilecek mali politikalara olan güvenin azalması, borçların sürdürülebilirliği endişesine neden olarak ileriye yönelik risk primlerinin önem kazanmasına ve dolayısı ile cari işlemler açığı üzerinde olumsuz bir etki yaratabilmektedir¹⁴⁹.

Kamu borçlanmasının yarattığı bütçe açığının hangi amaçlara yönelik kullanıldığı önem arz etmektedir. Örneğin tüketim mallarına yönelik bir talep artışı yaratılması cari açığa neden olmaktadır. Ancak uzun vadede getirisinin daha yüksek olduğu alanlara yatırım yapılması cari açık riskini azaltmaktadır¹⁵⁰.

Ülkelerin bütçe açığı ile beraber cari açığı aynı anda yaşaması ekonomik performansın ölçütü açısından önem arz etmektedir. Bu durumda kaynakları verimli alanlara yönlendirerek ülke risk priminin düşürülmesi ve üretimin artırılarak ihracata yönlendirilmesi gerekmektedir.

¹⁴⁸ Ali S. Saleh, **The Budget Deficit and Economic Performance: A Survey**, University of Wollongong Economics Working Paper Series, Eylül 2003, s.1-41.

¹⁴⁹ Davide Furceri ve Aleksandra Zdzienicka, **Twin Deficits in Developing Economies**, IMF Working Paper, Temmuz 2018, s.9-20.

¹⁵⁰ Rossanto Handoyo vd., **Analysis of Twin Deficits Hypothesis in Indonesia and Its Impact on Financial Crisis**, Heliyon, 2020, No.6, s.8.

1.3.1.7.Tasarruf Miktarı

Çoğu ülkede cari açığın nedeni olarak yatırımlardaki azalışlardan çok tasarruflardaki azalışların rol oynadığı kabul edilmektedir¹⁵¹. Cari açık bir ülkedeki gayri safi yurt içi tasarruflar ile gayri safi yurt içi yatırımlar arasındaki farka eşit olmaktadır. Dolayısı ile bir ülke cari açık veriyorsa gayri safi yurt içi yatırımları cari işlemler açığına eşit bir hesapla brüt tasarruflarından daha büyük olmaktadır. Yüksek yurt içi tasarruflar, düşük tüketim alışkanlıkları, daha az mal talebi ve yatırımlar için daha düşük fon mevcudiyeti anlamına gelmektedir. Fabrika, konut ve sermaye harcamalarına yapılan tüm yatırımlar yurt içi tasarruflarla finanse edilmektedir. Yurt içi tasarruflardaki artış, yatırım ve üretim seviyesindeki artış anlamına gelmektedir ve bu da nihai olarak üretim ve ihracat hacminin artmasına ve cari işlemler açığının azalmasına yardımcı olmaktadır¹⁵².

Kamu tasarrufları ile cari hesap birlikte hareket etmekte, yani hükümet açığındaki bir artış cari hesabın kötüleşmesine neden olmaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalara göre özel sektör yatırımları düşerken tasarrufların artması cari açıkta iyileşmelere neden olmaktadır¹⁵³.

Görüldüğü gibi tasarruf miktarları ülkelerin ekonomilerinin performanslarındaki iyileşmelerin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle hükümetlerin tasarruflarını artırıcı önlemleri alması hem bütçe açığı hem de cari açığa pozitif katkı sağlamaktadır.

¹⁵¹ Caroline L. Freund, **Current Account Adjustment in Industrial Countries**, Journal of International Money and Finance, Cilt XXIV, No.8, 2005, s.1291.

¹⁵² Saqib Gulzar vd., **The Current Account Balance of Pakistan 1972-2005: A Cointegration Analysis**, Information Technology Journal, Cilt VI, No.5, 2007, s.666.

¹⁵³ Soyoung Kim ve Nouriel Roubini, **Twin Deficit or Twin Divergence? Fiscal Policy, Current Account, and Real Exchange Rate in The U.S.**, Journal of International Economics, Cilt LXXIV, No.2, 2008, s.366.

1.3.1.8.Dış Borçlanma

Bir ülkenin cari açıklarının finanse edilebilmesi için uygulanan yöntemlerden en önemlilerinden bir tanesi dış borçlanma olarak kabul edilmektedir. Özellikle petrol gibi ürünlere bağımlı olan ülkeler cari açıklarını uluslararası bankalardan borçlanarak finanse etmektedirler. Bu da dış borçların tüketime gitmesini sağlayarak ve uzun vadede cari açığın artmasına neden olmaktadır¹⁵⁴.

Dış borçlanma tasarruf ve yatırım arasındaki ilişkiyi artırmaktadır. Yerli yatırımları finanse etmek için daha fazla borçlanma gerçekleştirilmekte, dış finansmana daha fazla bağımlılık oluşmakta ve yurt içi tasarruflara daha çok ihtiyaç olmaktadır¹⁵⁵. Dış borçlanmanın gerçekleşmesi ile birlikte ülkeye yabancı sermaye girişi olmakta ve bu da kısa vadede cari açığı azaltıcı etki yaratmaktadır¹⁵⁶. Ancak uzun vadede dış ticaret açıklarına neden olan etkileri göz önünde bulundurulduğunda dış borçların sürdürülememesi riskleri ile beraber uzun vadede cari açık üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olmaktadır.

1.3.2.Cari Açığın Finansmanı

Cari açığın sürdürülebilir olması cari açığın finansman yeteneği ile doğrudan ilişkili olarak kabul edilmektedir. Ülkelerin borçlanabilme durumları ve bu borçları ödeyebilmeleri cari açığın finansmanı açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda finansman kaynaklarının uzun vadeli olması cari açığın finansmanı açısından daha sağlıklı olmaktadır.

¹⁵⁴ Noor Alam ve Fauzia Taib, **An Investigation of The Relationship of External Public Debt with Budget Deficit, Current Account Deficit, and Exchange Rate Repreciation in Debt Trap and Non-Debt Trap Countries**, European Scientific Journal, Cilt IX, No.22, Ağustos 2013, s.147.

¹⁵⁵ Oyakhilome W. Ibhagui, **External Debt and Current Account Adjustments: The Role of Trade Openness**, Cogent Economics & Finance, Cilt VI, No.1, 2018, s.1-40.

¹⁵⁶ Syed T. Jawaid ve Syed A. Raza, **Dynamics of Current Account Deficit: A Lesson from Pakistan**, Transition Studies Review, Cilt XIX, No.3, 2012, s.365.

1.3.2.1.İç Borçlanma

İç borçlanma hükümetin yurt içindeki kaynaklar ile kısa veya uzun vadeli olarak borçlanmasıdır ve bu borçlanma genellikle piyasa faizlerinin daha üzerinde, milli para ile gerçekleştirilmektedir¹⁵⁷.

İç borçlanmanın ekonomide genel olarak yarattığı faiz artışı ile birlikte tüketici ve üreticilerin kredilere ulaşması zorlaşmakta, üretim ve tüketim harcamaları azalmaktadır. İç talebin azalması ithalat talebini de azaltmakta, aynı zamanda üretim tarafında maliyetlerin artması da üretimin azalmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da cari açık azalma eğilimine girmektedir.

Ancak ülkedeki faiz oranlarının artması bir yandan da ülkeye sermaye girişine neden olarak ülke parasının değer kazanmasına neden olmaktadır. Bu da ülkenin uluslararası piyasada rekabet gücünü artırmakta ve ithalatı artırmaktadır. Sonuçta iç borçlanma neticesinde gerçekleşecek cari açık etkisi, dış ticaretin hangi boyutlarda olduğu ile ilgili olmaktadır.

1.3.2.2.Dış Borçlanma

Cari açığın finansmanında hükümetler tarafından iç borçlanmadan çok dış borçlanma tercih edilmektedir. Çünkü dış borçlanma ile içeriye sermaye girişi olmakta ve bu da cari dengeyi olumlu etkilemektedir.

Dış borçlanma gerçekleştiğinde iç kaynaklar ne kadar sağlam olur ise olsun ülkenin makroekonomik dengelerini etkilemektedir. Büyük bir yapısal cari açığı

¹⁵⁷ Recep Tarı ve Şermin Koç, *Cari Açık, Borçlanma ve Büyüme Bağlamında 1990 Yılından Sonra Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi*, 2009, s.257.

finanse etmek için sürekli sermaye girişlerine güvenmek ülkeleri küresel risklerdeki değişikliklere karşı savunmasız hale getirmektedir¹⁵⁸.

Yüksek cari açıklarını yüksek dış borçlanma ile finanse eden ülkelerde borçlanma maliyetleri gittikçe artmakta ve bunun sonucunda da cari açık giderek yükselmektedir. Hanehalkının dış ticareti gerçekleştirmek için dış borca erişimi arttıkça ithalata konu olan malların ticareti ve ilgili sektörler büyümekte, bu da cari açığı artırmaktadır¹⁵⁹.

Dış borçlanma sonucunda ülkeye sermaye girişi olduğundan başlangıçta cari işlemler hesabı olumlu etkilenmektedir. Ancak uzun vadede bakıldığında borçların ödeme zamanının gelmesi ile birlikte borçlanmanın etkisi tam tersi şeklinde olmakta ve cari açık olumsuz etkilenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yüksek maliyetlerle ve nispeten daha kısa vadeli olarak borçlanabiliyor oluşu cari açık riskini daha da artırmaktadır.

1.3.2.3.Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar; yabancı yatırımcıların yatırım yapılacak ülkedeki firmaları satın alması, kendi sermayelerini getirerek yeni bir firma kurması gibi yollarla gerçekleşmekte ve söz konusu yatırımcılar beraberlerinde kullandıkları teknolojileri ve beşeri sermayeyi de getirmektedirler. Bu neden ile her ülke doğrudan yabancı yatırım çekmek için politikalar oluşturmaktadır.

¹⁵⁸ Osman Z. Orhan ve Ebru Nergiz, **Turkey's Current Account Deficit Problem and Its Effects on the European Union Accession**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt I, No.1, Haziran 2014, s.152-153.

¹⁵⁹ Ibhagui, **a.g.e.**, s.1-42.

Doğrudan yabancı yatırımların ihracata yönelik olarak gerçekleşmesi dış ticaret dengesini olumlu etkilemektedir. Ancak yatırım yapan ülkenin teknoloji ve ham madde ithal etmesi durumunda dış ticaret açığı yaratma riski bulunmaktadır. Ayrıca yatırımların ülkeye gelir sağlayıcı alanlara yapılması gerekmektedir. Eğer yatırımcılar karlarını anavatanlarına yollarlar ise ülkeden sermaye çıkışı gerçekleşmekte ve bu da cari açığı olumsuz etkilemektedir¹⁶⁰.

Her ne kadar doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştirecek ülke başlangıçta ülkenin ithalat seviyesini artırsa da genellikle bu firmalar ihracat eğiliminde olduklarından dolayı uzun vadede ihracat seviyelerini artırarak dış ticaret dengesine ve dolayısı ile cari açığa olumlu etkide bulunmaktadırlar. Doğrudan yabancı yatırımların daha çok teknoloji yoğun olmaları gerçekleştirilen ihracatın da verimli olmasını sağlamaktadır¹⁶¹.

1.3.2.4.Portföy Yatırımları

Cari açığın büyük bir sorun olarak kabul edildiği ülkelerde ödemeler dengesi ve diğer makroekonomik sorunlar açısından sermaye akışları önemli bir unsur haline gelmektedir. Sıcak para olarak da ifade edilen kısa vadeli sermaye akışları genellikle yüksek faiz ve karlılık oranlarına sahip pazarlara yönelmektedir. Ancak kısa vadeli sermaye hareketleri ani giriş ve çıkışlara neden olduğundan başlangıçta ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiye sahip olurken, ülkeden çıkışta önemli sorunlara yol açabilmektedir¹⁶².

¹⁶⁰ Manpreet Kaur vd., **Foreign Direct Invesment and Current Account Deficit A Causality Analysis in Context of India**, Journal of International Business and Economy, Cilt XIII, No.2, 2012, s.86-104.

¹⁶¹ Muhammed A. Hossain, **Impact of Foreign Direct Investment on Bangladesh's Balance of Payments: Some Policy Implications**, 2008, s.1-6.

¹⁶² Yusuf E. Akbaş vd., **Analyzing The Relationship Among The GDP - Current Account Deficit and Short Term Capital Flows: The Case of Emerging Markets**, Yönetim ve Ekonomi, Cilt XXI, No.2, 2014, s.293-294.

Ülkeye yabancı sermaye girişi ile birlikte parasal genişleme gerçekleşmekte ve bu da enflasyona neden olmakta, sonuçta nominal faiz düzeyini artırmaktadır. Ayrıca yabancı paranın ülkeye girmesi ile birlikte ulusal para değeri kazanmakta ve kurlar düşmektedir. Kurların düşük olması ithalat talebini artırmakta, bunun yanında yüksek faizler de yabancı sermaye için cazibesini sürdürmektedir¹⁶³. Sonuçta yabancı sermaye kısa vadede cari açığı olumlu yönde etkilerken, ülkeden çıkışı gerçekleştiğinde cari işlemler dengesini bozmaktadır.

1.3.2.5. Merkez Bankası Rezervleri

Merkez bankası rezervleri genellikle ülkelerin merkez bankaları tarafından kontrol edilmektedir. Her an kullanılabilecek durumda olan, birbirlerine çevrilebilen ve uluslararası ödemelerde kullanılabilen varlıklar olarak kabul edilmektedir¹⁶⁴. Bir ülkede gerçekleşen cari açık diğer finansman kaynakları ile kapatılamamış ise bu açığı kapatmak için merkez bankası rezervleri kullanılmakta, benzer şekilde fazla bulunur ise de bu fazla rezervlere eklenmektedir¹⁶⁵.

Cari açığın merkez bankası rezervleri ile finanse edilmesi sorunun kaynağını ortadan kaldırmamaktadır. Ülkelerin uluslararası rezervleri sonsuz olmadığından sonunda rezervler tükenmekte ve bunun sonucunda da borçlanmaya gidilmektedir. Ancak borçlanmanın da belli bir sınırı olduğundan ülke ekonomisi zamanla daha kırılgan bir hale gelmektedir¹⁶⁶.

¹⁶³ Hayrettin Kesgingöz ve Ali R. Karataş, **Yabancı Sermaye Yatırımları ile Cari İşlemler Açığı İlişkisi ve Cari İşlemler Açığı İçin Politika Önerileri**, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt V, No.3, 2016, s.598.

¹⁶⁴ TCMB, **Rezerv Yönetimi**, (Çevrimiçi), <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Rezerv+Yonetimi>, 24.1.22.

¹⁶⁵ Mahfi Eğilmez, **Merkez Bankası Rezervleri**, (Çevrimiçi), <https://www.mahfiegilmez.com/2017/04/merkez-bankas-rezervleri.html>, 24.1.22

¹⁶⁶ Seyidoğlu, **a.g.e**, s.419.

Merkez bankası rezervlerinin artması yurt içi harcamaları azaltmakta enflasyonu düşürmekte ve ihraç edilen mallar üzerindeki rekabet avantajı artmaktadır. Ayrıca ithalat talebi de azaldığından cari açık olumlu etkilenmektedir¹⁶⁷.

Ülkelerin uluslararası rezervleri ekonomik kırılganlıklarının bir göstergesi olmaktadır. Rezervlerin tükenmesi dış borçlanma ihtiyacını artırmakta ve bu da ülkenin risk primini artırarak cari açıklarını kapatma yeterliliklerini olumsuz etkilemektedir.

1.3.3.Cari Açığın Sürdürülebilirliği

Cari açıkların kısa vadeli olması sermayenin daha üretken alanlara yönlendiğini gösterdiğinde bir sorun olarak görülmemektedir. Ancak uzun vadeli ve kalıcı açıklar önemli bir sorun olmaktadır. Çünkü yabancı sermaye çekebilmek için faizler artırılmakta, kalıcı açıklar nedeni ile dış borç birikimi ve faiz yükü artmakta, bu da daha düşük yaşam standartları anlamına geldiğinden gelecek nesillere aşırı yük getirmektedir¹⁶⁸. Ayrıca döviz kurları hızla değer kaybetmekte ve bu da iç ekonomik performansı olumsuz etkilemektedir.

Cari hesabın durağan olması cari durumun sürdürülebilirliği ile tutarlıdır ve bir ülkenin uluslararası borçları için temerrüde düşmeyeceğinin göstergesi olmaktadır¹⁶⁹.

¹⁶⁷ S. Kılıç, **Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri**, 2006, s.93.

¹⁶⁸ Stilianos Fountas ve Jyh-lin Wu, **Are the US Current Account Deficits Really Sustainable**, International Economic Journal, Cilt XIII, No.3, 1999, s.1.

¹⁶⁹ Ahmad Z. Baharumshah vd., **Current Account Deficit Sustainability: A Panel Approach**, Journal of Economic Integration, 2005, s.515-518.

Cari açığın sürdürülebilirliği Hakkio ve Rush'ın ortaya attığı ve Husted ile geliştirilen zamanlar arası denge modeline dayanmaktadır. Husted'in modeli aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir;

$$C_0 = Y_0 + B_0 - I_0 - (1 + r_0)B_{-1} \quad (1)$$

Burada C_0 mevcut tüketimi, Y_0 çıktı düzeyini, I_0 yatırımı, r_0 dünya faiz oranını, B uluslararası borçlanmayı, $(1 + r_0)B_{-1}$ ise hanehalkına verilen ilk borcu göstermektedir. 1 no'lu denklem her dönem için geçerli olduğundan dönemler arası bütçe kısıtlaması aşağıdaki gibi yazılmaktadır;

$$B_0 = \sum_{t=1}^{\infty} \mu_t TA_t + \lim_{n \rightarrow \infty} \mu_n B_n \quad (2)$$

Burada $TA_t = X_t - M_t = Y_t - C_t - I_t$ t dönemindeki ticaret dengesini, X_t ihracat dengesini, M_t ithalat dengesini, $A_0 = 1/(1+r_0)$ iskonto oranını göstermektedir. Burada B_0 pozitif ise ve $\lim_{n \rightarrow \infty} \mu_n B_n$ sıfırdan farklı ise borçlar sürdürülemez durumda olmaktadır. Ancak Burada B_0 negatif ise ve $\lim_{n \rightarrow \infty} \mu_n B_n$ sıfırdan farklı ise pareto optimumu sağlanmıştır¹⁷⁰.

Cari açığın sürdürülebilir olması ülkelerin dış borçlarını ödeyebilir durumda olduğunu göstermektedir. Bir ülkede cari açığın yüksek seviyelerde olması uzun vadede ülke ekonomisinin kırılganlığını artırmaktadır. Bu nedenle cari açığın

¹⁷⁰ Steven Husted, **The Emerging U.S. Current Account Deficit in the 1980s: A Cointegration Analysis**, The Review of Economics and Statistics, Cilt LXXIV, No.1, 1992, s.160

sürdürülebilir olup olmaması ülke ekonomisinin geleceği açısından önemli sinyaller vermektedir.

1.3.4.Cari İşlemler Dengesini Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Ekonomilerin sürekli gelişip değişmesi, ülkelerin paraya karşı duruşunu da etkilemektedir. Özellikle küreselleşme ile birlikte paranın sınırsız hareketliliği günümüzde bu bakış açısını etkileyen en önemli unsurlardan biri olmaktadır. Bu bağlamda küresel ekonomik yapıların zaman içinde değişmesi, cari işlemler dengesine de farklı anlamlar yüklemektedir.

1.3.4.1.Dönemlerarası Yaklaşım

Dönemlerarası Yaklaşım'a göre mevcut olan cari açıklar gelecek zamanlardaki yüksek büyüme rakamları gibi beklentileri temsil etmektedir. Gelecekte bu beklentiler doğru çıktığında ise yurt içi gelirler nispeten yüksek olduğundan borçlar ödenebilmektedir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için rezervlerin yüksek olması, finansal derinliğin yüksek olması, ticaret hadlerinin ülke lehine olması, borçların sürdürülebilir olması gerekmektedir. Singapur'un 1970'lerdeki durumu Dönemlerarası Yaklaşım için önemli bir örnek olmaktadır. Singapur bu dönemlerde yüksek miktarda sermaye ve yatırım malı ithal ederek cari açığa sahip olmuş, ancak gerçekleştirdiği verimli yatırımlarla ilerleyen yıllarda yüksek büyüme rakamları elde ederek cari açığı olumsuz durumunu tersine çevirmiştir¹⁷¹. Gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen politikalara güven yüksek olduğundan gerçekleştirilen politikaların uzun vadeli etkileri ekonominin genelinde daha olumlu olarak karşılanmaktadır.

Ricardo'ya göre tüketiciler ileriye dönük olarak karar almaktadırlar. Bu nedenle harcamalarını yalnızca şimdiki gelirlerine göre değil aynı zamanda gelecekte

¹⁷¹ Caroline L. Freund, **Current Account Adjustment In Industrialized Countries**, International Finance Discussion Papers, 2000, s.2-17.

elde etmeyi bekledikleri gelire göre gerçekleştirmektedirler. Hükümetin şimdiki dönemde vergileri düşürmesi dolayısı ile reel geliri artan tüketici gelecekte bütçe açıklarının kapatılması için vergilerin tekrar artırılacağına farkındadır ve bu nedenle cari tüketimini artırmamaktadır¹⁷².

Mevcut dönemdeki gelir uzun dönemdeki beklenen geliri aştığında tüketim düzleştirmesi nedeni ile yani tasarruf seviyesi arttığından cari açığı olumlu etkilemektedir. Ancak gelir uzun dönemdeki beklenen gelirin altında kalır ise tüketim, gelir kadar azalmayacağından cari denge olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca yatırımlardaki artış uzun dönemde beklenenden daha fazla olur ise yine tüketim beklenenden daha fazla artmakta, kamu harcamaları beklenenin üzerinde artmakta ve cari denge bozulmaktadır¹⁷³.

1.3.4.2.Esneklikler Yaklaşımı

Keynesyenler fiyat ve ücretlerinin katı olması durumunda eksik istihdamın gerçekleşeceğini ve bunun yanında ithalat ve ihracat dengesinin kendiliğinden dengeye gelme sürecinin sektöre uğrayacağını savunmaktadır. Bunun sonucunda ödemeler bilançosu dengesizlikleri rezervlerle giderilmekte ve parasal büyüklükler değişmektedir. Ancak devalüasyon veya revalüasyon ile birlikte fiyatlar uluslararası düzeyde değiştiğinden bu soruna çözüm getirilebilmektedir. Devalüasyon ile birlikte ithal malların fiyatı artmakta, ithal malların fiyat esnekliği sıfır değil ise ithalat azalmakta ve döviz tasarrufu sağlanmaktadır. Ancak bunun ihracat üzerindeki etkisi belirsiz olmaktadır çünkü devalüasyon sonucunda yurt içinde üretilen ürünlerin fiyatı yabancı para cinsinden düşmekte ve ülkeye döviz girişi azalmaktadır. Sonuçta döviz girişindeki azalmanın ihracattaki artışla karşılanıp karşılanmayacağı belli olmamaktadır. Dolayısı ile devalüasyonun başarılı olabilmesi için ithal edilen ürünlerin yurt içi talep esneklikleri ile ihraç edilen ürünlerin yurt dışı talep

¹⁷² N. Gregory Mankiw, **Macroeconomics**, Worth Publishers, 2003, s.415-416.

¹⁷³ Ercan Uygur, **Türkiye'de Cari Açık Tartışması**, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012, s.9.

esnekliklerinin toplamının birden büyük olması gerekmektedir. Buna Marshall-Lerner Koşulu adı verilmektedir¹⁷⁴.

Esneklikler Yaklaşımı'na göre devalüasyon sonucunda dış ticaret dengesi döviz tasarrufu sağlayan ve döviz kazandıran faaliyetlerin etkilerinin toplamından oluşmaktadır. Sabit kur sistemi uygulayan ülkelerde dış açık bulunur ise devalüasyon gerçekleştirerek bunun olumsuz etkilerini gidermeye çalışmaktadırlar¹⁷⁵. Ancak devalüasyon nedeni ile ithal girdilerin fiyatlarının artma riski bulunduğundan ülke içinde ithal girdilerle üretim yapılan sektörlerin bundan olumsuz etkilenme olasılığı da yüksek olmaktadır.

1.3.4.3.Mundell-Fleming Modeli

Bu modelde eğer döviz kurları değişmez ise ülkeler arasında gerçekleşen sermaye akımları bu iki ülke arasında gerçekleşecek olan faiz farklarından etkilenmektedir. Yani iki ülke arasında faiz oranları hangisinde daha yüksek ise sermaye o ülkeye doğru akmaktadır¹⁷⁶. Genellikle az gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye çekmek için faiz oranları yüksek tutulmaktadır.

Sermaye hareketleri serbest olduğu sürece sermaye hareketleri yurt içi ve yurt dışı faiz oranları eşit oluncaya kadar devam etmeke ve bu da ödemeler dengesinde açık veya fazla olmasına neden olmaktadır. Mundell-Fleming Modeli'nde uygulanan para ve maliye politikalarının etkileri sabit döviz kuru ve serbest döviz kuru rejimlerine göre değişiklik göstermektedir. Sermaye hareketleri serbest olduğunda sabit döviz kuru rejiminde maliye politikaları etkili olup para politikaları etkili olmazken, serbest

¹⁷⁴ Merih Paya, **Para Teorisi ve Para Politikası**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2007, s.141-142.

¹⁷⁵ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.477.

¹⁷⁶ Paya, **a.g.e.**, s.144.

döviz kuru rejiminde para politikaları etkiliyken maliye politikaları etkisiz olmaktadır¹⁷⁷.

1.3.4.4.Parasalıcı Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre cari açık sermaye hareketleri ile açıklanmakta ve gerçekleşen cari açık parasal genişlemedeki fazlalık ile ele alınmaktadır. Yani dış açık bulunan bir ülkede kredi stokunun azaltılması gerekmektedir¹⁷⁸.

Eğer ekonomide para talebi fazlalığı varsa veya uluslararası piyasalarda para arzı arttı ise ödemeler dengesinde fazlalık oluşmaktadır. Tam tersi durumda ise ödemeler dengesi açık vermektedir. Ancak bu yaklaşımda yalnızca parasal unsurlar değil reel unsurlar da ödemeler bilançosu dengesizliklerine yol açmaktadır. Ekonomide gelir düzeyinin artıp para miktarı değişmediğinde bireylerin ellerinde tutmak istedikleri para miktarı azalmakta bu da harcama düzeylerini düşürmektedir. Sonuçta fiyatlar düşmekte, ülkenin rekabet avantajı artmakta, cari işlemler ve ödemeler dengesi fazla vermektedir. Ekonomide sabit kur rejimi uygulanıyor ise hükümet piyasadaki fazla olan döviz satın almakta ve para arzı artmaktadır. Böylece reel ankes seviyesi istenen şekilde gerçekleşmektedir. Ancak esnek kur rejiminde ödemeler dengesi döviz fiyatlarındaki değişimler ile dengeye gelmektedir¹⁷⁹. Günümüzde ekonomiler daha çok serbest döviz kuru rejimi uyguladığından ödemeler dengesindeki değişikliklerin piyasa mekanizmasının etkisi ile gerçekleşme olasılığı daha yüksek olmaktadır.

¹⁷⁷ Abuzer Pınar ve Bahar Erdal, **Para-Banka-Kredi ve Para Politikası**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2013, s.66-69.

¹⁷⁸ Uygur, **a.g.e.**, s.4.

¹⁷⁹ Paya, **a.g.e.**, s.147-148.

1.3.4.5.Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı

Burada dış ödemelerdeki dengesizlikler ülkedeki toplam gelir ve toplam harcamalardan etkilenmektedir. Bir ülkede eğer harcamalar gelirlerden daha fazla ise bu durum ithalatın ihracattan daha büyük olduğu anlamına gelmektedir. Bu harcamalar da ülkedeki döviz rezervleri ile ya da borçlanarak finanse edilmektedir. Tam tersi durumda gelirler harcamalardan büyük olduğunda da ülkeye döviz girişi olmakta ve döviz fazlalılığı yaratılmaktadır. Bu yaklaşımda döviz açığı gibi nedenlerden kaynaklanan dış dengesizlik durumlarında harcamaların azaltılması, üretimin harcamalardan daha fazla artırılması yani gelir artırıcı önlemler hayata geçirilmektedir. Tam istihdam düzeyindeki bir ekonomide devalüasyon her zaman etkili olmadığından daraltıcı politikalara ihtiyaç bulunmaktadır¹⁸⁰. Ülkelerin gerçekleştirdikleri ekonomi politikaları sonucunda döviz kazandırıcı etkilerin ortaya çıkması her zaman tercih edilen bir durum olmaktadır. Nitekim bu durum ülkenin ödemeler dengesinin sağlıklı bir durumda olmasına neden olmaktadır.

Eksik istihdam durumunda ise devalüasyon sonucunda ihracat sektörlerinde ülkenin uluslararası piyasalarda rekabet gücü artmaktadır. Bu da ülkede üretilen mallara olan talebi uyarak reel milli geliri artırarak dış dengenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Burada belirtmek gerekir ki gelirin artması harcamaları da artırmaktadır. Ancak gelirdeki artışın bir kısmı tasarruf edileceğinden harcamalardaki artış gelirdeki artıştan daha az olmaktadır¹⁸¹. Dış ticarete küresel talebin dikkate alınarak buna yönelik sektörlerin desteklenmesi dış dengenin sağlanmasında önem arz etmektedir.

1.3.4.6.Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcılara göre gelişmekte olan ülkelerdeki ticaret açığı ve cari açıkların nedeni doğası gereği yapısal olmaktadır. Bu da yoksul ülkelerin büyüme

¹⁸⁰ Paya, **a.e.**, s.142-143.

¹⁸¹ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.486-487.

potansiyellerini ciddi anlamda kısıtlamaktadır. Bunun çözümü de ithal ikamesi yolu ile sanayileşme politikaları ile sağlanmaktadır¹⁸². Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapıları ihracat kapasitelerini sınırlamakta ve bu da ithalat seviyelerinin yüksek olmasına neden olmaktadır. İthal ikamesi sonucunda gerçekleşen sanayileşme sonucunda da ithalat azalmakta ve ihracat artmaktadır¹⁸³.

Gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal sorunlar genellikle yalnızca ihracat kapasiteleri ile ilgili olmamakta ve bunun yanında demokrasi, eğitim, adalet gibi unsurlardaki aksaklıklar da ön plana çıkmaktadır. Söz konusu unsurlara yönelik yapısal reformların gerçekleştirilmesi sonucunda ise ülke ekonomisinin daha da gelişeceği göz ardı edilmemelidir.

¹⁸² Sebastian Edwards, **Does the Current Account Matter?**, University of Chicago Press, 2001, s.24.

¹⁸³ Uygur, **a.g.e.**, s.3.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DIŞ TİCARETTE YÜKSEK TEKNOLOJİ VE CARİ AÇIK

Başlangıç bölümünde yüksek teknoloji, dış ticaret ve cari açık kavramları teorik çerçevede açıklanmaktadır. Bu bölümde ise dünyadaki ve Türkiye’deki yüksek teknoloji dış ticareti ile cari açık kavramları arasındaki ilişkiler karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

2.1.Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Teknolojiyi Belirleyen Faktörler

Küreselleşmenin yaygınlaşması ile bir kısım ülkelerin bu değişime üretim güçlerinin yardımı ile entegrasyonun daha belirgin olması sonucunda teknoloji yatırımları diğer ülkelere göre daha ön planda olmaktadır. Bu doğrultuda teknoloji yatırımları da çeşitli faktörlerin etkisi ile farklılık göstermektedir. Ancak ortak unsurlardan en önemlisi de beşeri sermayeye yatırım olmaktadır.

2.1.1.AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri

Bu bölümde AB üyesi olan ve diğer Avrupa ülkelerinde yüksek teknolojiyi belirleyen faktörler ele alınmaktadır. Avrupa’nın geneline bakıldığında yüksek teknolojili ürün üretiminin büyük miktarda olduğu görülmektedir. Bu da dış ticaret potansiyellerini pozitif etkilemektedir.

2.1.1.1.AR-GE Harcamaları

Avrupa için yapılan çalışmalarda ar-ge harcamalarının inovasyon üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. İş dünyası, kamu ve üniversitelerin gerçekleştirdiği ar-

ge harcamaları inovasyon aracılığı ile Avrupa ülkelerinin teknoloji seviyesini doğrudan etkilemektedir. Özellikle iş dünyasının gerçekleştirdiği ar-ge harcamaları inovasyona en yüksek katkıyı sağlamaktadır. Bu nedenle kamu ve özel sektörün birlikte çalışarak en verimli yenilik süreçlerinin yaratması beklenmektedir. Aynı zamanda üniversiteler ve firmaların ar-ge süreçlerinde birlikte rol almaları, araştırmanın üretimle birleştirilmesi sonucuna neden olmaktadır. Ar-ge ile girişimcilik ve yaratıcılık teşvik edilerek Avrupa’da rekabet avantajı sağlamaktadır¹⁸⁴. Avrupa’nın son yıllarda girişimcilik programları ile farklı ülkelere çektiği nitelikli iş gücü de bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır.

Tablo 6’da da görüleceği üzere Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere gibi ülkelerde ar-ge harcamalarının yüksekliği ön plana çıkmaktadır. İlgili ülkelere yüksek teknoloji ürün yatırımlarının da yüksek olması ar-ge harcamalarının yarattığı sonuç olarak kabul edilebilmektedir.

2.1.1.2. Patent Sayısı

Patentli çalışmaların sayısının artırılması sonraki teknolojik gelişmelere ön ayak olmaktadır. Avrupa’da yapılan çalışmalar özellikle makine endüstrisindeki patent sayısındaki artışın diğer sektörleri önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca otomobil endüstrisindeki çalışmaların fazla olması çevresel faktörlerin de ön plana çıkmasını sağlayarak bu alandaki icatları artırmaktadır. Patent başvurusu yapılan ürünün kalitesi bireysel başvurularda daha düşük olurken kurumsal firmalar tarafından yapılan başvuruların kalitesi daha yüksek olmaktadır¹⁸⁵. Firmaların gerçekleştirdiği yenilikler de uzun vadede verim artışı sağlayarak yüksek teknoloji ürün üretiminin artırılmasını sağlamaktadır.

¹⁸⁴ Panagiotis Pegkas vd., **Does Research and Development Expenditure Impact Innovation? Evidence From The European Union Countries**, Journal of Policy Modeling, Cilt XXXXI, No.1, 2019, s.1022-1023.

¹⁸⁵ Manuel Acosta vd., **Exploring The Quality of Environmental Technology in Europe: Evidence from Patent Citations**, Scientometrics, Cilt LXXX, No.1, 2009, s.149-150.

Tablo 7’de İngiltere, Fransa, Almanya, Ukrayna’da patent sayıları yüksek sayıda görünmektedir. Burada Ukrayna’nın ön plana çıkması, fikri mülkiyete ve markalaşmaya önem vermesinden kaynaklanmaktadır ve 2020 yılında bütün yetkiler cumhurbaşkanı tarafından Ukrayna Fikri Mülkiyet Enstitüsü’ne devredilmiştir. Patent sayılarının yüksek olduğu ilgili ülkelerde fikri mülkiyetlerin korunması sonucunda önemli markalar küresel rekabet avantajı elde etmektedirler.

Tablo 6: Avrupa’da Ar-Ge Harcamaları

Ülkeler/Zaman (Bin\$)	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	9.173.666	9.785.774	10.826.621	11.762.186	13.005.993	14.201.672	..	..
Avusturya	9.284.434	9.414.885	9.892.059	9.880.330	10.307.346	10.333.043	11.020.639	11.323.929
Belarus	917.262	934.906	737.421	701.484	684.633	819.019	874.207	..
Belçika	8.745.085	8.976.207	9.271.608	9.692.187	10.217.664	10.984.785	11.586.125	..
Bosna Hers.	74.590	92.454	74.869	65.583	66.825	63.355	63.862	..
Bulgaristan	573.030	606.544	769.420	960.782	808.990	805.815	844.709	..
Hırvatistan	495.537	532.560	513.313	564.107	599.790	618.273	715.357	..
Kıbrıs	99.466	102.943	106.877	102.787	120.081	131.636	136.442	..
Çekya	4.551.293	4.827.667	5.149.596	5.303.114	4.731.592	5.262.701	5.833.741	..
Danimarka	5.663.263	5.695.479	5.677.845	6.091.761	6.367.457	6.407.445	6.523.607	..
Estonya	518.070	426.457	364.300	380.410	333.961	362.734	416.953	..
Finlandiya	6.050.438	5.771.874	5.533.067	5.076.124	4.945.862	5.116.181	5.241.873	..
Fransa	45.825.653	46.295.869	47.551.110	47.892.592	47.463.709	48.138.379	48.767.086	..
Gürcistan	..	24.230	55.777	99.304	97.608	96.740	105.313	..
Almanya	83.619.701	82.646.902	85.733.228	88.806.447	91.126.559	97.402.662	100.977.578	..
Yunanistan	1.628.972	1.827.939	1.891.362	2.172.131	2.241.806	2.589.556	2.747.526	..
Macaristan	2.155.915	2.418.324	2.451.157	2.540.466	2.294.692	2.679.243	3.241.571	..
İzlanda	..	213.575	249.543	294.851	304.409	314.787	316.979	..
İrlanda	2.698.058	2.742.601	2.896.018	2.814.621	2.884.209	..	3.309.169	..
İtalya	21.231.787	21.482.942	22.098.319	22.271.969	23.030.598	23.478.317	24.040.076	..
Letonya	221.574	209.195	239.858	224.383	161.268	195.608	254.031	..
Litvanya	503.472	553.452	621.667	642.268	531.407	589.542	641.979	..
Lüksemburg	465.633	494.020	499.971	524.805	542.888	557.151	548.551	..
Malta	85.594	83.845	84.028	97.199	78.656	86.175	90.613	..
Hollanda	12.664.778	12.738.003	13.226.000	13.547.890	13.928.332	14.234.928	15.935.206	..
Makedonya	64.711	89.470	109.092	97.428	98.337	80.823	85.561	..
Norveç	3.895.633	4.012.420	4.246.660	4.886.155	5.217.538	5.481.282	5.481.755	..
Polonya	6.291.588	6.304.388	7.031.707	7.794.716	7.720.006	8.692.349	10.707.330	..
Portekiz	3.196.700	3.043.309	2.986.928	2.930.570	3.079.812	3.283.713	3.442.470	..
Romanya	1.185.753	983.988	1.002.788	1.329.597	1.371.711	1.539.284	1.599.747	..
Sırbistan	684.102	564.055	587.095	670.553	716.899	761.245	836.676	..
Slovakya	946.927	983.406	1.080.051	1.498.874	1.041.153	1.202.212	1.181.314	..
Slovenya	1.316.385	1.305.001	1.236.869	1.173.439	1.108.555	1.078.305	1.173.266	..
İspanya	15.801.340	15.292.256	15.101.464	15.431.007	15.484.101	16.198.585	17.028.987	..
İsveç	11.193.047	11.431.770	11.164.811	12.106.809	12.466.234	13.240.838	13.298.289	..
İsviçre	10.999.744	..	..	12.307.568	..	12.731.167	..	..
Ukrayna	2.733.782	2.769.685	2.209.660	1.884.663	1.515.039	1.439.975	1.564.416	..
İngiltere	32.865.807	34.486.738	35.891.066	36.880.677	37.824.549	39.004.234	40.056.998	..

Kaynak: The UNESCO Institute for Statistics, **Science, Technology and Innovation**, (Çevrimiçi), http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=SCN_DS&lang=en#, 25.1.22.

Tablo 7: Avrupa’da Patent Sayıları

Ülkeler/Zaman	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	232	269	331	489	618	380	310	217
Avusturya	294	244	271	236	237	232	168	208
Belarus	190	145	105	148	66	90	94	95
Belçika	127	161	137	148	119	216	218	257
Bosna Hersek	14	22	2	-	6	12	12	14
Bulgaristan	14	15	16	11	11	23	18	7
Hırvatistan	32	23	30	17	13	11	15	16
Kıbrıs	8	1	-	1	1	4	-	1
Çekya	150	97	62	72	47	66	54	48
Danimarka	229	193	206	270	298	282	239	228
Estonya	5	17	6	6	1	4	6	1
Finlandiya	129	141	126	127	108	139	100	75
Fransa	2092	2196	2033	1994	2012	1832	1919	1766
Gürcistan	233	219	187	172	178	157	157	112
Almanya	14720	15814	17811	19509	19419	19927	21281	20802
Yunanistan	28	19	19	23	40	91	149	238
Macaristan	66	66	73	64	49	36	36	23
İzlanda	7	13	13	6	3	8	10	15
İrlanda	-	-	-	-	70	75	32	35
İtalya	871	905	781	-	973	1031	900	898
Letonya	12	8	4	1	18	7	24	5
Litvanya	15	20	42	18	58	46	24	33
Lüksemburg	52	56	90	119	301	512	243	359
Malta	6	4	8	2	1	-	-	7
Karadağ	41	-	-	-	-	-	-	-
Hollanda	338	449	288	287	314	365	394	449
Makedonya	3	4	-	-	-	-	-	-
Norveç	555	648	457	652	833	908	592	582
Polonya	247	174	155	139	135	117	115	112
Portekiz	26	22	18	20	27	36	29	104
Romanya	55	53	84	78	58	80	47	58
Sırbistan	32	20	10	13	21	13	11	9
Slovakya	35	26	23	28	15	23	14	28
Slovenya	-	-	-	-	-	-	23	-
İspanya	209	218	225	221	177	176	149	159
İsveç	148	163	441	390	352	305	442	388
İsviçre	1508	631	568	446	309	291	332	348
Ukrayna	2464	2556	2356	2226	1862	1764	1861	1755
İngiltere	7865	7966	7844	7934	8183	8771	8076	7189
Moldova	22	29	72	60	64	37	21	15

Kaynak: OECD Stat, **Patents by Technology,** (Çevrimiçi),
https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PATS_IPC, 25.1.22.

2.1.1.3.Nitelikli İstihdam Sayısı

Avrupa'daki demografik dağılım ve kaliteli eğitim seviyesine erişim kolaylığı, bölgedeki nitelikli istihdam sayısını doğrudan etkilemektedir. Özellikle AB üyesi ülkelerdeki iş gücü akışının serbestliği de nitelikli iş gücünün belli bölgelerde toplanmasına neden olmaktadır. Ayrıca AB'deki mesleki eğitim seviyesinin yüksek olması buradaki istihdamın niteliğini de artırmaktadır¹⁸⁶. Avrupa ülkelerinin eğitim politikaları ile birlikte uzun vadede beşeri sermayeye yüksek yatırımlar gerçekleştirmesi ilgili ülkelerin üretim gücünün potansiyelini daha da artırmaktadır.

Tablo 8'de görüleceği üzere gelişmiş Avrupa ülkelerindeki yüksek eğitim düzeyleri, bu ülkelerdeki üretim gücünün en önemli nedenlerinden birisi olmaktadır. Avrupa'nın genelinde eğitime yapılan yatırımlar uzun vadeli üretim gücünün gözetildiğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir.

2.1.1.4.Tasarruf Miktarı

Tasarruf miktarını etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Avrupa'da genel olarak gelir seviyesinin yüksek olması, sermaye akışlarının ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının fazla olması, finansal piyasaların gelişmişliği, enflasyon oranının düşük olması tasarruf miktarlarının da yüksek olmasına sebep olmaktadır. Tasarruf miktarının yüksek olması da Avrupa'da büyük yatırımlar gerektiren yüksek teknoloji yatırımlarını pozitif etkilemektedir.

¹⁸⁶ CEDEFOP, **Future Skill Needs in Europe: Critical Labour Force Trends**, (Çevrimiçi), https://www.cedefop.europa.eu/files/5559_en.pdf, 26.1.22, s.59-60.

Tablo 8: Avrupa’da Nitelikli İstihdam Oranı

Ülkeler/Zaman(%)	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Türkiye	66,7	67,3	66,3	66,3	66,5	65,1	61,3	63,7
Avusturya	73,5	73,5	73,8	74,4	74,4	74,2	74,6	74,2
Belarus	-	-	84,4	84,9	85,2	85,1	84,4	85,5
Belçika	68,9	68,6	67,8	67,7	69,5	69,9	69,6	69,3
Bosna Hersek	55,3	56,1	55,2	60,1	59,6	59,2	62,0	61,5
Bulgaristan	68,9	70,6	70,5	73,1	72,7	76,2	73,8	75,0
Hırvatistan	61,6	60,5	60,5	62,8	61,8	62,8	65,6	65,2
Kıbrıs	70,3	71,9	70,5	71,0	73,5	77,3	75,8	78,3
Çekya	67,1	67,5	68,4	69,9	70,7	68,8	66,9	68,3
Danimarka	75,8	76,7	75,6	76,3	75,8	77,4	76,1	77,2
Estonya	74,9	79,2	76,4	80,8	84,3	81,7	78,4	79,5
Finlandiya	73,7	73,1	74,6	75,1	75,8	76,1	75,5	76,0
Fransa	69,6	70,3	70,7	71,6	71,9	71,8	70,8	73,3
Gürcistan	60,1	61,7	61,1	63,8	62,5	63,7	62,9	60,1
Almanya	75,9	75,7	76,0	76,0	76,5	77,6	74,9	75,9
Yunanistan	57,5	58,7	59,7	59,5	61,7	64,3	62,4	62,3
Macaristan	69,9	69,9	69,9	69,9	69,9	69,9	69,9	69,9
İzlanda	89,2	89,2	89,2	89,2	89,2	89,2	89,2	89,2
İrlanda	76,1	76,1	76,1	76,1	76,1	76,1	76,1	76,1
İtalya	59,1	59,1	59,1	59,1	59,1	59,1	59,1	59,1
Letonya	77,9	77,9	77,9	77,9	77,9	77,9	77,9	77,9
Litvanya	80,5	80,5	80,5	80,5	80,5	80,5	80,5	80,5
Lüksemburg	71,7	71,9	68,2	73,0	73,5	73,2	70,5	71,9
Malta	81,3	81,9	81,8	83,3	83,9	82,8	83,1	84,3
Karadağ	68,2	68,9	69,2	67,0	70,5	69,5	63,8	68,2
Hollanda	78,8	78,8	78,8	78,8	78,8	78,8	78,8	78,8
Makedonya	55,3	59,4	60,4	61,9	62,6	66,6	68,3	69,3
Norveç	81,5	81,0	80,9	79,8	79,7	80,5	79,7	79,9
Polonya	71,6	72,5	74,0	75,4	77,1	77,3	75,8	76,2
Portekiz	67,3	68,0	68,8	70,7	73,5	73,7	70,2	72,5
Romanya	67,8	73,5	72,4	76,9	76,3	76,8	76,6	75,3
Sırbistan	54,9	55,8	57,6	60,7	62,3	63,8	64,0	66,5
Slovakya	61,6	61,7	61,6	63,3	63,2	63,9	64,2	66,3
Slovenya	67,5	67,5	67,5	67,5	67,5	67,5	67,5	67,5
İspanya	64,1	64,1	64,1	64,1	64,1	64,1	64,1	64,1
İsveç	76,6	77,1	77,8	77,8	78,2	77,3	76,6	75,9
İsviçre	78,4	77,1	80,2	79,0	79,5	79,8	78,3	78,3
Ukrayna	-	-	-	-	67,3	65,9	64,1	64,0
İngiltere	80,3	81,0	81,2	81,3	81,6	82,1	80,3	81,0
Moldova	67,9	66,6	66,1	66,3	64,6	68,7	65,9	66,9

Kaynak: ILO, **Advanced Employment**, (Çevrimiçi), <https://ilostat.ilo.org/data/>, 26.1.22

Tablo 9’den de görüleceği üzere Avrupa’nın gelişmiş ülkelerindeki tasarruf miktarlarının yüksek olması yüksek teknolojinin geliştirilmesi için önemli bir unsur olmaktadır. Uzun vadeli yatırımların finanse edilebilmesi için tasarruflar Avrupa’da önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir.

Tablo 9: Avrupa’da Tasarruf Miktarı

Ülkeler/Zaman(\$)	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Türkiye	217.926.417.353	217.250.893.977	223.454.469.614	215.564.764.021	198.262.895.185	193.438.524.023	245.874.771.742
Avusturya	97.947.447.549	107.271.356.354	109.638.638.049	121.917.294.655	123.526.351.333	120.026.229.692	132.886.922.926
Belçika	115.574.825.962	118.058.999.732	126.142.000.509	133.279.687.095	134.317.663.606	130.480.388.336	162.958.106.045
Bosna Hersek	1.785.279.096	2.163.221.265	2.656.477.304	3.445.492.984	3.872.830.018	3.136.274.868	4.411.983.933
Bulgaristan	11.269.973.072	12.857.920.995	14.869.704.002	15.740.995.154	16.738.846.199	14.832.330.297	15.325.676.855
Hırvatistan	11.779.398.152	11.900.845.005	14.052.282.433	15.550.769.900	15.765.078.460	13.216.287.646	15.996.047.419
Çekya	50.945.251.735	51.716.451.783	59.632.722.590	67.099.921.323	68.070.388.163	70.628.264.413	80.549.552.079
Danimarka	87.393.700.939	92.510.206.868	99.840.751.909	106.623.582.698	106.957.099.466	110.615.356.533	125.715.979.121
Estonya	6.310.345.559	6.556.816.674	7.760.360.639	8.972.968.721	9.292.478.198	8.874.656.244	10.831.484.700
Finlandiya	48.976.483.182	51.207.361.539	59.165.212.280	64.519.822.114	64.175.569.681	67.379.594.167	77.351.187.718
Fransa	542.599.868.560	543.797.498.166	588.894.347.928	645.956.673.552	645.608.657.597	564.810.288.625	702.154.413.683
Gürcistan	2.164.143.338	2.679.700.660	3.126.114.766	3.756.356.245	3.452.248.757	1.794.105.414	-
Almanya	950.776.393.725	989.099.115.167	1.063.252.662.372	1.186.419.754.892	1.152.364.176.880	1.081.581.654.260	1.253.883.222.790
Yunanistan	20.898.627.180	20.401.338.000	19.283.148.565	20.602.381.455	21.105.436.385	13.806.724.181	23.687.169.973
Macaristan	31.708.897.815	33.101.419.371	35.366.860.345	42.934.988.024	45.187.848.505	40.204.367.809	50.435.047.944
İzlanda	3.441.314.430	4.693.729.768	5.536.482.369	5.160.160.540	5.975.539.262	3.699.000.229	4.293.597.582
İrlanda	88.002.058.899	100.249.515.012	115.116.390.091	130.590.039.851	141.250.506.441	159.208.852.433	186.059.945.091
İtalya	340.031.154.254	378.087.785.716	403.284.987.244	440.188.313.338	429.712.979.478	403.028.180.378	473.033.417.595
Letonya	6.313.940.159	6.390.387.306	7.087.373.755	7.933.563.472	7.749.244.583	8.501.629.674	9.435.708.917
Litvanya	7.798.234.459	7.801.598.228	9.408.228.397	11.089.217.380	11.511.191.584	11.764.536.632	13.080.722.686
Lüksemburg	10.694.008.595	12.171.060.363	14.212.387.561	14.255.881.846	11.176.565.458	15.566.454.863	-
Malta	3.046.603.518	2.918.503.297	3.737.416.147	4.322.204.574	4.306.739.973	3.334.940.602	4.987.543.605
Hollanda	220.223.812.257	223.680.444.147	261.372.943.372	290.513.834.469	286.400.865.350	262.519.899.260	312.528.678.840
Makedonya	2.866.147.623	3.205.406.882	3.575.333.970	4.114.656.267	3.975.317.164	3.230.620.332	4.199.673.446
Norveç	137.381.294.743	120.112.096.447	132.683.988.022	157.410.378.378	132.032.426.956	116.120.137.294	195.745.491.666
Polonya	93.196.416.899	90.721.142.031	102.658.184.743	113.970.502.616	119.760.990.155	119.955.472.062	133.719.148.450
Portekiz	31.183.641.717	33.680.549.914	39.804.038.063	44.402.322.346	44.139.062.999	39.508.992.761	45.564.971.233
Romanya	43.232.875.159	41.068.022.035	43.048.042.491	43.769.816.919	46.827.741.388	48.187.093.827	53.970.545.620
Sırbistan	6.478.339.375	6.654.192.347	6.870.037.435	9.468.215.786	9.427.785.270	10.990.177.086	13.777.710.987
Slovakya	20.773.129.185	19.373.138.348	20.594.756.672	23.664.383.637	22.141.964.429	19.115.003.247	20.738.036.020
Slovenya	9.949.344.773	10.492.921.146	12.830.855.936	14.793.101.822	14.466.400.350	14.717.887.704	15.425.001.925
İspanya	251.185.109.029	270.202.827.563	290.478.271.783	317.537.133.729	320.300.750.962	275.674.811.073	319.648.069.997
İsveç	138.819.649.113	139.748.515.783	154.256.634.646	158.722.886.150	161.942.396.752	164.454.069.989	194.904.912.347
İsviçre	251.637.723.179	240.480.622.072	230.862.355.948	234.667.693.854	233.163.936.392	235.635.694.063	282.284.816.715
Ukrayna	19.532.584.751	18.421.079.428	18.902.509.411	17.830.195.254	18.904.537.438	18.108.909.209	24.995.826.322
İngiltere	370.416.767.165	339.857.051.836	394.016.806.230	409.556.977.059	437.382.216.666	387.495.951.142	481.956.063.161
Moldova	1.377.935.951	1.485.992.903	1.630.517.794	1.743.798.292	1.926.711.571	1.996.819.603	2.319.615.100

Kaynak: World Bank, **Gross Savings,** (Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.CD?locations=B8>, 31.1.22

2.1.1.5.Sabit Sermaye Yatırımı

Sabit sermaye yatırımları, ar-ge ve inovasyon ile desteklendiği zaman anlam kazanmaktadır. Avrupa’da genel olarak yenilikçi yaklaşım ön planda olduğundan gerçekleştirilen sabit sermaye yatırımlarının düzeyi ve verimliliği de bu doğrultuda artmaktadır.

Tablo 10’da Avrupa’nın gelişmiş ülkelerindeki sabit sermaye yatırımlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu da ilgili ülkelerdeki ar-ge uygulamalarının başarı oranını artırmaktadır.

2.1.1.6.Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar bir ülkenin başka bir ülkede gerçekleştirdiği, üretim artışına neden olan uzun vadeli yatırımlar olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle yatırım yapılacak ülkede siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmış olması beklenmektedir. Bunların yanında kaynaklara erişimin kolaylığı, maliyet düşüklüğü, vergi avantajları gibi unsurlar da ön plana çıkmaktadır. Avrupa’da daha çok emeğin niteliği, piyasa büyüklüğü, altyapı ve dışa açıklık düzeyi ön plana çıkmaktadır.

Son yıllarda Avrupalı şirketlerin özellikle yazılım alanında önemli girişimlerde bulunmaları bu şirketler üzerinde gerçekleştirilen yabancı yatırım miktarını artırmakta ve uzun vadede önemli bir potansiyel elde etmelerine neden olmaktadır.

Tablo 11’e bakıldığında Almanya, Fransa ve İngiltere’nin doğrudan yabancı yatırım çekmede daha başarılı olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin siyasi ve ekonomik istikrarının bulunması doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelere kaymalarının en büyük etkenleri olmaktadır.

Tablo 10: Avrupa’da Sabit Sermaye Yatırımı

Ülkeler/Zaman(\$)	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Türkiye	255.445.044.191	253.152.256.349	256.471.759.683	230.915.416.494	196.949.968.099	197.159.250.499	227.991.104.007
Avusturya	86.660.015.953	91.361.671.075	98.349.192.735	109.580.209.462	111.073.689.931	109.386.282.418	345.937.010.225
Belarus	16.176.717.318	12.140.681.544	14.315.375.459	15.744.650.569	17.412.850.177	14.934.948.352	15.420.770.625
Belçika	106.125.380.073	110.741.493.228	116.747.014.964	128.106.286.528	129.291.581.508	124.865.449.728	144.504.609.057
Bosna Hers.	3.426.134.251	3.504.121.150	3.967.764.189	4.591.173.541	4.652.665.252	4.422.022.313	-
Bulgaristan	10.589.658.241	9.928.888.009	10.829.673.293	12.446.374.170	12.824.160.847	13.389.918.429	13.299.506.641
Hırvatistan	9.681.853.700	10.349.460.652	11.069.951.505	12.503.129.952	13.389.518.028	12.762.424.979	14.618.889.682
Kıbrıs	2.554.948.408	3.795.721.718	4.771.715.996	4.807.357.109	4.846.933.841	4.920.998.287	4.941.963.335
Çekya	49.900.299.812	48.955.445.156	54.474.197.550	65.486.859.514	68.358.839.625	64.392.929.848	71.899.253.473
Danimarka	60.082.509.484	65.831.913.052	70.495.053.634	77.531.967.097	74.035.788.200	79.639.559.695	89.072.649.188
Estonya	5.604.651.221	5.877.122.288	6.961.090.773	7.525.730.131	7.894.104.365	9.403.838.771	10.354.352.085
Finlandiya	49.771.589.824	54.725.749.554	59.543.783.590	66.317.166.937	63.813.405.482	65.251.379.312	69.864.470.116
Fransa	524.197.085.714	539.118.431.277	582.359.141.141	638.611.548.118	640.667.425.639	604.045.843.433	716.431.932.686
Gürcistan	3.641.607.544	4.016.013.859	4.140.665.471	4.425.910.580	4.200.299.564	3.546.721.392	3.825.050.359
Almanya	671.912.580.891	703.843.225.033	751.496.436.824	837.096.799.691	830.894.131.718	840.506.708.497	927.145.398.109
Yunanistan	21.066.720.133	21.247.583.646	23.501.730.458	23.627.195.482	21.700.237.577	22.011.449.678	27.888.973.933
Macaristan	27.753.877.547	25.072.230.839	31.696.495.810	39.709.351.311	44.289.964.219	41.743.961.515	49.437.734.386
İzlanda	3.386.606.656	4.353.187.004	5.383.966.139	5.778.813.492	5.312.673.239	4.663.879.709	5.819.651.376
İrlanda	70.230.338.403	106.982.502.128	111.261.841.259	108.690.099.534	213.895.437.708	168.982.140.518	117.180.800.484
İtalya	310.918.109.758	322.093.125.585	342.090.130.964	373.146.819.613	359.971.058.736	335.536.897.287	418.126.967.106
Letonya	5.958.136.312	5.418.703.155	6.263.927.377	7.611.659.276	7.949.961.665	8.243.249.878	9.171.501.780
Litvanya	8.122.724.125	8.542.400.357	9.582.841.687	11.250.085.371	11.733.992.611	11.905.734.825	13.827.719.747
Lüksemburg	10.393.883.274	10.746.788.150	11.675.298.749	11.590.003.493	12.326.800.262	12.322.675.239	14.989.491.254
Malta	2.684.087.429	2.835.485.346	2.869.873.734	3.128.211.256	3.283.418.828	3.228.114.015	3.832.016.783
Karadağ	816.543.196	1.082.383.850	1.304.263.016	1.609.926.818	1.513.449.395	1.328.874.074	1.320.411.282
Hollanda	169.169.282.943	156.714.043.094	167.534.856.949	186.609.470.349	193.454.151.090	194.662.198.456	215.847.741.109
Makedonya	2.406.085.302	2.608.802.531	2.550.639.800	2.540.671.041	2.652.655.640	2.524.498.300	-
Norveç	91.953.332.644	92.956.190.476	97.850.413.057	104.556.286.505	103.932.159.091	96.323.391.451	112.499.883.586
Polonya	95.898.660.300	84.967.789.388	92.275.024.475	106.998.920.176	109.273.063.500	99.050.183.347	112.102.333.048
Portekiz	30.927.974.086	31.960.441.698	37.060.884.129	42.438.647.771	43.452.578.856	43.612.593.959	49.486.020.157
Romanya	44.061.786.954	43.169.885.692	47.437.186.922	50.831.565.862	56.492.767.644	61.063.218.662	68.509.446.207
Sırbistan	6.729.847.240	6.942.051.387	7.835.943.945	10.148.871.326	11.572.560.846	11.438.772.315	14.180.298.181
Slovakya	21.040.124.711	18.905.567.352	20.136.817.592	22.176.161.752	22.721.324.830	20.642.841.745	21.964.237.415
Slovenya	8.038.295.307	7.774.780.849	8.879.717.038	10.427.919.170	10.629.871.694	10.120.437.761	12.398.531.838
İspanya	215.294.261.199	221.283.436.689	244.458.677.525	276.203.687.853	279.742.126.831	259.962.692.201	286.251.540.806
İsveç	119.979.501.688	124.842.681.658	135.993.089.918	139.861.654.975	130.318.724.577	134.107.443.756	158.366.750.352
İsviçre	177.246.750.364	176.668.515.690	182.977.960.614	188.124.431.340	186.576.250.157	193.637.741.543	208.073.353.365
Ukrayna	12.333.517.970	14.429.441.946	17.683.726.491	23.098.693.039	27.107.786.238	20.287.378.281	24.881.588.495
İngiltere	509.095.258.811	479.568.555.623	486.334.281.142	515.572.928.400	510.066.365.714	473.902.821.288	544.335.142.124
Moldova	1.881.529.452	1.792.575.513	2.155.164.603	2.786.263.606	3.016.347.995	2.998.817.353	3.309.315.030

Kaynak: World Bank, **Gross Fixed Capital Formation**, (Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.FTOT.CD?locations=EU>, 1.2.22.

Tablo 11: Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Ülkeler/Zaman(\$)	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Türkiye	13.337.000.000	19.263.000.000	13.835.000.000	11.042.000.000	12.822.000.000	9.266.000.000	7.831.000.000
Avusturya	1.712.175.274	-7.975.773.544	-28.939.340.169	13.518.864.836	-28.555.242.263	-8.100.275.768	-18.214.727.039
Belarus	1.862.000.000	1.652.300.000	1.246.900.000	1.276.300.000	1.426.500.000	1.273.300.000	1.391.600.000
Belçika	-15.205.871.358	-19.514.245.855	57.538.351.507	-37.288.840.312	-41.601.387.267	-30.075.472.853	-17.570.640.274
Bosna Hersek	544.866.345	383.089.616	313.198.153	509.429.048	601.783.317	437.713.500	433.013.742
Bulgaristan	1.093.600.000	2.221.390.000	1.488.430.000	2.007.290.000	1.809.860.000	2.075.750.000	3.624.510.000
Hırvatistan	3.184.022.339	52.276.287	418.512.746	476.823.316	1.212.763.554	1.170.052.265	1.178.762.633
Kıbrıs	51.738.978.689	28.960.532.080	8.508.203.489	12.249.400.600	-6.354.839.227	25.930.367.780	-327.244.137
Çekya	8.088.661.930	1.699.914.617	10.850.612.308	11.234.740.946	8.324.668.391	10.752.120.871	8.515.481.808
Danimarka	6.577.348.987	1.850.770.715	7.804.020.827	3.607.276.300	8.764.023.726	-3.519.850.275	1.582.721.537
Estonya	1.781.648.554	-715.465.130	925.762.257	1.735.775.304	1.232.538.894	3.063.087.560	3.536.187.225
Finlandiya	17.528.599.997	17.485.137.456	5.124.075.141	17.149.122.038	-10.571.698.825	15.611.668.562	-2.368.877.284
Fransa	5.804.878.133	42.825.414.106	32.803.666.729	35.868.111.746	77.493.098.693	57.482.772.401	14.725.353.076
Gürcistan	1.836.879.043	1.735.285.392	1.658.403.920	1.918.136.481	1.259.706.699	1.341.122.820	533.969.245
Almanya	19.488.312.315	62.422.464.519	64.707.795.193	109.505.815.447	158.515.340.631	67.618.997.074	142.778.529.123
Yunanistan	2.697.339.246	1.268.938.506	2.698.544.612	3.439.131.880	4.025.447.789	4.999.635.990	3.303.648.833
Macaristan	13.060.104.659	-5.266.437.315	69.681.210.262	-12.133.055.293	-64.701.744.467	92.164.560.624	171.368.266.857
İzlanda	766.775.539	1.145.767.445	-1.066.286.957	-6.999.892.981	-622.718.386	-600.034.637	-895.135.832
İrlanda	97.382.259.039	237.060.224.929	102.915.688.042	58.300.808.408	67.361.732.390	-46.633.226.471	32.451.687.293
İtalya	17.032.744.039	13.303.439.230	25.656.663.795	11.138.429.977	44.249.715.319	31.185.214.397	-22.090.942.205
Letonya	1.045.107.101	812.843.820	335.420.978	1.153.575.225	427.807.358	1.087.576.505	944.114.980
Litvanya	357.323.216	1.036.954.106	1.177.533.776	1.383.731.106	1.299.841.764	1.573.981.541	4.478.593.693
Lüksemburg	18.892.564.399	12.499.722.623	31.899.891.523	-6.815.331.955	-16.756.616.318	-11.420.831.094	102.268.859.380
Malta	155.878.728	3.640.705.147	2.776.034.108	3.890.079.934	4.473.835.615	4.254.763.465	4.433.602.746
Karadağ	496.993.507	699.855.695	226.702.406	560.665.419	485.653.128	417.589.860	530.903.011
Hollanda	117.627.297.064	322.579.599.792	233.359.184.425	213.647.718.972	-344.707.712.635	-169.297.602.702	-237.187.131.852
Makedonya	2.406.085.302	2.608.802.531	2.550.639.800	2.540.671.041	2.652.655.640	2.524.498.300	7.693.780
Norveç	3.242.240.088	7.274.086.872	-18.668.572.814	5.900.604.724	-5.664.319.362	17.055.995.016	-4.102.660.408
Polonya	19.776.000.000	15.065.000.000	18.321.000.000	11.762.000.000	17.624.000.000	14.399.000.000	17.388.000.000
Portekiz	12.045.808.665	1.270.014.233	7.354.810.293	10.683.844.361	7.846.086.578	10.320.042.522	3.815.634.818
Romanya	3.869.197.075	4.317.731.472	6.252.035.766	5.952.909.608	7.343.560.129	7.365.441.774	3.602.418.172
Sırbistan	1.999.539.187	2.343.139.736	2.355.214.637	2.894.615.965	4.071.895.068	4.268.709.250	3.485.786.683
Slovakya	-362.908.483	1.520.387.926	4.742.874.364	4.225.581.974	2.250.850.832	2.312.686.694	-330.595.869
Slovenya	1.019.380.613	1.730.147.099	1.446.274.235	1.196.228.605	1.538.137.615	2.151.537.534	506.269.487
İspanya	32.943.256.863	23.037.070.821	44.253.339.408	31.565.354.024	55.382.572.352	14.813.334.470	33.735.353.773
İsveç	-8.624.292.984	10.254.328.595	15.642.287.790	28.405.674.155	-952.353.417	16.986.432.797	18.317.588.084
İsviçre	21.003.091.522	118.752.400.109	167.027.624.500	142.756.382.246	-146.999.399.151	37.313.310.481	-257.336.256.171
Ukrayna	847.000.000	-369.000.000	3.967.000.000	3.918.000.000	4.576.000.000	5.833.000.000	304.000.000
İngiltere	58.890.445.253	45.333.483.122	324.813.224.213	125.358.809.934	81.158.909.779	2.236.675.458	31.058.892.892
Moldova	345.130.000	225.565.000	88.390.000	149.520.000	288.690.000	501.610.000	157.420.000

Kaynak: World Bank, **Foreign Direct Investment Net Inflows**, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=EU>, 2.2.22

2.1.1.7.Dışa Açıklık

Ülkelerin ithalat ve ihracatlarının toplamının GSYİH'lerine oranı, ticarete dışa açıklık durumları hakkında önemli bir gösterge olmaktadır. Avrupa ülkelerindeki ihracat ve ithalat düzeylerinin yüksek olması dışa açıklıklarının da yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 12: Dışa Açıklık

Ülkeler/Zaman(%)	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	52	50	51	49	46	55	62	62
Avusturya	105	104	103	102	101	104	108	107
Belarus	153	119	110	115	125	134	139	133
Belçika	163	162	164	160	164	170	166	163
Bosna Hers.	88	87	90	87	87	94	99	95
Bulgaristan	124	130	130	128	123	131	129	123
Hırvatistan	82	85	88	93	94	99	101	102
Kıbrıs	108	115	122	128	129	133	145	142
Çekya	147	147	158	156	151	152	148	142
Danimarka	103	103	102	104	100	101	106	109
Estonya	170	165	162	153	154	150	145	141
Finlandiya	80	78	75	73	72	76	78	80
Fransa	59	59	60	61	61	62	64	64
Gürcistan	95	102	103	107	102	112	111	116
Almanya	85	84	84	85	83	86	88	87
Yunanistan	61	63	67	63	60	67	80	81
Macaristan	166	164	168	169	169	168	163	161
İzlanda	104	99	96	96	88	88	92	85
İrlanda	191	188	201	215	224	209	216	239
İtalya	56	55	55	56	56	59	60	59
Letonya	127	124	122	121	118	122	123	121
Litvanya	162	166	160	152	146	159	148	149
Lüksemburg	341	349	392	416	413	412	387	381
Malta	325	307	285	272	264	251	267	261
Karadağ	111	102	100	102	103	105	109	108
Hollanda	149	149	150	157	148	155	158	156
Makedonya	112	104	112	113	116	124	133	137
Norveç	68	67	68	69	68	69	71	72
Polonya	89	90	93	95	100	104	107	106
Portekiz	75	78	79	80	78	79	86	86
Romanya	79	80	82	82	83	85	86	84
Sırbistan	90	93	97	103	107	107	109	112
Slovakya	179	183	180	183	183	190	190	184
Slovenya	142	143	144	145	146	156	161	159
İspanya	59	61	62	63	63	65	67	66
İsveç	87	83	85	86	84	87	89	90
İsviçre	123	131	116	112	120	119	119	119
Ukrayna	104	95	100	107	105	103	99	90
İngiltere	61	61	58	56	58	61	62	63
Moldova	127	123	120	116	114	113	85	85

Kaynak: OurWorldinData, **Ratio of Exports and Imports to GDP**, (Çevrimiçi), <https://ourworldindata.org/grapher/trade-openness?tab=table&time=2008..latest>, 3.2.22.

Tablo 12’de gösterilen bilgilere göre GSYH içinde ithalat ve ihracat oranları yüksek olan ülkelerde dışa açıklık oranı da yüksek çıkmaktadır. Buna karşın hem GSYH hem ihracat oranları yüksek olan gelişmiş ülkelerde oran düşük görünmektedir.

2.1.2.Kuzey Amerika Ülkeleri

Bu bölümde Kuzey Amerika'daki ülkelerde yüksek teknolojiyi belirleyen faktörler ele alınmaktadır. Bölgedeki özellikle ABD ve Kanada'nın teknoloji yatırımlarının öne çıkması, analizlerin bu ülkeler üzerinde yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Kuzey Amerika ülkelerinin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar teknoloji düzeyini de doğrudan etkilemektedir. Bu ortam içerisinde hem sermaye hem de nitelikli iş gücünün ülke içinde kalmaması uzun vadeli yatırım ve planlama gerektiren yüksek teknoloji düzeyinin düşük seviyelerde kalmasına neden olmaktadır.

2.1.2.1.AR-GE Harcamaları

Kuzey Amerika büyük bir coğrafya olmasına rağmen teknoloji ve gelişmişlik bakımından Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada ön plana çıkmakta, Meksika ve diğer ülkeler ise ABD etkisinde kalmaktadır. Ancak büyük şirketlerin yakın coğrafyada kurdukları ar-ge merkezleri ABD ve Kanada'nın ar-ge süreçlerine katkı sağlamaktadır¹⁸⁷. Büyük şirketlerin doğrudan yabancı yatırımlar ile yatırım gerçekleştirdikleri ülkelere getirdikleri teknolojiler ülkelerin uzun vadede sağlıklı bir büyüme gerçekleştirmesine de katkı sağlamaktadır.

Tablo 13'e bakıldığında bölgedeki ar-ge harcamalarının en yüksek olduğu ülkenin ABD olduğu görülmektedir. Nitekim ABD'nin dünya ticareti içinde yüksek teknolojili ürünlerinin payının yüksekliği, ar-ge'ye verilmesi gereken önemi göstermektedir.

¹⁸⁷Maximilian von Zedtwitz ve Oliver Gassmann, **Market Versus Technology Drive in R&D Internationalization: Four Different Patterns of Managing Research and Development**, Cilt XXXI, No.4, 2002, s.583.

Tablo 13: Ar-Ge Harcamaları (Kuzey Amerika)

Ülkeler/Zaman(Bin\$)	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ABD	434.349.000	454.823.000	476.459.000	495.094.000	516.590.000	548.984.000	581.553.000	-
El Salvador	13.861	27.525	42.699	68.953	74.050	97.630	93.261	-
Guatemala	48.384	43.874	35.021	39.085	30.080	39.561	41.654	-
Honduras	-	-	-	6.579	-	20.946	-	-
Kanada	26.019.458	26.504.085	27.793.537	27.005.522	29.014.761	29.659.610	29.003.310	29.771.742
Kosta Rika	367.337	386.064	428.601	361.779	402.731	416.910	380.412	-
Küba	-	-	-	-	-	-	-	-
Meksika	8.472.958	8.774.668	9.458.520	9.577.904	9.242.148	8.112.495	8.053.926	-
Nikaragua	27.681	28.742	27.124	35.388	-	-	-	-
Panama	53.065	49.534	125.527	120.909	162.831	184.031	-	-

Kaynak: UNESCO, **Science, Technology and Innovation**, (Çevrimiçi), http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=SCN_DS&lang=en#, 7.2.22.

2.1.2.2. Patent Sayısı

Patent başvuruları mucitlerin gerçekleştirdikleri icatların üretimi ve kullanımı açısından hukuki bir koruma sağlamaktadır. ABD ve Kanada diğer ülkelerden nitelikli iş gücü çekmekte ve bu iş gücünün girişim ve yenilik yapma potansitellerinin fazla olması sebebi ile diğer Kuzey Amerika ülkelerine göre patent sayılarında ön plana çıkmaktadırlar.

Tablo 14: Patent Sayıları (Kuzey Amerika)

Ülkeler/Zaman	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ABD	274.033	283.781	293.706	301.075	310.244	313.052	312.046	336.340
El Salvador	217	183	187	196	171	178	136	147
Guatemala	337	319	288	341	266	275	228	231
Honduras	233	211	-	224	185	189	148	187
Kanada	30.533	30.174	31.283	32.687	30.667	30.969	31.812	32.250
Kosta Rika	578	580	529	582	497	504	490	483
Küba	140	143	126	-	163	145	126	88
Meksika	14.020	14.234	14.889	16.707	16.103	15.850	14.869	14.636
Nikaragua	172	124	145	-	-	-	-	-
Panama	234	78	274	389	349	376	362	328

Kaynak: OECD Stat, **Patents by Technology**, (Çevrimiçi), https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PATS_IPC, 8.2.22

Tablo 14 de bu yaklaşımı doğrulamakta, nitekim patent sayıları ABD ve Kanada'da diğer Kuzey Amerika ülkelerine göre daha yüksek düzeyde olmaktadır.

2.1.2.3.Nitelikli İstihdam Sayısı

Gelişmiş ülkeler nitelikli personeli ülkelerine çekebilmek için çeşitli teşviklerde bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki düşük yaşam standartları sebebi ile ilgili teşvikler bu ülkelerde yaşayan nitelikli personel için daha cazip hale gelmektedir. Bu nedenle ABD ve Kanada gibi ülkelerde nitelikli istihdam sayısı artarken diğer ülkelerde azalmaktadır.

Tablo 15: Nitelikli İstihdam Oranı (Kuzey Amerika)

Ülkeler/Zaman(%)	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ABD	74,8	74,8	75,0	75,2	75,2	75,2	71,1	73,5
El Salvador	79,7	75,2	70,9	72,6	76,6	73,1	69,2	76,1
Guatemala	73,1	80,9	76,5	72,0	73,2	74,4	-	74,4
Honduras	83,1	76,9	78,5	75,9	79,6	74,8	-	75,3
Kanada	75,0	75,1	74,5	74,9	75,0	75,5	70,2	73,7
Kosta Rika	69,2	69,2	67,2	68,0	66,5	68,9	65,4	68,3
Küba	-	-	-	-	-	-	-	-
Meksika	72,1	71,7	72,1	72,2	71,9	72,2	68,0	70,2
Nikaragua	79,6	-	-	-	-	-	-	-
Panama	80,6	80,9	78,0	80,3	78,2	78,8	71,0	69,8

Kaynak: ILO, **Advanced Employment**, (Çevrimiçi), <https://ilostat.ilo.org/data/>, 8.2.22.

Tablo 15'ten görüleceği üzere Kuzey Amerika'nın az gelişmiş ülkelerinde seneler itibarı ile nitelikli istihdam oranı azalmaktadır ancak ABD ve Kanada'da oran nispeten korunmaktadır.

2.1.2.4.Tasarruf Miktarı

Tasarruf miktarları hane halkı gelirleri ve şirket karları doğrudan ilgili olmaktadır. Gelir düzeyi düşük ülkelerde halkın tüketim harcamalarının yüksek olması sebebi ile tasarrufa ayrılan kısmı daha az olmakta, ayrıca şirket karları da katma değeri düşük ürün fazlalığı sebebi ile daha düşük olmaktadır.

Tablo 16'ya bakıldığında ABD ve Kanada'nın tasarruf miktarlarının yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Bu iki ülkenin gelir düzeylerinin ve üretim güçlerinin yüksek olması göz önünde bulundurulduğunda buna paralel olarak tasarruf miktarlarının da yüksek olması beklenmektedir.

Tablo 16: Tasarruf Miktarı (Kuzey Amerika)

Ülkeler/Zaman(\$)	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ABD	3.685.609.000.000	3.550.989.000.000	3.814.763.000.000	4.047.412.000.000	4.178.330.000.000	4.033.211.000.000	-
El Salvador	2.889.056.028	3.311.842.583	3.754.758.584	4.057.004.644	4.374.480.672	4.532.823.592	4.920.877.101
Guatemala	8.441.880.498	9.791.729.038	10.593.545.952	10.715.658.438	12.799.198.762	14.303.699.642	17.384.650.454
Honduras	4.125.846.095	4.431.842.114	5.353.149.082	4.715.833.835	5.124.180.372	5.178.297.244	5.457.743.337
Kanada	304.598.870.203	292.556.819.122	327.301.401.360	335.761.850.977	348.518.045.006	307.537.186.602	456.510.052.738
Kosta Rika	8.253.245.084	9.345.339.913	8.622.296.334	8.978.632.606	8.638.793.053	8.298.524.965	9.885.853.831
Küba	-	-	-	-	-	-	-
Meksika	255.009.557.738	240.480.056.476	268.498.653.948	289.490.689.375	300.225.378.724	254.599.975.822	323.162.708.176
Nikaragua	2.996.383.581	2.990.828.493	3.090.440.226	2.866.513.338	2.952.917.759	3.367.942.247	3.367.942.247
Panama	17.100.313.776	17.205.986.966	19.697.159.121	19.454.948.343	19.403.974.486	14.221.272.912	14.221.272.912

Kaynak: World Bank, Gross Savings, (Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.CD?locations=B8>, 9.2.22.

2.1.2.5.Sabit Sermaye Yatırımı

Kuzey Amerika'daki yenilikçi yaklaşımın fazla olduğu ABD ve Kanada'da sabit sermaye yatırımlarına ihtiyaç artmakta ve buna yönelik yatırımlar da yüksek olmaktadır. Diğer ülkelerdeki nüfus yoğunluğu ve inovasyon düzeyi ise sabit sermaye yatırımlarını aşağı çekmektedir.

Tablo 17: Sabit Sermaye Yatırımı (Kuzey Amerika)

Ülkeler/Zaman(\$)	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ABD	3.722.979.000.000	3.808.723.000.000	4.020.265.000.000	4.281.680.000.000	4.492.626.000.000	4.478.942.000.000	-
El Salvador	3.677.970.000	3.747.320.000	4.003.870.000	4.467.630.000	4.751.870.000	4.281.700.000	6.030.060.000
Guatemala	9.027.308.003	9.162.785.839	9.751.718.790	10.028.881.104	11.014.813.349	10.484.399.850	13.204.928.926
Honduras	4.934.105.745	4.752.105.729	5.406.608.936	5.914.726.525	5.690.895.747	4.490.516.412	6.412.462.994
Kanada	371.236.410.476	347.960.714.855	374.322.815.203	388.452.812.324	388.086.807.254	377.719.114.678	474.757.130.457
Kosta Rika	10.717.714.116	11.077.681.843	11.000.461.583	11.362.259.484	10.632.665.655	10.721.338.514	11.417.040.513
Küba	7.531.000.000	8.051.000.000	9.564.000.000	11.453.000.000	11.596.000.000	10.536.000.000	-
Meksika	262.858.210.471	245.920.213.190	256.029.026.233	269.120.163.789	261.670.992.701	201.647.178.669	256.118.293.493
Nikaragua	3.733.050.101	3.672.792.705	3.689.307.142	2.915.710.609	2.140.952.910	2.343.974.306	3.342.242.188
Panama	21.329.900.000	22.208.100.000	24.467.835.227	25.087.379.291	24.882.858.345	12.824.186.090	-

Kaynak: World Bank, Gross Fixed Capital Formation, (Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.FTOT.CD?locations=EU>, 9.2.22.

Tablo 17'ye bakıldığında en yüksek sabit sermaye yatırımlarının ABD ve Kanada'da olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde yüksek teknoloji ürünlerinin üretiminin yüksek olması sabit sermaye yatırımlarına ihtiyacın yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

2.1.2.6.Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar vergisel avantajların yanında ülkelerdeki gelişmişlik düzeyi, yeniliklere açıklığı, ar-ge ve inovasyon temelli üretim yapısı sebepleri ile, ilgili ülkelerde yatırımlarını gerçekleştirmektedirler.

Tablo 18: Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Kuzey Amerika)

Ülkeler/Zaman(\$)	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ABD	251.856.000.000	511.434.000.000	474.388.000.000	380.823.000.000	214.315.000.000	302.199.000.000	148.912.000.000
El Salvador	506.295.970	494.541.718	479.469.381	503.801.415	412.743.968	696.287.033	373.008.738
Guatemala	1.407.555.280	1.203.355.080	845.786.560	998.344.470	922.397.870	1.169.327.140	1.004.371.660
Honduras	1.704.790.710	1.316.679.827	1.147.030.450	949.955.942	1.442.587.576	955.095.298	236.016.866
Kanada	371.236.410.476	347.960.714.855	374.322.815.203	388.452.812.324	388.086.807.254	377.719.114.678	26.558.536.715
Kosta Rika	3.242.149.797	2.955.521.681	2.620.435.491	2.924.906.991	3.014.543.618	2.719.031.329	2.103.003.649
Küba	-	-	-	-	-	-	-
Meksika	28.634.961.908	35.794.910.487	38.882.410.245	33.167.068.167	37.687.414.990	29.400.504.758	31.375.040.837
Nikaragua	1.076.800.000	967.000.000	989.100.000	1.035.400.000	837.600.000	503.000.000	746.500.000
Panama	4.984.400.000	5.119.300.000	5.248.354.450	3.976.868.000	5.487.257.183	5.891.326.086	-2.154.734.384

Kaynak: World Bank, **Foreign Direct Investment Net Inflows**, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=EU>, 9.2.22.

Dünyanın genelinde olduğu gibi Kuzey Amerika ülkeleri arasında da ABD ve Kanada'nın bu alt yapıyı sağlamaya yönelik çalışmaları doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelerde yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Tablo 18'den de görüleceği üzere ABD ve Kanada dışındaki Kuzey Amerika ülkelerinde nispeten daha az doğrudan yabancı yatırım düzeyleri bulunmaktadır.

2.1.2.7.Dışa Açıklık

Ülkelerin dış ticaretinde dışa açıklığı, üretim güçleri hakkında bilgi verebilmektedir. Üretim yapıları güçlü olan ülkeler, ürettikleri fazla ürünlerin ihracını gözetmektedirler. Ayrıca ülkede üretim için gereken ham maddelerin ülke içinde bulunmaması da ithalat düzeylerini artırmaktadır.

Tablo 19'a göre Kuzey Amerika ülkelerindeki nispeten az gelişmiş ülkelerde dışa açıklık oranı yüksek görünmektedir. Bu da ilgili ülkelerde ithalar düzeyinin yüksek olup, milli gelirlerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 19: Dışa Açıklık (Kuzey Amerika)

Ülkeler/Zaman(%)	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ABD	30	30	29	27	26	27	27	26
El Salvador	77	79	77	76	71	72	77	77
Guatemala	60	58	56	51	46	45	47	45
Honduras	121	116	112	107	100	102	102	96
Kanada	62	61	64	65	64	64	66	65
Kosta Rika	68	65	67	62	64	67	66	66
Küba	45	44	39	31	27	26	27	26
Meksika	65	63	64	71	76	77	80	78
Nikaragua	115	110	106	99	95	96	93	95
Panama	158	137	119	99	87	86	89	84

Kaynak: OurWorldinData, **Ratio of Exports and Imports to GDP**, (Çevrimiçi), <https://ourworldindata.org/grapher/trade-openness?tab=table&time=2008..latest>, 9.2.22.

2.1.3.Latin Amerika Ülkeleri

Bu bölümde Latin Amerika'daki ülkelerde yüksek teknolojiyi belirleyen faktörler ele alınmaktadır. Latin Amerika ülkeleri tarih boyunca uzun dönemli siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ile karşı karşıya kalmışlardır. Bugün de bölgedeki ülkelerin büyük çoğunluğunda aynı istikrarsızlık devam etmektedir.

Bir ülkenin üretim potansiyelini etkileyen en önemli unsurlardan olan siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın bölgede bulunmaması yüksek teknoloji ürün üretiminin de

gelişmiş ülkeler seviyesine çıkamamasına neden olmaktadır. Gerçekleştirilen ekonomik politikaların sorunlara kısa vadeli çözümler sunması bölgenin uzun vadeli üretim yapısını olumsuz etkilemektedir.

2.1.3.1.AR-GE Harcamaları

Latin Amerika ülkelerinde ar-ge harcamaları yüksek oranda kamu tarafından yapılmaktadır. Gelişmiş ülkelere göre ar-ge harcamaları daha düşük performans gösterirken gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırıldığında pozitif olarak ayrılmaktadır¹⁸⁸. Bu durum da yüksek teknoloji ürün ihracatlarını pozitif etkilemektedir.

Tablo 20: AR-GE Harcamaları (Latin Amerika)

Ülkeler/Zaman(s)	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Arjantin	5.204.374	5.254.777	4.988.670	5.399.222	4.940.912	5.781.952	5.113.413	-
Boliviya	-	-	-	-	-	-	-	-
Brezilya	33.788.657	37.471.046	40.518.509	40.477.270	37.133.371	33.011.288	36.315.514	-
Ekvator	530.314	665.572	827.104	549.872	510.767	530.314	-	-
Kolombiya	1.294.605	1.604.355	1.910.250	1.826.591	1.794.113	1.700.267	1.743.278	-
Paraguay	41.928	51.587	59.729	74.326	95.298	128.718	133.819	-
Peru	175.701	274.911	374.224	412.634	446.122	475.242	532.174	-
Şili	1.355.521	1.532.611	1.517.641	1.552.182	1.527.337	1.556.368	-	-
Uruguay	201.381	208.223	229.439	251.415	289.082	354.650	319.138	-
Venezuela	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: UNESCO, **Science, Technology and Innovation**, (Çevrimiçi), http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=SCN_DS&lang=en#, 14.2.22.

Tablo 20'ye bakıldığında bölgenin en gelişmiş ülkesi olan Brezilya'da ar-ge harcamalarının diğer ülkelere göre önemli ölçüde yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim Brezilya'daki yüksek teknoloji ürün üretimi ve ihracatı da diğer ülkelere göre daha yüksektir.

¹⁸⁸ Eugenio Díaz-Bonilla, **Global Strategic Trends and Agricultural Research and Development in Latin America and the Caribbean: A Framework for Analysis**, CIAT, 2014, s.8-10.

2.1.3.2. Patent Sayısı

Latin Amerika ülkeleri ar-ge açısından gelişmekte olan ülke seviyelerinin üstünde olmasına rağmen patentleme ve yayın düzeyi açısından gelişmekte olan ülkelere göre daha olumsuz bir tablo göstermektedir¹⁸⁹. Bunun en önemli sebeplerinden birisi Latin Amerika ülkelerinde hukukun üstünlüğü bakış açısının gelişmemiş olmasıdır. Bu da mucitlerin haklarının korunması hususunda negatif bir etki yaratarak patent dayısının düşük olmasına neden olmaktadır.

Tablo 21'e bakıldığında bölgede yine Brezilya'nın patent sayılarının diğer ülkelere göre yüksek sayıda olduğu görülmektedir. Bu durum da Brezilya'nın, yasalarla mucitlerin haklarının korunması konusuna diğer ülkelere göre daha çok önem verdiğini göstermektedir.

Tablo 21: Patent Sayıları (Latin Amerika)

Ülkeler/Zaman	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Arjantin	4.078	4.129	4.173	3.579	2.925	3.050	3.242	3.260
Bolivya	-	-	294	-	241	277	-	-
Brezilya	25.637	25.925	25.683	25.578	22.810	20.178	19.877	19.932
Ekvator	-	475	358	475	329	401	371	408
Kolombiya	1.848	1.781	1.898	1.921	1.658	1.777	1.808	1.735
Paraguay	-	-	-	-	-	-	-	-
Peru	1.136	1.193	1.204	1.182	1.091	1.119	1.133	1.122
Şili	2.683	2.732	2.653	2.831	2.521	2.469	2.694	2.799
Uruguay	678	-	639	532	-	500	-	-
Venezuela	1.461	1.389	1.377	928	560	338	-	-

Kaynak: OECD Stat, **Patents by Technology**, (Çevrimiçi), https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PATS_IPC, 14.2.22.

2.1.3.3. Nitelikli İstihdam Sayısı

Latin Amerika ülkelerinde bölgesel girişimlere yardımcı olmaları için nitelikli iş gücü ihtiyacı olmasına rağmen düşük maaşlar ve rekabetçi olmayan hizmet koşulları sebebi ile nitelikli iş gücü daha çok yurt dışına göç etmektedir¹⁹⁰. Gerçekleşen bu

¹⁸⁹ Bonilla, a.e., s.10.

¹⁹⁰ Bonilla, a.e., s.11.

olumsuz durum neticesinde uzun vadede bölgenin ihtiyacı olan ar-ge ve inovasyon koşulları kötüleşmektedir.

Tablo 22: Nitelikli İstihdam Oranı (Latin Amerika)

Ülkeler/Zaman(%)	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Arjantin	80,6	-	-	79,2	77,3	78,1	71,2	79
Bolivya	73,7	71,9	68,9	68,9	71,3	75,4	63,8	75,2
Brezilya	78,3	78,5	77,4	77,1	76,9	77,5	73,3	74,5
Ekvator	68,7	69,8	69,0	69,6	68,0	67,2	65,9	68,7
Kolombiya	68,4	68,5	67,2	66,8	65,6	64,8		60,1
Paraguay	79,6	80,9	80,2	81,3				
Peru	83,7	81,4	82,6	82,3	83,0	82,6	71,5	77,3
Şili	75,3	76,2	74,2	73,1	74,1	74,6	68,0	71,8
Uruguay	85,4	84,6	83,8	84,2	82,6	82,3	-	-
Venezuela			59,9	65				

Kaynak: ILO, **Advanced Employment**, (Çevrimiçi), <https://ilostat.ilo.org/data/>, 14.2.22.

Tablo 22'ye bakıldığında bölgede nitelikli istihdam oranı son dönemlerde azalma eğiliminde olmaktadır. Bu da bölgedeki eğitimli iş gücünün daha iyi yaşam standartları bulabilecekleri ülkelere göç ettiği anlamına gelmektedir. Uzun vadede yüksek teknoloji üretiminin bölgede yaygınlaşması için ülkelerin ekonomi ve hukuk programlarını gözden geçirmeleri gerekmektedir.

2.1.3.4. Tasarruf Miktarı

Latin Amerika ülkelerindeki kronik düşük tasarruf oranları bölgenin düşük ve değişken ekonomik büyüme oranlarından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda kendi kendini besleyen bir süreç oluşmakta ve yatırımların, dolayısı ile yüksek teknoloji üretiminin yetersiz kalması sonucu ortaya çıkmaktadır¹⁹¹. Aynı zamanda bölgedeki istikrarsız büyüme oranları gelir düzeyinin de düşük olmasına neden olmakta ve tasarruf düzeyi azalmaktadır.

¹⁹¹ Michael Gavin, **Saving Behavior in Latin America: Overview and Policy Issues**, (Çevrimiçi), <https://publications.iadb.org/publications/english/document/Saving-Behavior-in-Latin-America-Overview-and-Policy-Issues.pdf>, 16.2.22.

Tablo 23: Tasarruf Miktarı (Latin Amerika)

Ülkeler/Zaman(\$)	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Arjantin	84.973.630.217	81.602.360.901	84.165.178.364	59.856.533.896	64.559.870.806	72.472.786.560	107.794.785.406
Bolivya	4.691.613.607	5.233.739.115	6.022.773.466	6.497.505.817	5.772.289.969	4.577.781.558	5.596.083.639
Brezilya	261.849.638.468	241.013.515.507	280.179.272.255	243.592.816.558	235.522.859.071	217.282.948.044	273.624.561.126
Ekvator	24.144.743.937	25.875.392.002	26.809.940.109	26.982.789.700	27.593.217.955	24.768.338.437	26.999.781.391
Kolombiya	50.711.722.426	49.512.625.863	52.975.832.932	54.365.305.496	52.248.413.211	37.102.197.002	39.699.923.627
Paraguay	8.172.434.739	8.838.077.786	9.671.881.540	9.165.263.100	8.279.639.227	8.281.839.767	8.931.607.235
Peru	38.052.008.171	37.905.997.857	41.648.893.677	43.887.120.620	44.267.693.053	36.390.435.426	45.857.816.431
Şili	51.953.918.626	50.620.157.685	52.292.142.236	53.991.665.261	53.659.531.356	53.442.970.877	-
Uruguay	7.919.513.980	10.453.601.360	10.216.320.625	9.296.649.425	9.800.458.211	8.774.671.451	9.654.453.461
Venezuela	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: World Bank, **Gross Savings,** (Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.CD?locations=B8,16.2.22>.

Tablo 23'e göre bölgedeki en yüksek tasarruf düzeyine sahip olan ülke, bölgenin en gelişmiş ülkesi olarak kabul edilen Brezilya'da bulunmaktadır. Brezilya'daki nispeten istikrarlı büyüme oranı ve dolayısı ile gelir düzeylerinin yüksek olması gelirin tasarrufa ayrılan kısmının da daha yüksek olmasına sebep olmaktadır.

2.1.3.5.Sabit Sermaye Yatırımı

Latin Amerika ülkelerinde ar-ge harcamalarının nispeten düşük kalması sabit sermaye yatırımlarının da düşük olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sabit sermaye yatırımları ve ar-ge çalışmaları arasındaki kuvvetli ilişkinin kopukluğu bu bölgede yüksek teknoloji yatırımlarının düşük kalmasının sebeplerinden birisi olmaktadır.

Tablo 24'e bakıldığında Brezilya'da ar-ge harcamalarının nispeten bölgedeki diğer ülkelere göre yüksek olması sebebi ile sabit sermaye yatırımları da yüksek olmaktadır.

Tablo 24: Sabit Sermaye Yatırımı (Latin Amerika)

Ülkeler/Zaman(\$)	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Arjantin	92.571.210.122	79.572.900.482	97.588.257.476	80.040.518.779	63.440.945.979	54.065.676.081	83.309.999.170
Bolivya	7.052.491.896	7.015.795.080	7.977.471.346	8.124.442.981	7.759.993.922	5.695.846.599	6.719.662.113
Brezilya	321.439.054.735	278.769.300.395	300.426.825.410	289.397.794.197	287.541.701.288	237.379.433.815	308.426.044.680
Ekvator	26.390.456.000	25.080.788.000	26.496.256.000	27.517.684.000	26.908.008.000	23.252.578.000	22.502.656.000
Kolombiya	68.600.718.580	62.588.206.619	67.749.853.845	70.943.166.163	69.207.453.379	51.094.357.169	58.094.531.924
Paraguay	7.024.931.423	6.885.748.539	7.484.422.689	8.024.503.403	7.095.553.785	7.169.961.077	8.968.061.298
Peru	43.823.326.215	41.155.817.605	43.483.514.798	46.574.575.549	47.857.549.516	39.771.095.024	52.600.628.769
Şili	57.992.483.822	56.938.061.659	58.229.647.462	63.890.832.305	64.005.434.076	52.857.353.258	75.984.641.783
Uruguay	10.540.979.841	9.734.386.920	10.497.125.800	9.671.264.528	9.432.250.220	8.771.318.744	11.165.316.829
Venezuela	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: World Bank, **Gross Fixed Capital Formation**, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.FTOT.CD?locations=EU>, 16.2.22.

2.1.3.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Latin Amerika tarihi boyunca çeşitli siyasi zorluklarla ve yabancı sermaye karşıtlığı ile karşı karşıya kalmasına rağmen süreç içinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırmayı başarmıştır. Hukuki üstünlüğü nispeten yüksek olan ülkelerde ise bu artış daha yüksek olmuştur¹⁹². Ayrıca bölgede liberalleşmeye yönelik gerçekleştirilen reformlar da bu artışı desteklemektedir¹⁹³. Ancak bölgedeki ülkelerin çoğunluğunda gerçekleştirilen reformlar yeterli olmadığından yüksek doğrudan yabancı yatırım seviyesine ulaşamamaktadırlar.

Tablo 25'e bakıldığında en yüksek doğrudan yabancı yatırım düzeyi Brezilya'da görülmektedir. Bölgedeki diğer ülkelere yapılan yatırım miktarı da ülkelerdeki hukukun üstünlüğü ve ekonomik istikrar durumuna bakıldığında yeterli olmamaktadır.

¹⁹² Joseph L. Staats ve Glen Biglaiser, **Foreign Direct Investment in Latin America: The Importance of Judicial Strength and Rule of Law**, International Studies Quarterly, No.56, 2012, s.193-202.

¹⁹³ Glen Biglaiser ve Karl DeRouen, **Economic Reforms and Inflows of Foreign Direct Investment in Latin America**, Latin American Research Review, Cilt.XLI, No.1, 2006, s.69-70.

Tablo 25: Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Latin Amerika)

Ülkeler/Zaman(\$)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Arjantin	9.821.661.858	5.065.335.542	11.758.994.011	3.260.164.342	11.516.861.462	11.716.769.819	6.663.062.112	4.722.648.813
Bolivya	1.749.612.614	656.566.351	554.643.532	335.365.530	712.474.138	302.368.781	-216.636.843	-1.129.487.271
Brezilya	75.211.029.129	87.713.983.217	64.738.153.494	74.294.627.801	68.885.491.315	78.162.724.370	69.174.411.753	37.786.286.307
Ekvator	727.081.206	772.389.946	1.322.701.337	756.027.868	624.503.412	1.388.373.763	974.318.496	1.103.737.901
Kolombiya	16.210.419.016	16.168.701.715	11.620.532.646	13.857.937.721	13.700.880.445	11.298.692.774	13.989.839.284	7.458.624.984
Paraguay	312.567.000	549.690.000	480.469.114	492.762.511	744.619.763	329.365.810	596.238.194	92.925.021
Peru	9.826.002.544	3.929.942.910	8.313.966.795	6.739.051.858	6.860.492.819	6.487.906.281	8.891.912.446	731.609.218
Şili	22.210.440.993	23.558.041.868	20.879.139.389	12.328.624.278	6.127.820.993	7.759.647.365	12.586.607.704	8.527.994.517
Uruguay	986.930.051	4.085.227.627	2.673.041.339	-520.220.024	2.639.886.037	1.772.846.117	1.307.252.512	409.597.040
Venezuela	2.145.000.000	1.135.000.000	2.956.000.000	1.587.000.000	-68.000.000	886.000.000	934.000.000	-456.000.000

Kaynak: World Bank, **Foreign Direct Investment Net Inflows**, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=EU>, 22.2.22.

2.1.3.7.Dışa Açıklık

Latin Amerika ülkelerinde yakın tarih boyunca gerçekleşen siyasi karışıklıklar sonrasında liberalizasyona yönelik atılan adımlar ve gerçekleştirilen reformlar neticesinde ticaret kapasiteleri artmakta, ancak bu durum daha çok ithalat aracılığı ile gerçekleşmektedir.

Tablo 26'ya bakıldığında dışa açıklık oranı en yüksek ülkelerde genelde siyasi ve ekonomik karışıklıklar uzun süredir devam etmektedir. Bu da milli gelirlerinin düşmesine neden olmakta ve özellikle girdi ithalatı sebebi ile dışa açıklık oranlarının yüksek olmasına sebep olmaktadır.

Tablo 26: Dışa Açıklık (Latin Amerika)

Ülkeler/Zaman(%)	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Arjantin	30	29	28	22	26	25	30	32
Bolivya	84	81	85	67	56	56	57	56
Brezilya	24	25	24	26	24	24	29	28
Ekvator	61	59	57	45	38	42	46	46
El Salvador	77	79	77	76	71	72	77	77
Guatemala	60	58	56	51	46	45	47	45
Kolombiya	38	37	37	38	36	34	36	38
Kosta Rika	68	65	67	62	64	67	66	66
Paraguay	98	94	88	83	81	84	70	69
Peru	52	49	46	45	45	46	48	47
Şili	68	64	65	58	55	55	57	56
Uruguay	55	49	49	45	41	39	39	41
Venezuela	50	54	48	91	36	19	-	-

Kaynak: OurWorldinData, **Ratio of Exports and Imports to GDP**, (Çevrimiçi), <https://ourworldindata.org/grapher/trade-openness?tab=table&time=2008..latest>, 22.2.22.

2.1.4.Asya-Uzakdoğu Ülkeleri

Bu bölümde Asya ve Uzakdoğu ülkelerinde yüksek teknolojiyi belirleyen faktörler ele alınmaktadır. Bölgedeki gelişmişlik düzeyi Uzak Doğu’da daha fazla iken Asya bölümünde daha az olmaktadır. Bölgedeki gelişmişlik düzeyindeki bu farklılık genel olarak farklı sebeplere dayansa da temelde hukukun üstünlüğünü sağlamış, kaliteli eğitim programı uygulayan ülkelerde daha yüksek olarak kabul edilmektedir.

Yüksek teknolojili ürün üretimi ve ihracatı gerçekleştiren Japonya, Çin, Güney Kore gibi ülkelerde doğrudan yabancı yatırım çekilmesine paralel olarak ar-ge yatırımları da ön plana çıkmaktadır.

2.1.4.1.AR-GE Harcamaları

Asya ve Uzakdoğu bölgesindeki ülkeler çoğunlukla Çin, Japonya, Güney Kore gibi yüksek teknoloji düzeyine sahip ülkelerdeki ar-ge faaliyetleri öncülüğünde kendi ar-ge gelişimlerini sağlamaktadırlar¹⁹⁴. Yapılan araştırmalar neticesinde Çin, Tayvan, Hindistan, Singapur, Güney Kore ve Tayland’daki toplam faktör verimliliğinin yüksek olmasının nedeninin, bu ülkelerin ar-ge yatırımlarının yüksek olmasından kaynaklandığı sonucuna varılmaktadır¹⁹⁵. Doğrudan yabancı yatırımlar ile gelen teknoloji ve nitelikli iş gücü yetiştirmek için yapılan yatırımların ar-ge’ye yönelmesi sonucunda Asya’da uzun vadede yüksek teknolojili ürün üretimi artmakta ve ihracat gelirlerinin yüksek olmaktadır.

¹⁹⁴ Seema Sharma vd., **Analyzing R&D Efficiency in Asia and the OECD: An Application of the Malmquist Productivity Index**, Atlanta Conference on Science and Innovation Policy, 2009.

¹⁹⁵ Gary Madden ve Scott J. Savage, **R&D Spillovers, Information Technology and Telecommunications, and Productivity in ASIA and The OECD**, Information Economics and Policy, Cilt.XII, No.4, s.369.

Tablo 27: AR-GE Harcamaları (Asya-Uzaldoğu)

Ülkeler/Zaman(\$)	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kazakistan	611.375	715.169	714.847	690.613	600.951	568.101	558.310	-
Özbekistan	279.973	295.453	306.338	344.921	373.137	328.659	296.329	-
Kırgızistan	33.698	34.486	31.324	29.886	31.649	33.493	33.579	-
Tacikistan	24.760	28.920	31.686	27.538	28.666	31.651	29.239	-
Hindistan	45.779.063	45.758.506	47.574.692	49.624.345	51.811.987	55.126.972	58.721.379	-
Sri Lanka	-	225.203	233.645	263.461	333.153	344.266	-	-
Moğolistan	69.085	70.672	72.620	49.937	60.205	47.497	39.497	-
Çin	289.202.521	323.355.528	346.266.283	366.080.932	393.015.494	420.815.584	465.162.265	-
Güney Kore	64.862.489	68.234.055	73.099.813	76.932.391	80.798.730	90.386.105	98.451.276	-
Japonya	152.325.568	164.655.764	169.554.149	168.546.119	160.294.990	166.183.654	171.293.550	-
Rusya	35.765.561	38.440.136	40.360.591	38.818.630	39.008.636	42.375.694	41.505.115	-
Azerbaycan	317.849	339.409	348.925	320.471	289.393	256.988	266.251	-
Tayland	-	4.636.949	5.084.024	6.698.278	8.919.510	12.078.352	-	-
Vietnam	-	1.816.932	-	2.494.936	-	3.565.568	-	-
Malezya	7.300.888	-	9.280.518	9.605.799	11.093.180	-	9.250.018	-
Endonezya	-	2.147.096	-	-	6.734.583	6.889.503	7.051.365	-
Singapur	8.367.851	8.619.299	9.626.254	10.504.175	10.406.652	10.255.154	-	-
Filipinler	-	863.716	-	1.150.918	-	-	-	-
İran	3.813.986	2.951.601	-	4.454.361	-	9.736.234	-	-
Pakistan	-	2.298.489	-	2.145.828	-	2.245.438	-	-
İsrail	10.433.417	11.272.368	11.732.350	12.666.266	14.591.731	16.352.453	17.669.909	-
Katar	1.488.643	-	-	1.237.568	-	-	1.369.628	-
BAE	-	-	4.704.962	5.380.808	5.770.516	-	8.439.585	-

Kaynak: UNESCO, **Science, Technology and Innovation**, (Çevrimiçi), http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=SCN_DS&lang=en#, 23.2.22.

Tablo 27’ye bakıldığında Çin, Hindistan ve Japonya’daki ar-ge harcamalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim bu ülkelerin dünya pazarındaki yüksek teknoloji ürün ihracatları da ortalamanın üzerinde olmaktadır.

2.1.4.2. Patent Sayıları

Ar-ge harcamalarında üst sıralarda yer alan Çin, Japonya ve Güney Kore’de aynı zamanda patent başvuruları da bölgedeki ülkelere göre yüksek seyretmektedir. Yeniliğe açık olmaları ve başvuranların haklarının hukuki olarak korunması bunda etkili olmaktadır. Aynı zamanda Çin’deki nüfus ve kişi başına düşen GSYH’nin artan bir ivmede olması yabancı patent başvuruları için de burayı cazip bir hale

getirmektedir¹⁹⁶. Bu durum aynı zamanda nitelikli iş gücünün bu ülkelere kaymasına neden olarak uzun vadede bu iş gücünden yüksek kazanımlar elde etmelerine neden olmaktadır.

Tablo 28: Patent Sayıları (Asya-Uzaldoğu)

Ülkeler/Zaman	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kazakistan		378	271	232	231	173	193	-
Özbekistan	253	258	223	219	202	196	180	169
Kırgızistan	1	3	7	4	5	9	-	1
Tacikistan	3	2	-	1	-	-	-	1
Hindistan	34.402	32.362	30.814	33.079	31.858	31.621	33.766	34.173
Sri Lanka	-	188	-	263	293	266	260	255
Moğolistan	-	132	126	128	107	104	79	86
Çin	117.464	120.200	127.042	133.612	133.522	135.885	148.187	157.093
Güney Kore	40.779	44.611	46.219	46.419	45.406	45.691	47.431	47.372
Japonya	55.783	56.705	60.030	59.882	58.137	58.189	59.937	62.597
Rusya	15.510	16.149	16.236	16.248	14.792	14.106	13.031	12.174
Azerbaycan	-	-	-	-	19	22	16	20
Tayland	5.726	5.832	6.924	7.138	6.722	6.886	7.245	7.351
Vietnam	3.423	3.552	3.960	4.451	4.668	4.790	5.425	6.800
Malezya	5.826	6.006	6.267	6.455	6.127	5.906	6.179	6.480
Endonezya	-	6.787	7.321	8.095	8.538	7.032	8.347	8.388
Singapur	8.604	8.579	9.009	9.345	9.379	9.321	10.270	12.409
Filipinler	2.832	3.065	3.255	3.359	3.092	3.072	3.771	3.879
İran	432	338	119	-	702	995	915	578
Pakistan	798	783	776	677	636	505	586	561
İsrail	5.473	4.984	5.148	5.623	5.119	5.377	5.857	6.370
Katar	58	323	477		548	574	-	799
BAE	1.331	1.408	1.443	1.738	-	1.748	1.727	1.846

Kaynak: OECD Stat, **Patents by Technology**, (Çevrimiçi), https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PATS_IPC, 1.3.22.

Tablo 28’e bakıldığında özellikle Çin’in önderliğinde patent sayıları Japonya, Güney Kore ve Hindistan’da yüksek görünmektedir. Bu da ilgili ülkelerin mucitleri hukuken korudukları ve bu doğrultuda yüksek teknoloji ürün üretme potansiyellerinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

¹⁹⁶Ana Maria Santacreu ve Jesse LaBelle, **The Rise of Asia as a Destination for U.S. Patenting**, (Çevrimiçi), <https://research.stlouisfed.org/publications/economic-synopses/2021/12/03/the-rise-of-asia-as-a-destination-for-u-s-patenting>, 1.3.22.

2.1.4.3.Nitelikli İstihdam Sayısı

Son zamanlarda Asya ülkelerinde gelişen teknoloji ile birlikte nitelikli iş gücü ihtiyacı her geçen gün artış göstermektedir. Nüfusun bu bölgede fazla olması da nitelikli iş gücünün daha ucuz maliyetler ile elde edilmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle Tayland ve Vietnam'ın son zamanlarda küresel üretime yönelik personel yetiştirme çabaları ön plana çıkmakta ve bu da yeni teknolojilerin kolay benimsenmesini sağlayarak kaliteli ürün çıktısına neden olmaktadır¹⁹⁷. Özellikle Güney Kore'nin savaş sonrası eğitime yönelik yaptığı yatırımlar günümüzde en önemli teknoloji ihracatçılarından birisi konumunda olmasını sağlamaktadır.

Tablo 29'a göre Tayland, Vietnam ve Endonezya'da nitelikli istihdam oranı yüksek görünmektedir. Bu ülkelerdeki yüksek teknoloji ürün üretiminin en büyük sebeplerinde birisi bu ülkelerde yetişen nitelikli iş gücü olmaktadır.

2.1.4.4.Tasarruf Miktarı

Asya ülkelerinde genel olarak yurt içi tasarruf miktarı yüksek olmakla beraber ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu durumda etkili olan unsurlar daha çok nüfusun yaş yapısı, gelir düzeyi ve finansal sektörün gelişmişliği olmaktadır¹⁹⁸. Özellikle gelir seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde tasarruf seviyesi de yüksek seyretnmektedir.

¹⁹⁷ John Karr, **The Future of Work Across ASEAN**, The Asia Foundation, 2020, s.12-20.

¹⁹⁸ Claire Brunel, **Saving Rates in Developing Asia**, (Çevrimiçi), <https://www.nber.org/digest/apr12/saving-rates-developing-asia>, 1.3.22.

Tablo 29: Nitelikli İstihdam Oranı (Asya-Uzaldoğu)

Ülkeler/Zaman(%)	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kazakistan	-	-	-	-	-	-	-	-
Özbekistan	-	-	-	-	-	-	66	-
Kırgızistan	-	-	-	-	-	-	-	-
Tacikistan	-	-	-	-	-	-	-	-
Hindistan	-	-	-	-	44	46	-	-
Sri Lanka	72,9	73,5	77,0	73,6	70,8	71,5	-	-
Moğolistan	68,5	66,7	62,1	62,3	63,6	65,4	66,2	61,6
Çin	67,3	67,9	67,9	68,6	68,7	68,3	66,8	67,1
Güney Kore	61,9	62,3	62,2	62,0	61,7	61,9	60,6	61,9
Japonya	-	-	-	-	-	-	-	-
Rusya	61,2	60,6	61,0	58,4	58,5	59,0	57,9	58,7
Azerbaycan	-	-	-	-	-	-	-	-
Tayland	82,5	82,3	80,1	79,7	80,2	79,7	77,9	77,2
Vietnam	83,0	83,0	83,0	83,0	83,0	83,0	83,0	83,0
Malezya	-	-	-	-	-	-	-	-
Endonezya	78,9	77,7	78,9	78,7	74,6	78,3	76,1	74,2
Singapur	-	-	-	-	-	-	-	79,4
Filipinler	-	-	-	55,3	58,6	-	-	-
İran	31,0	32,8	33,8	-	40,9	40,9	38,5	-
Pakistan	49,9	50,2	-	-	50,5	50,9	52	-
İsrail	78,8	79,1	80,3	78,6	-	-	-	-
Katar	-	-	-	-	-	-	-	-
BAE	-	-	-	69,6	69,3	-	-	-

Kaynak: ILO, *Advanced Employment*, (Çevrimiçi), <https://ilostat.ilo.org/data/>, 1.3.22.

Tablo 30'a bakıldığında Çin, Hindistan, Rusya ve Endonezya'da tasarruf miktarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi nüfus miktarı olurken, özellikle Çin'deki finansal piyasaların gelişmişliği de etkili olmaktadır.

2.1.4.5.Sabit Sermaye Yatırımı

Sabit sermaye yatırımlarının Asya'daki dağılımına bakıldığında yine ar-ge ve inovasyon seviyesi yüksek ülkelerde yüksek olduğu görülmektedir. Gelir düzeyi, finansal piyasalarının gelişmişlik düzeyi, yenilikçiliğin teşvik edildiği ülkelerde sabit sermaye yatırımı ihtiyacı da artmaktadır. Bu durum sonucunda da belirtilen ülkelerde gerçekleştirilen yatırımın verimlilik düzeyini artırmaktadır.

Tablo 30: Tasarruf Miktarı (Asya-Uzaldoğu)

Ülkeler/Zaman(\$)	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kazakistan	50.971.217.406	32.811.160.379	43.259.570.238	49.840.969.978	48.453.151.327	45.027.549.973	23.300.335.524
Özbekistan	22.233.192.470	20.999.620.504	19.962.105.334	18.741.168.889	20.830.717.752	19.974.534.229	-
Kırgızistan	812.949.290	1.529.881.903	2.054.348.643	2.198.411.549	2.133.586.966	2.516.715.872	-
Tacikistan	3.446.714.482	2.258.916.388	2.299.407.257	2.685.546.829	3.026.194.578	2.346.239.578	-
Hindistan	682.696.809.365	707.499.424.127	840.696.012.513	845.919.831.046	857.848.022.457	817.570.035.145	194.904.912.347
Sri Lanka	23.232.928.488	21.202.355.254	25.319.096.671	23.486.755.195	20.751.196.437	19.254.579.576	-
Moğolistan	1.905.727.359	1.898.156.483	1.992.882.427	2.917.747.994	2.878.013.233	2.170.943.445	-
Çin	5.023.890.443.313	4.985.403.094.031	5.527.995.100.819	6.181.214.199.020	6.250.761.019.867	6.556.490.731.502	-
Güney Kore	532.788.098.590	551.821.094.353	601.075.488.578	618.443.020.082	574.371.209.740	591.784.733.240	656.182.210.845
Japonya	1.190.853.229.555	1.347.810.691.928	1.371.321.500.687	1.368.638.537.147	1.415.514.616.627	1.355.234.998.258	-
Rusya	359.505.086.906	319.367.994.231	404.076.284.224	479.784.033.313	450.363.467.794	402.001.989.935	527.174.913.869
Azerbaycan	14.925.531.844	8.558.114.703	11.861.536.471	15.146.603.294	13.765.088.231	10.324.305.412	17.748.628.059
Tayland	112.538.861.934	124.326.091.970	145.771.670.426	160.393.313.243	172.577.268.028	139.205.377.238	140.789.094.183
Vietnam	112.538.861.934	124.326.091.970	145.771.670.426	160.393.313.243	172.577.268.028	139.205.377.238	-
Malezya	85.582.187.270	85.511.335.711	90.423.755.725	93.746.037.654	89.641.648.592	80.769.264.880	95.903.298.176
Endonezya	259.318.190.071	278.843.504.764	313.606.446.444	330.197.069.972	345.810.968.015	313.396.708.863	392.251.850.695
Singapur	135.664.269.112	142.266.620.201	156.056.219.549	158.268.519.889	149.947.866.399	136.820.250.010	175.611.999.232
Filipinler	109.201.551.133	111.693.904.865	116.573.354.687	117.257.067.422	119.660.946.722	89.993.730.159	79.672.933.242
İran	-	-	-	-	-	-	-
Pakistan	37.327.496.952	42.671.694.866	41.659.110.379	39.721.155.552	38.430.781.180	34.503.169.062	44.412.188.466
İsrail	76.672.634.239	75.351.922.349	79.085.976.187	87.868.328.323	92.501.537.583	99.166.293.520	112.258.115.759
Katar	114.968.840.027	73.703.258.544	66.730.591.758	76.355.130.078	92.952.982.817	81.396.579.820	59.705.925.652
BAE	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: World Bank, **Gross Savings,** (Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.CD?locations=B8,1.3.22>.

Tablo 31'e göre sabit sermaye yatırımlarının en yüksek olduğu ülkeler Çin, Japonya, Hindistan, Endonezya olmaktadır. Bu ülkelerde yine ar-ge yatırımları ve tasarruf miktarlarının da bölgedeki diğer ülkelere göre yüksek olması sabit sermaye yatırımlarının da yüksek seviyelerde olmasını sağlamaktadır.

2.1.4.6.Doğrudan Yabancı Sermaye

Son yıllarda Asya ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırımlar yoğunluğunu artırmakla beraber bu yoğunluk daha çok makine endüstrisinde gerçekleşmektedir. Japonya gibi gelir düzeyi yüksek ülkelerde gerçekleştirilen yatırımların kontrolü daha kolay olmaktadır. Gerçekleştirilen yatırımlar sayesinde faktör fiyatları ve endüstriyel

yapı değişmektedir. Böylece ülkenin yatırımlardan elde ettiği verim artmaktadır¹⁹⁹. Asya’da gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde bölgeye getirilen teknoloji düzeyi sayesinde bölgenin üretim yapısı da değişmekte ve bu da uzun vadede yüksek getiri elde etmelerini sağlamaktadır.

Tablo 31: Sabit Sermaye Yatırımı (Asya-Uzaldoğu)

Ülkeler/Zaman(\$)	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kazakistan	31.188.624.328	36.192.757.077	37.978.519.654	42.632.626.017	42.245.501.852	-
Özbekistan	18.673.538.256	15.117.448.614	16.593.868.664	23.610.039.282	21.394.271.899	24.338.298.438
Kırgızistan	2.166.203.956	2.423.785.371	2.617.843.037	2.790.833.265	1.942.851.380	2.005.871.873
Tacikistan	2.801.791.799	2.354.819.467	2.747.923.770	2.615.483.086	2.098.702.758	-
Hindistan	646.867.728.340	747.127.182.545	788.429.672.960	825.325.851.552	720.764.598.354	898.945.329.387
Sri Lanka	22.049.895.266	23.068.703.569	23.167.213.199	22.772.310.761	20.527.727.264	21.975.683.111
Moğolistan	2.086.961.029	2.565.850.044	3.537.715.742	3.975.430.093	3.138.958.529	4.005.314.484
Çin	4.667.692.059.237	5.153.283.277.682	5.952.960.929.278	6.115.038.281.454	6.313.508.578.716	-
Güney Kore	445.824.723.763	511.716.482.462	523.932.030.895	496.845.045.405	509.601.311.840	564.850.921.576
Japonya	1.238.944.820.314	1.233.071.751.118	1.268.743.581.158	1.306.622.663.439	1.279.475.855.632	-
Rusya	279.377.355.311	346.042.699.356	342.312.915.183	356.626.818.685	322.758.924.844	354.488.468.426
Azerbaycan	9.479.977.439	9.733.035.092	9.749.588.235	10.179.000.000	10.016.529.412	9.059.588.235
Tayland	98.024.104.441	105.456.632.037	115.287.680.052	122.568.765.380	115.705.109.974	119.323.140.623
Vietnam	48.605.423.347	53.217.227.808	58.486.110.773	63.469.789.994	66.063.153.608	-
Malezya	76.873.708.748	79.978.964.050	86.829.322.693	83.771.152.686	70.550.255.739	71.902.996.645
Endonezya	303.584.505.579	326.629.476.034	336.533.812.956	361.993.955.025	335.874.182.118	365.376.108.657
Singapur	83.004.198.335	86.819.465.566	85.127.817.319	86.121.316.523	73.017.250.127	92.009.452.921
Filipinler	79.645.933.295	84.232.112.879	94.629.965.618	102.326.833.125	76.919.296.815	87.855.417.195
İran	84.661.206.076	87.895.694.211	61.188.974.353	57.624.897.375	55.881.159.650	-
Pakistan	39.251.639.374	44.316.165.325	49.520.773.944	39.165.377.731	36.050.106.323	44.247.048.857
İsrail	65.193.389.083	72.042.169.521	79.673.549.596	82.831.191.148	83.360.992.091	101.714.680.090
Katar	-	-	-	-	-	-
BAE	87.307.882.832	73.175.615.194	73.146.297.944	76.782.614.204	-	-

Kaynak: World Bank, **Gross Fixed Capital Formation**, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.FTOT.CD?locations=EU>, 2.3.22.

Tablo 32’ye bakıldığında doğrudan yabancı yatırımların büyük çoğunluğunun Çin ve Hindistan’da gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu ülkelerdeki yatırımların yüksek olmasının en büyük sebebi sahip oldukları nüfus miktarına bağlı olarak iş gücü seviyesi olmaktadır. Ayrıca Singapur’da da doğrudan yabancı yatırım seviyesinin bölgenin diğer ülkelerine göre yüksek olması buradaki önemli yabancı yatırım teşviklerinden ve gelişmiş finansal piyasalardan kaynaklanmaktadır.

¹⁹⁹ Kyoji Fukao vd., **Vertical Intra-Industry Trade and Foreign Direct Investment in East Asia**, Journal of the Japanese and International Economies, C.XVII, No.4, 2003, s.497-498.

Tablo 32: Doğrudan Yabancı Sermaye (Asya-Uzaldoğu)

Ülkeler/Zaman(\$)	2015	2016	2017	2018	2019	2019	2020
Kazakistan	6.577.824.050	17.220.962.548	4.712.631.471	83.409.075	3.320.645.021	3.320.645.021	7.194.335.724
Özbekistan	1.041.199.291	1.662.586.807	1.797.341.436	624.686.536	2.316.482.962	2.316.482.962	1.728.248.841
Kırgızistan	1.144.054.000	619.220.700	-107.212.800	144.222.600	278.859.100	278.859.100	-401.518.600
Tacikistan	454.012.320	241.616.267	185.827.081	220.862.232	212.809.731	212.809.731	106.534.793
Hindistan	44.009.492.130	44.458.571.546	39.966.091.359	42.117.450.737	50.610.647.354	50.610.647.354	64.362.364.994
Sri Lanka	679.655.644	897.049.376	1.372.723.043	1.614.044.009	743.466.231	743.466.231	433.869.416
Moğolistan	94.319.767	-4.156.404.704	1.494.350.363	1.951.528.196	2.443.343.095	2.443.343.095	1.719.115.942
Çin	242.489.331.627	174.749.584.584	166.083.755.722	235.365.050.036	187.169.822.365	187.169.822.365	253.095.616.059
Güney Kore	4.104.100.000	12.104.300.000	17.912.900.000	12.182.600.000	9.634.300.000	9.634.300.000	8.764.900.000
Japonya	5.252.218.412	40.954.181.469	18.802.251.208	25.289.367.858	39.932.871.887	39.932.871.887	61.514.924.438
Rusya	6.852.970.000	32.538.900.000	28.557.440.000	8.784.850.000	31.974.770.000	31.974.770.000	9.478.810.000
Azerbaycan	4.047.630.000	4.499.666.000	2.867.487.000	1.402.998.000	1.503.918.000	1.503.918.000	507.151.800
Tayland	8.927.579.182	3.486.184.390	8.285.169.820	13.186.328.518	4.816.635.832	4.816.635.832	-4.845.358.538
Vietnam	11.800.000.000	12.600.000.000	14.100.000.000	15.500.000.000	16.120.000.000	16.120.000.000	15.800.000.000
Malezya	9.857.162.112	13.470.089.921	9.368.469.823	8.304.480.742	9.154.921.685	9.154.921.685	4.058.769.679
Endonezya	19.779.127.977	4.541.713.739	20.510.310.832	18.909.826.044	24.993.551.748	24.993.551.748	19.175.077.748
Singapur	69.774.553.125	67.912.016.903	100.786.356.971	83.110.792.594	120.439.465.116	120.439.465.116	74.750.514.891
Filipinler	5.639.155.962	8.279.548.275	10.256.442.399	9.948.598.824	8.671.365.874	8.671.365.874	6.822.133.291
İran	2.050.000.000	3.372.000.000	5.019.000.000	2.373.000.000	1.508.000.000	1.508.000.000	1.342.000.000
Pakistan	1.673.000.000	2.576.000.000	2.496.000.000	1.737.000.000	2.234.000.000	2.234.000.000	2.057.000.000
İsrail	11.336.200.000	11.988.000.000	16.892.500.000	21.514.500.000	17.362.500.000	17.362.500.000	24.283.200.000
Katar	1.070.879.121	773.901.099	985.989.011	-2.186.263.736	-2.812.637.363	-2.812.637.363	-2.434.065.934
BAE	8.550.901.847	9.604.773.000	10.354.223.000	10.385.286.000	13.787.465.940	13.787.465.940	19.884.468.665

Kaynak: World Bank, **Foreign Direct Investment Net Inflows**, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=EU>, 9.3.22.

2.1.4.7.Dışa Açıklık

Asya ülkelerinde dışa açıklık arttıkça ekonomik büyümenin arttığı gözlenmektedir. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerde uzun vadeli büyümenin gerçekleştirilebilmesi için ticarete liberalleşmenin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca dışa açıklığın artması ile birlikte ülkeler yabancı iş gücü için daha cazip hale gelmekte ve üretilen ürünlerin kalitesi artmakta, bunun sonucunda ticaretin ihracat ağırlıklı olmasını sağlamaktadır²⁰⁰. Son yıllarda Asya ülkelerinin libelleşme konusunda attığı adımlar ve küresel piyasalar ile entegrasyonları bu doğrultuda gelişimlerini hızlandırmaktadır.

²⁰⁰ Muhammad Tahir ve Imran Khan, **Trade Openness and Economic Growth In the Asian Region**, Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies, C.VII, No.3, 2014, s.136-45.

Tablo 33: Dışa Açıklık (Asya-Uzaldoğu)

Ülkeler/Zaman(%)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kazakistan	65	64	53	60	61	63	63
Özbekistan	49	43	37	36	55	66	73
Kırgızistan	134	125	110	105	102	98	103
Tacikistan	82	69	52	56	58	57	55
Hindistan	53	48	41	40	41	43	38
Sri Lanka	49	50	49	50	50	53	52
Moğolistan	100	109	90	95	120	122	125
Çin	46	45	40	37	37	37	36
Güney Kore	102	95	83	77	80	78	76
Japonya	34	37	35	31	34	36	34
Rusya	46	47	49	46	46	51	49
Azerbaycan	74	69	72	90	90	91	86
Tayland	133	131	125	122	122	123	112
Vietnam	165	169	178	184	200	208	210
Malezya	142	138	133	128	135	130	123
Endonezya	48	48	41	37	39	43	37
Singapur	363	358	322	305	307	326	319
Filipinler	60	61	62	65	71	76	72
İran	50	44	39	43	48	42	19
Pakistan	33	30	27	25	26	28	29
İsrail	65	62	59	58	56	58	56
Katar	102	99	92	89	87	87	86
BAE	165	168	175	176	172	159	160

Kaynak: OurWorldinData, **Ratio of Exports and Imports to GDP**, (Çevrimiçi), <https://ourworldindata.org/grapher/trade-openness?tab=table&time=2008..latest>, 10.3.22.

Tablo 33’e göre Vietnam, Tayland, Malezya, Endonezya’da dışa açıklık oranı yüksek olmaktadır. Bu ülkelerdeki ihracat seviyelerinin yüksek olması bu durumun en büyük sebeplerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Moğolistan’da ise özellikle enerji ürünlerinin ihracatı önemli bir kalem olmaktadır.

2.1.5.Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Teknolojiyi Belirleyen Faktörlerin Karşılaştırılması

Ar-ge harcamalarına bakıldığında Avrupa’da Almanya, Fransa, İngiltere; Kuzey Amerika’da ABD ve Kanada; Latin Amerika’da Brezilya; Asya-Uzakdoğu’da ise Çin, Japonya ve Güney Kore ön plana çıkmaktadır. Türkiye ise Avrupa ülkeleri arasında orta sıralarda yer almaktadır. Ar-ge harcamalarının yüksek olduğu ülkelerde

yüksek teknolojik ürün üretimi ve ihracatı da önemli bir unsur olmaktadır. Türkiye'nin bulunduğu sıralama ise nüfusuna oranla bakıldığında yetersiz gözükmektedir.

Patent sayıları Avrupa'da Almanya ve İngiltere yanında Ukrayna'da da önemli bir noktadadır. Ukrayna'da patent sayılarının yüksek olmasının sebebi ise son yıllarda Ukrayna Fikri Mülkiyet Enstitüsü'nün özellikle yabancı yatırımcıları çekecek düzenlemeler yapması olarak gösterilebilir. Kuzey Amerika'da ABD, Kanada ve Meksika; Latin Amerika'da Brezilya; Asya-Uzakdoğu'da Çin, Japonya, Güney Kore ve Hindistan ön plana çıkmaktadır. Türkiye ise Avrupa ülkeleri arasında nüfusuna oranla patent sayıları arasında aşağı sıralarda yer almaktadır.

Nitelikli istihdam oranlarına bakıldığında İzlanda, Litvanya ve Norveç ön plana çıkmaktadır. Bu ülkelerdeki eğitim sisteminin kalitesi sonucunda nüfustaki nitelikli iş gücü miktarı olumlu etkilenmektedir. Kuzey Amerika'da ABD, Kanada ve Honduras; Latin Amerika'da Arjantin, Brezilya, Peru; Asya-Uzakdoğu'da Tayland, Vietnam, Endonezya üst sıralardadır. Amerika'da genel olarak nitelikli iş gücü ABD ve Kanada'ya göç etmektedir. Türkiye ise Avrupa ülkeleri arasında ortalamanın altında seyretmektedir. Son yıllarda Türkiye'de de nitelikli iş gücünün Avrupa'ya göç etmesi önemli bir sorundur.

Tasarruf miktarları Avrupa'da Almanya, Fransa, İngiltere; Kuzey Amerika'da ABD, Kanada, Meksika; Latin Amerika'da Brezilya; Asya-Uzakdoğu'da Çin, Japonya ve Hindistan'da en fazla olmaktadır. Türkiye ise nüfusuna oranla gelişmiş Avrupa ülkelerinin altında seyretmektedir.

Sabit sermaye yatırımları Avrupa'da Almanya, Fransa, İngiltere; Kuzey Amerika'da ABD, Kanada, Meksika; Latin Amerika'da Brezilya; Asya-Uzakdoğu'da Çin, Japonya, Hindistan'da üst sıralardadır. Türkiye'de ise gelişmiş Avrupa ülkeleri

arasında nüfusuna oranla düşük kalmaktadır. Dikkat edilir ise ar-ge harcamaları yüksek olan ülkelerde sabit sermaye yatırımları da yüksek olmaktadır. Bu da ar-ge harcamaları ve sabit sermaye yatırımlarının birbirlerini tamamlayıcı özelliğini ön plana çıkarmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlar Avrupa'da Almanya, Fransa, İngiltere; Kuzey Amerika'da ABD, Kanada; Latin Amerika'da Brezilya; Asya-Uzakdoğu'da Çin, Singapur, Hindistan'da yüksek seyretmektedir. Türkiye'de ise nüfusuna oranla Avrupa'da gelişmiş ülkeler ortalamasının altında kalmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yüksek olduğu ülkelerdeki nüfus miktarı, pazar yapısı ve sunulan teşvikler ön plana çıkmaktadır.

Dışa açıklık Avrupa'da Lüksemburg, Malta, Estonya; Kuzey Amerika'da Honduras, Nikaragua, Panama'da; Latin Amerika'da Paraguay, El Salvador'da; Asya-Uzakdoğu'da Singapur, Vietnam, Malezya'da yüksek olmaktadır. Türkiye'de ise Avrupa ülkeleri arasında düşük görünmektedir.

2.2.Dünyada ve Türkiye'de Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Yüksek teknoloji düzeyine sahip olan sektörler dünyada genel olarak ar-ge ve buna bağlı olarak sabit sermaye yatırımları yüksek, eğitimli ve nitelikli iş gücü oranının fazla olduğu, yenilikleri teşvik eden ve bunun yasalar ile güvende altına alındığı, rekabet gücü yüksek ülkelerde gelişim gösterebilmektedir. Bu unsurlar genellikle birbirlerine bağlı olmakla birlikte, sürdürülebilir bir gelişimi birlikte sağlamaktadırlar.

2.2.1.AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri

Avrupa ülkelerinde yüksek teknolojiyi üretim sürecini yakalayan ülkelere genellikle Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, İspanya ön plana çıkmaktadır. Bu ülkelerin ortak özellikleri öncelikle eğitim yapılarının nitelikli personel yetiştirmeye uygun olması, yeniliklerin teşviki ve hukukun üstünlüğü olmaktadır.

2.2.1.1.Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Ülkeler

Avrupa’da düşük teknoloji düzeyine sahip sektörlerde ar-ge odaklı olanlar dışındakilerde inovasyon ve yenilik farkındalığı düşük seviyede olmaktadır. Bu nedenle ilgili sektörlerin ihtiyaçları ve çalışma koşulları hakkında farkındalığın artırılması, verimliliğin yükseltilmesi açısından önem arz etmektedir. Avrupa’daki gelişmiş ülkelerin daha az gelişmiş ülkeler ile yeteneklerinin entegre edilmesi gelişimi desteklemektedir. Burada gerçekleştirilecek olan endüstriyel inovasyon, sektörler arası bağlantılar ile birlikte düşük teknolojiyi endüstrilerin potansiyellerini bulmalarına yardımcı olmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelere daha az gelişmiş ülkelere doğru gerçekleştirilecek eğitim akışı sektörün gelişimini sağlamaktadır. Burada özellikle AB’nin firmaların ihtiyaçlarını, isteklerini karşılayacak mekanizmaları ve kurumları oluşturmaya ihtiyacı bulunmaktadır²⁰¹. AB’nin ekonomik ve siyasi entegrasyonu neticesinde birlik içindeki bilgi ve teknoloji akışı kolaylaşmakta ve bu ülkelerin birlik dışındaki ülkelere göre gelişim hızları daha yüksek olmaktadır.

Özellikle düşük teknoloji düzeyine sahip ülkelerdeki verimlilik artışı ile birlikte pazarda rekabet avantajı da sağlanmış olmaktadır. Bunun sonucunda da bölgedeki ihracat rakamları yüksek seyretmektedir.

²⁰¹ European Commission, **Policy and Innovation in Low-Tech Knowledge Formation, Employment & Growth Contributions of the ‘Old Economy’ Industries in Europe**, 2006, s.87-92.

2.2.1.2. Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Ülkeler

Avrupa ülkelerinin çoğunda faaliyet gösteren iş gücünün büyük çoğunluğu düşük ve orta düşük teknoloji düzeyine sahip sektörlerde istihdam edilmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde orta ve düşük teknoloji düzeyine sahip sektörlerdeki ar-ge harcamaları ise diğer sektörlerin toplamının yaklaşık %11'ini oluşturmaktadır²⁰². Bölgede yetişen nitelikli iş gücünün bilgi ve becerilerini kullanabilecekleri ülkelere yönelmesi istihdamın bu seviyede kalmasının en önemli sebeplerinden birisi olmaktadır.

Orta düşük teknoloji düzeyine sahip sektörlerde gerçekleştirilecek ar-ge ve inovasyon faaliyetleri ile birlikte verimliliğin artması sağlanacak ve düşük teknoloji düzeyindeki sektörlerde olduğu gibi rekabet avantajı elde edilecektir.

2.2.1.3. Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Ülkeler

Avrupa ülkeleri için yapılan çalışmalarda ar-ge yatırımlarının artırılması ile birlikte yüksek ve orta yüksek teknoloji düzeyine sahip olan sektörlerde üretim düzeyinin arttığı gözlenmektedir. Burada ar-ge, katma değeri yüksek ürünlerin üretim kapasitelerinin ana kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Avrupa ülkelerinde araştırmacılar ve iş dünyasında güçlü bağların kurulması için gereken kurumların güçlendirilmesi, kuluçka merkezlerinin kurulması ve inovasyonun özendirilmesi önem arz etmektedir. Böylece araştırmacılar ve işletmeler en iyi şekilde fikir alışverişinde bulunarak uygulamaları ve yeniliği teşvik edebilir duruma gelebilmektedirler. Yüksek teknoloji düzeyine sahip olan büyük şirketler araştırma faaliyetlerini kurum içinde geliştirebilirken, orta yüksek teknoloji düzeyine sahip olan şirketler her zaman bu avantajı elde edememektedirler²⁰³. Burada önemli olan unsur

²⁰² Lesley Potters, R&D In Low-Tech Sectors, 2009, s.1-13.

²⁰³ Alenka Pandiloska Jurak, **The Importance of High-Tech Companies for EU Economy-Overview and The EU Grand Strategies Perspective**, RSC, C.XII, No:3, 2020, s.46-47.

gerekli kurum ve kuruluşların koordinasyon içinde hareket ederek gerekli teşvikleri sağlaması ve sağlıklı bilgi akışının temin edilmesi olmaktadır.

2.2.1.4. Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Avrupa ülkelerinin bazılarında ar-ge harcamaları yüksekken bazılarında ise düşük olmakta ve bunun sonucunda bölgenin teknoloji yoğunluğu farklı olmaktadır. Özellikle AB ülkeleri kendi aralarında yıllardan beri süregelen bilgi teknolojileri ağırlıklı yatırımları sürdürmelerine rağmen yüksek teknoloji düzeyine sahip sektörler açısından ABD, Çin ve Japonya'nın gerisinde kalmaktadırlar. Gerçekleştirilen yatırımların pazarda ekonomik karşılığını bulabilmesi için rekabet edilebilirliğinin artırılması yolunda önemli adımlar gerekmektedir²⁰⁴. Bunu gerçekleştirmek için de özellikle yüksek teknoloji ürün üreten ülkeler ile entegrasyonların artırılması önem arz etmektedir.

Avrupa'nın küresel rekabet gücü sağlıklı bir yüksek teknoloji sektörüne bağlı olmaktadır. Dünyadaki yüz bilgi iletişim tabanlı yüksek teknoloji şirketinin yalnızca on tanesinin merkezi Avrupa'dadır. Burada Avrupalı şirketlerin yüksek teknoloji ürün sektörlerinde bazı zorlukları bulunmaktadır. Bunlar; pazar ve finansman sıkıntısı, inovasyon açığı, nitelikli personel eksikliği, yüksek maliyetli ve esnek olmayan iş gücü yapısı, girişimci kültürünün tam oturmamış olması, şirketlerin stratejik öngöründen yoksun olmalarıdır²⁰⁵. Yüksek teknoloji ürün pazarında özellikle nitelikli personel açığı uzun vadede rekabet edilebilirliği olumsuz etkilemektedir.

²⁰⁴ Daniele Archibugi ve Vitantonio Mariella, **Is a European Recovery Possible Without High-Tech Public Corporations?**, Intereconomics, C.LVI, No.3, 2021, s.160-166.

²⁰⁵ KEARNEY, **Rebooting Europe's High-Tech Industry**, (Çevrimiçi), <https://www.kearney.com/communications-media-technology/article/?a/rebooting-europes-high-tech-industry> 16.3.22.

2.2.2.Kuzey Amerika Ülkeleri

Kuzey Amerika ülkelerinden ABD ve Kanada'da yüksek teknoloji ürün üretimi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu ülkelere diğer ülkelerden nitelikli iş gücü göçünün önemi de büyük olmaktadır.

ABD ve Kanada'nın sunmuş olduğu yüksek yaşam standartları bu durumun oluşmasındaki en önemli sebeplerden birisi olarak görülmektedir. Sunulan göç politikaları nitelikli iş gücünün bu bölgede yoğunlaşmasına neden olarak ar-ge ve inovasyon potansiyellerini artırmaktadır.

2.2.2.1. Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

ABD'de gerçekleştirilen üretimin yaklaşık yüzde kırk sekizi yüksek teknoloji içermeyen ürünler için gerçekleştirilmektedir.²⁰⁶ Kuzey Amerika ülkelerinde ABD ve Kanada'da düşük teknoloji düzeyine sahip sektörlerde verimlilik nispeten daha fazla olmaktadır. Bölgedeki diğer ülkelerden El Salvador gıda, tekstil ve mobilya; Guatemala tarım ve ABD ile imzaladığı serbest ticaret anlaşması neticesinde tekstil üretimi; Kosta Rika tarım; Küba tütün ürünleri; Meksika mobilya ve gıda; Nikaragua gıda üretimi ile ön plana çıkmaktadır²⁰⁷. Kuzey Amerika ülkelerinden ABD ve Kanada dışındakiler, ABD'nin ürün talebinden doğrudan etkilenmektedirler.

2.2.2.2.Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

El Salvador'da petrol ve hafif metal sanayii, Kanada'da petrol ürünleri ve metal sanayii, ABD'de mineral yakıtlar ve madenler ile plastik ürünler, Küba'da metal sanayii, Meksika'da petrol ürünleri ile metal sanayii, Trinidad ve Tobago'da mineral

²⁰⁶ Sandro Mendonça, **Brave Old World: Accounting For 'High-Tech' Knowledge in 'Low-Tech' Industries**, No.38, 2009, s.470.

²⁰⁷ MFA, **Latin Amerika ve Karayipler**, (Çevrimiçi), <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?316a294f-abd5-49ce-88e0-0c9a9cd7b27b>, 17.3.22.

yakıtlar orta düşük teknoloji düzeyine sahip sektörler olarak ön plana çıkmaktadır.²⁰⁸ Belirtilen ülkelerin üretim yapıları göz önünde bulundurulduğunda düşük ve orta düşük teknoloji düzeyine sahip sektörlerin ülke ekonomisine yaptığı katkılar daha yüksek olmaktadır. Yüksek teknoloji ürünü üretiminin düşük seviyelerde olması daha düşük teknoloji düzeyine sahip sektörlerde üretim yapılmasını teşvik etmektedir.

2.2.2.3.Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Orta yüksek teknoloji düzeyine sahip sektörlerde ABD ve Kanada ön plana çıkmaktadır. El Salvador kimya; Meksika otomotiv sanayi, elektrik-elektronik sanayi, traktör üretimlerini gerçekleştirmektedirler²⁰⁹. Bölgedeki nitelikli iş gücünün ABD ve Kanada'ya göç etme eğiliminde olmaları bu ülkelerin yüksek teknoloji düzeyine sahip ürün sektörlerinde geri planda olmalarına sebep olmaktadır. ABD ve Kanada'nın bu ülkelere ithalat talebi ilgili sektörlerdeki üretim sürecini doğrudan etkilemektedir.

2.2.2.4.Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

ABD ve Kanada dışında bölgedeki ülkelere Kosta Rika'da tıbbi aletler, Küba'da biyotıp ürünleri ile makine ve teçhizat, Meksika'da medikal cihazlar üretimi ön plana çıkmaktadır²¹⁰. Ancak uluslararası şirketler yüksek teknoloji düzeyine sahip üretim süreçlerini genellikle ABD ve Kanada'da gerçekleştirmeyi tercih etmektedirler. Örneğin ABD'de yüksek teknoloji doğrudan yabancı yatırımlar tüm yatırımların yaklaşık yüzde kırk dördünü oluşturmaktadır. Ayrıca bu sektörde faaliyet gösteren iş gücünün daha yüksek ücret alması nitelikli personelin de bu ülkelere göç etmesine neden olmaktadır. Ek olarak yabancı firmaların sağladığı ar-ge destekleri de sektörün sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir²¹¹. Görüldüğü gibi ABD ve Kanada

²⁰⁸ MFA, a.e., 8.4.22.

²⁰⁹ MFA, a.e., 21.3.22.

²¹⁰ MFA, a.g.e., 21.3.22.

²¹¹ U.S. Department of Commerce, **High-Tech Industries The Role of FDI in Driving Innovation and Growth**, (Çevrimiçi), <https://www.trade.gov/sites/default/files/2021-10/High%20Tech%20Brief%20FINAL.pdf>, 21.3.22.

yüksek teknolojik ürün üretimi için gereken alt yapıyı sağlamak için önemli çalışmalar yapmakta ve uzun vadede rekabet avantajlarını artırmaktadır.

Yüksek teknoloji düzeyine sahip sektörlerle yönelik üretimin yapıldığı ülkeler genellikle eğitim sistemi oturmuş ve nitelikli personel yetiştiren, hukukun üstünlüğünün sağlanmış, yüksek tasarruf oranlarına sahip ülkeler olmaktadır. Bu doğrultuda Kuzey Amerika ülkelerinden ABD ve Kanada sadece Kuzey Amerika’da değil, dünya genelinde de ön plana çıkmaktadır.

2.2.3.Latin Amerika Ülkeleri

Latin Amerika ülkelerinden Brezilya dışında kalan ülkeler genellikle tarım üretimi gerçekleştirmektedir. Ayrıca nitelikli personel eksikliği olması bölgenin yüksek teknolojik ürün üretiminin yetersiz kalmasına sebep olmaktadır.

Bölgenin yüksek teknoloji üretimi açısından gelişmemiş olmasının en önemli sebepleri uzun süredir devam eden siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar olarak kabul edilmektedir. Bu durumun sonucunda da nitelikli iş gücü bölge dışındaki gelişmiş başka ülkelerde yaşamayı tercih ettiğinden uzun vadede olumsuz durum devam etmektedir.

2.2.3.1.Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Latin Amerika ülkelerinin genel üretim yapısına bakıldığında kaynaklar genellikle düşük katma değerli, düşük üretkenlik düzeyine sahip, küçük ve orta ölçekli işletmeler ile madenlerde yoğunlaşmaktadır. Bu durum da ihracat yapısı nedeni ile sektörler arasında sürekli olarak düşük üretkenlik seviyelerine sebep olmaktadır. Bölgede ar-ge harcamaları geride kalmakta ve yenilik süreci olumsuz etkilenmektedir. Bunun en büyük sebeplerinden birisi ar-ge harcamalarının büyük çoğunluğunun

kamunun kontrolünde olmasıdır. OECD ülkelerinde ise bu yatırımlar genel olarak özel sektörde yoğunlaşmaktadır.²¹² Bu harcamaların kamu tarafından yapılmasının en önemli sebeplerinden birisi özel sektördeki tasarruf eksikliği olmaktadır.

Arjantin gıda ve içecek; Brezilya'da odun hamuru, gıda ürünleri, tütün; Ekvador'da gıda ürünleri; Kolombiya'da gıda ürünleri, tütün, tekstil ve hazır giyim; Paraguayda, kereste, tütün; Peru'da gıda, tekstil; Şili'de gıda, tahta ve ahşap ile tekstil; Uruguay'da gıda üretimi ön planda olmaktadır²¹³. Görüldüğü gibi tarım ürünleri bölgedeki önemli bir üretim sektörü olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bölgedeki düşük gelir düzeyi sebebi ile gerçekleşen yolsuzluk düzeyinin yüksek olması yüksek teknolojili ürün sektörlerinin gelişim sürecini olumsuz etkilemektedir.

2.2.3.2.Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Arjantin'de petrokimya ve metal sanayii, Bolivya'da petrol ve metal sanayii, Brezilya'da petrol ve metal sanayii, Ekvador'da petrol ve metal sanayii, Kolombiya'da petrol, petrokimya ve metal sanayii, Peru'da metal sanayii, Şili'de petrol ve metal sanayii, Uruguay'da plastik ve ambalajlama sektörü, Venezüela'da petrol ve metal sanayii ön plana çıkmaktadır²¹⁴. Latin Amerika'daki ar-ge, inovasyon ve yenilik alt yapısı eksikliği sebepleri ile bölgedeki ülkeler çoğunlukla düşük ve orta düşük teknoloji düzeyine sahip sektörler seviyesinde üretim yapabilmektedirler. Bunun sonucunda da uzun vadede ülkelerin büyüme ve gelir düzeyleri olumsuz etkilenmektedir.

²¹² OECD Ddevelopment Center, **Leveraging The Impact of New Technologies in Latin America**, (Çevrimiçi), <https://www.oecd.org/dev/EMnet-Latin-America-Policy-Note-2020.pdf>, 22.3.22.

²¹³ MFA, **a.g.e.**, 22.3.22.

²¹⁴ MFA, **a.e.**, 23.3.22.

2.2.3.3.Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Arjantin’de otomotiv sanayii, Brezilya’da otomotiv ve elektrikli makine imalatı, Kolombiya’da otomobil montajı ile kimyasal madde imalatı, Şili’de ulaşım araçları ön plandadır²¹⁵. Latin Amerika ülkelerindeki ar-ge, inovasyon ve yenilik ile nitelikli personel eksikleri sebepleriyle teknoloji düzeyi yüksek ürün sektörlerindeki üretim oranı düşük olmaktadır. Bölgenin coğrafi yapısı da düşük ve orta düşük teknoloji düzeyine sahip sektörler üzerinde üretim için elverişli olduğundan nüfusun büyük çoğunluğu bu sektörlerde istihdam edilebilmektedir.

2.2.3.4.Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Latin Amerika ülkeleri son yıllarda artan bir oranda teknolojik yenilik ve üretim merkezi haline gelmektedir. Maliyetlerin düşük olması sebebi ile özellikle Kuzey Amerika’dan gelecek olan yabancı yatırımların ilgisini çekmektedir. Ayrıca Şili, Kolombiya ve Arjantin’de eğitim sistemlerindeki iyileşmeye paralel olarak daha nitelikli personel yetişmektedir. Hükümetlerin IT sektörünü sübvansetmesi de yüksek teknolojili üretim yolunu açmaktadır²¹⁶. Gerçekleştirilen politikalar ile nitelikli iş gücünün ülke içinde kalmasının sağlanması yüksek teknolojili ürün üretmek için gereken en önemli unsurlardan birisidir.

Son yıllarda büyük teknoloji şirketleri Latin Amerika’da önemli merkezler kurmakta ve çalışmalarını bu ülkelerde sürdürmektedirler. Bunun sonucunda da ülkede teknoloji eğitimi teşvik edilmekte ve beyin göçünü azaltıcı etki yapmaktadır²¹⁷. Beşeri sermayeye yapılan yatırımda uzun vadede önemli kazanımlar sağlamaktadır.

²¹⁵ MFA, a.e., 23.3.22.

²¹⁶ Nacho De Marco, **The Growing Role Of Latin America In The Technology Industry**, (Çevrimiçi), <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2018/10/23/the-growing-role-of-latin-america-in-the-technology-industry/?sh=79c296b959b2>, 24.3.22.

²¹⁷ Nathan Lustig, **Latin America’s Tech Tailwinds Will Remain Strong**, <https://latamlist.com/latin-americas-tech-tailwinds-will-remain-strong/>, (Çevrimiçi), 28.3.22.

Bölgede genel olarak ar-ge harcamaları, patent başvuruları, yenilik araştırmaları gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Latin Amerika ülkelerinden ar-ge harcamaları en yüksek, patent başvuruları en fazla ve bilimsel yayınları önemli miktarda olan ülke Brezilya olmaktadır. Bunun sonucunda da Brezilya bölgeye yenilikler açısından liderlik etmektedir. Ayrıca Kosta Rika da son yıllarda önemli teknoloji şirketlerine ev sahipliği yapmakta, yüksek teknoloji ihracatını olumlu etkilemektedir²¹⁸. Latin Amerika bölgesi nüfus ve coğrafya olarak yüksek teknoloji pazarı açısından büyük bir potansiyele sahip olmaktadır. Nitekim ar-ge ve inovasyona yaptıkları yatırımları artıran ülkeler pazar paylarını artırabilmektedirler.

2.2.4.Asya-Uzakdoğu Ülkeleri

Çalışmada daha önce de bahsedildiği gibi yüksek teknolojili ürün pazarında söz sahibi olan ülkelerde genel olarak ar-ge harcamaları yüksek, yenilik teşvikleri fazla olmaktadır. Asya ülkelerindeki yüksek teknoloji rekabeti bu sebepten dolayı yüksek olmaktadır.

Uzakdoğu ülkelerindeki teknolojik atılımların Asya ülkelerine göre daha düşük kalmasının sebebi Latin Amerika ülkeleri ile benzer olmaktadır. Bu ülkelerde de uzun süren siyasi ve ekonomik belirsizlikler yüksek teknolojili ürün üretimini etkileyen birçok unsuru olumsuz etkilemektedir.

2.2.4.1.Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Asya-Uzakdoğu ülkelerinde tekstil, konfeksiyon ve tarımsal üretim yüksek düzeyde olmaktadır. Bu sektörler düşük teknoloji ve beceri gerektirmesine rağmen sanayileşme sürecinin başlangıcını oluşturmuşlardır²¹⁹. Ancak burada yabancı

²¹⁸ Sergio Olavarrieta ve Mauricio G. Villena, **Innovation and Business Research in Latin America: An Overview**, Journal of Business Research, C.LXVII, No:4, 2014, s.496-497.

²¹⁹ Asian Development Bank, **Asia's Journey to Prosperity: Policy, Market, and Technology Over 50 Years**, Mandaluyong, 2020, s.147-163.

şirketlerin üretimlerini kendi ülkelerine veya başka ülkelere taşımaları, bölgedeki gelişmekte olan ülkeler için sorun teşkil etmektedir. Bu süreç hazır giyim gibi geleneksel endüstrilerin değişimini ve gelişimini yavaşlatabilmektedir. Artan nüfusa sahip daha az gelişmiş ülkeler bu şirketler için hem iş gücü hem de pazar açısından daha avantajlı olabilmektedir²²⁰. Özellikle düşük maliyetli iş gücü için gelen doğrudan yabancı yatırımlar ile birlikte yüksek teknoloji ürün üretiminin temelleri atılabilmektedir.

Özbekistan ve Kırgızistan'da gıda ürünleri ve pamuk, Tacikistan'da deri ve giyim ürünleri ile ahşap ve gıda ürünleri, Sri Lanka'da giyim eşyası ve tekstil ürünleri ile içecek sektörü, Moğolistan'da deri ve giyim eşyası, Rusya'da gıda ürünleri ile pamuk, Azerbaycan gıda ürünleri ve tekstil, Tayland'da tekstil, Vietnam tekstil ve ayakkabı ile ahşap ürünler, Malezya'da tekstil ürünleri, Endonezya'da giyim ve ayakkabı ile kağıt, Filipinler'de ağaç ürünleri ile gıda ürünleri, İran'da tekstil ürünleri, Pakistan'da tekstil ürünleri üretimi ön plana çıkmaktadır²²¹. Bölgedeki düşük teknoloji ürün üretimi daha çok Uzakdoğu ülkelerinde yoğunlaşmaktadır.

2.2.4.2.Orta Düşük Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Teknoloji seviyesi düşük olan Asya ülkelerinde uluslararası doğrudan yatırımların artması teknoloji düzeyini doğrudan etkilemektedir. Özellikle Doğu Asya ülkelerinde iş gücü becerisini artırmaya yönelik politikalar bu ülkelerin düşük teknoloji üretim sürecinden daha yoğun teknoloji ürün üretim sürecini yakalamalarına yardımcı olmaktadır. Orta gelir düzeyine sahip ülkelerde dışa açıklıkla birlikte düşük ve orta düşük teknoloji düzeyine sahip malların üretiminde uzmanlaşma gerçekleşmekte ve uluslararası rekabet artmaktadır²²². Uluslararası rekabet güçlerinin

²²⁰ United Nations, **Catching Technological Waves Innovation With Equity**, United Nations Publications, New York, 2021, s.1-6.

²²¹ MFA, **a.g.e.**, 29.3.22.

²²² Rita K. Almeida, **Openness and Technological Innovation in East Asia Have They Increased the Demand for Skills?**, The World Bank Policy Research Working Paper, 2010, s.2-20.

artması da aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımların artmasına neden olarak üretim artırıcı bir döngü oluşmaktadır.

Kazakistan'da petrol ve metal sanayii, Özbekistan'da petrol ve metal sanayii, Tacikistan'da metal sanayii, Hindistan'da mineral ve nükleer yakıtlar, Çin'de plastik imalatı, Japonya'da metal sanayii ve plastik ürün üretimi, Rusya'da metal sanayii, Azerbaycan'da petrol ürünleri ve metal sanayii, Tayland'da petrol ve kauçuk ürünleri, Vietnam'da kauçuk ve plastik ile metal sanayii, Malezya'da petrol ürünleri ve metal sanayii, Endonezya'da kauçuk ürünleri, Singapur'da plastik ve nükleer sanayii, Filipinler'de metal sanayii, İran'da petrol ve metal sanayii, Pakistan'da plastik sanayii, İsrail'de metal sanayii, Katar'da petrol ve metal sanayii, Birleşik Arap Emirlikleri'nde petrol ürünleri ve metal sanayii ile plastik ürün imalatı ön plana çıkmaktadır²²³. Bölgenin coğrafi yapısı sebebi ile orta düşük teknolojili ürün üretimi daha çok enerji sektörlerini kapsamaktadır.

2.2.4.3.Orta Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Ağırlıklı bölgesel ortalamalara bakıldığında gelişmiş ekonomilerin üretim çıktılarının neredeyse yarısı orta ve yüksek teknolojili sektörlerden elde edilmektedir. Gelişmekte olan Asya ekonomilerinde bu oran yüzde kırk üçlere kadar çıkmaktadır. Asya'da özellikle Singapur, Çin ve Tayvan'da orta ve yüksek teknoloji düzeyi giderek artarken; Tacikistan, Kırgızistan gibi az gelişmiş ülkelerde katma değerli ürün üretimi düşük seviyelerde kalmaktadır²²⁴. Bunun en önemli sebebi bu ülkelerdeki siyasi istikrarsızlık ve bunun sonucunda da nitelikli iş gücünün yetişememesidir.

Hindistan'da makine ve kimyasal maddeler, Çin'de makine ve teçhizat ile motorlu kara taşıtları, Güney Kore'de elektrikli cihazlar ve motorlu taşıt imalatı ile

²²³ MFA, a.g.e., 30.3.22.

²²⁴ United Nations, **Towards Sustainable Industrialization and Higher Technologies**, (Çevrimiçi) <https://sdgpulse.unctad.org/sustainable-industry/#>, 31.3.22.

makine ve teçhizat, Japonya’da motorlu araç imalatı ile makine ve teçhizat, Rusya’da kimyasal ürünler, Azerbaycan’da kimyasal maddeler, Tayland’da motorlu araçlar ile elektrikli makine ve teçhizatlar, Vietnam’da elektrikli cihazlar ile makine ve teçhizat, Malezya’da elektrikli cihazlar, kimyasal maddeler ile makine ve teçhizat, Singapur’da elektrikli cihazlar, kimyasal maddeler ile makine ve teçhizat, Filipinler’de elektrikli cihazlar ile makine ve teçhizat, Pakistan’da kimyasal maddeler, Birleşik Arap Emirlikleri’nde elektrikli cihazlar, makineler ve motorlu taşıtlar üretimi ön planda olmaktadır²²⁵. Görüldüğü gibi Asya ülkelerinde orta yüksek teknoloji üretimi çok düşük düzeyde kalmaktadır.

2.2.4.4.Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler

Doğu Asya’daki gelişmiş ekonomilerinin çoğu küresel teknoloji sıralamasının aşağılarından başlamıştır, ancak daha sonraları yüksek teknolojili ürünlerin üreticisi ve ihracatçısı durumuna gelmişlerdir. Bu süreçte doğrudan yabancı yatırımlar ile teknoloji taklidi yolları büyük rol oynamıştır. Bölgedeki gelişmiş ekonomilerden daha az gelişmiş ekonomilere teknoloji transferi önemli bir unsur olmaktadır. Burada daha az gelişmiş ülkelerin yabancı yatırım dostu kalkınma stratejileri de bu sürece destek olmaktadır²²⁶. Uzak Doğu’daki gelişmiş ülkelerin yıllardan beri süregelen istikrarlı eğitim politikaları da bu sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Hindistan’da eczacılık ürünleri, Çin’de mekanik cihaz ve aletler, Güney Kore’de mekanik cihazlar ile optik aletler ve mobil iletişim cihazları, Tayland’da bellek birimleri, Vietnam’da radyo, televizyon haberleşme cihazları, Singapur’da optik ve tıbbi cihazlar önemli yüksek teknolojili ürünlerdir²²⁷. Bu ürünlerin üretimi ve ihracatı ile birlikte gelir seviyeleri de yüksek olmaktadır.

²²⁵ MFA, a.g.e., 31.3.22.

²²⁶ Peter A. Petri, **The Determinants Of Bilateral FDI: Is Asia Different?**, Journal of Asian Economics, C.XXIII, No.3, 2012, s.201-209.

²²⁷ MFA, a.g.e., 4.4.22.

2.2.5.Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörler Karşılaştırması

OECD sınıflandırmasına göre yüksek teknoloji düzeyine sahip sektörler; hava ve uzay taşıtları imalatı, eczacılık ve tıpta kullanılan kimyasal bitkisel kaynaklı ürünlerin imalatı, büro, muhasebe ve bilgi işlem makinaları imalatı, radyo, televizyon, haberleşme teçhizat ve cihazları imalatı ile tıbbi aletler, hassas ve optik aletler, saat imalatı yer almaktadır²²⁸. Bu ürünlerin üretiminin sağladığı getiriler ile uzun vadede önemli kazançlar elde edilmektedir.

Yüksek teknoloji ürün imalatında üst sıralarda yer alan ülkelere bakıldığında genellikle eğitim yatırımları ve dolayısı ile nitelikli personel yetiştirme oranları yüksek, ar-ge yatırımları yüksek ve yenilikleri teşvik eden politikaları olan, tasarruf düzeyleri yüksek ülkeler karşımıza çıkmaktadır. Avrupa’da Almanya, İngiltere, Fransa; Kuzey Amerika’da ABD ve Kanada, Latin Amerika’da Brezilya, Asya-Uzak Doğu’da ise Çin, Japonya, Tayvan yüksek teknoloji ürün imalatında ön planda olmaktadır.

Türkiye’de ise son zamanlarda ar-ge yatırımları artmakta, yenilikleri teşvik edici politikalar uygulanmaktadır. Bu doğrultuda özellikle savunma sanayiinde gerçekleştirilen atılımlar sayesinde hava taşıtları üretiminin önü açılmaktadır. Ancak ülkedeki kalkınma düzeyinin her geçen gün azalması sebebiyle ülkeye nitelikli personel çekilememesinin yanında ülkede yetiştirilen nitelikli personel de ülkeden ayrılma planları yapmaktadır. Mevcut durumda da uzun vadede yüksek teknoloji ürün üretiminde söz sahibi olunması mümkün görünmemektedir.

²²⁸ TÜSİAD, a.g.e.

2.3.Dünyada ve Türkiye’de Dış Ticaretin Belirleyicileri

Bu bölümde dış ticaretin belirleyicileri olarak; yurt içi ve yurt dışı gelir düzeyleri, nispi fiyat farklılığı, döviz kuru, ticaret reformları, para politikası, maliye politikası ve firma düzeyindeki faktörler olarak bütün bölgelere yönelik ele alınmaktadır.

2.3.1.AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri

AB üyesi ülkeler ticaretlerinde ortak ticaret politikasını benimsemektedirler. Bu doğrultuda karşılıklı ve bölgesel nitelikli anlaşmalar ile dış ticaretten birlik olarak kazanç sağlamaktadırlar²²⁹. Bölgedeki birlik dışındaki ülkeler ile gerçekleştirdikleri anlaşmalar da karşılıklı dış ticaretlerinde önemli bir unsur olmaktadır.

AB üyesi ülkeler içindeki ekonomik gelişmişlik farkları dış ticaretten elde ettikleri kazançların da farklı olmasına neden olmaktadır. Nitekim dış ticaretlerini etkileyen unsurlar da benzer değildir. Almanya, Fransa gibi AB’nin gelişmiş ülkelerindeki nitelikli iş gücünün fazlalığına paralel olarak dış ticaretlerinden elde ettikleri getiriler de fazla olmaktadır.

2.3.1.1.Yurt İçi ve Yurt Dışı Gelir Düzeyleri

Avrupa bölgesinde özellikle AB üyesi ülkeler içinde önemli gelişmişlik farkları gözlenmektedir. Örneğin Almanya ve Fransa gelir düzeyi açısından diğer birlik ülkelerinden önemli ölçüde pozitif olarak ayrışırken, Bulgaristan ve Slovenya alt sıralarda yer almaktadır. Bu doğrultuda kişi başına düşen milli gelir ile yurt dışı gelir düzeyleri de doğru orantılı olmaktadır. Burada bölgenin en gelişmiş ülkelerinden birisi olan Almanya’ya bakıldığında hem dünya ticaretinden elde ettiği gelirler hem de kişi

²²⁹ UİB, **AB Ortak Ticaret Politikası**, <https://uib.org.tr/tr/kbfile/ab-ortak-ticaret-politikas>, (Çevrimiçi), 11.4.22.

başına düşen milli gelir yüksek olmaktadır. Dolayısı ile geliri yüksek olan ülkelerde tüketim malı talepleri ve ihracat seviyeleri fazla olduğundan dış ticaret seviyeleri de yüksek olmaktadır.

2.3.1.2.Nispi Fiyat Farklılığı

AB ülkelerinde üretim faktörlerinin birlik üyeleri arasında serbest dolaşımının mümkün olması sebebiyle üretim maliyetleri açısından avantaj sağlanmaktadır. Bu da uluslararası ticarete birlik üyelerinin söz konusu ticaretten maksimum kazanç sağlamalarına yardımcı olmaktadır.

Satın alma gücü paritesi göz önünde bulundurulduğunda ise birlik dışındaki ülkelerin ilgili ticaretten birlik ülkelerine göre nispeten daha az fayda sağladığı söylenebilmektedir. Ulusal paralarının değerlerinin düşük olması uluslararası ticaretten yüksek verim almalarını engelleyebilmektedir.

2.3.1.3.Döviz Kuru

Avrupa ülkeleri için yapılan araştırmalarda döviz kuru oynaklığının dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna varılmaktadır. Uzun vadede döviz kuru riskinden korunmak için daha farklı finansal varlık bulmak zorlaşmaktadır. Özellikle yüksek miktarda yatırım gerektiren ihracat sektörlerinde döviz kuru oynaklığının olumsuz etkisi daha büyük olmaktadır²³⁰. Bunun sonucunda da ileriye yönelik planlamalarda sağlıklı bir analiz yapılamaması riski doğmaktadır.

Avrupa'nın nispeten daha az gelişmiş ülkelerinde, gerçekleşen döviz kuru oynaklıkları dış ticaret dengelerini daha olumsuz etkilemektedir. İlgili ülkelere

²³⁰ Giovanni Dell'Ariccia, **Exchange Rate Fluctuations and Trade Flows: Evidence from the European Union**, IMF Working Paper, 1998, s.21.

sermaye akışı yavaşlamakta ve ticaret krizi derinleşmektedir. Ekonomik ortam istikrarlı olduğunda ise döviz kuru ile birlikte ticaret dengesizliklikleri giderilebilmektedir. Euro'nun yasal para birimi olarak kabul edilmesinden sonra AB ülkelerinin devalüasyon yolu ile ticari avantaj elde etme güçleri ellerinden alınmıştır²³¹. Ancak birlik içinde değerlendirildiğinde istikrarlı bir döviz kuruna sahip olmaları dış ticaretteki öngörülebilirliği artırarak uzun vadede avantajlı bir konumda olmalarını sağlamaktadır.

2.3.1.4.Ticaret Reformları

AB'de Roma Anlaşması ile Ortak Ticaret Politikası'nın hukuki çerçevesi belirlenmiş ve bu doğrultuda gümrük birliği ile malların birlik içinde serbest dolaşımı amaçlanmıştır. Birliğe üye ülkelerin üçüncü ülkeler ile gerçekleştirecekleri dış ticaret de ortak gümrük tarifesi üzerinden düzenlenmiştir. Burada amaçlanan, ticaretin liberalizasyonu ile birlikte uluslararası ticarete rekabet avantajı sağlamak olmaktadır²³². Genel olarak küresel liberalleşme sürecinde Avrupa ülkeleri dış ticaretlerini serbestleştirme girişimlerinde bulunarak uluslararası rekabet avantajlarından faydalanmak istemektedirler. Ancak bunun yanında ülkedeki üretim yapısının bozulmaması için de gümrük vergileri ile bir takım düzenlemelerde bulunmaktadırlar.

2.3.1.5.Para Politikası

Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası'nı izleyen süreçte birlik ülkeleri ortak para birimini kullanmaya başlamışlardır. Yapılan araştırmalar neticesinde ortak para birimi kullanımı sonucunda uluslararası dış ticaret olumlu etkilenmektedir²³³. Ancak

²³¹ Milos Rajkovic vd., The Impact Of The Exchange Rate On The Foreign Trade Imbalance During The Economic Crisis In The New EU Member States and The Western Balkan Countries, C.XXXIII, No.1, 2020, s.195-196.

²³² Tuğba Doğan, **AB Dış Ticaret Politikası**, (Çevrimiçi), <https://api.izto.org.tr/storage/Documents/original/hxk2F6ossS65Vrxn.pdf>, 19.4.22.

²³³ Andrew K. Rose, **One Money, One Market: Estimating The Effect of Common Currencies on Trade**, Nber Working Paper Series, 1999, s.25-26.

birliğe üye olan ülkeler sistematik olarak birbirlerinden farklı olmaktadır ve bu doğrultuda aralarındaki ticaret ilişkileri de farklı olduğundan, gerçekleştirilen para politikalarının hangi ülkeyi ne ölçüde etkilediği hususunda görüş birliği bulunmamaktadır²³⁴. Nitekim farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin, gerçekleştirilen ortak para politikasından etkilenme düzeyleri de farklı olmaktadır.

Bölgede Almanya ve Fransa'nın ekonomik olarak baskın olmaları para politikalarının da bu ülkelerin lehine dönmesine sebep olması uzun zamandır tartışılmaktadır. İngiltere'nin bölgenin önemli ekonomik aktörlerinden birisi olmasına rağmen bağımsız para politikası uygulaması ticarete birlik ülkelerinden ayrışmasını sağlamaktadır.

2.3.1.6.Maliye Politikası

Yapılan araştırmalar neticesinde AB ülkelerinde gerçekleştirilen kamu harcamaları artışı ve vergi indirimlerinin birlik ülkelerinin kendi aralarındaki ticaret seviyesini artırdığını göstermektedir²³⁵. Buradaki önemli etkinin büyük çoğunluğu bölgede ekonomik olarak nispeten daha güçlü olan ülkelerdeki ticaret teşvikleri sonucunda diğer ülkelerden gerçekleştirdikleri ithalatın artmasından kaynaklanmaktadır²³⁶. Örneğin Almanya'nın üretim potansiyelinin bölgedeki diğer ülkelere göre nispeten fazla olması gerçekleştirilen politikalardan maksimum kazanç sağlamasına neden olmaktadır.

Genel olarak birlik sebebi ile AB ülkelerinde oluşan ekonomik politikalar ülkeleri benzer maliye politikaları uygulamaya yöneltmekte ve özellikle kendi

²³⁴ Torsten Persson, **Currency Unions and Trade: How Large Is The Treatment Effect?**, Economic Policy, C.XXXIII, No.16, 2001, s.446.

²³⁵ Roel Beetsma vd., **Trade Spill-Overs of Fiscal Policy in the European Union: A Panel Analysis**, International Macroeconomics, 2005, s.16.

²³⁶ Massimo Giuliodori, **What Are The Trade Spill-Overs From The Fiscal Shocks In Europe? An Empirical Analysis**, De Economist, C.CLIII, No.2, 2005, s.193.

aralarındaki ticarete serbestleşmeyi, birlik dışındaki ülkelerde ise ortak politikalar uygulamayı gerektirmektedir. Bu durumda ihraç edilen ürünlerde rekabet avantajı sağlanmaktadır.

2.3.1.7.Firma Düzeyindeki Faktörler

Dış ticaret ile birlikte Avrupalı tüketicilerin kaliteli ürünlere daha az maliyetle ulaşma olasılığı artarken, işletmelerin rekabet gücü de artmaktadır. Bölgedeki küçük işletmeler dahi önemli miktarda ihracat gerçekleştirmekte ve uluslararası ticaretin getirdiği avantajlardan faydalanmaktadır²³⁷. Özellikle birlik içindeki firmaların ham madde ithalatları daha kolay olmakta ve büyüme potansiyelleri daha yüksek gerçekleşmektedir²³⁸. Bölgedeki yüksek teknoloji ürün üreten firmaların sayısının fazla olması ülkenin genel ekonomik durumunu da olumlu etkilemektedir. Özellikle ihracat alanında faaliyet gösteren firmalar bölgenin gelişmişlik düzeyini artırmaktadır.

2.3.1.8.Teknoloji

Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde yüksek teknoloji ürün ihracatı gerçekleştirilirken nispeten daha az gelişmiş ülkeleri yüksek teknoloji ürün ithalatçısı konumunda olmaktadır. Bu durumda bölgenin toplamında dış ticarete yüksek teknoloji ürün ithalatı artmaktadır. Ancak AB'nin kurulması ile birlikte gelişmiş ülkelerden daha az gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşen teknoloji akışı kolaylaşmakta ve bunun sonucunda ülkelerin ticaretten aldıkları pay artmaktadır. Ek olarak üretilen malların kalitesinde de artış gerçekleşmesi uluslararası piyasada da AB ürünlerinin rekabet avantajı elde etmesine neden olmaktadır²³⁹. Bölgede Birlik ve Birlik dışındaki

²³⁷ European Commission, **Exporters' Stories**, (Çevrimiçi), https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/exporters-stories_en, 20.4.22.

²³⁸ European Union, **Towards Open and Fair World-Wide Trade**, (Çevrimiçi), https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/trade_en, 20.4.22.

²³⁹ Andrea Éltető, **Foreign Trade Trends in the EU10 Countries**, Hungarian Academy of Sciences, 2014, s.41-57.

lkelerle gerçekleştirilen ticaret anlaşmaları da teknoloji transferini kolaylaştırarak dış ticaretin bölgede gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Ancak AB’de iş gücünün de serbest dolaşımının etkisi ile az gelişmiş ülkelerdeki nitelikli iş gücü bölgedeki gelişmiş ülkelere rahatça hareket etmekte ve bu da teknolojik gelişmenin bölge geneline yayılmasını zorlaştırmaktadır.

2.3.2.Kuzey Amerika lkeleri

Kuzey Amerika lkelerinde dış ticaret daha çok ABD’nin ikili veya bölgesel olarak oluşturulmasına nc olduğu ticaret anlaşmaları neticesinde řekillenmektedir²⁴⁰. Ancak dış ticaretin bu doğrultuda gerçekleşmesi sonucunda ABD’nin bu ülkelere ihracatı artarken, diğer ülkelerin ABD’den gerçekleştirdikleri ithalat miktarı da artmaktadır.

ABD ve Kanada’nın üretim potansiyellerinin yüksek olması sonucunda bölgenin üretim yapısı da bu ülkelere göre şekillenmektedir. Nitekim gerçekleştirilen karşılıklı ticaret sonucunda elde edilen kazançlar da bunu doğrulamaktadır.

2.3.2.1.Yurt içi ve Yurt dış Gelir Düzeyleri

Kuzey Amerika lkelerinden ABD, Kanada ve Meksika gelir düzeyleri açısından ön plana çıkmaktadır. Özellikle ABD öncülüğünde kurulan bölgesel ticari birlikler, bölgenin ticaret yapısını doğrudan etkilemektedir. ABD ve Kanada’nın bölgedeki diğer ülkelerden gerçekleştirdiği ithalat düzeyi, üretici ülkelerin gelir düzeyi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır.

²⁴⁰ Ali Kemal Aydın, **Amerika Birleşik Devletleri’nin Dış Ticaret Politikasında Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri**, (evrimii), https://www.mfa.gov.tr/amerika-birlesik-devletleri_nin-dis-ticaret-politikasinda-serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-_.tr.mfa, 21.4.22.

ABD ve Kanada'nın gelir düzeylerinin yüksek olması ithalat taleplerini artırmakta ve bu da bölgedeki diğer ülkelerin ticaret dolayısı ile elde ettikleri gelir düzeylerini pozitif etkilemektedir.

2.3.2.2.Nispi Fiyat Farklılığı

ABD ve Kanada'nın ham maddeye daha ucuz bir şekilde ulaşmalarının kolay olması sonucunda bu ülkeler ürünlerin üretiminde avantajlı bir konumda olabilmektedirler. Ayrıca Meksika'da emek maliyetinin düşük olması bazı ürünlerin üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmasını sağlamaktadır. ABD'nin bölgedeki en büyük ticaret ortaklarının Kanada ve Meksika olması da bölgenin dış ticaretinin bu ekseninde devam etmesine neden olmaktadır. Bölgedeki diğer az gelişmiş ülkelere bakıldığında, satın alma güçlerinin düşük olması sebebi ile dış ticaretin seyri ABD'nin ürün taleplerine göre şekillenmektedir.

2.3.2.3.Döviz Kuru

Kuzey Amerika ticaretinin en büyük ortakları olan ABD, Kanada ve Meksika'nın aralarındaki serbest ticareti düzenledikleri NAFTA'nın kuruluşunun ardından başta ABD doları olmak üzere ülkelerin döviz kurlarında dalgalanmalar meydana gelmiştir. Arz ve talep şokları reel döviz kurlarının dalgalanmasına neden olmaktadır. Ancak bölgedeki en büyük ticaret ortağı olan ABD'deki talep şokları, döviz kurları ve dolayısıyla bölgedeki toplam ticaret üzerinde önemli etkilere neden olabilmektedir²⁴¹. Küresel ekonomide ülkelerin rezerv paralarını ABD doları olarak tutmaları doların istikrarını sağlamakta ve bölgedeki en büyük ticaret ortağı olan ABD'nin dış ticaret politikaları uzun vadede daha istikrarlı olmaktadır.

²⁴¹ Ahmed S. Abou-Zaid ve Sami Alabdulwahab, **NAFTA and Sources Of Real Exchange Rate Fluctuations in North America**, International Journal of Sustainable Economy, C.V, No.3, 2013, s.239-256.

2.3.2.4.Ticaret Reformları

Kuzey Amerika bölgesinin en önemli ticaret reformlarından birisi NAFTA olarak kabul edilmektedir. İlgili anlaşma ile ABD, Kanada ve Meksika'nın serbest ticaret anlaşması çerçevesi içinde birbirleri ile gerçekleştirdikleri ithalat ve ihracat hacmini artırması amaçlanmaktadır.

Ancak gerçekleştirilen anlaşmanın ABD ile Meksika ticaret hacmini artırırken, ABD ve Kanada veya Meksika ve Kanada arasındaki ticaret hacminde beklenen seviyeleri sağlamadığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak da ABD ve Kanada'nın NAFTA anlaşmasından önce zaten bir ticaret anlaşması imzalaması ve bu süreçte de iki ülke arasındaki ticaret liberaliasyon sürecinin büyük kısmının tamamlanması olarak gösterilmektedir. Ancak yine de anlaşma ile bölgede gerçekleşen ekonomik krizlerin etkisi azaltılabilmektedir.²⁴² Bölgede gerçekleştirilecek başka anlaşmalar ile bölgedeki diğer ülkelerin de söz konusu ticaretten daha fazla kazanç elde etmeleri sağlanabilir.

2.3.2.5.Para Politikası

Kuzey Amerika bölgesinin en büyük ticaret ortağı olan ABD'de gerçekleştirilen para politikası bölgedeki ticareti etkilediği gibi bütün dünyadaki ticareti etkilemektedir. ABD'nin uyguladığı para politikası sonucunda ABD dolarının değerinin artması ile birlikte bölgeden gerçekleştirdiği ithalat artarken, ABD dolarının değerinin düşmesi ile birlikte bölgeye gerçekleştirdiği ihracat artmaktadır.

FED'in gerçekleştireceği faiz kararları bütün dünyada dikkatle izlenmekte, orta ve uzun vadede ülkelerin ticaret politikaları buradan çıkacak karara göre

²⁴² David M. Gould, **Has NAFTA Changed North American Trade?**, Economic Review, 1998, s.19-20.

şekillenmektedir. Bölgedeki ticaret de ABD para politikasının yönü ile belirlenmektedir.

2.3.2.6.Maliye Politikası

Kuzey Amerika bölgesinin ticaretine yön veren ABD’de ticaret önünde uygulanan engeller dolayısı ile dünya ticareti de büyük ölçüde etkilenmektedir. Ancak bölgede önemli ölçüde ticaret gerçekleştiren ülkeler bu engellerin kaldırılması hususunda hemfikir olmaktadır. Böylece küresel ekonomide büyüme gerçekleşmekte, yeni iş alanları yaratılmakta ve yüksek hayat standartları yakalanabilmektedir²⁴³. Bölgede ABD’nin bütün ülkeler için önemli bir ticari aktör olması gerçekleştirilen politikaların da bu ülkeye yönelik olmasını sağlamaktadır.

Son dönemlerde ABD ve Çin arasında gerçekleşen ticaret savaşları, devletlerin daha korumacı bir pozisyon almalarını sebep olarak maliye politikalarının etkinliğini artırmaktadır²⁴⁴. Bölgedeki diğer ülkelerin de ABD’nin uyguladığı politikalar sebebi ile ticaret avantajlarını kullanabilmeleri, benzer şekilde korumacı ve kurallı maliye politikalarını gerektirmektedir.

2.3.2.7.Firma Düzeyindeki Faktörler

ABD ticaret verilerine göre firmaların ticaret yaptıkları ürün ve ülke sayıları arttıkça toplam ticaret akışları çeşitlenmektedir. Uluslararası ticaret göreceli olarak benzer ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Kuzey Amerika bölgesinde de benzer şekilde olmakta; ABD, Kanada ve Meksika bölgenin en önemli ticaret ortakları olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda firmaların ihracata yönelimi sonucunda ülkelerin uluslararası ticaretten kazancı artmaktadır. Ancak ABD’de imalat sektöründeki

²⁴³ Regine Adele Ngono Fouda, **Protectionism and Free Trade: A Country’s Glory or Doom?**, International Journal of Trade, C.III., No.3, 2012, s-351-355.

²⁴⁴ Sadık Ünay ve Şerif Dilek, **Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları**, SETA Analiz, 2018, s.25-26.

firmaların ihracat içindeki payı küçükken, yazılım ve elektronik sektörlerindeki firmaların ihracat içindeki payı nispeten daha büyük olmaktadır²⁴⁵. Özellikle ABD ve Kanada'daki teknoloji firmaları bölgedeki dış ticaret gelirlerini etkilemesinin yanında dünya ticaretinde de söz sahibi olmaktadır. Ancak bölgedeki ülkelerin aralarında gerçekleştirdikleri ticaret anlaşmaları ile birlikte firmalar aracılığı ile dış ticaret akışları artmaktadır.

2.3.2.8.Teknoloji

Kuzey Amerika ülkelerinden ABD'nin gerçekleştirdiği yüksek teknoloji ürün üretimi bölgenin yanında dünya ticaretine de yön vermektedir. ABD'nin gerçekleştirdiği başarılı göç politikası ile dünyadaki nitelikli iş gücü buraya göç etmekte, ar-ge çalışmalarına büyük katkılar sağlamaktadırlar. Bunun yanında gelişmiş finans piyasalarının bulunması büyük yatırımlar gerektiren yüksek teknoloji ürün üretiminde sermayeye ulaşmayı kolaylaştırmaktadır.

ABD dolarının güçlü olması ve küresel ekonomide rezerv para olarak tercih edilmesi sonucunda yüksek teknoloji ürün ihracatının yanında ithalatının da yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Dolayısı ile küresel ticarete ABD'nin yüksek teknoloji ürün arzı ve talebi dış ticaretin seyrini belirlemektedir.

2.3.3.Latin Amerika Ülkeleri

Bölgedeki ülkelerin gelir düzeylerinin genel olarak düşük olması sebebi ile dış ticaret partnerlerinin ülkelerden gerçekleştirmiş oldukları ürün talepleri bölgedeki dış ticaret üzerinde önemli ölçüde etkili olmaktadır. Brezilya'daki üretim seviyesinin nispeten yüksek olması bölgedeki ticaretin belirleyicisi olarak kabul edilmektedir.

²⁴⁵ Andrew B. Bernard vd., **Firms in International Trade**, Journal of Economic Perspectives, C.XXI, No.3, 2007, s.109-128.

Bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın uzun süredir devam etmesi bölgenin potansiyel üretim seviyelerine çıkamamasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da dış ticaretin seyri daha çok, bölgedeki ülkelerin ticaret gerçekleştirdikleri ülkelerin ekonomik durumundan etkilenmektedir.

2.3.3.1.Yurtiçi ve Yurtdışı Gelir Düzeyleri

Latin Amerika ülkelerinin gelir düzeylerine bakıldığında genel olarak dünya ortalamasının altında kalmaktadır. Brezilya dışında kişi başına düşen milli gelirin düşük olması araştırmalarda diğer ülkelerin kullanılmasını daha az cazip kılmaktadır. Bu doğrultuda bölgedeki ülkelerin dış ticaret yapıları da Brezilya ve ABD'nin bu ülkelerden gerçekleştirdiği ithalat taleplerine bağlı olmaktadır²⁴⁶. Ayrıca bölgede gelir düzeylerinin düşük kalması tasarruf miktarlarında düşük kalmasına neden olarak yüksek teknoloji ürün üretimi için gerekli olan sermayeye ulaşmayı da zorlaştırmaktadır.

Ancak yapılan araştırmalar sonucunda Latin Amerika ülkelerinde gelir dağılımı benzer olan ülkeler arasında gerçekleşen ticaret, gelir dağılımını daha da bozmaktadır. Bu ülkelerde katma değerli ürünlerin ticaretinden çok tüketim mallarının ticaretinin söz konusu olması dolayısı ile gelir dağılımında olumlu etki yaratılamamaktadır²⁴⁷. Latin Amerika ülkelerindeki gelir dağılımı adaletsizliği sonucunda uluslararası ticaretin olumlu etkileri bölgenin genelinde görülememektedir.

2.3.3.2.Nispi Fiyat Farklılığı

Son yıllarda artan enerji ve emtia fiyatları bu ürünleri ihraç eden ülkelerde olumlu etki yaratırken, ithal eden ülkelerde gelir düzeyini düşürmektedir. Bunun

²⁴⁶ Thomas M. Fullerton vd., **Latin American Trade Elasticities**, Journal of Economics and Finance, C.XXIII, No.2, 1999, s.143-154.

²⁴⁷ Teresa María García Muñoz vd., **Inequality in Latin America: The Role Of The Nature Of Trade and Partners**, Economics Discussion Paper, No.59, 2019, s.19-20.

sonucunda özellikle bölgedeki az gelişmiş ülkelerde dünyanın geri kalanında olduğu gibi enflasyonist süreçler ile birlikte hanehalkının satın alma gücü düşmektedir. Burada Latin Amerika ülkelerinin ithalata bağımlı olmaları fiyatları doğrudan etkilemektedir²⁴⁸. Bölgede nüfus yoğunluğunun fazla olması ve genellikle katma değeri düşük ürünlerin üretilmesi nedeni ile emek yoğun sektörlerdeki üretim maliyetleri düşük olmakta ve bu ürünlerin dış ticaretinde avantaj elde edilebilmektedir.

2.3.3.3.Döviz Kuru

Latin Amerika ülkeleri için yapılan araştırmalar döviz kurundaki oynaklığın kısa ve uzun vadede özellikle ihracat akışları üzerinde önemli bir olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Döviz kurundaki belirsizlik sebebi ile ikili ihracatlar olumsuz etkilenmektedir²⁴⁹. Sabit döviz kuru uygulayan ülkelerde kısıtlayıcı ticaret politikalarından dolayı riskler artarken dış ticaret seviyesi de azalmaktadır. Dalgalı kur rejimlerinde ise kur riskinin ticaret üzerindeki etkisi daha düşük olmaktadır²⁵⁰. Ancak Latin Amerika ülkelerindeki ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarsızlıklar sebepleri ile döviz kurlarında gerçekleşen dalgalanmalar bölge dış ticareti üzerindeki belirsizliği artırarak uzun vadeli istikrarsızlığa neden olmaktadır.

2.3.3.4.Ticaret Reformları

Latin Amerika ülkelerinin büyük çoğunluğunda önemli ticaret reformları gerçekleştirilmiştir. İthalat tarifelerinin ve ihracat vergilerinin düşürülmesi, bunların dışında ticareti sınırlayıcı engellerin kaldırılması sonucunda bölge ticaretinde önemli artışlar görülmüştür. Aynı zamanda üretimde kısa ve uzun vadede verimlilik artmıştır. Ancak iş gücü verimliliği artmasına rağmen Şili gibi ülkelerde ithalattan kaynaklanan

²⁴⁸ United Nations, **Developments In The Prices of Natural Resources For Export In Latin America and The Caribbean**, (Çevrimiçi), <https://www.cepal.org/en/insights/developments-prices-natural-resources-export-latin-america-and-caribbean>, 2.6.22.

²⁴⁹ Augustine C. Arize vd., **Exchange-Rate Volatility and Foreign Trade: Evidence From Thirteen LDC's**, Journal of Business & Economic Statistics, C.XVIII, No.1, 2012, s.16-17.

²⁵⁰ Josef C. Brada ve Jose A. Mendez, **Exchange Rate Risk, Exchange Rate Regime and the Volume of International Trade**, Kyklos, C.XLI, N.2, 1998, s.276-277.

rekabet sonucunda ülke içindeki bazı imalat sektörlerinde üretimde düşüş meydana gelmiştir. Ticaretin libelleşmesi sonucunda uzun vadeli etkilere bakıldığında ise ölçek ekonomileri aracılığı ile bölge ticaret seviyesinde artış gözlenmektedir²⁵¹. Son yıllarda artan küreselleşme etkileri sonucunda Latin Amerika ülkeleri de ticaret liberalizasyonu aracılığı ile ülkelerinin dünya ticareti ile entegrasyonu yoluna gitmektedirler. Bunun sonucunda da üretimde rekabet artmakta ve uzun vadede sağlanan getiri yükselmektedir.

2.3.3.5. Para Politikası

Latin Amerika ülkelerinin politik ve ekonomik tarihine bakıldığında siyasi otoritenin para politikasını gevşek tutma eğiliminde olduğu görülmektedir. Döviz kurunda yaşanan istikrarsızlıklar da dolarizasyon sebebi ile bağımsız para politikası izlemelerini zorlaştırmaktadır. Ancak Şili gibi bazı Latin Amerika ülkelerinde enflasyon hedeflemeleri ile nispeten daha bağımsız para politikası izlenebilmektedir.²⁵² Enflasyon seviyelerinin yüksek olması ise para politikasında esnekliği azaltmaktadır. Bu doğrultuda döviz kurlarında yaşanan belirsizlik de dış ticarete uzun vadede istikrarsızlığa neden olabilmektedir.

2.3.3.6. Maliye Politikası

Latin Amerika ülkeleri uluslararası ticaret de dahil olmak üzere dolaylı vergilere daha çok bağımlı olmaktadır²⁵³. Bu da çoğunlukla küçük ülkelerin ekonomilerini dış şoklara karşı daha dirençsiz hale getirmektedir²⁵⁴. Son yıllarda ise bölgede özellikle ithal ikameci politikalar terkedilerek ihracata yönelik sanayileşme

²⁵¹ A. Geske Dijkstra, **Trade Liberalization and Industrial Development in Latin America**, World Development, C.XXVIII, No.9, 2000, s.1579-1580.

²⁵² Frederic S. Mishkin ve Miguel A. Savastano, **Monetary Policy Strategies For Latin America**, Journal of Development Economics, C.LXVI, No.2, 2001, s.441-442.

²⁵³ Michael Gavin ve Roberto Perotti, **Fiscal Policy in Latin America**, NBER Macroeconomics Annual, No.12, 1997, s.20.

²⁵⁴ Fernando Blanco vd., **Fiscal Rules and Economic Size in Latin America and The Caribbean**, World Bank Group, Washington, 2020, s.58.

politikaları ön plana çıkmaktadır²⁵⁵. Bölgedeki gelir seviyesinin düşük olması dolayısı ile gelir üzerinden alınan vergilerin az olması, ülkelerin gümrük vergilerini artırma eğiliminde olmalarını sağlamakta ve bu da dış ticaretin sürekliliği üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmaktadır.

2.3.3.7.Firma Düzeyindeki Faktörler

Latin Amerika ülkelerindeki firmalar dış ticarete konu olan mallar ve ihracat yapıları açısından benzerlik göstermektedirler. Özellikle Brezilya, Arjantin ve Kolombiya ekonomik yapıları dolayısı ile ön plana çıkmaktadırlar. Bu ülkelerdeki petrol ihracatçısı firmalar tekelleşerek ülkelerinin dış ticaretinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Ancak daha küçük Latin Amerika ülkelerindeki dış ticaret şirketlerinin hükümet desteğini almaları daha zor olduğundan organizasyonel ağlarını geliştirememektedirler. Bu ülkeler de daha çok katma değeri düşük ürünlerin üretiminde uzmanlaşarak ilgili ürünlerin ihracatçısı konumuna gelmektedirler²⁵⁶. Latin Amerika ülkelerinin ekonomik yapıları çoğunlukla katma değeri düşük ürünlerin üretimini gerçekleştirebilecek kapasitede olduğundan özellikle az gelişmiş ülkelerde firmaların devlet desteği alması dış ticaretinin ülkeye yaptığı katkı açısından önem arz etmektedir.

2.3.3.8.Teknoloji

Tarih boyunca siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ile boğuşan Latin Amerika ülkelerinden kimileri son yıllarda bu durumu tersine çevirmek için çeşitli önlemler almakta ve bunun sonucunda ülkelerine doğrudan yabancı yatırım çekebilmektedir. Özellikle Brezilya, Şili ve Kolombiya'nın girişimciler için önemli bir nokta olması bu ülkelerdeki teknolojik gelişmelere ön ayak olmaktadır. Bölgedeki genç nüfus yapısı

²⁵⁵ Bendreff Desilus, **Fiscal Policy in Argentina, Brazil, and Mexico and the 2030 Agenda for Sustainable Development**, Levy Economics Institute Working Paper, 2020, s.9.

²⁵⁶ Leon Zurawicki ve Gerrit Th. B. de Vos, **International Trading Companies for Developing Countries-Latin America**, Developments in Marketing Science: Proceedings Of The Academy Of The Marketing Science, 2015, s.79-82.

küresel ekonomi ile kolay entegre olarak gelişmelere daha kolay ayak uydurabilmekte, aynı zamanda çok uluslu şirketler için önemli bir pazar haline gelmektedir²⁵⁷. Görüldüğü gibi siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması sonucunda yüksek teknoloji üretimini etkileyen birçok unsur da pozitif olarak ayrışma eğiliminde olmaktadır.

Bölgenin nüfusunun önemli bir potansiyel olması sebebi ile eğitim atılımlarına da önem verilmesi gerekmektedir. Böylece yetişen nitelikli iş gücünün bölgede kalması sağlanarak uzun vadede önemli kazançlar elde edilebilecektir.

2.3.4.Asya-Uzakdoğu Ülkeleri

Bölgedeki dış ticaretin seyri daha çok Çin ve Japonya tarafından yönlendirilmektedir. Bunlar dışında gelişmekte olan Asya ülkeleri genellikle turizme bağımlı olmaları, ekonomi yönetimlerinin başarısız olması ve siyasi istikrarsızlıklar sebepleri ile dış ticaretten potansiyel getirilerini elde edememektedirler.

Uzak Doğu ülkelerindeki yolsuzluklar ülke ekonomilerinin enerji ticaretine bağımlı olmasına neden olmakta ve bunun sonucunda da gelir dağılımındaki adaletsizlik artmaktadır. Sermayenin belli bir kesim elinde toplanması da uzun vadeli yatırımların finansmanını zorlaştırarak verimli alanlara yatırım yapılmasını engellemektedir.

2.3.4.1.Yurtiçi ve Yurtdışı Gelir Düzeyleri

Asya ülkelerinin ekonomik yapılarına bakıldığında ön plana çıkan en önemli unsurlardan birisi gelir eşitsizliği olmaktadır. Mevcut olan bu gelir eşitsizliği nedeni

²⁵⁷ Rodrigo Dominguez Sotomayor, **Is Latin America The Next Frontier For Technology M&A?**, (Çevrimiçi),<https://www.whitecase.com/publications/insight/latin-america-focus-fall-2022-latin-america-technology-ma>, 29.12.2022.

ile bölgedeki ticaretin yönü Çin, Japonya, Güney Kore gibi katma değeri yüksek ürünler üreten ülkeler tarafından belirlenmektedir.

İlgili ülkelerin üretimleri sonucunda elde ettikleri gelirler sonucunda üretim alt yapıları daha sürdürülebilir olmakta, böylece sadece bölgede değil aynı zamanda küresel ölçekte üretim gücüne sahip olabilmektedirler. Diğer ülkelerde ise gelir seviyesinin düşük olması tüketim malları taleplerinin düşük olmasına neden olmakta ve böylece üretim yapıları da daha düşük nitelikli malların üretimine izin vermektedir.

2.3.4.2.Nispi Fiyat Farklılığı

Özellikle son yıllarda üretim maliyetlerinin artması uluslararası ticarete maliyet avantajına sahip ülkelere rekabet gücü sağlamaktadır. Bölge ülkeleri arasında Çin'in enerji alt yapısına sahip olması, ucuz iş gücüne ve sermayeye kolay erişebilmesi sebepleri ile bölgede ve dünya genelinde önemli bir üretim merkezi olmasına neden olmaktadır. Bu da emek yoğun ürün üretimini düşük maliyetle gerçekleştirmesine ve ihracatta rekabet avantajı elde etmesini kolaylaştırmaktadır.

Japonya ve Güney Kore'nin nitelikli iş gücüne sahip olması katma değeri yüksek ürünlerin üretimini artırmakta, dış ticarete yüksek gelir elde etmelerine neden olmaktadır. Bölgede kimi Türki cumhuriyetler ile orta doğu ülkelerinin petrol üretimlerinin olması ise petrol ürünlerinin dış ticaretinde söz sahini olmalarını sağlamaktadır.

2.3.4.3.Döviz Kuru

Asya ekonomilerinde güçlü ulusal paraya sahip olan gelişmiş ülkelerde finansal piyasalar da gelişmiştir ve bu ülkeler uluslararası ticarete sermaye

ihtiyaçlarını karşılamakta avantaj sağlamaktadırlar²⁵⁸. Bölgedeki ülkelerin farklı para birimlerine sahip olmaları ve ulusal paralarının yabancı paralar karşısındaki değerlerinin farklı olması dış ticaretten elde ettikleri avantajları etkilemektedir. Özellikle Çin'in çok güçlü yabancı rezervlere sahip olması ve ulusal parasının değerini düşürerek dış ticarete rekabet avantajı sağlamaya çalışması dünya ticaretine yön vermektedir.

Bölgenin genelinde ABD ile gerçekleştirilen ticaretin önemli bir yer tutması sonucunda ülkeler rezerv paralarını ABD doları olarak tutma eğilimindedirler. Dolayısı ile ABD dolarının değerinde meydana gelecek bir değişiklik bölgedeki ülkelerin dış ticaretini doğrudan etkilemektedir.

2.3.4.4. Ticaret Reformları

Son yıllarda özellikle Güney Asya ülkelerinde ticaretin liberalleştirilmesine yönelik bir takım düzenlemeler gerçekleştirilmektedir. Ancak bölgedeki siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik gelişmişlik farklılıkları sebepleri ile istenen sonuçlara ulaşılamamaktadır. Burada önemli olan unsur ülkelerin ihracatları için gereken pazarlara sağlıklı bir şekilde ulaşamamaları olmaktadır. Burada bölgesel entegrasyonların sağlanması ile birlikte belirlenen ticari amaçlara ulaşılması beklenmektedir²⁵⁹. Bölgenin ticaret potansiyelinin doğru bir şekilde kullanılabilmesi için çeşitli bölgesel ve küresel entegrasyonların bulunması dış ticaretten elde edilebilecek kazançların optimum seviyeye çıkartılmasını sağlayacaktır.

²⁵⁸ Megan Garner, **Foreign Exchange Derivative Markets in Asia**, RBA Bulletin, 2017, s.77-83.

²⁵⁹ Mamta B. Chowdhury, **Trade Reforms and Economic Integration In South Asia: SAARC to SAPTA**, Applied Econometrics and International Development, C.V, s.4., 2005, s.38-39.

2.3.4.5.Para Politikası

Bölgede küresel bir güç olarak kabul edilen Çin’de gerçekleştirilen genişleyici para politikası sonucunda bölgedeki diğer ülkelerin tüketim malı taleplerinin artması ile birlikte ticari faaliyetlerinde yükselme gözlenmektedir²⁶⁰. Ayrıca Hong Kong ve Singapur gibi bölgenin finans merkezi konumundaki ülkelerin gerçekleştirdiği politikalar da bölgenin finansal gelişmişliğine katkı sağlamaktadır²⁶¹. Bölgedeki az gelişmiş ülkelerde genellikle siyasi istikrarsızlığın bulunması sebebi ile para politikalarında bağımsız uygulamalar görülmemektedir. Bunun sonucunda da yüksek enflasyon düzeyi ile karşılaşmaktadır.

2.3.4.6.Maliye Politikası

Asya ülkelerindeki mali reformlar kriz dönemlerinden sonra IMF ve diğer çok taraflı kuruluşlar tarafından dayatılan koşullar ile birlikte genişletici maliye politikalarını içermektedir. Ancak bölgedeki ülkelerin söz konusu koşullara uyum sağlama istekleri ve uygulama seviyeleri farklılık gösterdiğinden uygulanan politikaların etkileri de farklı olmaktadır. Dolayısı ile bu ülkelerdeki mali otoritelerin profesyonel ve sonuç odaklı bir yaklaşımda bulunmaları beklenmektedir²⁶². Özellikle bölgedeki gelişmekte olan ülkelerin demokrasi yönünden zayıf olmaları sebebi ile bütçe harcamaları ve vergilemede adaletsizlik gerçekleşmekte, bu da sürdürülebilir bir maliye politikasının uygulanabilirliğini zorlaştırmaktadır.

2.3.4.7.Firma Düzeyindeki Faktörler

Reel döviz kurları tüm dünyada olduğu gibi Asya ülkelerinde de firmaların ihracat düzeylerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bunun yanında üretim ağlarının

²⁶⁰ Tomasz Koźluk ve Aaron Mehrotra, **The Impact of Chinese Monetary Policy Shocks On East Asia**, BOFIT Discussion Papers, 2008, s.24-25.

²⁶¹ S.Y. Lee ve Y.C. Jao, **Financial Structures and Monetary Policies in Southeast Asia**, The Macmillan Press, 1982, s.227-230.

²⁶² Mukul G. Asher, **Fiscal Reform in Southeast Asia: Rationale, Issues and Prospects**, ASEM Regional Economics Workshop, 1999, s.33-34.

çeşitliliği de önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Bu durumda bölgede küresel ticarete daha fazla entegre olan firmaların üretimleri ve ticaretleri de daha çok artmaktadır. Doğu Asya ülkelerindeki çok uluslu firmaların gerçekleştirdiği üretim ve ihracat düzeyi bölgedeki ticaret potansiyelini önemli miktarda artırmaktadır²⁶³. Son yıllarda özellikle Çin, Japonya, Güney Kore’de gerçekleştirilen yüksek teknoloji ürün üretimi çok uluslu şirketlerin bölgeye yaptıkları yatırımların da önemini ortaya koymaktadır.

2.3.4.8. Teknoloji

Asya ülkelerindeki çok uluslu şirketlerin gerçekleştirdikleri yatırımlar bölgedeki teknolojik gelişmeler üzerinde önemli bir rol oynamaktadır²⁶⁴. Bölgede ar-ge konusunda ön plana çıkan Japonya liderliğinde Çin ve Güney Kore ile birlikte önemli teknolojik yatırımlar gerçekleştirilmektedir²⁶⁵. Güney Kore’nin ar-ge harcamalarına önem vermesinin altında yatan en önemli etken burada hükümetlerin teknolojik gelişmeleri teşvik eden politikalarından kaynaklanmaktadır. Ancak Tayvan ve Hong Kong’da daha çok teknoloji ihtalatı tercih edilmektedir²⁶⁶. Teknolojik yatırımlardan uzun vadede fayda sağlanması için bu sektörlerin ülke içinde desteklenmesi ve buna yönelik politikalar uygulanması önem arz etmektedir.

Uzak Doğu ülkelerindeki siyasi ve ekonomik istikrar yanında yabancı yatırımları özendirici politikalar ile birlikte doğrudan yabancı yatırımlar bu ülkelere gelmekte ve beraberlerinde getirdikleri teknolojiler bölgenin kalkınmasına önemli bir rol oynamaktadır.

²⁶³ Asian Development Outlook, **Export dynamics in East Asia**, 2007, s.73-75.

²⁶⁴ Fukunari Kimura ve Ayako Obashi, **Production Networks in East Asia: What We Know So Far**, ADBI Working Paper Series, No.320, 2011, s.1-20.

²⁶⁵ Normaz Wana Ismail, **Innovation and High-Tech Trade in Asian Countries**, International Conference on Recent Developments in Asian Trade Policy and Integration, 2013, s.4.

²⁶⁶ Ishtiaq P. Mahmood ve Jasjit Singh, **Technological Dynamism in Asia**, Research Policy, C.XXXII, No.6, 2003, s.1052-1053.

2.3.5.Dünyada ve Türkiye’de Dış Ticaretin Belirleyicilerinin Karşılaştırılması

Avrupa’da AB üyesi ülkeler, Kuzey Amerika’da ABD ve Kanada, Asya-Uzakdoğu’da Çin, Japonya, Güney Kore gibi gelir ve nüfus seviyesi yüksek ülkelerin tüketim malları talepleri bölgedeki diğer ülkelerde karşılıklı ticaretlerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Türkiye’nin en önemli ticaret partnerlerinin Avrupa ülkelerinden olması da bölgedeki ülkelerin gelir düzeyleri Türkiye’nin dış ticaret düzeyini doğrudan etkilemektedir.

Son yıllarda Çin’in gerçekleştirdiği döviz kuru politikaları ile ulusal parasının değeri düşürülmektedir. Bu da dünya genelinde dış ticarete konu olan ürünlerinin fiyatlarını daha avantajlı hale getirmektedir. Ancak ekonomik güç olarak kabul edilen diğer ülkelerin de benzer politikalar gerçekleştirmesi ile dünya ticaretinin dengeli işleyişi zarar görmektedir. Türkiye’de ise döviz kuru dalgalanmaları dış ticaret maliyetlerini doğrudan etkilemektedir.

Küreselleşme ile birlikte ülkelerin ticaret yapıları dünya ticareti ile entegrasyona yönelik olmaktadır. Liberal ticaret politikalarına yönelen ülkeler de karşılıklı ticarete daha avantajlı konuma gelmektedir.

Bölgesel olarak ekonomik gücü elinde bulunduran ABD, Çin gibi ülkeler ile Avrupa Birliği’nin uyguladığı para ve maliye politikaları bulundukları bölgenin genelindeki ticaret düzeyini etkilemektedir. Gerçekleştirdikleri genişletici politikalar tüketim taleplerini artırıncı diğer ülkelerin üretimi ve ihracatı artmaktadır. Türkiye’de ise uygulanan para politikaları döviz kuru üzerinden dış ticareti doğrudan etkilemektedir.

Ekonomik liberalleşme ile birlikte çok uluslu şirketlere tanınan ayrıcalıklar, ilgili şirketlerin bulundukları ülkelerin üretimine ve ihracatına önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle yüksek teknoloji transferi ile ülkenin üretim yapısına pozitif etki etmektedir.

2.4.Dünyada ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları

Dünyada ve Türkiye’de dış ticaret politikaları liberal ekonomi politikaları doğrultusunda şekillenmekte ve bölgesel veya ikili anlaşmalar ile ticaret önündeki engeller kaldırılarak maksimum kazancı hedeflemektedir. Ancak üretim yapısı ve katma değerli ürün üretim miktarı yüksek olan ülkeler bu anlaşmalardan daha çok kazanç sağlamaktadırlar.

2.4.1.AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri

AB’de ticaret politikası mal ve hizmet ticareti, doğrudan yabancı yatırımları, fikri mülkiyet haklarını ve kamu alımlarını kapsamaktadır. Birliğin ticarete yönelik adımları; yeni pazarlar bulunabilmesi için AB üyesi olmayan ülkelerle ticaret anlaşmaları yapmak, AB içindeki üreticileri haksız rekabetten korumak için düzenlemeler yapmak ve birlik dışındaki entegrasyonlar ile ilişki geliştirmek gibi unsurları içermektedir²⁶⁷. AB’nin özellikle bölgedeki diğer birlik üyesi olmayan ülkelerle yakın ticari ilişkileri bulunduğu için ikili ticaret anlaşmalarına önem vermektedir. Böylece bölgedeki karşılıklı ticaretten maksimum kazancın sağlanması amaçlanmaktadır.

²⁶⁷ European Parliament, **Making The Most Of Globalisation: EU Trade Policy Explained**, (Çevrimiçi), <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20190528STO53303/making-the-most-of-globalisation-eu-trade-policy-explained#:~:text=The%20main%20goal%20of%20the,it%20affects%20growth%20and%20employment., 23.6.22>

2.4.2.Kuzey Amerika Ülkeleri

Kuzey Amerika'daki ticaretin yönünü ABD, Kanada ve Meksika tarafından imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) belirlemektedir. Anlaşma havacılık, denizcilik ve temel telekomünikasyon dışındaki hizmetler ile fikri mülkiyet haklarının korunmasını kapsamaktadır²⁶⁸. Anlaşma ile birçok ürünün üye ülkeler arasında gümrüksüz bir şekilde ticaretinin yapılması sağlanmaktadır. Ülkeler arasında çıkabilecek ticari anlaşmazlıklar, anlaşmanın öngördüğü kurallar çerçevesinde çözüme kavuşturulabilmektedir²⁶⁹. Bölgede ABD, Kanada ve Meksika dışındaki ülkelerin dış ticaret politikaları genellikle ABD ve Kanada'nın bu ülkelere gerçekleştirdikleri talebe göre şekillenmektedir.

2.4.3.Latin Amerika Ülkeleri

Latin Amerika ülkeleri uzun yıllardan beri makroekonomik istikrarsızlığı gidermek ve dış borç sorununu çözmek için ticaret reformları yapmaktadır. Buradaki reformlar tarife dışı engellerin ve ihracat vergilerinin kaldırılması veya azaltılması süreçlerini içermektedir. Bu doğrultuda bölgede ticaretin artırılması için bölgesel anlaşmalar uygulanmaktadır²⁷⁰. Ticaretin serbestleşmesini içeren bu politikalar neticesinde tüketicilerin seçenekleri artmakta ve bu da bölgesel entegrasyonun kamuoyu desteği ile genişlemesini kolaylaştırmaktadır²⁷¹. Latin Amerika ülkelerinin ticaretinin liberalleşmesi Kuzey Amerika ile olan ticari ilişkilerini de etkilemektedir. Özellikle ABD ile olan dış ticaretlerinin düzeyi ülke içindeki üretimi ve tüketim düzeyini şekillendirmektedir.

²⁶⁸ International Trade Administration, **North American Free Trade Agreement (NAFTA)**, (Çevrimiçi), <https://www.trade.gov/north-american-free-trade-agreement-nafta>, 27.6.22.

²⁶⁹ CFI Team, **What is the North American Free Trade Agreement (NAFTA)?**, (Çevrimiçi), <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/north-american-free-trade-agreement-nafta/>, 27.6.22.

²⁷⁰ Sebastián Sáez, **Trade Policy Making in Latin America: A Compared Analysis**, United Nations Publication, Santiago, 2005, s.9-13.

²⁷¹ Andy Baker, **Why is Trade Reform So Popular in Latin America?: A Consumption-Based Theory of Trade Policy Preferences**, World Politics, C.LV, No.3, 2011, s.452.

2.4.4.Asya-Uzakdoğu Ülkeleri

Asya-Uzakdoğu ülkelerinden Doğu Asya ülkeleri serbest ticaret anlaşmaları ile ön plana çıkmaktadır. Bu ülkeler arasındaki tarifeler ve tarife dışı engellerin söz konusu anlaşmalar ile kaldırılması bölgedeki ticaretin karşılıklı kazanç sağlayarak gerçekleşmesine neden olmaktadır. Özellikle ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA) ile üye ülkeler arasında rekabetçi endüstriler oluşturulmaktadır. Ayrıca Çin'in DTÖ'ye katılması ve bölgesel serbest ticaret anlaşmaları ile dünya pazarlarına ulaşması kolaylaşmaktadır. Bu anlaşmalar aynı zamanda ülkelerin ekonomilerini canlandıracağını ve yapısal reformların gerçekleştirmesini kolaylaştıracağını düşündüklerinden genel olarak kabul gören bir unsur olmaktadır²⁷². Bölgede Çin'in mevcut nüfus ve üretim potansiyeli sebebi ile diğer ülkelerle yapmış olduğu serbest ticaret anlaşmaları bölgenin genel ticaret seviyesini ve yapısını doğrudan etkilemektedir.

2.4.5.Dünyada ve Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları Karşılaştırması

Dünyada küresel ticaretin gelişmesi için öncelikle bölgesel serbest ticaret anlaşmaları ön plana çıkmakta, daha sonra ülkelerin birbirleri ile gerçekleştirdikleri ikili ticaret anlaşmaları önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda özellikle sınır ülkeleri karşılıklı olarak gümrük kolaylıkları sağlamaktadır. Avrupa'da Avrupa Birliğini, Kuzey Amerika'da NAFTA, Asya'da AFTA bölgesel ticaret anlaşmaları olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'de ise DTÖ, Gümrük Birliği anlaşmaları ön plana çıkmakta; bunların dışında Avrupa, Afrika ve Asya'daki birçok ülke ile ikili ticaret anlaşmaları bulunmaktadır. Bu anlaşmalar neticesinde karşılıklı ekonomik ilişkilerin yanında siyasi ilişkiler de gelişmektedir.

²⁷² Shujiro Urata ve Kozo Kiyota, **The Impacts Of An East Asia FTA On Foreign Trade In East Asia**, NBER Working Paper Series, 2003, s.1-3.

2.5.Dünyada ve Türkiye’de Cari Açığı Belirleyen Faktörler

Cari açığı belirleyen faktörler; ekonomik büyüme, enflasyon, döviz kuru, doğrudan yabancı yatırımları, faiz oranı,bütçe açığı, tasarruf miktarı ve dış borçlanma olarak kabul edilmektedir. Ülkelerin finansal piyasalarının gelişmişlik düzeyi ve makroekonomik göstergelerdeki durumları bu faktörlerden ne ölçüde etkilendiğini farklılaştırmaktadır.

2.5.1.AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri

Avrupa bölgesinde genellikle katma değeri yüksek ürünler üretilip ihraç edildiğinden cari denge pozitif etkilenmekte ve bölgedeki gelişmiş ülkelerin ticaret faaliyetleri sonucunda cari fazla verilebilmektedir. Ancak AB içindeki ülkelerin özellikle dış ticaret içindeki payları ve dış ticaret yapıları farklı olduğundan birlik içindeki ülkelerin cari dengeleri de farklı olmaktadır.

2.5.1.1.Ekonomik Büyüme

Avrupa’da yapılan araştırmalarda ekonomik büyümenin Avrupa’nın gelişmiş ülkelerinde cari açığı artırdığı, nispeten daha az gelişmiş ülkelerinde ise cari açığı azaltıcı etki yaptığı sonucuna varılmaktadır. Gelişmiş ülkelere ekonomik büyüme ile birlikte yabancı ürünlere olan talebin artması sonucunda cari açık olumsuz etkilenmektedir. Daha az gelişmiş ülkelere cari açığın pozitif etkilenmesinin sebebi olarak bu ülkelere ürün talebinin artması ile birlikte ihracatlarının artması ve gelişmiş ülkelere daha az gelişmiş ülkelere doğru sermaye akışının gerçekleşmesi olarak gösterilmektedir²⁷³. Özellikle AB üyesi ülkelere gelir seviyesinin yüksek olması yabancı ürün talebini artırmaktadır. Ancak katma değeri yüksek ürünlerin

²⁷³ Aleksander Aristovnik, **Short-Term Determinants of Current Account Deficits: Evidence from Eastern Europe and the Former Soviet Union**, Eastern European Economics, C.XLVI, No.1, 2008, s.38.

ihracat düzeyi yüksek olduğundan cari dengedeki nihai sonuç genellikle pozitif olmaktadır.

2.5.1.2.Enflasyon

Avrupa ülkelerinde genel olarak gelir düzeylerinin yüksek olması bireylerin tasarruf yapma potansiyelini artırmaktadır. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde yatırımlarda bir azalma meydana gelse de ihtiyat nedeni ile tasarruf düzeyi yükselme eğiliminde olmaktadır. Bu doğrultuda kamu kesiminin de tasarruflarını artırması ile birlikte cari açığa bir azalma meydana gelmektedir. Özellikle Orta Avrupa ülkelerinin bu konuda etkisi yüksek olmaktadır²⁷⁴. Ancak Avrupa’da enflasyon düzeyi genellikle düşük seyretmektedir. Enflasyonun düşük olması da cari açık üzerindeki etkisinin diğer faktörlere göre nispeten daha düşük olmasına neden olmaktadır.

2.5.1.3.Döviz Kuru

Avrupa Birliği’nde mevcut olan para birliği sebebi ile Birlik’teki üye ülkelerden birinde gerçekleşecek olan makroekonomik istikrarsızlıklar Birlik içindeki cari işlemler dengesini olumsuz etkilemektedir. Ulusal para birimlerinin olmaması, ülkeye özgü şokların bölge geneline yayılmasına sebep olmakta ve daha uzun süreli, kalıcı cari açığa sebep olmaktadır²⁷⁵. Ayrıca bölgedeki parasal birlik içindeki ülkeler ile birliğe üye olmayan ülkelerin döviz kurlarında dalgalanma riski düşük olduğundan gerçekleştirilen ticaretin uzun vadeli ve sürdürülebilir olması sebebi ile ihracattan elde edilen kazançlar artmakta ve cari denge olumlu etkilenmektedir.

²⁷⁴ Donny Tang, **Determinants of the Current Account Balances among Central and Eastern European Countries in the European Union**, European Review, C.XXVII, No.2, 2019, s.230.

²⁷⁵ Jörg Decressin ve Emil Stavrev, **Current Accounts in a Currency Union**, IMF Working Paper, 2009, s.3.

2.5.1.4.Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Avrupa’da özellikle nispeten daha az gelişmiş ülkelerde bulunan doğrudan yabancı yatırımlar sermaye girişine ve rezerv birikimine neden olarak cari açığı olumlu etkilemektedir. Buradaki şirketlerin ihracata yönelik üretim yapması da cari dengenin sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak daha gelişmiş ülkelerde gelir düzeyini artırarak tüketim talebini artırması sebebi ile cari açıkta negatif etki yaratabilmektedir²⁷⁶. Doğrudan yabancı yatırım yapacak şirketler için yatırım yapacakları ülkelerdeki ekonomik ve siyasi gelişmişlik düzeyi önemli olmaktadır. Avrupa ülkelerinin bu doğrultuda dünyada pozitif ayrışması, doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelere gelmesine yardımcı olmaktadır. Bu da ihracat potansiyellerini artırarak cari dengeye pozitif etki etmektedir.

2.5.1.5.Faiz Oranı

Avrupa’daki gelişmekte olan piyasalardaki faiz oranlarının yüksek olması ile birlikte sermaye girişleri artmakta ve bu da ulusal paralarının değer kazanmasına neden olarak milli gelir artışı ve dolayısı ile ithalat artışı ile cari açığı negatif etkilemektedir²⁷⁷. Ancak gelişmiş Avrupa ülkelerinde faizlerin düşük olması iç talepte bir canlanmaya sebep olarak ithalat düzeyini artırmakta ve bu da cari açığı negatif etkilemektedir.

Ayrıca gelişmiş Avrupa ülkelerinde katma değeri yüksek ürünlerin ihracından elde edilen gelirlerin cari açık üzerindeki pozitif etkisi, düşük faiz oranlarının ithalat kanalı ile cari açık üzerinde yarattığı negatif etkiden daha büyük olduğundan cari denge çoğunlukla pozitif olmaktadır.

²⁷⁶ Mario Pecaric vd., **The Determinants of FDI Sectoral Structure in the Central and East European EU Countries**, Economies, C.IX, No.2, 2021, s.5-15.

²⁷⁷ Robert C. Shelburne, **Current Account Deficits in European Emerging Markets**, UNECE Discussion Papers Series, No.2, 2008, s.15.

2.5.1.6.Bütçe Açığı

AB üyesi ülkelerin finansal piyasalarının gelişmişlik düzeyi ve dış ticarete farklı şekilde konumlanmaları sebebi ile uyguladıkları mali politikalar da farklılık göstermektedir. Bu neden ile bölgede mali açıdan daha az gelişmiş ülkelerin uyguladıkları politikalar neticesinde yüksek bütçe açığı bulunan ülkelerde aynı zamanda kamu borcunun da artması bölgenin genel mali disiplini üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmaktadır. Kamu harcamalarının artması da bu doğrultuda cari dengeyi olumsuz etkilemektedir²⁷⁸. Avrupa parasal birliğinin sağlanmasından sonra ülkelerin mali disiplinlerini sağlamaları için bir takım standartlar getirilmiş ve bu da bütçe dengesi ve cari açık üzerindeki risklerin azalmasını sağlamıştır.

2.5.1.7.Tasarruf Miktarı

Avrupa'nın genelinde faiz oranlarının düşük olması ile birlikte yatırımlar tasarruflara göre daha yüksek seyretmektedir. Cari açık da ekonomideki toplam yatırımlar ve tasarruflar arasındaki farklar olarak ifade edildiğinde dengesizlik olduğu görülmektedir. Ayrıca bölgede ekonomik açıdan bazı sıkıntıları olan Yunanistan, Portekiz gibi ülkelerde sosyal transferler ve kamu istihdamındaki önemli artışları finanse etmek için faiz harcamalarından elde edilen tasarrufların kullanılması da olumsuz etki yaratmaktadır. Almanya gibi gelişmiş ülkeler ise uluslararası piyasalardan gerekli tasarrufları elde ettiklerinden cari fazla verebilmektedirler²⁷⁹. Avrupa ülkelerinin geneline bakıldığında gelir seviyesinin yüksek olması bireylerinin tasarruf düzeyini de artırmaktadır. Aynı zamanda Almanya, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde finansman sorunu olmaması uluslararası piyasalardaki tasarruflara da daha kolay erişmelerine yardımcı olmaktadır. Bu durum da cari dengeleri üzerinde pozitif etki yaratmaktadır.

²⁷⁸ Kosta Josifidis, **The Effect of Fiscal Deficit on the External Imbalances in the European Union**, Panoeconomicus, C.LXVIII, No.5, 2021, s.625-643.

²⁷⁹ Berthold Busch vd., **Current Account Deficits in Greece, Portugal and Spain – Origins and Consequences**, Intereconomics, C.XLVI, No.6, 2011, s.354-360.

2.5.1.8.Dış Borçlanma

Avrupa ülkelerinin genelinde finansal piyasaların gelişmiş olması, bu ülkelerin dış finansmana daha kolay erişmelerini sağlamaktadır. Cari dengesinde sıkıntı olan ülkeler özellikle yabancı portföy yatırımları ile bu açıklarını giderebilmektedirler.²⁸⁰ AB içindeki Yunanistan ve Portekiz’de kamu harcamalarının yanında özel sektörde de yüksek borçlanmaların bulunduğu dönemlerde cari açıkları ciddi şekilde artmaktadır²⁸¹. Avrupa’nın gelişmiş ülkelerine göre nispeten daha az ihracat gerçekleştiren Yunanistan, Portekiz, İspanya gibi ülkelerdeki yüksek kamu harcamaları ve özel sektör borçlanmaları AB’nin genelinde cari açığa negatif etki yaratmaktadır.

2.5.2.Kuzey Amerika Ülkeleri

Kuzey Amerika ülkelerinin yatırım düzeylerinin fazla olması ve dış borçlanma kabiliyetlerinin yüksek olması bölgedeki ülkelerin cari dengesi üzerinde uzun yıllar negatif etki yaratmaktadır. Bölgede özellikle ABD’nin para biriminin güçlü olması ve küresel ekonomide rezerv para olarak kullanılması burada borçlanma miktarının yüksek olması sonucunu doğurmaktadır. Bunun sonucunda gerçekleştirilen ithalat düzeyinin yüksek olması ABD cari açık düzeyinin de yüksek olmasına neden olmaktadır.

Kuzey Amerika’nın az gelişmiş ülkelere bakıldığında ise ulusal para birimlerinin değerinin düşük olması ancak tüketim ve yatırım malları ithalatının yüksek olması sebebi ile cari dengeleri negatif etkilenmektedir. Bu ülkelerde üretilen

²⁸⁰ João Cadete de Matos vd., **Understanding Financial Accounts**, (Çevrimiçi), <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264281288-10-en/index.html?itemId=/content/component/9789264281288-10-en>, 5.7.22.

²⁸¹ John Doukas, (Çevrimiçi), <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2012/05/23/germany-current-account-euro-benefit/>, 7.7.22

ürünlerin özellikle ABD tarafından gelen talebe bağlı olması da cari dengenin dış ticaret kanalı ile etkilenmesi durumunu belirsiz kılmaktadır.

2.5.2.1.Ekonomik Büyüme

Küresel ekonomide gerçekleşecek büyümenin, ABD’de ara malı ithalatını artırması sebebi ile cari denge üzerinde negatif bir etkisinin olduğuna yönelik çalışmalar bulunmaktadır²⁸². ABD’nin iç talebinden kaynaklanan cari açık veya ihracata dayalı cari fazla veren ekonomik büyüme stratejileri, hem Kuzey Amerika’da hem de küresel ekonomide hissedilebilecek bir dengesizliklik yaratma potansiyeline sahip olduğundan sürdürülebilir olmamaktadır. Dolayısı ile yüksek ve kalıcı açıklar veya fazlalara yönelik büyüme stratejileri istenmeyen bir durum haline gelmektedir²⁸³. Bölgede özellikle ABD ve Kanada’nın ekonomik büyüme süreçleri sonucunda gerçekleştirmiş oldukları ara malı ithalatları bu ülkelerin cari açıklarını olumsuz etkilerken, bu ülkelere ihracat gerçekleştiren ülkelerin cari dengelerini pozitif etkilemektedir.

ABD ve Çin arasındaki ticaret dengesizliğinden kaynaklanan gerilim sonucunda kimi ülkeler cari hesap fazlası verirken kimileri ise cari hesap açıkları vermekte ve küresel ekonomik denge bozulmaktadır²⁸⁴. Gerçekleşen üretim artışı sonucunda pazarlara ulaşmada güçlük çekildiğinde ihracat miktarları azalmakta ve bunun sonucunda da cari denge olumsuz etkilenmektedir.

ABD için yapılan araştırmalar gerçekleşen ekonomik büyümenin cari dengeyi olumsuz etkilediğini göstermektedir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ile birlikte

²⁸²John Beirne vd., **Persistent Current Account Imbalances: Are they Good or Bad for Regional and Global Growth?**, ADBI Working Paper Series, 2020, s.14-15.

²⁸³ Amaya Altuzarra vd., **The Role Of Global Imbalances As A Cause Of The Current Crisis**, Journal of Innovation Economics & Management, No.6, 2010, s.25-48.

²⁸⁴ Atish Ghosh ve Uma Ramakrishnan, **Current Account Deficits: Is There a Problem?**, (Çevrimiçi), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/current.htm>, 29.12.22.

ABD dolarının değeri kazandığı ve dolayısı ile gerçekleştirilen ithalatın ihracattan daha yüksek olduğu görülmektedir²⁸⁵. Ancak ABD için yapılan çalışmalar güçlü ABD doları sebebi ile cari açığın finansmanının sürdürülebilir olduğunu gösterdiğinden ekonomik büyüme verileri halen önemini korumaktadır.

2.5.2.2.Enflasyon

Yapılan araştırmalar sonucunda ABD’de gerçekleşen enflasyonun cari denge üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmektedir²⁸⁶. Ancak beklenen enflasyonun düşmesi ile birlikte brüt borç miktarının artması durumunda cari dengede negatif etkiler görülebilmektedir²⁸⁷. Enflasyonun uzun vadede yarattığı belirsizlik sonucunda oluşan olumsuz bekleyişler ise negatif olarak etki etmektedir.

Kuzey Amerika bölgesinde özellikle ABD ve Kanada’da enflasyon oranlarının düşük seyretmesi faiz oranlarının da düşük olmasını sonucunu doğurmaktadır. Böylece içeriye sermaye girişi sınırlı kalmakta ve ülke parasının değeri kazanması neticesinde ithalat düzeyinin artmasının etkisi cari denge üzerinde sınırlı kalmaktadır.

Kanada’da da benzer şekilde enflasyon oranları düştüğünde Kanada dolarının değeri düşmekte ve bunun sonucunda ihracat gelirleri artmaktadır. Enflasyon sonucunda faizlerin artma eğiliminde olması ABD ve Kanada dolarlarının değerinin artmasına neden olmakta ve cari denge olumsuz etkilenmektedir. ABD’de enflasyonu düşürmeye yönelik para politikaları cari açığı artırıcı etki yapmaktadır²⁸⁸. Son yıllarda

²⁸⁵ Magda Kandil ve Joshua Greene, **The Impact of Cyclical Factors on the U.S. Balance of Payments**, IMF Working Paper, No.45, 2002, s.19-20.

²⁸⁶ Ghassem A. Homaifar vd., **Factors Affecting U.S. Current Account Deficit: An Empirical Evidence**, Journal of Economics and International Finance, C.VIII, No.9, 2016, s.148-153.

²⁸⁷ Philipp Herkenhoff ve Philip Sauré, **How Expected Inflation Distorts the Current Account and The Valuation Effect**, European Economic Review, No.135, 2021, s.1-21.

²⁸⁸ Jeffrey R. Shafer, **What The U.S. Current-Account Deficit of The 1980s Has Meant For Other OECD Countries**, (Çevrimiçi), <https://www.oecd.org/unitedstates/35260603.pdf>, 29. 12.2022.

enflasyonun artma eğiliminde olması ABD faizlerinin artmasına neden olmakta ve bunun sonucunda küresel faizler de artma eğilimine girmektedir.

2.5.2.3.Döviz Kuru

ABD dolarının küresel ekonomide rezerv para olarak kullanılması, doların diğer yabancı paralar karşısındaki önemini artırmaktadır. Doların yabancı paralar karşısındaki değerinin yüksek olması yabancı ürünleri ABD'deki tüketiciler için ucuz hale getirirken, ABD'nin gerçekleştireceği ihracatın ise yabancı alıcılar için daha pahalı hale getirmesine neden olmaktadır. ABD dolarının değerinin yabancı paralar karşısında düşmesi ise tam tersi etki yaratmaktadır²⁸⁹. Doların değerini yitirmesi ile birlikte ihracat artışının cari denge üzerindeki pozitif etkisi uzun vadeli olamamaktadır. ABD cari açığının sürdürülebilir olabilmesi için küresel büyümenin artması, hanehalkı tasarruflarının artması, çalışanların teknolojiye ayak uydurmasını sağlayan yapısal reformların gerçekleştirilmesi gerekmektedir²⁹⁰. Son yıllarda özellikle Çin'in yerel para birimini ABD doları karşısında değerini düşük tutması ABD'nin dış ticaretini ve cari dengesini olumsuz etkilemektedir.

ABD'de döviz kurları daha çok içsel olarak belirlendiğinden cari denge ile ilişkisi de bu bağlamda değerlendirilmektedir. Gerçekleştirilen para politikalarının sonucunda ABD dolarının değeri doğrudan etkilenmektedir²⁹¹. Ancak Çin ile gerçekleştirilen kur savaşları dolayısı ile ABD dolarının konumu daha da önem kazanmakta, ihracat seviyeleri ile birlikte cari denge etkilenmektedir.

²⁸⁹ James McBride ve Andrew Chatzky, **The U.S. Trade Deficit: How Much Does It Matter?**, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/backgrounders/us-trade-deficit-how-much-does-it-matter>, 22.7.22.

²⁹⁰ Catherine L. Mann, **Is the U.S. Current Account Deficit Sustainable?**, Finance and Development, C.XXXVII, No.1, 2000.

²⁹¹ Ali Al-Eyd, Ray Barrell ve Olga Pomerantz, **Dollars and Deficits – The US Current Account Deficit and Its Exchange Rate Consequences**, National Institute Economic Review, C.CXCII, No.1, 2005, s.31-35.

2.5.2.4.Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Sermaye girişlerinin cari denge üzerindeki etkisine bakıldığında, bu sermayenin yapısı önem kazanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların istikrarlı bir seyir izlemesi cari denge üzerinde olumlu bir etki yaratırken, hisse senedi ve tahvil gibi spekülâtif sermaye girişleri uzun vadede istikrarsızlık yaratabilmektedir²⁹². ABD ve Kanada'nın dünyada en çok doğrudan yabancı sermaye çeken ülkeler arasında olmaları da cari dengelerini pozitif etkilemektedir. Ancak bölgedeki El Salvador, Nikaragua, Honduras gibi ülkelerdeki sermaye girişi düşük olduğundan cari dengeleri negatif etkilenmektedir.

ABD'de gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım miktarı fazla olsa da ülkeden yurt dışına yapılan yatırımlar daha fazla olmaktadır. Ayrıca ABD'ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların yüksek olması ekonomik göstergelerin bu yatırımlara bağımlılığını artırmaktadır. İlgili yatırımların düşük seviyede gerçekleşmesi riskinin bulunması farklı önlemlerin alınmasını gerektirmektedir²⁹³. Dolayısı ile doğrudan yabancı yatırımlar her ne kadar ülke ekonomileri için faydalı olsa da ülkenin kendi üretim potansiyeli daha önemli bir hale gelmektedir.

2.5.2.5.Faiz Oranı

ABD ve Kanada ekonomilerinin benzer yapılarda olmaları yapılan araştırmalarda iki ülkenin ekonomik göstergelerinin kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Buna göre gerçekleştirilen araştırmalara göre bu ülkelerde faiz oranının düşmesi sonucunda cari açığın da düştüğü gözlenmekte ve bunun sonucunda faiz oranlarını daha fazla düşürebilme potansiyeli olabilmektedir²⁹⁴. İki ülkede de finansal

²⁹² Atish Ghosh ve Uma Ramakrishnan, **Current Account Deficits: Is There a Problem?**, (Çevrimiçi), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/current.htm>, 25.7.22

²⁹³ Diana Farrell vd., **The US Imbalancing Act: Can the Current Account Deficit Continue?**, McKinsey Global Institute, 2007, s.9-31.

²⁹⁴ Peter S. Spiro, **The Effect Of The Current Account Balance On Interest Rates**, Macroeconomics, 1997.

piyasaların gelişmiş olması sebebi ile faiz oranlarının artması ülke içine yabancı sermaye girişine sebep olmaktadır. Böylece ulusal paralarının değeri artmakta, ithalat seviyeleri yükselip ihracat düzeyleri düşmekte ve dolayısı ile cari dengelerinin negatif etkilenmesine sebep olmaktadır.

Faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde ABD’de tasarruf miktarları da düşük olmaktadır. Ancak ABD’deki düşük faizler dünyada da faizlerin düşük olması durumunu teşvik ettiğinden özellikle gelişmekte olan ülkelere elde ettiği tasarruflar ile cari açığı kapatıcı bir etki yaratabilmektedir. Çünkü ABD’nin yurt dışında gerçekleştirdikleri yatırımlardan elde ettiği kazançlar, yabancılara ABD’de gerçekleştirdikleri yatırımlar karşılığında yaptığı ödemelerden daha fazla olmaktadır²⁹⁵. Burada faiz oranları aracılığı ile cari dengede kazanım elde etme durumu politika tercihlerine bağlı olmaktadır.

2.5.2.6.Bütçe Açığı

ABD ve Kanada için yapılan çalışmalarda vergi artışları sonucunda bütçe açığı azalmakta ve bunun sonucunda dolaylı olarak cari açığı azalmaktadır. Vergi artışı ile birlikte bireylerin alım gücü düşmekte, ithal mallara olan tüketim talepleri azalmaktadır²⁹⁶. Ayrıca ABD için yapılan araştırmalarda bütçe açıklarının ABD dolarının değerini artırarak ticaret açıkları kanalı ile cari dengeyi negatif etkilediği görülmektedir²⁹⁷. Son yıllarda ABD’de gerçekleşen yüksek bütçe açıkları cari dengeyi de negatif etkilemekte, özellikle salgın sebebi ile tarihin en yüksek bütçe ve cari açıkları meydana gelmektedir.

²⁹⁵ Charles Engel ve John H. Rogers, **The U.S. Current Account Deficit and The Expected Share Of World Output**, Journal of Monetary Economics, No.53, 2006, s.1064-1092.

²⁹⁶ Michel Normandin, **Budget Deficit Persistence and The Twin Deficits Hypothesis**, Journal of International Economics, No.49, 1999, s.171-190.

²⁹⁷ Jeffrey A. Rosensweig ve Ellis W. Tallman, **Fiscal Policy and Trade Adjustment Are the Deficits Really Twins?**, Economic Inquiry, C.XXXI, No.4, 1993, s.590-591.

ABD’de hükümetin büyük bütçe açıkları vererek tasarruflarından vazgeçmesi ve ABD ekonomisindeki net tasarrufların azalması cari açığın da artmasına sebep olmaktadır. ABD dolarının küresel ekonomide rezerv para birimi olarak kullanılması ve dolayısı ile ABD ekonomisine duyulan güven sayesinde bütçe açıkları kolayca finanse edilebilse de bu açıkların uzun süre devam etmesi ülkeye duyulan güveni azaltarak faiz oranlarının yükselmesine ve ABD dolarının daha değersiz olmasına yol açma tehlikesine yol açabilmektedir²⁹⁸. Dolayısı ile ABD doları ne kadar güçlü olsa da hükümetin gerçekleştirdiği harcamaların büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda tasarruf oranlarının yüksekliği uzun vadede ekonomik risklerin önüne geçilebilmesi için önem arz etmektedir.

2.5.2.7.Tasarruf Miktarı

ABD’de uzun yıllardır yurt içi yatırımlar artarken tasarruflar azalmaktadır. Bu da cari dengenin negatif etkilendiğini göstermektedir. Tüketime azalması tasarrufların artması anlamına gelmekte ancak ABD’de tasarruf oranı düşük seyrettiğinden uzun vadede tasarrufların artması ve cari açığın azalması beklenmemektedir²⁹⁹. Ayrıca dünyada cari fazlaya sahip olan ülkeler sermaye yatırımlarını genellikle ABD’ye gerçekleştirme eğiliminde olduklarından ABD cari açığını finanse edebilirken, yatırım gerçekleştiren ülkelerde de tasarruf oranı artmakta ve cari dengelerini koruyabilmektedirler³⁰⁰. ABD’nin ulusal parasının küresel ekonomide rezerv para olarak kullanılması cari dengenin sağlanması için tasarruf oranını artırmasını gerektirmemektedir. Bu nedenle uzun yıllardan beri cari açığa sahip olsa da kısa vadede ekonomik açıdan bir sorun yaratmamaktadır.

²⁹⁸ Dieter Guffens, **The US Twin Deficits: No Cause For Concern Yet**, (Çevrimiçi), <https://www.kbc.com/en/economics/publications/the-us-twin-deficits-no-cause-for-concern-yet.html>, 4.1.23

²⁹⁹ Thieß Petersen, **Why the USA Needs a Current Account Deficit**, (Çevrimiçi), <https://globaleurope.eu/globalization/why-the-usa-needs-a-current-account-deficit/>, 26.7.22

³⁰⁰ Bernhard Gräf, **US Current Account Deficit: No Reason To Panic**, Deutsche Bank Research, 2007, s.17.

ABD’de tasarruf miktarları genelde ülke dışındaki koşullar tarafından belirlenmektedir. Dolayısı ile hükümetin tasarrufları artırarak cari açığı kapatma politikalarının etkisi düşük olmaktadır. Ticaret açığının artması tasarrufların azalmasına neden olmaktadır³⁰¹. Burada önemli olan hükümetin hangi politikaları tercih edeceğidir. Eğer cari açığın kapanması isteniyorsa tüketim harcamalarının kısılmasının tercih edilmesi gerekmektedir.

2.5.2.8.Dış Borçlanma

ABD’de gerçekleştirilen yatırım harcamalarına karşılık gelen yabancı sermaye girişleri esasında bir kredi olarak kabul edilmektedir. 1980’lerden önce ABD dünyaya net dış borç veren bir ülke iken son yıllarda gerçekleşen yüksek cari açıkları sebebi ile dış borçlanma miktarını artırmaktadır. Ancak ABD’deki güvenli yatırım ortamı sermaye girişini artırdığından dış borç ödemelerinde bir sıkıntı yaratmamaktadır. Bu da daha fazla yatırım harcaması anlamına gelmektedir³⁰². ABD’nin dış borcu yüksek olsa da sürdürülebilir olduğundan kabul edilebilir düzeydedir. Ancak uzun vadede artan bir trendde devam etmesi riskinin de cari açık üzerinde baskı yaptığı gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir³⁰³. Bu nedenle hükümetlerin dış borcu artırıcı politikalar yerine üretim ve ihracat odaklı politikalar gerçekleştirmesi önemlidir.

Cari açığın sürdürülebilir olmasının en önemli sebebi finans kalitesinin yüksek olması olarak kabul edilmektedir. ABD’nin finans piyasalarının gelişmiş olması finansman kalitesinin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bölgede Kanada’nın da finansman kalitesi nispeten yüksek iken El Salvador, Hondursa gibi ülkelerde sermaye girişleri çok sınırlı kalmaktadır.

³⁰¹ Michael Pettis, **The U.S. Trade Deficit Isn’t Caused by Low American Savings**, (Çevrimiçi), <https://carnegieendowment.org/chinafinancialmarkets/77009>, 4.1.23.

³⁰² Matthew Higgins ve Thomas Klitgaard, **Viewing the Current Account Deficit as a Capital Inflow**, Current Issues In Economics and Finance, C.IV, No.13, 1998, s.1-5.

³⁰³ Gräf, **a.g.e.**, s.3-27.

2.5.3.Latin Amerika Ülkeleri

Latin Amerika ülkelerinin genelinde finans piyasaları yeterince gelişmediğinden cari açıkları sürdürülebilir olmamaktadır. Cari açık probleminin yanında diğer makroekonomik sorunlar da bölgedeki ekonomik istikrarın bozulmasına neden olmaktadır.

Bölgede kimi katma değeri düşük ürün sektörlerinde ihracat düzeyi yüksek olsa da genel ticaret dengesine bakıldığında ithalat düzeyi daha yüksek olmaktadır. Bunun sonucunda da ticaret dengesi açık vermekte ve cari açık olumsuz etkilenmektedir. Bölgenin tüketim alışkanlıklarının da ithal edilen ürünlere bağımlı olması sebebi ile cari açığın kapatılması için yapılan çalışmalar yetersiz kalmaktadır.

2.5.3.1.Ekonomik Büyüme

Latin Amerika ülkelerinde ekonomik büyüme belli bir seviyede kalsa da bu büyüme trendi daha çok tüketim harcamaları ile desteklenirken, bölgedeki yatırım seviyesi bu seviyede olmamakta; gerçekleşen iç talep yerli üretim ile karşılanamamaktadır. Bölgede Brezilya'nın ekonomik büyüme oranı yüksek olmakta ve nispeten iç tüketimi karşılayabilmektedir³⁰⁴. Büyüme dışındaki makroekonomik sorunları ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini tehlikeye atmakta ve bu da bölgedeki ülkelerin cari dengesini negatif etkilemektedir.

Bölgenin ekonomik büyüme yapısı katma değeri yüksek ürünlerin üretimine yönelik gerçekleşmediğinden tüketim mallarına yönelik talep ithalat ile karşılanmaktadır. Bunun sonucunda ticaret dengesi bozulmakta ve dış borç ihtiyacı

³⁰⁴ Serkan Taştan ve Kıvanç H. Arıç, **Sustainability Of Current Account Deficits In BRICS Countries**, Journal of Business, Economics and Finance, C.V., No.2, 2016, s.165-166.

artmaktadır. Yani ekonomik büyüme sonucunda cari açığın finanse edilebilmesi süreci Latin Amerika ülkeleri için potansiyellerinin altında kalmaktadır.

2.5.3.2.Enflasyon

Latin Amerika ülkelerinde düşük enflasyon dönemlerinde ticaret açıklarının yüksek olduğu gözlenmektedir. Bu dönemlerde dış kredilerin artması ve ulusal paranın değer kazanması cari dengeyi negatif etkilemektedir³⁰⁵. Ayrıca enflasyon hedeflemesi uygulanan dönemlerde döviz kurları baskılanmakta, ulusal paralar değer kazanmakta ve ekonomik büyümenin de etkisi ile cari denge bozulmaktadır³⁰⁶. Latin Amerika ülkelerinde ekonomi programlarının uzun süreli olarak devam ettirilememesi genel ekonomik dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Bölgenin enflasyon oranlarının küresel ortalamanın üstünde olması da cari dengenin sağlanmasında zorluk yaratmaktadır.

Son yıllarda bölgedeki gıda ve enerji fiyatlarının artmasının yanı sıra genişlemeci politikalar da enflasyonun artmasına yol açmaktadır³⁰⁷. Bunun sonucunda bölgedeki ülkelerin ulusal paraları değer kaybetmekte ve tüketim mallarına yönelik talep fazla olduğundan ve bunun karşılığında üretim potansiyeli düşük olduğundan ithalat maliyetleri artmaktadır. Dolayısı ile ticaret açıkları ve bu doğrultuda cari açık artma eğiliminde olmaktadır.

³⁰⁵ Eliana A. Cardoso, **Latin America's Debt: Which Way Now?**, Challenge, C.XXX, No.2, 1987, s.12-17.

³⁰⁶ İsmail Çeviş ve Burak Çamurdan, **The Determinants Of The Current Account Balance In Inflation Targeting Countries**, İktisat İşletme ve Finans, C.XXIII, No.230, 2008, s.1-20.

³⁰⁷ Carlos Felipe Caramillo ve Robert Taliercio O'Brien, **Inflation, A Rising Threat To The Poor and Vulnerable In Latin America and The Caribbean**, (Çevrimiçi), <https://blogs.worldbank.org/latinamerica/inflation-rising-threat-poor-and-vulnerable-latin-america-and-caribbean>, 6.1.23.

2.5.3.3.Döviz Kuru

Latin Amerika’da özellikle Brezilya ve Arjantin’de devalüasyonlar aracılığı ile ulusal paralarının değerinin düşürülmesine izin verilmiş, böylece ihracat artışı ve ithalat azalışı kanalı ile cari denge sağlanmaya çalışılmıştır³⁰⁸. Üretkenliğe pozitif etkisi olan kalıcı şokların Latin Amerika ülkeleri üzerindeki etkisi farklı olmaktadır. Arjantin, Bolivya, Şili ve Peru’da reel efektif döviz kuru değerlendirildiğinde cari denge negatif etkilenmekte; Bolivya’da ise pozitif etkilenmektedir. Burada gerçekleşen şokların etkisi ülkelerin yapısal sorunlarındaki farklılık dolayısı ile aynı olmamaktadır³⁰⁹. Latin Amerika’da yaşanan siyasi karşılıklıkların ve ülkelerin doğal kaynakları ile ekonomik yapılarının yarattığı dalgalanmaların etkilerinin farklı olması döviz kurunun cari denge üzerindeki etkisinin de farklı olmasını sağlamaktadır.

Latin Amerika ülkelerinin para birimlerinin değer kaybetmesi sonucunda ihracat seviyelerinin yükselmesi ile birlikte cari dengenin düzelmesi beklenmektedir³¹⁰. Ayrıca Latin Amerika deneyimlerine bakıldığında döviz kurlarının değerlendirildiği dönemlerde dış borçlar ve cari açıkta önemli artışlar olduğu gözlenmektedir. Sabit döviz kuru uygulanan dönemlerde finansal sistemin zayıflığından dolayı para krizleri oluşmuş ve borç ödemeleri zorlaşmıştır³¹¹. Latin Amerika ülkelerinde finansal piyasaların yeterince güçlü olmaması sebebi ile döviz kuru aracılığı ile cari dengenin etkilenmesi yeterli ölçüde gerçekleşmemektedir.

³⁰⁸ Alejandro Izquierdo, **How Vulnerable Are Latin American and Caribbean Economies to a Sudden Stop in Capital Flows?**, (Çevrimiçi), <https://blogs.iadb.org/ideas-matter/en/how-vulnerable-are-latin-american-and-caribbean-economies-to-a-sudden-stop-in-capital-flows/>, 1.8.22.

³⁰⁹ Andre Yone Houghton, **Current Account & Real Exchange Rate Dynamics in the Caribbean and Latin America Compared to the G7 Countries**, Theoretical Economics Letters, C.VI, No.5, 2016, s.1166-1167.

³¹⁰ Didier Brandao vd., **Latin America's Deceleration and The Exchange Rate Buffer**, The World Bank, C.I., 2013, s.13-75.

³¹¹ Mario Damill, Roberto Frenkel ve Martin Rapetti, **Financial and Currency Crises in Latin America**, (Çevrimiçi), http://inctped.ie.ufrj.br/spiderweb/pdf_2/10_frenkel_et_al_financial_and_currency.pdf, 6.1.23.

2.5.3.4.Doğrudan Yabancı Yatırımlar

1990’lardan itibaren Latin Amerika’nın küresel ekonomik platforma entegrasyonu sürecinde sermaye ihtiyacı çoğunlukla doğrudan yabancı yatırımlar ile karşılanmaya başlanmıştır³¹². Bu zamandan itibaren bölgede gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar neticesinde ekonomik performansta önemli iyileşmeler gerçekleşmekte ve bunun sonucunda da cari açıkların finansmanı kolaylaşmaktadır. Ancak bölgede gerçekleşen yüksek miktardaki ithalat harcamaları (akaryakıt, inşaat, ulaşım ve haberleşme), açığın finanse edilmesini engellemektedir³¹³. Latin Amerika bölgesindeki genel üretim sorunu, bölgedeki makroekonomik dengeleri etkilemekte ve cari denge olumsuz etkilenmektedir.

Latin Amerika ülkelerine özellikle ABD’den gelen doğrudan yabancı yatırımların göz önünde bulundurduğu en önemli unsur bu ülkelerdeki hukukun üstünlüğü olmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlara sağlanan teşvikler de büyük önem arz etmektedir³¹⁴. Görüldüğü gibi doğrudan yabancı yatırımlar gittiği ülkelerden uzun vadede istikrar ve güven beklemektedirler. Latin Amerika ülkelerinin içinde bulunduğu durum da sürdürülebilir bir doğrudan yabancı yatırım stratejisi uygulamalarını zorlaştırmaktadır.

2.5.3.5.Faiz Oranı

Latin Amerika ülkelerinde finansal piysaların derinliğinin olmaması, küresel faizlerin artışından bölgedeki ülke ekonomilerinin negatif etkilenmesine neden olmaktadır. Küresel faiz oranlarının yükselmesi ile birlikte borç ödemeleri önemli ölçüde artmakta, cari açığın yüzdesi olarak ticaret açığı düşse de toplam etki yine

³¹² Douglas Alencar vd., **On Foreign Direct Investments And The Balance Of Payments Constrained Growth Model In Latin America 1990-2014**, PSL Quarterly Review, C.LXXII, No.290, 2019, s.207.

³¹³ Economic Intelligence, **FDI Helps To Offset A Sharply Widening Current-Account Gap**, (Çevrimiçi), shorturl.at/bjnq2, 1.8.22.

³¹⁴ Staats, **a.g.e.**, s.200.

negatif olmaktadır³¹⁵. Bölgede yabancı kaynaklara ulaşmada zorluk yaşanması cari açığın finansmanını zorlaştırmaktadır. Faiz yükünün de yüksek olması ihracattan gelen gelirlerin üstüne çıkmakta, büyüme için gereken yatırım mallarının ithalatını engellemektedir³¹⁶. Gelişmekte olan ülkelerin temel ekonomik sorunlarından birisi olan yüksek faiz oranları Latin Amerika ülkelerini de etkilemektedir. Uzun vadede gerçekleştirilecek siyasi ve ekonomik istikrar ile faiz oranlarının düşürülmesinin hedeflenmesi ülkede makroekonomik dengenin sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Son yıllarda özellikle ABD’de gerçekleşen faiz artışları ile birlikte küresel piyasalardaki risk iştahının azalması Latin Amerika gibi cari açıkları yüksek olan gelişmekte olan ülkelerin dış finansmana ulaşmalarını zorlaştırmaktadır³¹⁷. Üretim faaliyetleri sonucunda elde edilecek ihracat gelirlerinin yeterli düzeyde olmaması bölgedeki ülkelerin dış finansmana olan ihtiyacını artırmakta ve bu finansmana ulaşamamaları sonucunda cari dengeleri bozulmaktadır.

2.5.3.6.Bütçe Açığı

Latin Amerika ülkelerinde kamu açığı dengedeysen cari dengenin özel sektör yatırım ve tasarruf kararları ile sağlandığı görülmektedir³¹⁸. Bölgenin genelindeki mali açıklar temel ekonomik sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bölgedeki büyüme oranlarının son yıllarda düşmeye başlaması mali açık açısından tehdit oluşturmaktadır³¹⁹. Bölgede ekonomik büyümedeki düşüşün yanında bütçe açıklarının

³¹⁵ Manuel Pastor, **Latin America, The Debt Crisis and The International Monetary Fund**, Latin American Perspectives, C.XVI, No.1, 1989, s.79-103.

³¹⁶ Mario Damill vd., **Debt Overhang: A Review Of The Latin American Experiences Of The Eighties. The Case of Brazil**, (Çevrimiçi), http://www.itf.org.ar/pdf/documentos/94_2015.pdf, 2.8.22.

³¹⁷ Alejandro Izquierdo, **How Vulnerable Are Latin American and Caribbean Economies To A Sudden Stop In capital Flows?**, (Çevrimiçi), <https://blogs.iadb.org/ideas-matter/en/how-vulnerable-are-latin-american-and-caribbean-economies-to-a-sudden-stop-in-capital-flows/>, 10.1.23.

³¹⁸ Helmut Reisen, **Sustainable and Excessive Current Account Deficits**, WIDER Working Paper, No.133, 1997, s.1.

³¹⁹ Carlos Vegh ve Guillermo Vuletin, **How Threatening Are Fiscal Deficits In Latin America and The Caribbean?**, (Çevrimiçi), <https://www.brookings.edu/research/how-threatening-are-fiscal-deficits-in-latin-america-and-the-caribbean/>, 3.8.22.

da artışı risk primini artırmakta ve bunun sonucunda da cari açığın finansmanı daha yüksek maliyetle karşılanarak cari dengeyi olumsuz etkilemektedir.

Bölgede özellikle enerji konusunda yaşanan olumsuzluklar ülkenin borçlanma yapısını etkilemektedir. 1970'lerdeki petrol krizi döneminde enerji fiyatlarının artması sonucunda özellikle Brezilya, Venezüela ve Arjantin'de ithalat fiyatlarının artması ülkelerin borç krizine girmelerine neden olmuştur ve bu da cari dengeleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır³²⁰. Latin Amerika'daki siyasi ve ekonomik belirsizliklerin devam etmesi günümüzde de aynı borç krizini yaşamaları riskinin devam edebileceğini göstermektedir.

2.5.3.7.Tasarruf Miktarı

Latin Amerika ülkelerinin 1980'ler ve 1990'lar döneminde çektikleri yabancı sermaye akımları bu ülkelerin cari açıklarını finanse ederken aynı zamanda rezerv birikimini de sağlamıştır. Ancak bu akımların tersine döndüğü zamanlarda ortaya çıkan ekonomik sorunlar halen devam etmektedir. Bölgede özel tasarrufların düşük olması da ayrıca cari dengeyi olumsuz etkilemektedir. Ancak kamu tasarruflarının arttığı dönemlerde genel tasarruf oranları da artmakta ve dış dengenin sağlanması kolaylaşmaktadır³²¹. Bölgenin genelinde bulunan tasarruf eksikliği ve yabancı sermayeye bağımlılık nedeni ile cari dengenin sağlanması zorlaşmaktadır. Bölge genelinde gelir miktarını artıracak sürdürülebilir politikaların uygulanması ile birlikte cari dengenin pozitif etkilenmesi beklenmektedir.

³²⁰ Ahmad Zubaidi Baharumshah ve Evan Lau, **Twin Deficits Hypothesis in SEACEN Countries: A Panel Data Analysis of Relationships Between Public Budget and Current Account Deficit**, Applied Econometrics and International Development, C.VI, No.2, 2006, s.213.

³²¹ Gian Maria Milesi-Ferretti ve Assaf Ruin, **Changes in Exchange Rates in Rapidly Development Countries: Theory, Practice, and Policy Issues**, University of Chicago Press, 1999, s.1-94.

Latin Amerika'nın tasarruf oranları hemen hemen tüm dünyadan daha düşük seyretmektedir. Bu bölgede yapılan tasarrufların çok büyük bir kısmı özel kesim tarafından gerçekleştirilmektedir. Buradaki özel tasarrufların önemli bir kısmı da yabancı tasarruflar tarafından gerçekleştirilmektedir³²². Bu durumda Latin Amerika ülkelerinin yabancı tasarrufları ülkelere çekmek için yapmış oldukları uygulamalar cari açıklarının sürdürülebilirliği açısından büyük bir önem taşımaktadır.

2.5.3.8.Doş Borçlanma

Latin Amerika'nın dış borç birikimi ülke dışındaki faktörler (ABD dolarının değer kazanması, artan dış reel faiz oranları) yanında ülke içinde uygulanan yanlış makroekonomik politikalardan kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda da ülkeye gelen yabancı sermayenin çıkışı dolayısı ile bütçe ve cari denge üzerinde baskı oluşmaktadır³²³. Bölgedeki borç/ihracat oranının yüksek olması, bölgenin dış şoklara karşı kırılgan hale gelmesine neden olmaktadır. Gerçekleşen borç krizleri de ithalatın daha pahalı hale gelmesini sağlayarak cari dengeyi olumsuz etkilemektedir³²⁴. Bölgedeki makroekonomik ve politik dengesizlik sebebi ile ülkelerin risk primleri artmakta ve dış borç bulma kabiliyetleri azalmakta veya daha maliyetli hale gelmektedir. Bu durum da cari açığın finansmanını zorlaştırmaktadır.

Latin Amerika ülkelerinde üretim potansiyelinin düşük olması cari açıklarının finansmanı için dış borçlanma gerçekleştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Uzun vadede cari açıklarının sürdürülebilmesi ve makroekonomik dengelerinin sağlanabilmesi için siyasi ve ekonomik belirsizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

³²² Eduardo Cavallo ve Tomás Serebrisky, **Saving For Development How Latin America and the Caribbean Can Save More and Better**, Inter-American Development Bank, 2016, s.21-40.

³²³ Germán Giraldo ve Arthur J. Mann, **Latin American External Debt Growth: A Current Account Explanatory Model, 1973-1984**, The Journal of Developing Areas, C.XXIV, No.1, 1989, s.13-14.

³²⁴ Jeffrey D. Sachs, **External Debt and Macroeconomic Performance in Latin America and East Asia**, Brookings Papers on Economic Activity, No.2, 1985, s.523-565.

2.5.4.Asya-Uzakdoğu Ülkeleri

Uzakdoğu'nun yüksek teknoloji üretiminde dünyada öncü olması ihracat gelirlerini artırmakta ve cari denge üzerindeki baskıyı azaltmaktadır. Ancak Asya'daki bazı ülkelerdeki politik istikrarsızlık sebebi ile cari denge de olumsuz etkilenmektedir.

Asya ülkelerinden Singapur, Güney Kore ve Endonezya'da 1970'ler ve 1980'lerden itibaren gerçekleştirilen yapısal reformlar ile birlikte bu ülkelerin ekonomik alt yapılarında büyük gelişmeler yaşanmıştır ve bunun sonucunda da ülkelere yabancı sermaye çekmeyi başarmışlardır. Yurt içi tasarrufları düşük olsa da borçlanma yetenekleri sonucunda cari dengelerini de korumuşlardır. Daha sonraki dönemlerde ise ekonomik büyüme sonucunda elde ettikleri gelirlerin artması ve dolayısı ile tasarruf miktarlarının artması sonucunda dış borçlanmalarını düşürerek cari dengenin sağlanmasına neden olmuşlardır³²⁵. Asya ülkelerinde gerçekleşen gelişmenin en önemli sebepleri siyasi otoritenin uzun vadeli ve doğru ekonomik politikalar gerçekleştirmesi, alt yapı yatırımlarına önem vererek finansal piyasaların gelişmesini sağlayarak içeriye sermaye girişini sağlamasıdır. Bunun sonucunda da cari dengeleri önemli ölçüde sağlanmış bulunmaktadır.

2.5.4.1.Ekonomik Büyüme

Asya ülkelerindeki hızlı büyüme oranları büyük ölçüde yatırımların fazla olması ile ilgili olmakta ve bunun sonucunda da cari açık üzerindeki baskı artmaktadır. Ancak sermaye girişlerinin azalması ile birlikte finansal kırılganlık artmakta, ekonomik büyüme azalmakta, bu doğrultuda cari açıklarda da düşüş meydana gelmektedir. Aslında küresel ekonomide gerçekleşen yavaşlama karşısında özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinin uyguladıkları sağlam ekonomi politikaları yabancı sermayenin ilgili ülkelere girmesini sağlamakta ve bunun sonucunda da ekonomik

³²⁵ Susan Collins, **Experiences with Current Account Deficits Among Asian Economies: Lessons for Australia?**, (Çevrimiçi), <https://www.rba.gov.au/publications/confs/1994/collins.html>, 19.1.23.

büyüme artmaktadır³²⁶. Yabancı sermayenin verimli alanlara kanalize edilerek büyüme oranlarına katkı sağlandığı Asya ülkelerinde tutarlı ekonomi politikalarının önemi anlaşılmaktadır. Ancak yabancı sermayeye bağımlı olunması sonucunda ilgili sermayenin ülkeden çıkış yapması ile birlikte cari denge üzerinde olumsuz etkiler meydana gelmektedir.

Asya ülkelerindeki ekonomik reformlar neticesinde gelişmiş ülkelere teknoloji transferi gerçekleşmiş ve bunun sonucunda da ihracata yönelik sektörlerde üretim ve verimlilik artmıştır. Gerçekleşen hızlı ekonomik büyüme dönemi ile birlikte uluslararası yatırımcılar için cazip bir bölge haline gelmiştir³²⁷. Bu sürecin günümüzde de devam etmesi sonucunda yabancı kaynaklara erişimleri kolaylaşmakta ve cari dengenin sağlanması ilgili ülkeler için daha kolay bir hale gelmektedir.

2.5.4.2.Enflasyon

1980'lerden sonra Malezya, Tayland ve Endonezya'da görülen yüksek büyüme oranları aşırı iç talebin ithalatı artırması ile birlikte enflasyonu da artırmakta ve bunun sonucunda da cari açık olumsuz etkilenmektedir³²⁸. Özellikle Asya Pasifik ülkelerinde enflasyonist baskıların sebebi petrol fiyatları olarak kabul edilmekte ve petrol fiyatlarının düşmesi de cari dengeyi pozitif etkilemektedir³²⁹. Bölgede enflasyon oranının yüksek olduğu dönemlerde ekonomilere yönelik belirsizliğin artması sebebi ile dış borçlanma olanaklarının azalması cari açığın da artmasını sağlamaktadır.

³²⁶ Ramon Moreno, **Experiences With Current Account Deficits in Southeast Asia**, Central Bank of Chile Working Papers, No.452, 2007, s.1-16.

³²⁷ Ahmad Zubaidi Baharumshah vd., **The Sustainability Of Current Account Deficits: Evidence From Four ASEAN Countries**, Journal of Asian Economics, C.XIV, No.3, 2003, s.466-484.

³²⁸ Monetary Authority of Singapore, **Current Account Deficits in the ASEAN-3: Is There Cause for Concern?**, Occasional Paper, No.1, 1997, s.1.

³²⁹ ESCAP, **Economic and Social Survey of Asia and The Pacific 2015**, 2015, s.26.

Bölgede enflasyon ortalamasının düşük olması faiz oranlarının da düşük seyretmesine neden olmaktadır. Böylece ulusal paraların rekabetçi ve ihracat gelirlerinin yüksek olması sağlanmakta ve dolayısı ile cari dengeleri pozitif etkilenmektedir. Ancak bölgedeki petrol ve doğal gaz ihracatçısı ülkelerin cari dengeleri bu ürünlerin fiyatlarına bağımlı olmaktadır.

2.5.4.3.Döviz Kuru

1994 ve sonrasında itibaren Çin, para birimini devalüe etmekte ve ihracatta rekabet avantajı kazanmaktadır. Ancak diğer Asya ülkelerinin para birimlerini sabit bırakmaları bölge genelinde rekabet avantajlarını kaybetmelerine neden olmakta ve bunun sonucunda da cari dengeleri olumsuz etkilenmektedir. Bu konjonktürde Çin'in yüksek döviz rezervlerine ve cari fazlaya sahip olması kur devalüasyonundan kısa vadede kazanç elde etmesini sağlasa da uzun vadede risk unsuru olarak kabul edilmektedir³³⁰. Çin'in son dönemlerde ABD ile gerçekleştirdiği kur savaşları neticesinde elde etmiş olduğu rekabet avantajı yüksek getiri sağlayıp cari fazlaya sebep olsa da uzun vadede küresel ekonomide bir yavaşlamaya neden olması, Çin ekonomisi için de risk unsuru olarak kabul görülmektedir.

Dış ekonomik koşullardaki değişime paralel olarak bölgedeki ülkelerin döviz kurları etkilenmektedir. Örneğin dünyada reel faiz oranlarının artması ile birlikte bölgede de faizler artma eğiliminde olmakta ve bunun sonucunda da döviz kurları değer kazanmaktadır. Böylece ülkelerin tüketim mallarına yönelik gerçekleştirmiş oldukları ithalat düzeyi artarken dış ticaret dengeleri bozulmakta, dolayısı ile cari dengeleri olumsuz etkilenmektedir. Ancak döviz kurlarının değer kaybettiği dönemlerde de tam tersi etki olmakta, ihracat gelirleri artmakta, dış borçların yarattığı olumsuz etki giderilerek cari dengenin bozulmasının önüne geçilmektedir. Dolayısı ile bölgenin ekonomik yapısına bağlı olarak döviz kurlarındaki değer kazanımları cari

³³⁰ John Fernald vd., **Was China The First Domino? Assessing Links Between China and Other Asian Economies**, Journal of International Money and Finance, C.XVIII, No.4, 1999, s.518-533.

dengein bozulma eğilimine girmesine neden olabilmektedir³³¹. Asya ülkelerinde finansal piyasaların gelişmiş olması dış ekonomik gelişmelerden bölgedeki ülkelerin büyük ölçüde etkilenmesini sağlamaktadır. Dolayısı ile ilgili ülkelerin uygulayacakları ekonomi politikaları cari denge üzerinde kimi zaman beklenen etkiyi yaratamayabilmektedir.

2.5.4.4.Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Asya ülkeleri için yapılan çalışmalarda bölgeye yapılan doğrudan yabancı yatırımların cari denge üzerinde pozitif etki yarattığı gözlenmektedir. Gerçekleştirilen yatırımlar ihracatı ithalattan daha fazla artırarak cari açığı giderici etkiye sahip olmaktadır³³². Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ile birlikte bölgedeki tasarruf miktarının da arttığı görülmekte ve bunun sonucunda da cari denge pozitif etkilenmektedir³³³. Bölgede özellikle Doğu Asya ülkelerindeki ekonomik ve politik istikrar sebebi ile doğrudan yabancı yatırımlar ilgili ülkelere kaymaktadır. Böylece yatırımların gittiği ülkelerde uzun vadede önemli gelir sağlanarak cari denge üzerinde olumlu bir etki oluşmaktadır.

Ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeden çekilmesi veya ülke dışına sermaye transfer etmesi sonucunda Asya ülkelerinde cari dengein olumsuz etkilendiği görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlardan maksimum faydanın elde edilmesi, ekonomilerin serbest olması ile doğrudan ilgili olmaktadır. Asya ekonomileri de finansal liberalizasyonunu büyük ölçüde sağlamış olduğundan doğrudan yabancı

³³¹ Takatoshi Ito ve Anne O. Krueger, **Changes in Exchange Rates in Rapidly Development Countries: Theory, Practice, and Policy Issues**, National Bureau of Economic Research, C.VII., 1999, s.57-100.

³³² Mahnaz Muhammad Ali ve Rozina Sadiq, **Foreign Direct Investment and Current Account Balance: The Case of South Asian Economies**, Pakistan Journal of Social Sciences, C.XL, No.4, s.1586.

³³³ Mahnaz Muhammad Ali vd., **Empirical Investigation of Foreign Direct Investment and Current Account Balance in East Asian Economies**, Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences, C.XIII, No.3, s.791.

yatırımlardan elde ettikleri faydalar yüksek olmaktadır³³⁴. Asya ülkeleri çoğunlukla finansal derinliği olan piyasalara sahip olarak kabul edilmektedirler. Ayrıca yabancı sermayeye sağlanan çeşitli teşvikler neticesinde doğrudan yabancı sermaye çekebilmektedirler. Dolayısı ile bu teşvikler sonucunda cari dengeleri de doğrudan yabancı yatırımlar aracılığı ile sağlanabilmektedir.

2.5.4.5.Faiz Oranı

Son yıllarda ABD’de faiz oranları yükselirken özellikle Doğu Asya ülkelerinde faiz oranlarının düşük seviyelerde olması döviz kuru kanalı ile cari dengeyi negatif etkilemektedir. Ayrıca özel yatırım harcamaları da artarak cari dengeyi bozucu etki yapmaktadır³³⁵. Özellikle Çin’de faiz oranlarının düşük seyretmesi ile birlikte gerçekleşen yatırım artışları cari denge üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır³³⁶. Küresel ekonomide gerçekleşen faiz artışları Asya ülkelerinde de faiz artışı üzerinde baskıları artırmaktadır. Bunun da uzun vadede cari dengeyi olumlu etkilemesi beklenmektedir.

Asya ülkelerinde finansal piyasalar gelişmiş olduğundan faiz oranları dünya faiz oranlarından yüksek olduğunda içeriye sermaye çekmeleri kolay olmaktadır. Ancak bu sermaye girişlerinin spekülatif olarak giriş yapma potansiyelinin olması uzun vadede önemli bir sorun haline gelmektedir. Sermayenin çıkış yapması ile birlikte dış borçlanmanın artması, kamu borçlanmasının artması ve finansal istikrarın bozulması sonucunda cari dengenin de bozulması riski bulunmaktadır³³⁷. Ülkelere yabancı sermaye girişleri kısa vadede önemli olsa da elde edilen bu sermayenin doğru ve verimli alanlarda kullanılması büyük önem arz etmektedir. Dolayısı ile sermayenin

³³⁴ Maxwell J. Fry, **How Foreign Direct Investment in Pacific Asia Improves the Current Account**, *Journal of Asian Economics*, C.VII., No.3, 1996, s.459-484.

³³⁵ Jong-Wha Lee ve Warwick J. McKibbin, **Domestic Investment and External Imbalances in East Asia**, *Brookings Discussion Papers In International Economics*, No.172, 2006, s.20.

³³⁶ Phil Garton, **Foreign Reserve Accumulation in Asia: Can It Be Sustained?**, (Çevrimiçi), https://treasury.gov.au/sites/default/files/2019-03/01_Foreign_Reserve.pdf, 22.8.22.

³³⁷ Medhi Krongkaew, **Capital Flows and Economic Crisis in Thailand**, *The Developing Economies*, C.XXXVII., No.4, 1999, s.395-413.

ülkede daha uzun vadeli olarak kalması için gereken politikaların uygulanması cari denge ve diğer makroekonomik değişkenlerin üzerinde büyük bir etkiye sahip olmaktadır.

2.5.4.6.Bütçe Açığı

Asya ülkeleri için yapılan çalışmalarda bütçe açığının cari açık üzerinde negatif etkisi olduğu görülmektedir. Mali disiplinin sağlandığı dönemlerde bütçe açığının azaltılarak cari açığın pozitif etkilendiği gözlenmektedir. Ancak Filipinler’de maliye ve ticaret politikalarının sürdürülebilir olmaması dolayısı ile iki değişken arasında nedensellik ilişkisi saptanamamaktadır³³⁸. Son yıllarda ülkelerin özellikle pandemi sebebi ile mali harcamalarını artırmaları bütçeleri üzerinde baskıları artırmakta ve bu da Asya ekonomilerinde cari denge üzerinde negatif etki yaratmaktadır.

Bütçe açıklarının sonucunda Asya ülkelerinde faiz oranlarının artma eğiliminde olması döviz kurlarının daha değerli hale gelmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda ithalatın artması ile birlikte cari açıkta da artış meydana gelmektedir³³⁹. Ancak yüksek miktarda yabancı sermaye çeken Kore, Singapur, Japonya gibi ülkelerde bütçe açıkları da düşük olmakta ve bunun sonucunda cari denge üzerindeki negatif etkileri engellenmektedir³⁴⁰. Dolayısı ile ülkelerin finansal piyasalarının gelişmişliği bütçe açığı ve cari açık üzerinde etkili olmaktadır.

³³⁸ Evan Lau vd, **Revival Of The Twin Deficits In Asian Crisis-Affected Countries**, Economic Issues, C.XV, No.1, 2010, s.45-48.

³³⁹ Evan Lau, **Dynamics of Fiscal and Current Account Deficits in Thailand: An Empirical Investigation**, Journal of Economic Studies, C.XXXIV., No.6, 2007, s.469-470.

³⁴⁰ Chul-Hwan Kim ve Donggeun Kim, **Does Korea Have Twin Deficits?**, Applied Economics Letters, C.XIII., No.10, 2006, s.675-680.

2.5.4.7.Tasarruf Miktarı

Asya ülkelerinin ekonomik tarihine bakıldığında bölgede yüksek tasarruf oranlarının olduğu dönemlerde bile cari açıkların olduğu görülmektedir. Bunun sebebi diğer bölgelere kıyasla yüksek yatırım oranlarının tasarruf oranlarını aşması olarak gösterilmektedir. Ancak son yıllarda bölgede tasarruf oranlarının artan bir hızla artması ve bunun karşısında yatırımların azalması sonucunda cari hesap fazlaları ön plana çıkmaktadır. Burada özellikle Asya krizinden sonra bölgedeki ülke vatandaşlarının ihtiyati olarak tasarruflarını artırması bu durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır³⁴¹. Asya bölgesinde gelir düzeyinin genel olarak yüksek olması da tasarruf miktarı üzerinde pozitif etkiye sahip olurken cari denge de bundan pozitif etkilenmektedir.

Ayrıca bölgedeki yatırımlardan elde edilen net gelirlerin yüksek olması, yatırımların cari açığı bozucu etkisinin önüne geçmektedir. Burada bahsedilen yatırımlar özel kesim yatırımları olmaktadır. Ancak bölgedeki kimi ülkelerde yatırım ihtiyacının yüksek olması cari denge üzerindeki baskıyı artırmaktadır³⁴². Bölgedeki yatırımların verimli alanlara yönlendirilmesi ve yüksek kazançlar elde edilmesi sebebi ile tasarruf birikimi ön planda olmakta ve cari denge genel olarak pozitif etkilenmektedir.

2.5.4.8.Dış Borçlanma

Asya ülkelerinden Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland gibi ülkeler 1980'lerden sonra dış borçlanmayı sınırlayarak cari açığı baskılama yoluna gitmişlerdir³⁴³. Güney Kore ve Japonya genel olarak kredibilitelerinin yüksek olması

³⁴¹ Donghyun Park ve Kwanho Shin, **Saving, Investment, and Current Account Surplus in Developing Asia**, ADB Economics Working Paper Series, No.158, 2009, s.1-25.

³⁴² The Monetary Authority of Singapore, **Current Account Deficits in the ASEAN-3: Is There Cause for Concern?**, Occasional Paper, No.1, 1997, s.1-25.

³⁴³ Ramon Moreno, **Experiences with Current Account Deficits in Southeast Asia**, Central Bank of Chile Working Papers, No.452, 2007, s.1-16.

sebebi ile dış borç elde etmekte zorluk çekmeyen ülkeler olmaktadır³⁴⁴. Özellikle Güney Asya ülkelerindeki yüksek dış borçluluk oranı cari açıkları üzerinde negatif etkiye sahip olmaktadır³⁴⁵. Doğu Asya ülkelerindeki piyasalar dış borçlara erişmede daha avantajlı durumda olmaktadır. Bunun sonucunda da ülkelerin kısa vadede cari dengeleri pozitif etkilenirken uzun vadede negatif etkilenebilmektedir.

2.5.5.Dünyada ve Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicilerinin Karşılaştırılması

Türkiye ekonomisinin genel olarak ara malı ithalatçısı konumunda olması dolayısı ile gerçekleşecek ekonomik büyüme ithalat miktarını artırarak cari açığı olumsuz etkilemektedir. Avrupa’nın gelişmiş ekonomilerinde ekonomik büyüme ithal tüketim malları talebini artırmakta ve bu da cari açığı artırmaktadır. Kuzey Amerika’da özellikle ABD’nin ekonomik büyümesi çevre ülkelerden gerçekleştirdiği ithalatı artırmakta ve bu da ABD’ye ihracat gerçekleştiren ülkelerin cari dengelerini pozitif etkilemektedir. Latin Amerika ülkelerindeki iç talebin üretim ile değil de daha çok ithalat ile karşılanması negatif etki yaratmaktadır. Asya’nın gelişmiş ülkelerinin yatırım düzeylerinin fazla olması cari denge üzerinde negatif etki yaratırken, sermaye girişlerinin fazla olması ise pozitif bir etkiye neden olmaktadır.

Türkiye’de enflasyon oranlarının artması ile birlikte ulusal paranın değer kaybetmesi ihracat gelirlerindeki artışın yarattığı etki ile cari dengeyi pozitif etkilerken, ithal girdi fiyatlarının artmasının baskın etkisi sebebi ile cari denge negatif etkilenmektedir. Avrupa ülkelerinde enflasyon oranlarının düşük seyretmesi cari denge üzerindeki etkisini azaltmaktadır. Kuzey Amerika ülkelerindeki enflasyonun ulusal paraların değerini kaybetmesine neden olması ihracat kanalı ile cari dengeyi olumlu etkileyebilmektedir. Latin Amerika ülkelerinde de Türkiye ekonomisinde

³⁴⁴ Takeshi Tashiro ve Carmen M. Reinhart, **Crowding Out Redefined: The Role of Reserve Accumulation**, Nber Working Paper Series, No.19652, 2013, s.1-38.

³⁴⁵ Shujaat Abbas vd., **External Debt Distress in South Asia: Evidence from Panel Data Analysis**, South Asian Journal of Macroeconomics and Public Finance, C.IX, No.2, 2020, s.233.

olduğu gibi enflasyon hedeflemesi uygulanan dönemlerde döviz kurları baskılanmakta ve ulusal paranın artan değeri ile birlikte ithalat da artmaktadır. Bu da cari açığı artırıcı bir etki yaratmaktadır. Asya ülkelerinde yapısal olarak enflasyon sorununun baskın olmaması cari denge üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmamaktadır. Daha çok enerji fiyatlarındaki değişim cari dengeyi etkilemektedir.

Türkiye ekonomisinde makroekonomik değişkenler üzerinde etkisi en fazla olan unsurlardan birisi döviz kurları olmaktadır. Döviz kurlarının arttığı dönemlerde ithalat harcamalarının ihracat gelirlerinin üstünde seyretmesi cari dengeyi negatif etkilemektedir. Avrupa’da AB ülkelerinin aynı para birimini kullanmaları bölge genelinde döviz kuru kaynaklı cari dengesizliklerin önüne geçmektedir. ABD’de ulusal paranın değer kaybetmesi sonucu ihracat gelirlerinin artırılması küresel ekonominin gidişatına bağlı olmaktadır. ABD’den talep edilen ithalatın fazla olması cari dengeyi olumlu etkilemektedir. Türkiye ekonomisinde olduğu gibi Latin Amerika ülkelerinde de devalüasyon ile ulusal paralarının değeri düşürülmüş ve ihracat gelirleri ile cari açığı kapatma yoluna gidilmiştir. Ancak genel olarak üretim yapısının zayıf olması ihracat gelirlerinin de düşük olmasına sebep olmaktadır. Asya ülkelerinde döviz kurundaki stabilite sebebi ile cari denge de olumlu etkilenmekte, ancak Çin’in gerçekleştirdiği devalüasyonlar neticesinde bölgede ve dünyadaki ticaret akışlarının değişmesi uzun vadede cari denge üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Yapılan çalışmalar Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımların arttığı dönemlerde ihracat ile birlikte cari dengeyi pozitif etkilediği görülmektedir³⁴⁶. Avrupa’da ise iç talebin artması ile ithalatı da artırmakta ve cari denge negatif etkilenmektedir. Dünyada en çok doğrudan yabancı yatırım çeken ülkelerden birisi olan ABD’de üretilen ürünlerin yüksek katma değerli olması ihracat değerlerini artırarak cari açığı giderici etki yaratmaktadır. Latin Amerika’da doğrudan yabancı yatırımlar önemli miktarda olsa da ithal ara malı harcamalarının artması cari dengeyi olumsuz

³⁴⁶ Ali Petek ve Seda Öznur, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**, İzmir İktisat Dergisi, C.XXXVI, No.4, 2021, s.853-854.

etkilemektedir. Asya ülkelerinde de doğrudan yabancı yatırımların yarattığı ihracat etkisi ile birlikte cari denge genel olarak pozitif etkilenmektedir.

Türkiye ekonomisinde reel faizin artışı ulusal paranın değer kazanmasına neden olarak cari açığı negatif etkilemektedir³⁴⁷. Avrupa’da da faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde milli gelir artışı ithalat talebini artırarak cari dengeyi olumsuz etkilemektedir. ABD’de faiz oranlarının düşük seyrettiği dönemlerde ABD dolarının değer kaybetmesi ihracat kanalı ile cari denge üzerinde pozitif etki yaratmaktadır. Latin Amerika ülkelerinde borçlanma faizlerinin yüksek olması cari açığı artırmaktadır. Asya ülkelerinde ise faiz oranlarının genel olarak düşük olması yatırımları artırıp tasarrufları azaltmakta ve cari denge üzerindeki toplam etki negatif olmaktadır.

Türkiye’de ithalatın azaldığı dönemlerde cari açık azalmakta ancak ithalattan alınan vergilerde de düşüş gerçekleştiğinden bütçe dengesi olumsuz etkilenmektedir. Ancak ABD için yapılan çalışmalarda bütçe açığı ile cari açığın birlikte hareket ettiği gözlenmektedir³⁴⁸. AB üyesi ülkelerde mali disipline bakış açısı ülkeden ülkeye değiştiğinden bölgenin genelinde cari dengeye etkileri de farklı olmaktadır. Latin Amerika ülkelerinde de Türkiye’ye benzer şekilde mali disiplinin uzak oluşu cari denge üzerinde baskı yaratmaktadır. Asya ülkelerinde ise bütçe açığı ile cari açık arasında negatif ilişki bulunduğuna yönelik çalışmalar bulunmaktadır.

Türkiye ekonomisinde tüketimin yüksek olması ve bunun yanında gelir düzeyinin düşük olması gelirlerin tasarrufa ayrılan kısmını azaltmaktadır. Burada kamu tasarruflarının da düşük olması sorunun diğer bir boyutu olmaktadır. Avrupa’nın genelinde gelir düzeyinin yüksek olması gelirin tasarrufa ayrılan kısmının artmasına

³⁴⁷ Ali Benli ve Özgür Tonus, **Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: Dönemler Arası Yaklaşım**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.XIX., No.3, 2019, s.155.

³⁴⁸ Mahfi Eğilmez, **İkiz Açık, Üçüz Açık**, (Çevrimiçi), <https://www.mahfiegilmez.com/2012/10/ikiz-ack-ucuz-ack.html>, 25.8.22

neden olurken, faiz oranlarının düşük olması sebebi ile yatırım düzeyinin artması cari denge üzerinde negatif etki yaratmaktadır. Kuzey Amerika’da ABD ve Kanada’da faiz oranları düşük olsa da finansal piyasaların derinliği sebebi ile tasarruf oranlarını yüksek düzeyde tutabilmektedirler. Latin Amerika ülkelerinde ise kamu tasarrufları ve yabancı tasarruflar arttığında cari denge pozitif etkilenmektedir. Asya ülkelerinin ihtiyat sebebi ile tasarruf etmeleri ise cari dengeyi doğrudan etkilemektedir.

2.6.Dünyada ve Türkiye’de Cari Açığın Finansmanı

Cari açığın finansmanı hususu ülkelerin makroekonomik göstergeleri ile yakın ilişkili olarak kabul edilmektedir. Finansal piyasaları gelişmiş, siyasi ve ekonomik istikrarını sağlamış, hukukun üstünlüğünün ön planda olduğu ülkelerin ekonomilerine olan güven de yüksek olduğundan bu ülkelerde cari açığın finansmanı daha kolay olmaktadır. İlgili ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların yüksek olması uzun vadede ülke içine sermaye girişine neden olmakta ve cari açığın finansmanı kolaylaşmaktadır. Ayrıca dış borç bulma yetenekleri yüksek olduğundan bu borçların vadeleri de uzun olmaktadır.

Ancak belirtilen ülkelerin dışındaki ekonomik istikrarını sağlayamayan ülkelerin ortak özellikleri; hukukun üstünlüğünün olmaması, siyasi istikrarsızlık, insan haklarına önem verilmemesi, yolsuzluklar gibi unsurlardır. Bunun sonucu olarak da dengesiz makroekonomik göstergeler söz konusu olmaktadır. Dolayısı ile bu ülkelerin risk primlerinin yüksek olması finansal piyasalarına duyulan güvenin azalmasına neden olmakta ve bunun sonucunda da cari açıklarını finanse edebilecek sermayeyi bulmakta zorluk çekmektedirler.

2.6.1.AB Üyesi Ülkeler ve Diğer Avrupa Ülkeleri

Avrupa’da özellikle Birlik dahilindeki ülkelerde cari açığın finansmanı farklılık göstermektedir. Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde finansman sorunu

yaşanmazken; Yunanistan, Bulgaristan gibi daha az gelişmiş ülkelerin finansmana ulaşmaları zorlaşmaktadır. Bunun sebebi Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde finansal piyasalarda istikrarın sağlanması, üretim potansiyellerinin yüksek olması ve dolayısı ile bu ülkelerin ekonomilerine duyulan güvenin fazla olmasıdır.

Ancak Avrupa'da cari açık finansmanında sorun yaşayan ülkelere bakıldığında ekonomilerinin daha çok turizm gelirlerine bağlı olduğu, siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı ve üretim potansiyellerinin düşük olduğu gözlenmektedir. Birlikte içinde ekonomik entegrasyon olduğundan bu ülkelerde yaşanan olumsuzluklar Birlik içindeki diğer ülkelere de yansımaktadır.

2.6.1.1.İç Borçlanma

AB içinde parasal birliğin sağlanması para politikası açısından da birliğin bulunması anlamına gelse de mali açıdan ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle Birlik içindeki Portekiz, İspanya, Yunanistan gibi ülkeler borçlanma gerçekleştiremezken; Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkeler Birlik'in sürekliliğini sağlamak için bu ülkelerin borç krizini aşmasında yardımcı olmaktadırlar. Bu durum Birlik içindeki cari açık finansman sorununu kısa vadede çözmüş olsa da mevcut olan kurumsal farklılıklar dolayısı ile sürdürülebilir bir finansman olması beklenmemektedir³⁴⁹. AB'deki borç krizi sonrasında Birlik içinde siyasi tartışmalar oluşmaya başlamış ve her ülkenin kendi makroekonomik yapısına yönelik mali politikalar ve para politikaları uygulamasının gerekliliği vurgulanmaya başlanmıştır.

³⁴⁹ Hasan Bakır vd., **Political Economy of The Eurozone Debt Crisis: An Evaluation in The Conetxt of South and North European Capitalisms**, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C.XIV, No.3, 2016, s.180-181.

Avrupa’da ekonomik aktiviteleri daha düşük olan hükümetler iç borçlanmaya daha çok başvurabilmektedirler³⁵⁰. Bölgede yüksek borçlanması olan ülkeler iç tüketimin de fazla olduğu ülkeler olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Birlik’teki ekonomik entegrasyon sebebi ile bazı ülkelerde gerçekleşen yüksek iç borçlanmanın yarattığı bütçe açıkları Birlik’teki diğer ülkelere de bulaşıcı bir etki yaratmaktadır³⁵¹. Ancak Birlik’teki gelişmiş ülkelerde gerçekleşen kamu borçlarının cari açık üzerindeki etkisi, diğer ülkelere göre daha düşük olmaktadır³⁵². Bu nedenle ülkelerin borçlanma kriterlerinin belirlenmesi için Maastricht Kriterleri göz önünde bulundurulmaktadır.

2.6.1.2.Dış Borçlanma

Avrupa ülkelerinin genelinde finansal piyasaların gelişmiş olması bu ülkelerin dış finansmana daha kolay erişmelerini sağlamaktadır. Cari dengesinde sıkıntı olan ülkeler özellikle yabancı portföy yatırımları ile bu açıklarını giderebilmektedirler³⁵³. AB içindeki Yunanistan ve Portekiz’de kamu harcamalarının yanında özel sektörde de yüksek borçlanmaların bulunduğu dönemlerde cari açıkları ciddi şekilde artmaktadır³⁵⁴. Avrupa’nın gelişmiş ülkelerine göre nispeten daha az ihracat gerçekleştiren Yunanistan, Portekiz, İspanya gibi ülkelerdeki yüksek kamu harcamaları ve özel sektör borçlanmaları AB’nin genelinde cari açığa negatif etki yaratmaktadır.

AB’nin daha az gelişmiş ülkelerindeki dış borçlarının sürdürülebilirliği tartışma konusu olmaktadır. İlgili ülkelerin ekonomik açıdan daha gelişmiş olan

³⁵⁰ John Doukas, **With a Rising Current Account Surplus, Germany Has Benefitted the Most from the Adoption of the Euro**, (Çevrimiçi), <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2012/05/23/germany-current-account-euro-benefit/>, 25.1.23

³⁵¹ Marianna Sinicakova vd., **Twin Deficits Threat in The European Union**, *Ekonomie a Management*, C.XX., No.1, 2017, s.144-154.

³⁵² António Afonso ve José Carlos Coelho, **Fiscal and Current Account Imbalances: The Cases of Germany and Portugal**, *International Network for Economic Research*, No.12, 2021, s.18.

³⁵³ João Cadete de Matos vd., **Understanding Financial Accounts**, (Çevrimiçi), <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264281288-10-en/index.html?itemId=/content/component/9789264281288-10-en>, 5.7.22.

³⁵⁴ John Doukas, (Çevrimiçi), <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2012/05/23/germany-current-account-euro-benefit/>, 7.7.22

Avrupa ülkelerine doğru yakınsayacağı beklentisi ile birlikte borçlarını ödeyebilecekleri beklentisi bulunmaktadır. Ancak bu ülkelerdeki üretim hızının borçlanma hızlarından daha düşük olması risk unsuru olarak kabul edilmektedir. nitekim bu ülkelerde tüketim miktarı da diğer ülkelere göre daha yüksekken, yatırım oranları da daha düşük olmaktadır³⁵⁵. Dolayısı ile bu ortamda cari açıkların artması beklenmektedir. Bunun sonucunda da cari açıkların sürdürülebilirliği sorgulanmaktadır.

2.6.1.3.Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları Avrupa'nın Orta ve Doğu Bölgeleri'ndeki nispeten daha az gelişmiş ülkelerde daha yüksek getiri sağladığından yabancı yatırımcılar daha çok bu ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Özellikle Çekya ve Polonya yabancı yatırımcıların tercih ettiği ülkeler olmaktadır. Mali krizlerin yaşandığı dönemlerde bile riskin nispeten düşük olması bu ülkeleri tercih sebebi haline getirmektedir³⁵⁶. Gerçekleştirilen bu portföy yatırımları kısa vadede ülkeye sermaye girişi sağlayarak bölgedeki gelişmekte olan ülkelerin cari açık finansmanında yardımcı olsa da uzun vadede bu sermayenin ülkeden çıkışı bölgenin genel cari açık probleminin çözümüne katkı sağlamamaktadır. Bölgedeki Almanya, İngiltere gibi finansal piyasaları gelişmiş ülkelerin sağladığı yatırımların katkısı uzun vadede daha önemli olmaktadır.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı Avrupa borsaları ile entegre hale getirilmesi ile birlikte yatırımların finansmanı için gereken sermaye akışları daha önemli hale gelmektedir. Bu entegrasyon sonucunda yabancı sermayenin ülkelere girişi de daha kolay olmaktadır. Ancak daha gelişmiş Avrupa ülkelerindeki büyük borsalar yurt içi tasarrufları yatırımlara dönüştürdüğünde cari açığı

³⁵⁵ Berthold Busch vd., **Current Account Deficits in Greece, Portugal and Spain – Origins and Consequences**, Intereconomics, C.XLVI, No.6, 2011, s.354-360.

³⁵⁶ C.A.J. Middleton vd., **An Investigation of the Benefits of Portfolio Investment in Central and Eastern European Stock Markets**, Research in International Business and Finance, C.XXII, No.2, 2008, s.163-173.

körükleyebilmektedir. Daha az gelişmiş Avrupa ülkelerinde ise borsaların gelişiminin cari dengeye pozitif etki yaptığı gözlenmektedir³⁵⁷. Dolayısı ile burada gelişmekte olan Avrupa ülkelerinin AB ile entegrasyonunu hızlandırarak daha uzun vadeli olan doğrudan yabancı yatırımlar ile cari açık finansmanı gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

2.6.1.4. Merkez Bankası Rezervleri

Avrupa Merkez Bankası (AMB)'nin rezervleri; ABD doları, yen, yuan, altın ve özel çekme haklarından oluşmaktadır. Buradaki rezervlerin bileşimi yatırım yapılan varlıkların piyasadaki değerlerinin değişimine ve AMB'nin döviz ve altın operasyonlarındaki değişiklikler neticesinde farklılık gösterebilmektedir³⁵⁸. AB ülkelerinin rezerv yönetiminin AMB tarafından gerçekleştirilmesi bu ülkelerin cari açıklarının finansmanında etkili olmaktadır. AB para biriminin değer kaybetmesi rezervlerin toplam değerini düşürmekte ve bunun sonucunda da finansman açısından sıkıntı oluşması ihtimali bulunmaktadır.

AB'deki rezerv birikimi daha çok fon girişlerinden sağlanmaktadır³⁵⁹. Fon girişleri finansal piyasaların gelişmişliği ile yakından ilgili olduğundan AB ülkelerinde Almanya ve Fransa bu konuda ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle Birlik içindeki rezerv birikiminde Almanya ve Fransa'nın etkisi büyük olmaktadır. Ancak bölgedeki ekonomik alt yapısı daha az gelişmiş olan ülkeler de riskli dönemlerde yüksek kazanç sunduğundan kimi zaman önemli fon girişleri sağlamaktadırlar. Bunun sonucunda da cari dengenin olumsuz etkilendiği dönemlerde merkez bankası rezervleri önemli bir rol oynamaktadır.

³⁵⁷ Donny Tang, **Determinants of the Current Account Balances among Central and Eastern European Countries in the European Union**, European Review, C.XXVII., No.2., 2019, s.220-243.

³⁵⁸ ECB, **Foreign Reserves and Own Funds**, (Çevrimiçi), <https://www.ecb.europa.eu/ecb/tasks/reserves/html/index.en.html>, 5.9.22.

³⁵⁹ Yavuz Arslan ve Carlos Cantú, **The Size of Foreign Exchange Reserves**, (Çevrimiçi), https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap104a_rh.pdf, 25.1.23

2.6.2. Kuzey Amerika Ülkeleri

ABD para biriminin dünyada genel olarak rezerv para birimi olarak kullanılması ABD'nin cari açıklarının sürdürülebilme olasılığını artırmakta ve cari açığın finansmanı problemini ortadan kaldırmaktadır. ABD'nin finansal piyasalarının gelişmiş olması da ihtiyaç duyduğu anda gereken finansmana ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Özellikle dış borçlanmasının kolay olması ve portföy yatırımları çekme konusunda başarılı kabul edilmesi sebebi ile ABD'de cari açığın finansmanında zorluk yaşanmamaktadır. Uzun yıllardır ülkeye giren sermaye akımları üretim ve cari açık finansmanında sıkıntı yaşanmamasına sebep olmaktadır. Ancak uzun vadede bu sermayenin ülkeden çıkma olasılığı sebebi ile dış finansmana bu kadar bağımlı olmasının yaratabileceği potansiyel riskler halen tartışma konusu olmaktadır.

2.6.2.1. İç Borçlanma

ABD'de vergi gelirlerinden daha fazla harcama yapıldığında daha fazla borçlanma ihtiyacı olmakta ve bunun sonucunda da bütçe açığı ile birlikte cari açık artmaktadır.³⁶⁰ ABD borçlanmasının gün geçtikçe artması, ülkenin ileride daha yüksek faizle borçlanması ve dolayısı ile bütçe açıklarının yarattığı etki sebebi ile cari açığın finansmanını olumsuz etkilemesi durumunun oluşma ihtimali artmaktadır³⁶¹. ABD'nin iç borçlanması sonucunda ülkenin borçlanma faizlerinin artması dünya genelinde de faiz oranlarının artma eğilimine girmesine neden olabilmekte ve bunun sonucunda da küresel ölçekte finansman sorununu gündeme gelmektedir.

³⁶⁰ Kimberly Amadeo, **Who Owns the US National Debt?**, (Çevrimiçi), <https://www.thebalance.com/who-owns-the-u-s-national-debt-3306124>, 5.9.22.

³⁶¹ James McBride ve Anshu Siripurapu, **The National Debt Dilemma**, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/backgrounder/national-debt-dilemma>, 5.9.22.

ABD’de gerçekleştirilen brüt borçların yaklaşık yüzde yirmisi iç borçlardan oluşmaktadır. Bu miktarın yüksek olması dolayısı ile özel yatırımların dışlanması sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bunun sonucunda da ekonomik büyümenin azalması riski doğmaktadır³⁶². Ancak ABD borçlarının büyük çoğunluğunu dış borçlar oluşturmaktadır. Bu nedenle iç borçların cari denge üzerindeki etkisi daha sınırlı kalmaktadır.

2.6.2.2.Dış Borçlanma

ABD’de gerçekleştirilen yatırım harcamalarına karşılık gelen yabancı sermaye girişleri esasında bir kredi olarak kabul edilmektedir. 1980’lerden önce ABD dünyaya net dış borç veren bir ülke iken son yıllarda gerçekleşen yüksek cari açıkları sebebi ile dış borçlanma miktarını artırmaktadır. Ancak ABD’deki güvenli yatırım ortamı sermaye girişini artırdığından dış borç ödemelerinde bir sıkıntı yaratmamaktadır. Bunun sonucunda da yatırım harcamaları artmaktadır³⁶³. Ancak ABD’nin net dış borç yükünün giderek artması borçlarının sürdürülebilirliği hususunda tartışmalara neden olmaktadır. ABD dünyanın en borçlu ülkelerinden birisi konumunda olsa da ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırım miktarı ve buradan elde edilen gelirler yüksek olduğundan borçların sürdürülebilir olduğu kabul edilmektedir³⁶⁴. Burada gerçekleşen yüksek borçluluk düzeyi yine de yatırımcılar için bir risk unsuru olarak kabul edilmektedir.

³⁶² Peter G. Peterson Foundation, **The Federal Government Has Borrowed Trillions, But Who Owns All That Debt?**, (Çevrimiçi), <https://www.pgpf.org/blog/2022/09/the-federal-government-has-borrowed-trillions-but-who-owns-all-that-debt>, 26.1.23.

³⁶³ Matthew Higgins ve Thomas Klitgaard, **Viewing the Current Account Deficit as a Capital Inflow**, Current Issues In Economics and Finance, C.IV, No.13, 1998, s.1-5.

³⁶⁴ Yu Yongding, **America's External Sustainability Is At Risk**, (Çevrimiçi), <https://jordantimes.com/opinion/yu-yongding/americas-external-sustainability-risk>, 27.1.23

ABD'nin yüksek borçluluk düzeyine sahip olması burada tüketim ve yatırım harcamalarının yüksek olmasına neden olmaktadır³⁶⁵. Bunun sonucunda da cari açık daha da körüklenmektedir.

Cari açığın sürdürülebilir olmasının en önemli sebebi finansman kalitesinin yüksek olması olarak kabul edilmektedir. ABD'nin finans piyasalarının gelişmiş olması finansman kalitesinin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bölgede Kanada'nın da finansman kalitesi nispeten yüksek iken El Salvador, Hondursa gibi ülkelerde sermaye girişleri çok sınırlı kalmaktadır.

2.6.2.3.Portföy Yatırımları

Portföy yatırımlarının makroekonomik açıdan istikrarlı ekonomileri tercih etmesi özellikle küresel ekonominin dalgalı olduğu zamanlarda ABD'nin güvenli varlıklarının daha çekici olmasını sağlamaktadır. Bunun sonucunda da ABD'nin özellikle yabancı portföy yatırımları kanalı ile cari açığının finansmanı kolaylaşmaktadır. Ayrıca sermaye stokunun yüksek bir hızla artması portföy yatırımlarından elde edilecek gelirin de artmasını sağladığından cari denge olumlu etkilenmektedir³⁶⁶. Küresel ekonomide gerçekleşen durgunluk zamanlarında yatırımcıların ilk tercihi ABD varlıkları olmaktadır. Özellikle faiz artırılan dönemlerde güvenli liman olarak kabul edilen ABD varlıklarına gösterilen talep neticesinde ülkeye giren yabancı varlıklar cari denge üzerinde pozitif etki yaratmakta ve cari açık finansmanı kolaylaşmaktadır.

ABD'de portföy yatırımı gerçekleştirecek olan yabancılar uzun vadede cari açığın sürdürülebilir olup olmadığını göz önünde bulundurmaktadır. Küresel piyasanın

³⁶⁵ Thieß Petersen, **Why the USA Needs a Current Account Deficit**, (Çevrimiçi), <https://globaleurope.eu/globalization/why-the-usa-needs-a-current-account-deficit/>, 27.1.23

³⁶⁶ Jaime Ventura, **A Portfolio View of the U.S. Current Account Deficit**, Brookings Papers on Economic Activity, No.1, 2001, s.241-253.

genişlediği dönemlerde portföy yatırımcıları ABD'deki varlıklarını artırmaktadırlar. Dolayısı ile küreselleşmenin yarattığı yatırım ortamı ile birlikte ABD'nin cari açığını finanse etme süreci kolaylaşmaktadır. Burada önemli olan unsurlardan birisi de portföy yatırımcılarının uzun vadede nasıl davranacaklarını öngörebilmektir³⁶⁷. Yani ABD'nin finansal piyasaları ne kadar gelişmiş olsa da uzun vadede sermaye çıkış riski bulunduğundan spekülatif yatırımların yaratacağı olumsuzlukların giderilmesi için gerekli önlemlesmesi alması önem arz etmektedir.

2.6.2.4. Merkez Bankası Rezervleri

Uluslararası döviz rezervleri ABD doları, euro, yen, sterlin gibi para birimlerinin varlıkları üzerinden hesaplanmaktadır. Dünya genelinde ülkelerin merkez bankaları uluslararası rezervlerinin büyük bir kısmını ABD doları olarak tutma eğiliminde olmaktadır. Bu neden ile diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında ABD merkez bankasının tutmuş olduğu döviz rezervlerinin büyüklüğü diğer gelişmiş ülke merkez bankalarının tuttukları döviz rezervlerinden daha az olmaktadır. ABD para biriminin rezerv para olarak kabul görmesi burada rezerv ihtiyacını azaltmaktadır.

ABD dolarının dünyada rezerv para birimi olarak kullanılması dolayısı ile burada dış ticaret kısıtı bulunmamaktadır çünkü ABD borçlarını kendi para birimi ile ödeyebilme esnekliğine sahip olmaktadır. Diğer ülke merkez bankaları da genellikle rezervlerini ABD doları cinsinden tutmayı tercih ettiklerinden ABD'nin cari açık vermesi, ekonomisi için büyük bir sıkıntı yaratmamaktadır. Yani ABD'nin cari açık vermesi küresel likidite kaynağı olarak kabul edilmektedir³⁶⁸. Dolayısı ile ABD'nin yabancı para biriminden rezerv biriktirmesi ihtiyacı bulunmamakta ve kendi para birimi ile cari açıklarında denge sağlayabilmektedir.

³⁶⁷ Bernhard Gräf, Gräf, **US Current Account Deficit: No Reason To Panic**, Deutsche Bank Research, 2007, s.7-8.

³⁶⁸ Charles Gave ve Louis-Vincent Gave, **What Investors Should Know About the US Current Account Deficit**, (Çevrimiçi), https://web.gavekal.com/media/ebook_files/CGaveLVGaveWhatInvestorShouldKnowAboutTheUSCurrentAccountDeficit.pdf, 27.1.23

2.6.3.Latin Amerika Ülkeleri

Latin Amerika ülkelerinin büyük çoğunluğunda uzun yıllardır siyasi istikrarsızlık ve bunun sonucunda yaşanan ekonomik belirsizlikler bulunmaktadır. Yaşanan bu sorunlar makroekonomik değişkenlerin olumsuz seyrinin devam etmesine neden olmaktadır. Özellikle insan hakları ve hukukun üstünlüğü konusunda yaşanan sıkıntılar uzun vadede bu sorunların çözümünü engellemektedir.

Ekonomik ve siyasi istikrardan büyük ölçüde etkilenen cari denge de bu olumsuz seyir dolayısı ile bölgede önemli bir sorun haline gelmektedir. Tüketim malları talebinin yüksek olması, üretim seviyesinin düşük olması bölgenin cari açık seviyesini artırmaktadır. Büyük ölçüde yabancı sermaye ihtiyacı olması da cari açığın finansman sorununun ön plana çıkmasına neden olmaktadır.

2.6.3.1.İç Borçlanma

Latin Amerika ülkelerinde gerçekleştirilen iç borçlanmanın verimsiz yatırımlara yönlendirilmesi özellikle Arjantin ve Şili gibi ülkelerde uzun vadede cari açığı körüklemekte ve açığın finansmanında etkili olamamaktadır. Latin Amerika'nın genelinde kamuoyu güvenini kazanmak zor olduğundan iç borçlanma maliyetleri yüksek olmakta ve cari açığın iç borçlanma ile finanse edilmesi zorlaşmaktadır³⁶⁹. Gerçekleştirilecek ekonomi politikalarının güven üzerine inşa edilmesi finansmanın kalitesi açısından önemli bir unsurdur.

Bölgedeki kamu borç yükü ekonomik açıdan büyük bir risk unsuru olarak kabul edilmektedir. Gerçekleştirilen borçlanmalar da cari açığın finansmanı yerine daha çok ekonomik yardımlar için kullanılmaktadır. Ayrıca bölgedeki temerrüde düşme durumlarının artması da iç borçlanmanın maliyetinin artmasına neden

³⁶⁹ Carlos F. Diaz-Alejandro, *Latin American Debt: I Don't Think We Are in Kansas Anymore*, Brookings Papers on Economic Activity, No.2, 1984, s.335-401.

olmaktadır³⁷⁰. Gerçekleştirilecek mali yapılanma ile Latin Amerika ülkelerinin kredibilitelerinin artırılmasının uzun vadede cari açığın finansmanında önemli rol oynaması beklenmektedir.

2.6.3.2. Dış Borçlanma

Latin Amerika'nın dış borç birikimi ülke dışındaki faktörler (ABD dolarının değer kazanması, artan dış reel faiz oranları) yanında ülke içinde uygulanan yanlış makroekonomik politikalardan kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda da ülkeye gelen yabancı sermayenin çıkışı ile birlikte bütçe ve cari denge üzerinde baskı artmaktadır³⁷¹. Borç/ihracat oranının yüksek olması bölgenin dış şoklara karşı kırılgan hale gelmesine neden olmaktadır. Gerçekleşen borç krizleri de ithalatın daha pahalı hale gelmesini sağlayarak cari dengeyi olumsuz etkilemektedir³⁷². Ayrıca bölgede üretim seviyesinin düşük olması cari dengenin ihracat kanalı ile düzelmesini engellemektedir.

Latin Amerika'da risklerin devam etmesi bölgenin dış borçlanma maliyetini artırmaktadır. Dış borcun büyük çoğunluğunun kamu sektörü tarafından gerçekleştirildiği zamanlarda bu borcun verimsiz alanlarda kullanılması borçların sürdürülebilirliği üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmaktadır³⁷³. Bölgenin genelinde dış borçların büyüme hızı GSYH büyüme hızından daha çok arttığından borçların ödenmesi riski doğurmaktadır³⁷⁴. Bölgedeki makroekonomik ve politik dengesizlik sebebi ile ülkelerin risk primleri artmakta ve dış borç bulma kabiliyetleri azalmakta

³⁷⁰ Alicia García-Herrero, **Why Are Latin American Crises Deeper Than Those in Emerging Asia, Including That of COVID-19?**, ADBI Working Paper Series, No.1221, 2021, s.11.

³⁷¹ Germán Giraldo ve Arthur J. Mann, **Latin American External Debt Growth: A Current Account Explanatory Model, 1973-1984**, The Journal of Developing Areas, C.XXIV, No.1, 1989, s.13-14.

³⁷² Jeffrey D. Sachs, **External Debt and Macroeconomic Performance in Latin America and East Asia**, Brookings Papers on Economic Activity, No.2, 1985, s.523-565.

³⁷³ Mario Damill vd., **Damill, Debt Overhang: A Review of The Latin American Experiences of The Eighties. The Case of Brazil**, (Çevrimiçi), http://www.itf.org.ar/pdf/documentos/94_2015.pdf, 30.1.23

³⁷⁴ Maryann O. Keating ve Barry P. Keating, **Measuring the Sustainability of Latin American**, Applied Economics Letters, C.X, No.6, 2010, s.360.

veya daha maliyetli hale gelmektedir. Sonuç olarak da cari açığın finansmanı zorlaşmaktadır.

2.6.3.3.Portföy Yatırımları

Portföy yatırımlarının Latin Amerika ülkelerinin toplam dış finansmanının yarısını oluşturduğu zamanlar olmaktadır. Bu nedenle portföy yatırımları cari açığın finansmanında önemli olarak kabul edilmektedir. Burada ülke kredi notu ülkeye giren yatırımlar üzerinde etkili olmaktadır³⁷⁵. Latin Amerika ülkelerine yatırım yapacak olan yabancı yatırımcıların risk iştahı bu ülkelere yapacakları portföy yatırımlarını etkilemektedir. Ayrıca ekonomik büyümenin yüksek olduğu dönemlerde Latin Amerika ülkelerine yapılan portföy yatırımlarında artış gözlenmektedir. Bu ülkelerde portföy yatırımları hisse senetlerinden çok tahvil ve bono gibi borçlanma senetlerine yapılmaktadır³⁷⁶. Görüldüğü gibi Latin Amerika ülkelerindeki makroekonomik ortam cari açığın finansmanında portföy yatırımları için önem arz etmektedir. Portföy yatırımlarından uzun vadede beklenen getirinin elde edilmesi için güven ortamının tesis edilmesi gerekmektedir.

Latin Amerika ülkelerine giriş yapan portföy yatırımları dönemler itibarı ile değişiklik göstermektedir. ABD faiz oranları ve ülkeler arasındaki büyüme farklılıkları bölgeye giriş yapan portföy yatırımları üzerinde etkili olmaktadır. Küresel durgunlukların yanında ülke içindeki makroekonomik ve siyasi durumlar portföy yatırımlarını etkilemektedir. Bölgede bütçe açıklarının artması ve dolarizasyon seviyesinin yüksek olması sermaye akışlarını olumsuz etkilemektedir³⁷⁷. Portföy yatırımları gelişmekte olan ülkelere daha çok spekülasyon yatırımları olarak gittiğinden Latin Amerika'daki bu ülkelerin gerçekleştirdiği ekonomi politikaları bu sermayenin

³⁷⁵ Punam Chuhan vd., **Equity and Bond Flows to Latin America and Asia: The Role of Global and Country Factors**, Journal of Development Economics, C.LV, No.2, 1998, s.439-461.

³⁷⁶ In-Mee Baek, **Portfolio Investment Flows to Asia and Latin America: Pull, Push or Market Sentiment**, Journal of Asian Economics, C.XVII, No.7, 2006, s.364-372.

³⁷⁷ Carlos Goncalves vd., **Capital Flows to Latin America in the Aftermath of the Commodities Super-Cycle**, IMF, 2019, s.14-15.

içeride tutulması hususunda önem arz etmektedir. Dolayısı ile cari dengelerini portföy yatırımları ile sağlamaya yönelik gerçekleştirdikleri politikalar uzun vadede risk unsuru olarak kabul edilmektedir.

2.6.3.4. Merkez Bankası Rezervleri

Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen ekonomik büyüme ile birlikte merkez bankası rezervlerinde de artış sağlandığı gözlenmektedir. Ayrıca dış borç seviyesi düşük olan ve uluslararası ticarete katılım oranı yüksek olan Latin Amerika ülkelerde rezerv birikimi de yüksek olmaktadır. Ancak finansal risklerin yüksek olması dolayısı ile kısa vadeli ve yüksek riskli sıcak sermaye girişleri bu ülkelerde rezerv birikimini olumsuz etkilemektedir³⁷⁸. Bölgede özellikle Brezilya'nın gerçekleştirmiş olduğu ihracat rezerv birikimine katkı sağlayarak ülkenin bölgedeki diğer ülkelere göre cari açık finansmanında rezervlerden daha çok faydalanmasına yardımcı olmaktadır.

Latin Amerika ülkelerinin son yıllarda kısa vadeli borçlarının ödemelerindeki başarısı, ithalat maliyetlerinin karşılanması ve sermayenin ülke içinde kalmasına yönelik gerçekleştirmiş oldukları politikalar dolayısı ile rezerv birikimleri kolaylaşmaktadır³⁷⁹. Ancak bölgenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar uzun vadede bu durumun devam ettirilememesi riskini taşımaktadır. Dolayısı ile merkez bankası rezervlerinin cari açık üzerindeki olumlu etkisinin sürdürülebilir olup olmadığı önem arz etmektedir.

2.6.4. Asya-Uzakdoğu Ülkeleri

Asya-Uzakdoğu ülkelerinden Çin, Japonya, Singapur, Güney Kore gibi ülkelerin yüksek teknolojili ürün ihracatı ile ön plana çıkmaları ve bunun yanında

³⁷⁸ Víctor Manuel Isidro Luna, **Foreign Exchange Reserves Accumulation in Latin America during the Current Crisis**, *Economia Informa*, No.392, 2015, s.3-12.

³⁷⁹ Víctor Manuel Isidro Luna, **Foreign Exchange Reserves Accumulation in Latin America During the Current Crisis**, *Economia Informa*, No.392, 2015, s.3-12.

finansal piyasalarındaki derinliğin yabancı sermayeye ulaşmadaki önemli rolü neticesinde bu ülkeler cari açıklarını finanse etme hususunda avantaj sağlamaktadırlar.

Doğu Asya ülkelerinin büyük çoğunluğunda hukukun üstünlüğünün sağlanması, insan hakları ve demokrasi konularında dünyada ön sırada olmaları ve istikrarlı ekonomi politikaları neticesinde uluslararası piyasalar tarafından güvenilen ülkeler arasında sayılmaktadırlar. Bu doğrultuda cari açıklarının sürdürülebilir finansmanı hususunda sorun yaşamamaktadırlar.

2.6.4.1.İç Borçlanma

Gelişmekte olan Asya ülkeleri ekonomik büyümelerini sağlamak için çoğunlukla borçlanma yoluna gitmektedirler. Ancak bu ülkelerde yapısal sorunların bulunması ve kalkınma finansmanının düşük olması borçlanma maliyetlerini yükseltmektedir. Bu ülkelerdeki kamu borçlanmasının büyük çoğunluğunun yabancı para cinsinden gerçekleştirilmesi ekonomilerinin kırılganlığını artırmaktadır. Ayrıca gerçekleştirilen bu borçlanma sonucunda yüksek büyüme rakamları ile birlikte cari açığın finansmanı kısa vade için sağlanmış olsa da uzun vadede yüksek cari açık seviyeleri görülebilmektedir³⁸⁰. Latin Amerika ülkelerine benzer şekilde iç borçlanmanın yabancı para cinsinden gerçekleştirilmesinin önüne geçilmesi uzun vadede cari açığın finansmanının iç borçlanma ile sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

Gelişmekte olan Güney Asya ülkelerinde iç borçlanma seviyesi diğer bölgelere göre daha fazla olmaktadır. Asya Pasifik ülkelerinde ise iç borçlanma kapasitesinin olmasını bu ülkeleri daha çok dış borçlanmaya itmektedir³⁸¹. Ancak burada gerçekleştirilen dış borçlanma da sürdürülebilir olmadığından uzun vadede iç ve dış

³⁸⁰ Benno Ferrarini vd., *The Sustainability of Asia's Debt Problems, Policies, and Practices*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 2022 s.31-166.

³⁸¹ Benno Ferrarini vd., *a.e.*, s.31-60.

borçlanmanın cari açığının sürdürülebilir finansmanı üzerinde önemli bir etkisi olmamaktadır.

2.6.4.2.Dış Borçlanma

Asya ülkelerinden Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland gibi ülkeler 1980'lerden sonra dış borçlanmayı sınırlayarak cari açığı baskılama yoluna gitmişlerdir³⁸². Güney Kore ve Japonya genel olarak kredibilitelerinin yüksek olması sebebi ile dış borç elde etmekte zorluk çekmeyen ülkeler olmaktadır³⁸³. Özellikle Güney Asya ülkelerindeki yüksek dış borçluluk oranı cari açıkları üzerinde negatif etkiye sahip olmaktadır³⁸⁴. Doğu Asya ülkelerindeki piyasalar dış borçlara erişimde daha avantajlı durumda olmaktadır. Bunun sonucunda da ülkelerin kısa vadede cari dengeleri pozitif etkiler iken uzun vadede negatif etkileyebilmektedir.

Bölgede Orta Asya'nın gerçekleştirmiş olduğu dış borçlanma miktarı diğer ülkelere göre daha fazla olmaktadır³⁸⁵. Bu ülkelerde dış borç ödemelerinin yeni dış borçlarla gerçekleştirilmeye çalışılması borçların sürdürülebilirliği üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmaktadır. Kısa vadede bu borçların cari açığı azaltıcı etkisi olduğu söylenebilse de uzun vadede bu etki görülememektedir³⁸⁶. Gerçekleştirilen bu borçlanmanın verimsiz alanlara yönlendirilmesi neticesinde tekrar dış borçlanma gereksinimi doğmakta ve bunun sonucunda da cari denge olumsuz etkilenmektedir.

³⁸² Ramon Moreno, **Experiences with Current Account Deficits in Southeast Asia**, Central Bank of Chile Working Papers, No.452, 2007, s.1-16.

³⁸³ Takeshi Tashiro ve Carmen M. Reinhart, **Crowding Out Redefined: The Role of Reserve Accumulation**, Nber Working Paper Series, No.19652, 2013, s.1-38.

³⁸⁴ Shujaat Abbas vd., **External Debt Distress in South Asia: Evidence from Panel Data Analysis**, South Asian Journal of Macroeconomics and Public Finance, C.IX, No.2, 2020, s.233.

³⁸⁵ Azimzhan Khitakhunov, **The Risks of the High Government Debt for Central Asia**, (Çevrimiçi), <https://www.eurasian-research.org/publication/the-risks-of-the-high-government-debt-for-central-asia/>, 31.1.23

³⁸⁶ Ersin Nail Sağdıç ve Fazlı Yıldız, **Factors Affecting External Debt in Transition Economies: The Case of Central Asia and Caucasus**, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, C.XVI, No.4, 2020, s.892-906.

2.6.4.3.Portföy Yatırımları

Asya'daki portföy yatırımlarının büyük çoğunluğu hisse senedi yatırımlarından oluşmaktadır. Özellikle Tayland ve Endonezya'da özel sektör tarafından ihraç edilen hisse senetleri önem arz etmektedir. Dolayısı ile Asya'daki hisse senedi piyasalarındaki dalgalanmalar portföy yatırımları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Bu koşullar altında hisse senedi piyasaları küresel piyasalardaki oynaklıktan etkilendiğinden cari açık finansmanı için uzun vadede riskli bir unsur haline gelmektedir³⁸⁷. Portföy yatırımlarının kısa vadeli ve spekülasyona yönelik yatırımlar olması makroekonomik değişkenlerdeki oynaklıktan etkilenmektedir. Bunun sonucunda da Asya ülkelerinin portföy yatırımları yardımı ile cari açıklarını finanse etmesi riskli hale gelmektedir.

1990'lardaki Asya mali krizinin en önemli sebeplerinden birisi spekülatif sermaye girişlerinin kısa sürede bölgeyi terk etmesi olmuştur. Bölgedeki faiz oranları ile dünya faiz oranları arasındaki farklılık, portföy yatırımları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Ayrıca siyasi karışıklıkların olduğu zamanlarda portföy yatırımları ciddi miktarda azalmaktadır³⁸⁸. Bu sebeple cari dengeyi sağlamak için kısa vadeli sermaye hareketleri yerine uzun vadede getiri sağlayan doğrudan yabancı yatırım çekilmesi daha önemli olarak kabul edilmektedir.

2.6.4.4.Merkez Bankası Rezervleri

Asya ekonomilerindeki rezervlerin miktarı ekonominin büyüklüğü, ithalat ve ihracat esnekliği gibi faktörlerden etkilenmektedir. Özellikle Çin, Japonya, Güney Kore, Hindistan gibi ticaret hacmi yüksek ülkelerde merkez bankası rezervleri de

³⁸⁷ In-Mee Baek, **Portfolio Investment Flows to Asia and Latin America: Pull, Push or Market Sentiment?**, Journal of Asian Economics, C.XVII, No.2, 2006, s.371-372.

³⁸⁸ Fiscal Policy Research Institute, **Lessons from Asia's Experiences with Sudden Capital Flows**, 2011, s.1-44.

yüksek seyretmektedir³⁸⁹. Asya'nın gelişmekte olan ülkeleri ise para birimlerini desteklemek için merkez bankası rezervlerini kullanmaktadırlar. Ancak bu durum uzun vadede rezervlerin azalmasına neden olarak cari açık finansmanında kullanılamamaktadır. Ayrıca küresel faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde daha fazla rezerv biriktirebilmektedirler³⁹⁰. Asya ülkeleri arasında ve dünyadaki rezerv büyüklüğü sıralamasında en üst sıralarda olan Çin'in bu doğrultuda cari açıklarını finanse etmesi daha olası görünmektedir. Ayrıca yüksek ihracat gerçekleştirme potansiyeline sahip olması sonucunda rezerv birikimini sürdürmekte zorlanmamaktadır.

Asya'nın gelişmekte olan ülkelerindeki rezerv birikimi dünyanın geri kalanına göre daha yüksek olmaktadır. Bölgenin rezerv birikimine en büyük katkı Çin'den gelmektedir. Bölgedeki rezerv miktarının finansal şoklara karşı koyacak yeterlilikte olduğu görülmektedir. Nitekim Asya krizinden sonra bölgedeki ülkeler rezerv birikimi hususunda daha ihtiyatlı davranmaya başlamışlardır³⁹¹. Dolayısı ile Asya ülkelerinde merkez bankası rezervleri cari dengenin sağlanmasında ihracat ile birlikte önemli bir rol oynamaktadır.

2.6.5.Dünyada ve Türkiye'de Cari Açığın Finansmanının Karşılaştırılması

Türkiye ekonomisinde iç borçlanma uzun yıllardır başvurulan bir yöntemdir. Ancak makroekonomik değişkenlerdeki dengesizlikler sonucunda iç borçlanmanın yüksek faizler ile gerçekleştirilmesi cari açığın bu yöntem ile finansmanını

³⁸⁹ Akiko Terada-Hagiwara, **Foreign Exchange Reserves, Exchange Rate Regimes, and Monetary Policy: Issues in Asia**, ERD Working Paper, No.61, 2006, s.5-23.

³⁹⁰ MINT, **Asia's Central Banks Deploy Foreign Exchange Reserves in Fighting Currency Bears**, (Çevrimiçi), <https://www.livemint.com/economy/asias-central-banks-deploy-foreign-exchange-reserves-in-fighting-currency-bears-11659593853219.html>, 20.9.22.

³⁹¹ Donghyun Park ve Gemma B. Estrada, **Are Developing Asia's Foreign Exchange Reserves Excessive? An Empirical Examination**, ADB Economics Working Paper Series, No.170, 2009, s.1-18.

zorlaştırmaktadır³⁹². AB içinde bulunan kurumsal farklılıklar sebebi ile birlik içindeki ülkeler iç borçlanma uygulamaları farklı olduğundan cari açığın finansman yapısına etkileri de farklı olmaktadır. ABD’de borçlanma ihtiyacının gün geçtikçe artması cari açık finansmanına olumsuz etki etmektedir. Latin Amerika ülkelerinde de Türkiye’ye benzer şekilde iç borçlanma maliyetlerinin yüksek olması finansman maliyetini artırmaktadır. Asya ülkelerinde iç borçlanmanın yabancı para cinsinden yapılması uzun vadede cari açık finansman maliyetini artırıcı etki yapmaktadır.

Türkiye ekonomisinde özellikle ekonomik büyümenin yüksek olduğu dönemlerde cari açığın finansmanında dış borçlanma önemli bir unsur olmaktadır³⁹³. AB’nin gelişmiş ekonomilerinde finansal piyasalarındaki derinlik dış borç gerçekleştirmelerine yardımcı olarak cari açığın finansmanına katkıda bulunurken, az gelişmiş ülkelerindeki kredibilite sorunu nedeni ile bu ülkelerin dış borçlanmada sıkıntı yaşamaları bölgedeki cari açık finansmanının maliyetini artırmaktadır.

Yapılan araştırmalar Türkiye ekonomisinde portföy yatırımlarının kısa dönemde cari açık finansmanında etkili olduğunu gösterirken uzun dönemde yeteri kadar etkili olmadığını göstermektedir. Ancak yabancı sermaye için yüksek getiri sağladığından doğrudan yabancı yatırımlara göre daha çok tercih edilmektedir³⁹⁴. Avrupa’da da benzer şekilde daha az gelişmiş ülkelerdeki getiriler daha yüksek olduğundan portföy yatırımları bu ülkelere doğru yönelmektedir. Ancak ABD’nin gelişmiş finansal piyasalarının bulunması cari açığının finansmanında bu yatırımlardan faydalanmasını kolaylaştırmaktadır. Portföy yatırımları Latin Amerika ekonomileri için önemli bir durumdadır ve özellikle büyüme dönemlerinde bu yatırımları çekerek cari açık finansmanına katkıda bulunmaktadır. Asya ülkelerinin

³⁹² Orhan Çoban vd., **Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Makroekonomik Etkileri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, No.20, 2008, s.252-253.

³⁹³ Fazlı Yıldız, **Türkiye Ekonomisinde Dış Borç, Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisinin Analizi**, MANAS Journal of Social Studies, C.VIII, No.4, 2019, s.3434.

³⁹⁴ Mustafa Emir ve Melih Kutlu, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Volatilitesi Arasında Nedensellik İlişkisi**, International Journal of Economic and Administrative Studies, C.VIII, No.15, 2015, s.274-275.

küresel ekonomik durumdan etkilendiği durumlarda portföy yatırımları cari açık üzerinde risk unsuru olarak kabul edilmektedir.

Türkiye ekonomisinde merkez bankası rezervlerinin cari açığın finansmanı üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ancak swap sonucunda elde edilen rezervlerin, yerli paranın değerinin düşmesi ile birlikte uzun vadede yarattığı riskler cari açığın finansmanında süreklilik sağlayamamaktadır. Avrupa’da AMB’nin gerçekleştirdiği politikalar ile birlikte euro’nun değerinde meydana gelen değişiklikler de cari açığın finansmanını etkilemektedir. ABD’de ise ulusal paranın diğer ülkeler nezdinde rezerv para olarak kabul edilmesi, ABD’nin cari açığının finansmanında merkez bankası rezervlerinin kullanılmasını sınırlamaktadır. Latin Amerika’da büyüme dönemlerinde merkez bankası rezervleri de arttığından, az gelişmiş ülkelerin rezervleri de bu doğrultuda cari açığın finansmanı için yeterli olmamaktadır. Asya ülkelerinin ekonomik gelişmişliklerine bağlı olarak sahip oldukları da rezervler de farklılık göstermektedir. Dolayısı ile cari açığın finansmanında merkez bankası rezervlerinden faydalanma durumları özellikle ihracatı seviyesi yüksek olan ülkelerde daha yüksek olmaktadır.

2.7.Cari Açık ve Yüksek Teknolojiyi Belirleyen Faktörlerin Aralarındaki İlişkiler

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakıldığında genellikle eğitime verilen önemin ve dolayısı ile eğitim seviyesinin yüksek olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda da ar-ge harcamaları artmakta, yüksek teknoloji ürün üretimi yolunda önemli bir yol katedilmektedir. Eğitim seviyesinin yüksek olması ülkede yetişen neslin daha donanımlı olmasına ve nitelikli personel yetiştirilmesine önemli bir katkı sağlamaktadır. Üretim sürecindeki personellerin eğitim kalitesi ne kadar yüksek olursa ortaya çıkartılacak ürünün kalitesi de buna bağlı olarak yüksek olmaktadır. Tablo 6 ve Tablo 8’e bakıldığında Avrupa’da ar-ge harcamalarının yüksek olduğu Almanya, Fransa, İngiltere gib ülkelerde nitelikli istihdam sayısının da buna bağlı olarak yüksek

olduğu görülmektedir. Tablo 13 ve tablo 15'te de ABD ve Kanada'nın benzer özellikler gösterdiği söylenebilmektedir.

Genellikle hukukun üstünlüğünün sağlandığı Avrupa ülkelerinde ve ABD'de patent sayıları da yüksek olmaktadır. Bunun sonucunda da yine ar-ge çalışmalarının teşvik edilmesi önem arz etmektedir. Tablo 7 ve tablo 14'te Avrupa'daki ve Kuzey Amerika'daki durum açıkça görülebilmektedir. Almanya, Danimarka, Hollanda, ABD, Meksika gibi ülkelerde bu doğrultuda patent sayıları da yüksek olmaktadır.

Bir ekonomide tasarruf miktarı yüksek olduğunda sermaye-emek oranı da yüksek olmaktadır. Ülkelerin yeterli tasarruf miktarına sahip olması yeni sektörlerle gerçekleştirecekleri yatırımlar için gereken kaynaklara kendi sermayelerini kullanarak daha düşük maliyetle ulaşmalarını sağlamaktadır. Bunun sonucunda da ar-ge yatırımlarına daha çok kaynak ayırabilmektedirler. Sabit sermaye yatırımlarına aktarılabilecek kaynaklar ile birlikte yeni teknikler yeni ekipmanlar ile desteklenmekte, yüksek teknoloji üretiminde rol alan nitelikli personeller de bu ortamda üretim sürecine daha verimli şekilde katkıda bulunabilmektedirler.

Ülkelerin dışa açıklıkları o ülkede üretilen ürünlerin ihracatı ve gerçekleştirilen ithalat üzerinde etkili olmaktadır. Ülkeye giriş yabancı doğrudan yabancı sermaye yatırımları da ülkedeki ticaret yapısı ile yakından ilgilenmektedir. Doğrudan yabancı yatırım getiren şirketler aynı zamanda giriş yaptıkları ülkedeki ticari kazançlarını korumak istemektedirler. Dolayısı ile ürettikleri ürünleri satabilecekleri veya gerekli ham maddeyi ülke içinden veya dışından en düşük maliyetle elde edebilecekleri ülkeleri tercih etmektedirler. Bunun yanında doğrudan yabancı yatırım gerçekleştiren şirketler beraberinde mevcut teknolojilerini de ilgili ülkeye transfer etmiş olmaktadır. Mevcut teknolojilerinin yanında daha yüksek teknoloji üretim süreçlerini içeren yapının sürdürülmesi için ar-ge ve inovasyon yatırımları yapmaktadırlar. Bunun sonucunda da ülkenin yüksek teknoloji ürün üretme

potansiyeli artmaktadır. Avrupa’da Almanya, İngiltere ve Fransa’da; ABD ve Kanada’da, Singapur, Japonya, Güney Kore ve Brezilya gibi ülkelerde tasarruf miktarlarına bağlı olarak sabit sermaye yatırımları da yüksek olmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde ekonomik ve siyasi istikrar diğer ülkelere göre nispeten daha fazla olduğundan doğrudan yabancı yatırım çekme potansiyelleri de daha fazladır.

Ülkelerde gerçekleştirilen ticaret reformları genellikle ülkelerin ticaretinin serbestleştirilmesine ve daha çok dışa açık ticaret gerçekleştirmesine yönelik olmaktadır. Ticaretin daha dışa dönük bir şekilde ihracata yönelik olarak gerçekleşmesi ülkelerin kaynaklarını daha verimli kullanmalarını sağlayarak üretim çeşitliliklerini artırmaktadır. Alt yapı yatırımlarının artması sonucunda ihracat potansiyeli de artmakta ve üretim potansiyeli arttıkça beşeri sermayeye yapılması gereken yatırım ihtiyacı daha çok gün yüzüne çıkmaktadır. Yüksek teknoloji ürün üretiminin artırılması sonucunda ticaretten elde edilen gelirlerin artması ile birlikte ülkenin gelirleri de artmaktadır. Bunun sonucunda da dış ticaret potansiyelleri yükselmektedir.

Alt yapı yatırımlarının artması ve maliye politikaları ile yüksek teknoloji ürün üretiminin teşvik edilmesi doğrudan yabancı yatırımların ve ülke içindeki büyük firmaların üretim yapma isteklerini artırmaktadır. Burada gerçekleştirilen para politikalarının döviz kurlarına etkisi sonucunda dış ticaretten elde edilecek kazançlar veya kayıplar ülkelerin üretim yapısına bağlı olmaktadır. Eğer ülkenin üretim yapısı ithalata bağımlı ise ulusal paralarda gerçekleşecek değer düşüşleri üretimin maliyetini artırarak enflasyona sebep olmaktadır. Ancak üretimleri ithalata bağımlı değil ise ulusal paralarının değer kaybetmesi ile birlikte uluslararası ticarete rekabet güçleri artmakta ve dış ticaretten elde ettikleri kazançlar yükselmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÜKSEK TEKNOLOJİLİ ÜRÜN DIŞ TİCARETİ İLE CARİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

3.1.Yüksek Teknolojili Ürün Dış Ticareti ile Cari Açık Arasındaki İlişkinin Analizi

Cari açık bir ülkenin ekonomik durumunun en önemli göstergelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Özellikle cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı hususu ülkelerin ekonomik performansının sağlıklı bir şekilde ilerlemesinin en önemli nedenlerinden biri olmaktadır. Dolayısı ile cari açık da iktisat literatüründe önemli araştırmalara konu olmaktadır.

3.1.1.Literatür Taraması

Fry vd. (1995) doğrudan yabancı yatırımların ve diğer sermaye akışlarının cari açık üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. İlgili çalışmada cari hesap dengesizliklerinin sermaye hesabı dengesizliklerine mi veya tam tersi ilişkinin mi var olduğunu Granger Nedensellik Analizi ile açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre bazı ülkelerde sermaye akışları cari hesap dengesizliğinin nedeni olurken kimi ülkelerde de cari hesap dengesizlikleri sermaye hesabı dengesizliğine neden olmakta, ayrıca kimi ülkelerde iki değişken de birbirini etkilerken kimi ülkelerde iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Araştırmanın gerçekleştirildiği 46 gelişmekte olan ülkeye bakıldığında iç ve dış borçluluğu yüksek olan ülkelerde nedensellik ilişkisinin oluşmadığı, yüksek büyüme oranlarının ve özel sektör kredisinin GSYH'ye oranının yüksek olduğu ülkelerde cari hesaptan sermaye hesabına doğru bir nedensellik ilişkisinin oluştuğu, sermaye hesabı ödemeleri üzerinde kısıtlamaların olduğu ülkelerde cari hesaptan sermaye hesabına doğru nedensellik ilişkisinin azaldığı sonucuna varılmaktadır³⁹⁵.

³⁹⁵ Maxwell J. Fry vd., **Foreign Direct Investment, Other Capital Flows, and Current Account Deficits**, The World Bank Policy Research Working Paper, No.1527, 1995, s.1-16.

Baharumshah ve Lau'nun (2007) Tayland ekonomisi için gerçekleştirdiği, mali açıkların cari açık ile ilişkisinin Granger Nedensellik Analizi ile incelendiği çalışmada ikiz açık ile tutarlı sonuçlara ulaşılmaktadır. Yani bu durumda bütçe açıkları cari açıkların nedeni olarak kabul edilmektedir. Ancak iki değişken arasında faiz oranları ve döviz kurları sebebi ile karşılıklı olarak dolaylı ilişkiler de bulunmaktadır³⁹⁶.

Özlale ve Pekkurnaz'ın (2010) Türkiye ekonomisinde petrol fiyatları ve cari açık arasındaki ilişkiyi Yapısal Vektör Otoregresyon Analizi (SVAR) ile incelediği çalışmada petrol fiyatlarının cari açık üzerindeki etkisinin diğer değişkenlerden daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır³⁹⁷.

Gnimassoun ve Mignon (2013) döviz kuru hareketleri ve bunun cari açık üzerindeki etkilerini PSTR analizi ile incelemiştir. Analiz sonucunda döviz kurlarındaki aşırı değer kazanımları veya aşırı değer kayıpları %11 üzerinde ise cari dengesizliklerin kalıcılığının daha uzun süreli olduğu belirtilmektedir³⁹⁸.

Huntington'un (2015) ham petrol ticareti ve cari açık arasındaki ilişkiyi Panel Veri Analizi ile gerçekleştirdiği çalışmada bütçe fazlaları, ticari açıklık ve petrol ticaretinin cari açığı azalttığı belirtilmektedir. Özellikle ham petrol ithalatı gerçekleştiren ülkelerde ise önemli ölçüde cari açık oluşmaktadır³⁹⁹.

Lebe ve Aktaş (2015) ithal ham petrollerin ve döviz kurunun cari dengeyi nasıl etkilediği konusun üzerinde durmuşlardır. Dolado ve Lutkepohl nedensellik analizi

³⁹⁶ Ahmad Zubaidi Baharumshah ve Evan Lau, **Dynamics of Fiscal and Current Account Deficits in Thailand: An Empirical Investigation**, Journal of Economic Studies, C.XXXVI, No.6, 2007, s.469-470.

³⁹⁷ Ümit Özlale ve Didem Pekkurnaz, **Oil Prices and Current Account: A Structural Analysis For The Turkish Economy**, Energy Policy, C.XXXVIII, No.8, 2010, s.4490-4495.

³⁹⁸ Blaise Gnimassoun ve Valérie Mignon, **Current-Account Adjustments and Exchange-Rate**, CEPII Working Paper, No.29, 2013, s.10-18.

³⁹⁹ Hillard G. Huntington, **Crude Oil Trade and Current Account Deficits**, Energy Economics, No.50, 2015, s.70-78.

sonucunda reel döviz kuru ve reel ham petrol fiyatlarından cari açığa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir⁴⁰⁰.

Yalta (2017) tarafından, ithal petrol bağımlılığı ve cari açık arasındaki ilişki CUSUM ve CUSUMSQ analizleri ile incelenmiştir. Özellikle kriz dönemlerinde petrol fiyatlarındaki %1'lik değişimin cari açığa da %1'lik bir değişime neden olduğu sonucuna varılmaktadır. Yani fiyatların keskin bir şekilde değişiklik gösterdiği dönemlerde petrol fiyatlarındaki değişimin cari açık üzerindeki etkisi daha yüksek olmaktadır⁴⁰¹.

Yiğitbaş (2017) Türkiye'de finansal derinlik ve cari açık arasındaki ilişkiyi Sınır Testi Yaklaşımı ile incelemiştir. Buna göre Türkiye ekonomisinde uzun dönemde finansal derinlik ile cari açık arasında nedensellik ilişkisi bulunurken, kısa dönemde bir ilişki tespit edilememektedir. Ayrıca iki değişken arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yani finansal derinliğin artması cari dengeyi pozitif etkilemektedir⁴⁰².

Karahan ve Akçaçakır (2021) Türkiye'de cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik Testi ile analiz etmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda cari açık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir⁴⁰³.

İnançlı ve Akı (2022) tarafından enerji ithalatı ve cari açık arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi için incelenmiştir. Zamanla değişen nedensellik ilişkisinin Hacker-Hatemi-J testi ile incelendiği çalışmada 1999-2008 ve 2010-2019 dönemlerinde enerji

⁴⁰⁰ Fuat Lebe ve Yusuf Ekrem Akbaş, **İthal Ham Petrol Fiyatları ile Döviz Kurunun Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir Araştırma**, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.XVII, No.2, 2015, s.178-191.

⁴⁰¹ A. Yasemin Yalta ve A. Talha Yalta, **Dependency On Imported Oil and Its Effects On current Account**, Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy, C.XII, No.10, 2017, s.2-5.

⁴⁰² Şehnaz Bakır Yiğitbaş, **The Relationship Between Financial Depth and Current Account Deficit in Turkey**, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, C.XIII, No.3, 2017, s.508-518.

⁴⁰³ Özcan Karahan ve Kevser Akçaçakır, **Türkiye'de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki**, Journal of Emerging Economies and Policy, C.VI, No.2, 2021, s.119-124.

ithalatından cari dengeye, 2000-2009 dönemlerinde cari dengeden enerji ithalatına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmektedir⁴⁰⁴.

Topcu'nun (2022) yenilenebilir enerji tüketimi ve enerji ithalatının cari açık üzerindeki etkisini incelediği çalışmada Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi kullanılmıştır. Buna göre cari denge ile enerji ithalatı ve yenilenebilir enerji tüketimi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespti edilmektedir⁴⁰⁵

Kara'nın (2022) gerçekleştirdiği araştırmada Türkiye'de turizm yatırımlarının cari açığa etkisi analiz edilmiştir. İlgili çalışmada iki değişken arasındaki ilişkinin açıklanması için FMOLS methodu kullanılmıştır. Buna göre turizm yatırımları arttığında cari açığın azaldığı sonucuna ulaşılmaktadır⁴⁰⁶.

Haseki vd. (2023) Türkiye'de tüketici kredilerinin cari denge üzerindeki etkisini incelemişlerdir. ARDL Yaklaşımı kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada taşıt ve konut kredilerindeki artışın cari dengeyi olumsuz etkilediği sonucuna varılmaktadır. Ancak burada konut kredilerinin etkisi taşıt kredilerinden daha yüksek olmaktadır⁴⁰⁷.

3.1.2. Veri Seti

Gerçekleştirilen çalışmada Türkiye ekonomisinde yüksek teknoloji ürün dış ticaretinin cari açık üzerindeki etkisi incelenmektedir. Modelde kullanılan veriler 2013 Ocak-2023 Nisan aylarından elde edilen çeyreklik verilerdir. Analizde yüksek teknoloji ürün listesi ithalat ve ihracat verileri ile ekonomik büyüme verileri TÜİK

⁴⁰⁴ Selim İnancılı ve Aylin Akı, **Türkiye'de Enerji İthalatı ile Cari Açık İlişkisinin 2010-2019 Dönemi İçin Ampirik Analizi**, Business&Management Studies: An International Journal, C.X, No.1, 2022, s.125-129.

⁴⁰⁵ Betül Altay Topcu, **Yenilenebilir Enerji Tüketimi ve Enerji İthalatının Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Enerji İthalatında Lider Ülkeler Örneği**, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, C.XIV, No.26, 2022, s.5-10.

⁴⁰⁶ Oğuzhan Kara, **Turizm Yatırımları ile Cari Açık İlişkisi: Türkiye Örneği**, V. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi, 2022, s.232-233.

⁴⁰⁷ Murat İsmet Haseki vd., **Türkiye'de Tüketici Kredilerinin Cari Denge Üzerindeki Etkisi**, Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, C.IX, No.1, 2023, s.24-29.

veri portalından, cari açık ve döviz kuru verileri ise TCMB elektronik veri dağıtım sistemi üzerinden elde edilmiştir.

3.1.3.Yöntem ve Analiz

Analizde Granger Nedensellik Analizi kullanılarak iki değişken arasındaki karşılıklı nedensellik ilişki ele alınmaktadır. Buna göre ilk olarak yüksek teknolojlili ürün ihracatının cari açık ile ilişkisi, sonrasında yüksek teknolojlili ürün ithalatının cari açık ile ilişkisi çeyreklik veriler ile incelenmektedir. Analizde ekonomik büyüme oranı ve döviz kuru kontrol değişkenleri olarak modele dahil edilmiştir. Analiz, Eviews8 paket programı ile gerçekleştirilmiştir.

Analizde ilk olarak serilerin durağanlığı sınanmakta, sonrasında otokorelasyon ve heteroskedasiti durumu incelenmekte ve en sonunda Granger Nedensellik Analizi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ortaya koyulmaktadır.

Kullanılan modeller aşağıdaki gibidir:

- Yüksek teknolojlili ürün ihracatı cari açığın nedeni değildir.
Cari açık yüksek teknolojlili ürün ihracatının nedeni değildir.
- Yüksek teknolojlili ürün ithalatı cari açığın nedeni değildir.
Cari açık yüksek teknolojlili ürün ithalatının nedeni değildir.

3.1.4.Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi

Gerçekleştirilen nedensellik analizlerinde serilerin durağanlığının sınanması analizlerin doğru bir sonuç vermesi için önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Eğer zaman serileri birim köke sahip ise o seriler durağan değildir. Durağan olmayan zaman serileri de modelde anlamlı bir sonuç vermemektedir. Dolayısı ile bu çalışmada durağanlığın sınanması için ADF birim kök testi uygulanmaktadır.

Yapılan çalışmada birim kök testi uygulanırken öncelikle gecikme uzunluğu belirlenmiştir:

Tablo 34: Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-24.47578	NA	5.72e-05	1.581988	1.757934	1.643398
1	6.682955	53.66227	2.48e-05	0.739836	1.619569*	1.046886
2	17.86365	16.77104	3.36e-05	1.007575	2.591094	1.560266
3	49.70432	40.68530*	1.53e-05*	0.127538	2.414843	0.925869*
4	67.77656	19.07626	1.65e-05	0.012413*	3.003505	1.056384

Burada gecikme uzunluğu 3 olarak ele alınmaktadır. Buna göre cari açık için serilerin durağan olup olmadığını ölçmek için ADF birim kök testi uygulanmıştır. Ham veriler ve sabit terim içerecek şekilde analiz yapılmıştır. Buna göre elde edilen çıktılar aşağıdaki gibidir:

Tablo 35: Cari Açık Birim Kök Testi

ADF Test Statistic		t-Statistic	Prob.*
		-2.807418	0.0672
Test Critical Values	1% level	-3.626784	
	5% level	-2.945842	
	10% level	-2.611531	

Elde edilen çıktılarına göre prob 0.05'ten büyük olduğundan cari açık için seri durağan değildir. Bu nedenle serinin birinci dereceden farkı alınmıştır.

Tablo 36: Cari Açık Birim Kök Testi (1.Derece Farkı)

ADF Test Statistic		t-Statistic	Prob.*
		-5.443738	0.0001
Test Critical Values	1% level	-3.632900	
	5% level	-2.948404	
	10% level	-2.612874	

Serinin birinci dereceden farkı alındığında seri durağanlaşmaktadır.

Aynı şekilde ekonomik büyüme için de ADF birim kök testi uygulandığında aşağıdaki sonuçlar elde edilmektedir:

Tablo 37: Ekonomik Büyüme Birim Kök Testi

ADF Test Statistic		t-Statistic	Prob.*
		-0.675222	0.8404
Test Critical Values	1% level	-3.626784	
	5% level	-2.945842	
	10% level	-2.611531	

Buna göre prob 0.05'ten büyük olduğundan ekonomik büyüme için seri durağan değildir ve birim kök bulunmaktadır. Dolayısı ile serinin birinci dereceden farkı alınmıştır:

Tablo 38: Ekonomik Büyüme Birim Kök Testi (1.Derece Farkı)

ADF Test Statistic		t-Statistic	Prob.*
		-3.606658	0.0107
Test Critical Values	1% level	-3.632900	
	5% level	-2.948404	
	10% level	-2.612874	

Serinin birinci dereceden farkı alındığında seri durağanlaşmaktadır.

İhracat için yapılan ADF birim kök testi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 39: İhracat Birim Kök Testi

ADF Test Statistic		t-Statistic	Prob.*
		-2.225645	0.2011
Test Critical Values	1% level	-3.626784	
	5% level	-2.945842	
	10% level	-2.611531	

Buna göre prob 0.05'ten büyük olduğundan ihracat için seri durağan değildir ve birim kök bulunmaktadır. Dolayısı ile serinin birinci dereceden farkı alınmıştır:

Tablo 40: İhracat Birim Kök Testi (1.Derece Farkı)

ADF Test Statistic		t-Statistic	Prob.*
		-5.456455	0.0001
Test Critical Values	1% level	-3.632900	
	5% level	-2.948404	
	10% level	-2.612874	

Serinin birinci dereceden farkı alındığında seri durağanlaşmaktadır.

Tablo 41: İthalat Birim Kök Testi

ADF Test Statistic		t-Statistic	Prob.*
		-2.869965	0.0589
Test Critical Values	1% level	-3.626784	
	5% level	-2.945842	
	10% level	-2.611531	

Buna göre prob 0.05'ten büyük olduğundan ithalat için seri durağan değildir ve birim kök bulunmaktadır. Dolayısı ile serinin birinci dereceden farkı alınmıştır:

Tablo 42: İthalat Birim Kök Testi (1.Derece Farkı)

ADF Test Statistic		t-Statistic	Prob.*
		-4.106257	0.0029
Test Critical Values	1% level	-3.632900	
	5% level	-2.948404	
	10% level	-2.612874	

Serinin birinci dereceden farkı alındığında seri durağanlaşmaktadır.

Tablo 43: Döviz Kuru Birim Kök Testi

ADF Test Statistic		t-Statistic	Prob.*
		-3.405170	0.0173
Test Critical Values	1% level	-3.626784	
	5% level	-2.945842	
	10% level	-2.611531	

Bu değerlere göre de prob 0.05'ten küçük olduğundan döviz kuru için seri durağandır ve birim kök bulunmamaktadır.

3.1.5.LM Otokorelasyon Testi

Nedensellik testlerinin yapılabilmesi için gerekli koşullardan birisi de hata terimleri arasında otokorelasyonun bulunmaması olarak kabul edilmektedir. Bunun anlamı da ardışık hata terimlerinin birbirinden bağımsız olmasıdır. Yapılan analizde otokorelasyonun olup olmadığının test edilmesi için LM testi uygulanmıştır:

Tablo 44: LM Otokorelasyon Testi

F-Statistic	1.509894	Prob. F(3,34)	0.2276
Obs*R-squared	1.700815	Prob. Chi-Squared(1)	0.1922

Prob değeri 0.05'ten büyük olduğundan otokorelasyon bulunmamaktadır.

Modelde heteroskedasiti durumunun bulunması da ayrıca yapılan analiz sonucunda elde edilen verilerin hatalı olmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle analizde Breusch-Pagan-Godfrey heteroskedasiti testi uygulanmıştır:

Tablo 45: Heteroskedasiti Test

F-statistic	1.757745	Prob.F(4,34)	0.1602
Obs*R-squared	6.682957	Prob.Chi-Square(4)	0.1536
Scaled explained SS	10.91437	Prob.Chi-Square(4)	0.0275

Prob değeri 0.05'ten büyük olduğundan modelde heteroskedasiti bulunmamaktadır.

3.1.6.Granger Nedensellik Analizi

Seride otokorelasyon ve heteroskedasiti bulunmadığından Granger Nedensellik Analizi yapılmıştır.

Tablo 46: Bağımlı Değişken Cari Açık

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Büyüme	9.504326	2	0.0086
İhracat	6.018056	2	0.0493
İthalat	7.601511	2	0.0224
Döviz	4.723737	2	0.0942
All	27.67344	8	0.0005

Tablo 46’ya göre “Yüksek teknoloji ürün ihracatı ve ithalatı ile ekonomik büyüme cari açığın nedenidir” denilmektedir.

Tablo 47: Bağımlı Değişken Ekonomik Büyüme

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Cari Açık	6.314483	2	0.0425
İhracat	0.745667	2	0.6888
İthalat	0.059045	2	0.9709
Döviz	1.230870	2	0.5404
All	14.53111	8	0.0689

Tablo 47’ye göre “Cari açık ekonomik büyümenin nedenidir” denilmektedir. Bu da literatürle uyumlu bir sonuç olmaktadır. Türkiye ekonomisinde üretimin ithalata bağımlı olması aynı zamanda cari dengeyi de ve dolayısı ile ekonomik büyümeyi de etkilemektedir.

Tablo 48: Bağımlı Değişken İhracat

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Cari Açık	0.680970	2	0.7114
Ekonomik Büyüme	0.029665	2	0.9853
İthalat	4.343052	2	0.1140
Döviz	0.123732	2	0.9400
All	6.840240	8	0.5540

Tablo 48’e göre hiçbir değişken yüksek teknolojili ürün ihracatını etkilememektedir.

Tablo 49: Bağımlı Değişken İthalat

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Cari Açık	0.440106	2	0.8025
Ekonomik Büyüme	0.394947	2	0.8208
İhracat	1.405633	2	0.4952
Döviz	1.285210	2	0.5259
All	4.753570	8	0.7836

Tablo 49’a göre hiçbir değişken yüksek teknolojili ürün ithalatını etkilememektedir.

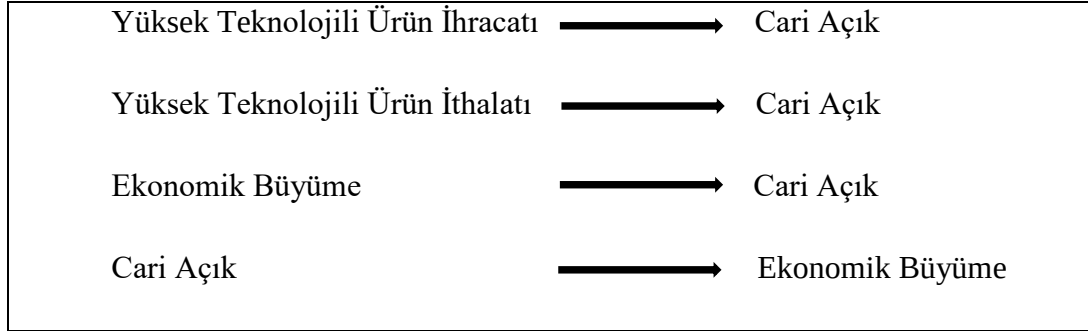
Tablo 50: Bağımlı Değişken Döviz Kuru

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Cari Açık	2.597028	2	0.2729
Ekonomik Büyüme	0.212799	2	0.8991
İhracat	5.449962	2	0.0655
İthalat	6.099687	2	0.0474
All	7.25663	8	0.5092

Tablo 50’ye göre “İthalat döviz kurunun nedenidir.” sonucu çıkmaktadır. Ülkemizde gerçekleştirilecek üretim ve ithalat için döviz talebi bulunmaktadır. Dolayısı ile bu sonuç da literatür ile uyumludur.

Yapılan analiz sonucunda aşağıdaki şekilde nedensellik ilişkisine ulaşılmaktadır:

Şekil 1: Nedensellik İlişkisi

Analiz sonucunda görüldüğü gibi yüksek teknolojik ürün ihracatı ve ithalatı cari açık üzerinde etkili olmaktadır. Ancak yüksek teknolojik ürün ihracatı ve ithalatını etkileyen bir değişken bulunmamaktadır. İhracatın etkilenmemesinin sebebi bir nevi otonom olmasından kaynaklanmaktadır. Yani ülkede üretilen yüksek teknolojik ürünlerin dünya üzerinde talebi bulunmakta, üretilen ürünlerin ihracatı gerçekleştirilebilmektedir.

Ülkemizdeki üretim yapısının ithalata bağımlı bir durumda olması dolayısı ile ithalatın hiçbir değişkenden etkilenmemesi analiz sonuçlarını desteklemektedir. Cari açık, ekonomik büyüme, döviz kurundaki değişimler ne olursa olsun ülkedeki üretimin devam etmesi için ithalatın gerçekleştirilmesi zorunludur. Ayrıca yüksek teknolojik ürün kategorisindeki ürünlerin birçoğunun ülkemizde üretilmemesi bu ürünlere olan talep nedeni ile ithalatı zorunlu kılmaktadır.

Gerçekleşen yüksek teknolojik ürün ihracatının payının toplam ihracatımız içindeki payının düşük olması da modeldeki değişkenlerden etkilenmemesini açıklamaktadır.

SONUÇ

Bir ülkenin makroekonomik dengesinin hangi durumda olduğuna ilişkin birçok gösterge bulunmaktadır. Ancak son yıllarda bu göstergelerden en önemlisinin cari denge olduğu kabul edilmektedir. Bir ülkenin cari açığı ne kadar fazla ise o ülkenin borç ödeme yeterliliği ve kredibilitesi o kadar düşük olmaktadır. Dolayısı ile ülkelerin cari açıklarının sürdürülebilirliği önemli bir unsur haline gelmekle beraber bu açıkların finansmanı bir o kadar önemli olmaktadır.

Ülkelerin cari açıklarını finanse ederken kullandıkları yöntemler bu açığın sürdürülebilirliği üzerindeki en önemli unsurdur. Kısa vadeli getiriler sağlayan spekülatif yatırımlar yerine uzun vadeli getiri sağlayan doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişi, ar-ge ve inovasyon sayesinde ülkede gerçekleştirilen yüksek teknoloji ile ürün üretimi ve bunun ihracatı, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün sağlanması, hepsinden önemlisi de eğitim odaklı bir ülke ekonomisi inşa edilmesi bir ülkenin sürdürülebilir cari denge, büyüme ve kalkınması için en önemli kriterler olarak kabul edilmektedir.

Günümüzde cari dengelerini sağlamış gelişmiş ülkelere bakıldığında eğitim seviyeleri yüksek, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü sağlamış, ar-ge harcamalarının GSYİH'lerine oranının yüksek olduğu ve yüksek teknoloji odaklı üretim gerçekleştirilen ülkeler karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme ile birlikte artan ülkeler arası ekonomik ilişkiler bu ülkelerin karşılıklı ticaretten sağladıkları kazanımları da artırmaktadır. Özellikle katma değeri yüksek olan teknoloji yoğun ürünlerin ihracatı cari denge üzerinde en çok pozitif katkı sağlayan ürünler olmaktadır.

Türkiye ekonomisinde bakıldığında özellikle 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan liberalleşme hareketleri neticesinde dış ticaret düzeyinde önemli bir artış kaydedilmiştir. Ancak günümüze kadar gerçekleşen dış ticaret neticesinde çoğunlukla

ihthal edilen ürün miktarı ihraç edilen ürün miktarından fazla olmuş ve sonuç olarak cari açıkla mücadele etmek zorunda kalan bir ülke haline gelmiştir. Cari açığı kapatıcı önlemler alınmaya çalışılmış olsa da alınan bu önlemler kısa süreli etkili olmuş ve sorunu çözücü etki yaratmamıştır.

Türkiye ekonomisinde cari açığın önemli bir ekonomik sorun haline gelmesinde birçok unsur etkili olmaktadır. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında arge harcamalarının GSYİH'ye oranı çok düşük kalmaktadır. Eğitime yeterli önem verilmediğinden nitelikli personel istihdamı yaratılamamakta, hatta nitelikli iş gücü gelişmiş ülkelere göç etmektedir. Bunların yanında tasarruf düzeyinin düşük olması büyük yatırımların finansmanını zorlaştırmakta, gerçekleşen ekonomik kırılganlık neticesinde ülke risk primi arttığından yabancı sermaye daha çok kısa vadeli olmakta ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları düşük seyretmektedir.

Literatürde yapılan çalışmalarda cari dengeyi etkileyen ithalat, ihracat, ekonomik büyüme, yabancı sermaye akımları, para ve maliye politikaları ön planda tutulmaktadır. Bu çalışmada ise cari dengeyi etkileyen dış ticaret daha spesifik bir halde ele alınarak yüksek teknoloji ürün dış ticareti değişken olarak kullanılmaktadır. Yüksek teknoloji ürün üretimi ve ihracatının pozitif etkisi göz önünde bulundurulduğunda çalışmanın önemi daha da artmaktadır. Buna paralel olarak yüksek teknoloji ürün ithalatının da etkileri önemli bir unsur haline gelmektedir.

Çalışmada yapılan nedensellik analizinin sonuçlarına bakıldığında literatürle uyumlu bir sonuç elde edildiği görülmektedir. Yüksek teknoloji ürün ihracatının yüksek getirisi cari dengeyi pozitif etkilemektedir. Ayrıca cari dengenin sağlanması ülke risk primini düşürmekte, finansmana ulaşmayı kolaylaştırmakta ve yüksek teknoloji ürün üretimi için gerekli olan girdilerin kullanılmasını kolaylaştırmaktadır.

Elde edilen sonuçlara bakıldığında yüksek teknolojili ürün üretimi ve ihracatının cari denge üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Dolayısı ile ülkemizde özellikle nitelikli personel yetiştirilmesine önem verilerek ar-ge yatırımlarının artırılması ilgili ürünlerin üretimini kolaylaştıracaktır. Bunun sonucunda ülkenin katma değeri yüksek ürünlerin üretimi için bir merkez haline getirilmesi sağlanacak ve doğrudan yabancı yatırımların da ülke içine çekilerek yabancı teknolojilerin içselleştirilmesi sonucuna ulaşılabacaktır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, Daron : **Why Do New Technologies Complement Skills? Directed Technical Change and Wage Inequality.** Forthcoming Quarterly Journal of Economics,1998, s.1-23.
- Acosta, Manuel vd. : **Exploring The Quality of Environmental Technology in Europe: Evidence from Patent Citations.** Scientometrics, Cilt:80, No:1, 2009, s.149-150.
- Afonso, Antonio, Coelho, Jose : **Fiscal and Current Account Imbalances: The Cases of Germany and Portugal.** International Network for Economic Research No:21, 2021, s.18.
- Akbaş, Yusuf vd. : **Analyzing The Relationship Among The GDP- Current Account Deficit and Short Term Capital Flows: The Case of Emerging Markets,** Yönetim ve Ekonomi, Cilt:21, No:2, 2014, s. 293-294.
- Akkoyunlu, Arzu : **Yeni Dış Ticaret Teorileri,** Ekonomik Yaklaşım, Cilt:7, No:21, 1996, s.73-74.

- Alam, Noor, Taib Fauzia : **An Investigation of The Relationship of External Public Debt with Budget Deficit, Current Account Deficit, and Exchange Rate Repreciation in Debt Trap and Non-Debt Trap Countries**, European Scientific Journal, Cilt:9 No:22, 2013, s.147.
- Al-Eyd, Ali vd. : **Dollars and Deficits – The US Current Account Deficit and Its Exchange Rate Consequences**, National Institute Economic Review, Cilt: 191, 2005, No:1, s.31-35.
- Ansal, Hacer : **Geçmiş ve Gelecekte Ekonomik Gelişmede Teknolojinin Rolü**, Kozan Ofset, Ankara, 2004, s.39-40.
- Archibugi, Daniele : **Is a European Recovery Possible Without High-Tech Public Corporations?** Intereconomics, Cilt: 56, No:3, s.160-166.
- Arize, Augustine C. : **The Effects of Exchange Rate Volatility on U.S. Imports: An Empirical Investigation**, International Economic Journal, Cilt:12, No:3, 1998, s.31.

Arize, Augustine C. vd. : **Exchange-Rate Volatility and Foreign Trade: Evidence From Thirteen LDC's**, Journal of Business & Economic Statistics, C:18, No.1, 2012, s.16-17.

Arslan, Yavuz, Cantu, Carlos : **The Size of Foreign Exchange Reserves**,(Çevrimiçi),https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap104a_rh.pdf, 25.1.2023.

Aslan, Nurdan : **KPSS ve Kurum Sınavları İçin Makro İktisat**, Marmara Kariyer Akademisi, İstanbul, s.447.

Auer, Simone : **Monetary Policy Shocks and Foreign Investment Income: Evidence from a Large Bayesian VAR**, Journal of International Money and Finance, No:93, 2019, s.149.

Aydın, Derya G : **Yeni Teknoloji Temelli Firmaların Ekonomi Politığı**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, No.3, 2012, s.631-632.

Aydın, Erdal : **Projeksiyonu: Endüstri 4.0**
Bağlamında Ampirik Analiz,
Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 16
No:31, 2018, s.462-463.

Baharumshah Ahmed Z vd. : **Current Account Deficit**
Sustainability: A Panel Approach,
Journal of Economic Integration,
2005, s.515-518.

Baharumshah Ahmed Z., Lau Evan : **Twin Deficits Hypothesis in**
SEACEN Countries: A Panel Data
Analysis of Relationships Between
Public Budget and Current Account
Deficit, Applied Econometrics and
International Development, Cilt:6,
No:2, 2006, s.213.

Baharumshah, Ahmed Z. vd. : **The Sustainability Of Current**
Account Deficits: Evidence From
Four ASEAN Countries, Journal of
Asian Economics, C:14, No:3, 2003,
s.466-484.

Baharumshah Ahmed Z., Lau Evan : **Dynamics of Fiscal and Current**
Account Deficits in Thailand: An
Empirical Investigation, Journal of
Economic Studies, C:36, No:6, 2007,
s.469-470.

- Banton, Caroline : **Neoclassical Growth Theory,** (Çevrimiçi), <https://www.investopedia.com/terms/n/neoclassical-growth-theory.asp>, 17.3.21.
- Barro, Robert, Martin, Xavier : **Technological Diffusion, Convergence, and Growth, Journal of Economic Growth,** Cilt:2, No:1, 1997, s.2.
- Baumol, William J. : **The Free-Market Innovation Machine,** New Jersey, Princeton University Press, 2002, s.144-153.
- Bayraktutan, Yusuf, Aslan, İbrahim : **Türkiye'de Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Koentegrasyon Analizi,** KMU İİBF Dergisi, No:14, 2008.
- Biglaiser, Glen, Staats, Joseph L. : **Foreign Direct Investment in Latin America: The Importance of Judicial Strength and Rule of Law,** International Studies Quarterly, No:56, 2012, s.193-202.
- Biglaiser, Glen, DeRouen, Karl : **Economic Reforms and Inflows of Foreign Direct Investment in Latin America,** Latin American Research Review, Cilt:41, No.1, 2006, s.69-70.

- Bilgili, Yüksel : **Karşılaştırmalı İktisat Okulları,** İstanbul, İkinci Sayfa Yayınları, 2013, s.24-26.
- Blanco, Fernanon vd. : **Fiscal Rules and Economic Size in Latin America and The Caribbean,** World Bank Group, Washington, 2020, s.58.
- Blomstörn, Magnus : **Foreign Investment and Productive Efficiency: The Case of Mexico,** The Journal of Industrial Economics, Cilt:35, No.1, 1986, s.100.
- Brada, Josef C : **The Political Economy of Communist Foreign Trade Institutions and Policies,** Journal of Comparative Economics, Cilt:15, No.2, 1991, s.211-212.
- Brada, Josef C., Mendez, Jose A., : **Exchange Rate Risk, Exchange Rate Regime and the Volume of International Trade,** Kyklos, C:41, No:2, 1998, s.276-277.
- Brandao, Didier : **Latin America's Deceleration and The Exchange Rate Buffer,** The World Bank, C:1, 2013, s.13-75.

- Brunel, Claire : **Saving Rates in Developing Asia,** (Çevrimiçi), <https://www.nber.org/digest/apr12/saving-rates-developing-asia>, 1.3.22.
- Buscemi, Antonino, Yallwe Alom H. : **Fiscal Deficit, National Saving and Sustainability of Economic Growth in Emerging Economies: A Dynamic GMM Panel Data Approach,** International Journal of Economics and Financial Issues, Cilt:2, No:2, 2012, s. 128.
- Busch, Berthold : **Current Account Deficits in Greece, Portugal and Spain – Origins and Consequences,** Intereconomics, C:46, No:6, 2011, s.354-360.
- Busse, Matthias, Könjger, Jens : **Trade and Economic Growth: A Re-examination of the Empirical Evidence,** Hamburg Institute of International Economics, s.1-3.
- Calderon, Cesar vd. : **Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries,** Contributions to Macroeconomics, Cilt:2, No:1, 2002, s.13-16.
- Caroll, La R., Shun La : **A Comprehensive Definition of Technology from an Ethological Perspective,** Social Sciences, Cilt:6, No:3, 2017, s.1-6.

- Cavallo, Eduardo, Serebrisky, Tomas : **Saving For Development How Latin America and the Caribbean Can Save More and Better**, Inter-American Development Bank, 2016, s.21-40.
- CEDEFOP : **Future Skill Needs in Europe: Critical Labour Force Trends**, (Çevrimiçi), https://www.cedefop.europa.eu/files/5559_en.pdf, 1.26.2022.
- Charbit, Yves : **The Political Failure of an Economic Theory: Physiocracy**, In Population, C:6, No:57, 2002, s.855-879.
- Collins, Susan : **Experiences with Current Account Deficits Among Asian Economies: Lessons for Australia?**, (Çevrimiçi), <https://www.rba.gov.au/publications/confs/1994/collins.html>, 19.1.23.
- Commendatore, Pasquale : **Pasinetti and Dual Equilibria in A Post Keynesian Model of Growth and Institutional Distribution**, Oxford Economic Papers, Cilt:51, No:1, 1999, s.224.
- Commission, European : **Policy and Innovation in Low-Tech Knowledge Formation, Employment & Growth Contributions of the ‘Old Economy’ Industries in Europe**, 2006, s.87-92.

- Commission, European : **Exporters' Stories**, (Çevrimiçi),
https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/exporters-stories_en, 20.4.22.
- Cororaton, Ceaser B. : **Research and Development: A Review of Literature**, Philippine Institute for Development Studies Tartışma Metni, Makati City, 1998, s.1.
- Courvisanos, Jerry : **The Dynamics of Innovation and Investment**, (Çevrimiçi),
https://www.researchgate.net/publication/4869177_The_Dynamics_of_Innovation_and_Investment_with_application_to_Australia_1984_-_1998, 14.5.21.
- Çetin, Murat : **Kaldor Büyüme Yasasının Ampirik Analizi: Türkiye ve AB Ülkeleri Örneği**, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:11, No:1, 2009, s.358-359.
- Çolakoğlu, Nurdan : **Türkiye'de Dış Ticaretin Yapısal Analizi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, 1994), s.1-2.
- Damill, Mario vd. : **Financial and Currency Crises in Latin America**, (Çevrimiçi),
http://inctpped.ie.ufrj.br/sipiderweb/pdf_2/10_frenkel_et_al_financial_and_currency.pdf, 6.1.23.

- Damill, Mario vd. : **Debt Overhang: A Review Of The Latin American Experiences Of The Eighties. The Case of Brazil**, (Çevrimiçi), http://www.itf.org.ar/pdf/documentos/94_2015.pdf, 2.8.22.
- Dell’Aricci, Giovanni : **Exchange Rate Fluctuations and Trade Flows: Evidence from the European Union**, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/5221967_Exchange_Rate_Fluctuations_and_Trade_Flows_Evidence_From_the_European_Union, 27.6.21
- Desilus, Bendreff : **Fiscal Policy in Argentina, Brazil, and Mexico and the 2030 Agenda for Sustainable Development**, Levy Economics Institute Working Paper, 2020, s.9.
- Diamond, Jared : **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, çev. Ülker İnce, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018, s.292-293.
- Dias, Rosa : **Determinants of Trade, Inter-and Intra-Industry Trade in South Africa**, (Çevrimiçi), <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:GanyJ4DXRsYJ:www.tips.org.za/files/183.pdf+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, 7.1.21.

- Dinler, Zeynel : **KPSS İktisat**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2012, s.1015-1020.
- Dosi, Giovanni, Nelson, Richard R. : **Technical Change and Industrial Dynamics as Evolutionary Processes**, New York, 2010, s.8-9.
- Doukas, John : (Çevrimiçi),
<https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2012/05/23/germany-current-account-euro-benefit/>, 7.7.22
- Doukas, John : **With a Rising Current Account Surplus, Germany Has Benefitted the Most from the Adoption of the Euro**, (Çevrimiçi),
<https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2012/05/23/germany-current-account-euro-benefit/>, 25.1.23
- Dura, Cihan : **Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış**, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 2000, No.16, s.8-9.
- Edwards, Lawrence, Behar, Alberto : **Trade Liberalisation and Labour Demand Within South African Manufacturing Firms**, (Çevrimiçi),
https://www.econrsa.org/system/files/publications/working_papers/wp06.pdf, 7.1.21, s.13.

- Edwards, Sebastian : **Does the Current Account Matter?**,
University of Chicago Press, 2001,
s.24.
- Egidi, Massimo : **The “Creative Destruction” in
Economic and Political Institutions**,
(Çevrimiçi),
<https://core.ac.uk/download/pdf/7028378.pdf>, 19.3.21, s.7-8.
- Eğilmez, Mahfi : **Satınalma Gücü Paritesi Nedir?**,
(Çevrimiçi),
<https://www.mahfiegilmez.com/2012/05/satinalma-gucu-paritesi-nedir.html>,
24.6.21
- Eğilmez, Mahfi : **Tarife Dışı Engeller**, (Çevrimiçi),
<https://www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds-engeller.html>, 24.5.21
- Eğilmez, Mahfi : **Merkez Bankası Rezervleri**,
(Çevrimiçi),
<https://www.mahfiegilmez.com/2017/04/merkez-bankas-rezervleri.html>,
24.1.22
- Eğilmez, Mahfi : **İkiz Açık, Üçüz Açık**, (Çevrimiçi),
<https://www.mahfiegilmez.com/2012/10/ikiz-ack-ucuz-ack.html>, 25.8.22

- Éltető, Andrea : **Foreign Trade Trends in the EU10 Countries**, Hungarian Academy of Sciences, 2014, s.41-57.
- Engel, Charles, Rogers, John H. : **The U.S. Current Account Deficit and The Expected Share Of World Output**, Journal of Monetary Economics, No:53, 2006, s.1064-1092.
- Erdem, Ekrem, Köseoğlu, Ahmet : **Teknolojik Değişim ve Rekabet Gücü İlişkisi: Türkiye Üzerinde Bir Uygulama**, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, Cilt:9, No:1, 2014, s.52.
- Erkek, Dilşad : **Ar-Ge, İnovasyon ve Türkiye**, (Çevrimiçi), http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e6jpd10591tg915tg1lt1kav8.pdf, 03.04.21.
- Farrell, Diana vd. : **The US Imbalancing Act: Can the Current Account Deficit Continue?**, McKinsey Global Institute, 2007, s.9-31.
- Ferrarini, Benno : **The Sustainability of Asia's Debt Problems, Policies, and Practices**, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 2022 s.31-166.

- Ferrero, Andrea : **House Price Booms, Current Account Deficits, and Low Interest Rates**, Credit and Banking, Cilt:47, No:1, 2015, s.261-293.
- Findlay, Ronald : **Relative Backwardness, Direct Foreign Investment, and the Transfer of Technology: A Simple Dynamic Model**, The Quarterly Journal of Economics, Cilt:92, No:1, 1978, s.1-14.
- Folgeri, Raffaella : **Artificial Intelligence and Keynes' Utopia: A Realized Prediction?**, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/331328435_Technology_Artificial_Intelligence_and_Keynes'_Utopia_A_Realized_Prediction, 21.3.21, s.75-76.
- Forbes, Naushad, Wield, David : **Managing R&D in Technology-Followers**, Research Policy, Cilt:29, No:9, 2000, s.1095-1103.
- Foundation, Peter G. Peterson : **The Federal Government Has Borrowed Trillions, But Who Owns All That Debt?**, (Çevrimiçi), <https://www.pgpf.org/blog/2022/09/the-federal-government-has-borrowed-trillions-but-who-owns-all-that-debt>, 26.1.23.

- Fountas, Stilianos, Wu, Jyh-lin : **Are the US Current Account Deficits Really Sustainable,** International Economic Journal, Cilt:13, No:3, 1999, s.1.
- Francois, Joseph, Woerz, Julia : **Non-Linear Panel Estimation of Import Quotas: The Evolution of Quota Premiums Under the ATC,** Journal of International Economics, Cilt:78, No:2, 2009, s.181.
- Franjo, Luis : **International Interest Rates, the Current Account and Housing Markets,** Economic Modelling, No:75,2018, 1-13.
- Frenkel, Jacob A. : **International Aspects of Fiscal Policies,** (Çevrimiçi), <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.460.6878&rep=rep1&type=pdf>, 30.6.21, s.349-373.
- Freund, Caroline L. : **Current Account Adjustment in Industrial Countries,** Journal of International Money and Finance, Cilt:24, No:8, 2005, s.1291.
- Fry, Maxwell J. : **How Foreign Direct Investment in Pacific Asia Improves the Current Account,** Journal of Asian Economics, C:7., No:3, 1996, s.459-484

- Kyoji, Fukao vd. : **Vertical Intra-Industry Trade and Foreign Direct Investment in East Asia**, Journal of the Japanese and International Economies, C:17, No:4, 2003, s.497-498.
- Furceri, Davide, Zdzienicka, Aleksandra : **Twin Deficits in Developing Economies**, IMF Working Paper, Temmuz 2018, s.9-20.
- Garner, Megan : **Foreign Exchange Derivative Markets in Asia**, RBA Bulletin, 2017, s.77-83.
- Gave, Charles, Gave, Louis-Vincent : **What Investors Should Know About the US Current Account Deficit**, (Çevrimiçi), https://web.gavekal.com/media/ebook_files/CGaveLVGaveWhatInvestorsShouldKnowAboutTheUSCurrentAccountDeficit.pdf, 27.1.23
- Gavin, Michael : **Saving Behavior in Latin America: Overview and Policy Issues**, (Çevrimiçi), <https://publications.iadb.org/publications/english/document/Saving-Behavior-in-Latin-America-Overview-and-Policy-Issues.pdf>, 16.2.22.

- Gavin, Michael, Perotti, Roberto : **Fiscal Policy in Latin America**, NBER Macroeconomics Annual, No:12, 1997, s.20.
- Ghosh, Atish, Ramakrishnan, Uma : **Current Account Deficits: Is There a Problem?**, (Çevrimiçi), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/current.htm>, 29.12.22.
- Massimo, Giuliadori, Beetsma, Roel : **What Are The Trade Spill-Overs From Fiscal Shocks In Europe? An Empirical Analysis**, De Economist, Cilt:153, No:2, 2005, s.169-170.
- Glass, Amy J., Saggi, Kamal : **International Technology Transfer and The Technology Gap**, Journal of Development Economics, Cilt:55, No: 2, 1998, s.369-391.
- Gnimassoun, Blaise, Mignon, Valérie : **Current-Account Adjustments and Exchange-Rate**, CEPII Working Paper, No:29, 2013, s.10-18.
- Goncalves, Carlos vd. : **Capital Flows to Latin America in the Aftermath of the Commodities Super-Cycle**, IMF, 2019, s.14-15.
- Gräf, Bernhard : **US Current Account Deficit: No Reason To Panic**, Deutsche Bank Research, 2007, s.17.

- Griffith, Rachel : **Mapping the Two Faces of R&D: Productivity Growth in a Panel of OECD Industries**, Review of Economics and Statistics, Cilt:76, No:4, 2004, s.2.
- Griliches, Zvi : **Patent Statistics as Economic Indicators: A Survey**, Journal of Economic Literature, Cilt:28, No:4, 1990, s. 1661-1663.
- Grint, Keith, Woolgar, Steve : **The Machine at Work**, Blackwell Publishers, 1997, s.8.
- Guffens, Dieter : **The US Twin Deficits: No Cause For Concern Yet**, (Çevrimiçi), <https://www.kbc.com/en/economics/publications/the-us-twin-deficits-no-cause-for-concern-yet.html>, 4.1.23
- Gulzar, Sakib : **The Current Account Balance of Pakistan 1972-2005: A Cointegration Analysis**, Information Technology Journal, Cilt:6, No:5, 2007, s.666
- Günay, Durmuş, Arıduru, Ali : **Bilim ve Teknolojiye Yöneliş**, 1. Teknoloji Kalite ve Üretim Sistemleri Kongresi, Sakarya Kalite Derneği, 1999, s.4.

- Handoyo, Rossanto vd. : **Analysis of Twin Deficits Hypothesis in Indonesia and Its Impact on Financial Crisis**, Heliyon, 2020, No:6, s.8.
- Hart, Jeffrey A., Prakash, Aseem : **Strategic Trade and Investment Policies: Implications for the Study of International Political Economy**, The World Economy, Cilt:20, No:4, 1997, s.471-472.
- Hasan, M. Aynul, Khan, Ashfaq H. : **Impact of Devaluation on Pakistan's External Trade: An Econometric Approach**, The Pakistan Development Review, Cilt:33, No:4, 1994, s.1205.
- Haseki, Murat İ. vd. : **Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Cari Denge Üzerindeki Etkisi**, Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, C:9, No:1, 2023, s.24-29.
- Hatzichronoglou, Thomas : **Revision of the High-Technology Sector and Product Classification**, OECD, 1997.
- Herkenhoff, Philipp, Saure, Philip : **How Expected Inflation Distorts the Current Account and the Valuation Effect**, European Economic Review, No:135, 2021, s.1-20.
- Hernandez, Estevan vd. : **A Marxist Approach to Technology**, (Çevrimiçi), <https://liberationschool.org/a-marxist-approach-to-technology/>, 15.3.21.

- Herschbach, Dennis R. : **Technology as Knowledge: Implications for Instruction**, Journal of Technology Education, Cilt:7, No:1, 1995, s.32.
- Hollander, Samuel : **Retrospectives Ricardo on Machinery**, Journal of Economic Perspectives, Cilt:33, No:2, 2019, s.230-235.
- Hossain, Muhammed A. : **Impact of Foreign Direct Investment on Bangladesh's Balance of Payments: Some Policy Implications**, 2008, s.1-6.
- Huntington, Hillard G. : **Crude Oil Trade and Current Account Deficits**, Energy Economics, No:50, 2015, s.70-78.
- Husted, Steven : **The Emerging U.S. Current Account Deficit in the 1980s: A Cointegration Analysis**, The Review of Economics and Statistics, Cilt:74, No:1, 1992, s.160
- Ibhagui, Oyakhilome W. : **External Debt and Current Account Adjustments: The Role of Trade Openness**, Cogent Economics & Finance, Cilt:6, No:1, 2018, s.1-40.

- Ildırar, Mustafa vd. : **The Effect of Research and Development Expenditures on Economic Growth: New Evidences**, International Conference on Eurasian Economies Tebliği, Ağustos 2016, s.36-38.
- Institute, Fiscal Policy Research : **Lessons from Asia's Experiences with Sudden Capital Flows**, 2011, s.1-44.
- IRENA : **The Role of Patents in Renewable Energy Technology Innovation**, Haziran 2013, s.9-14
- Ismail, Normaz Wana : **Innovation and High-Tech Trade in Asian Countries**, International Conference on Recent Developments in Asian Trade Policy and Integration, 2013, s.4.
- Ito, Takatoshi, Krueger, Anne O. : **Changes in Exchange Rates in Rapidly Development Countries: Theory, Practice, and Policy Issues**, National Bureau of Economic Research, C:7., 1999, s.57-100.

Izquierdo, Alejandro : **How Vulnerable Are Latin American and Caribbean Economies to a Sudden Stop in Capital Flows?**, (Çevrimiçi), <https://blogs.iadb.org/ideas-matter/en/how-vulnerable-are-latin-american-and-caribbean-economies-to-a-sudden-stop-in-capital-flows/>, 1.8.22.

İnançlı, Selim, Akı, Aylin : **Türkiye’de Enerji İthalatı ile Cari Açık İlişkisinin 2010-2019 Dönemi İçin Ampirik Analizi**, Business&Management Studies: An International Journal, C:10, No:1, 2022, s.125-129.

İşman, Aytekin : **Technology and Technique: An Educational Perspective**, Turkish Online Journal of Educational Technology, Cilt X, No. 2, Nisan 2012, s.207.

James, William E., Ramstetter, Eric D.: **Trade, Foreign Firms and Economic Policy in Indonesian and Thai Manufacturing**, Journal of Asian Economics, Cilt:19, No.5/6, 2008, s.413.

- Jamison, Andrew : **Technology's Theorists: Conceptions of Innovation in Relation to Science and Technology Policy**, Technology and Culture, Cilt:30, No:3,1989, s.514-515.
- Caramillo, Carlos.,O'Brien, Robert T.: **Inflation, A Rising Threat To The Poor and Vulnerable In Latin America and The Caribbean**, (Çevrimiçi), <https://blogs.worldbank.org/latinamerica/inflation-rising-threat-poor-and-vulnerable-latin-america-and-caribbean>, 6.1.23.
- Jawaid, Syed T., Raza, Syed A. : **Dynamics of Current Account Deficit: A Lesson from Pakistan**, Transition Studies Review, Cilt:19, No:3, 2012, s.365.
- Jerinic, Marina vd. : **Bosnia and Herzegovina: Foreign Trade Policy and foreign Trade Balance in Terms of the EU Association Process**, Int. J. Diplomacy and Economy, Cilt:4, No:2, 2018, s.140-141.
- Jurak, Alenka P. : **The Importance of High-Tech Companies for EU Economy- Overview and The EU Grand Strategies Perspective**, RSC, C:12, No:3, 2020, s.46-47.

- Kaldor, Nicholas : **Causes of Growth and Stagnation In The World Economy**, New York, Cambridge University Press, 2007, s.1-62.
- Kandil, Magda, Greene, Joshua : **The Impact of Cyclical Factors On The U.S. Balance Of Payments**, International Journal of Business, Economics and Law, Cilt:6, No:3, 2015, s.28-33
- Kara, Oğuzhan : **Turizm Yatırımları ile Cari Açık İlişkisi: Türkiye Örneği**, V. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi, 2022, s.232-233.
- Karahan,Özcan, Akçaçakır,Kevser : **Türkiye’de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki**, Journal of Emerging Economies and Policy, C:6, No:2, 2021, s.119-124.
- Karr, John : **The Future of Work Across ASEAN**, The Asia Foundation, 2020, s.12-20.
- Kaur, Manpreet vd. : **Foreign Direct Invesment and Current Account Deficit A Causality Analysis in Context of India**, Journal of International Business and Economy, Cilt:13, No:2, 2012, s.86-104.

- KEARNEY : **Rebooting Europe's High-Tech Industry**, (Çevrimiçi),
<https://www.kearney.com/communications-media-technology/article?/a/rebooting-europes-high-tech-industry> 16.3.22.
- Keating, Maryann O., Keating Barry P. : **Measuring the Sustainability of Latin American**, Applied Economics Letters, C10, No:6, 2010, s.360.
- Keesing, Donald B. : **Labor Skills and Comparative Advantage**, The American Economic Review, Cilt:56, No:1, 1966, s.249-258.
- Keller, Wolfgang : **International Technology Diffusion**, Journal of Economic Literature, Cilt:42, No:3, 2004, s.752-777.
- Kesgingöz, Hayrettin, Karataş Ali R. : **Yabancı Sermaye Yatırımları ile Cari İşlemler Açığı İlişkisi ve Cari İşlemler Açığı İçin Politika Önerileri**, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt:5, No:3, 2016, s.598.
- Khitakhunov, Azimzhan : **The Risks of the High Government Debt for Central Asia**, (Çevrimiçi),
<https://www.eurasian-research.org/publication/the-risks-of-the-high-government-debt-for-central-asia/>, 31.1.23

- Kılıç, S. : **Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri**, 2006, s.93.
- Kim, Chul-Hwan, Kim, Donggeun : **Does Korea Have Twin Deficits?**, Applied Economics Letters, C:13, No:10, 2006, s.675-680.
- Kim, Soyoung, Roubini, Nouriel : **Twin Deficit or Twin Divergence? Fiscal Policy, Current Account, and Real Exchange Rate in The U.S.**, Journal of International Economics, Cilt:74, No:2, 2008, s.366.
- Kimura, Fukunari, Obashi, Ayako : **Production Networks in East Asia: What We Know So Far**, ADBI Working Paper Series, No:320, 2011, s.1-20.
- Kogabayev, Timur, Roubini, Nouriel : **The Definition and Classification of Innovation**, Journal of Business and Public Administration, Cilt:7, No:1, 2017, s.62.
- Krongkaew, Medhi : **Capital Flows and Economic Crisis in Thailand**, The Developing Economies, C:37, No:4, 1999, s.395-413.
- Krueger, Anne : **The Developing Countries and the Next Round of Multilateral Trade Negotiations**, The World Economy, Cilt:22, No:7, 1999, s.909-932.

- Krugman, Paul : **Differences In Income Elasticities and Trends In Real Exchange Rates**, European Economic Review, Cilt:33, No:5, 1989, s.1032.
- Kukucha, Jhristopher J. : **The Role of the Provinces in Canadian Foreign Trade Policy: Multi-Level Governance and Sub-National Interests in the Twenty-First Century**, Policy and Society, Cilt:23, No:3, 2004, s.114.
- Lau, Evan vd. : **Revival Of The Twin Deficits In Asian Crisis-Affected Countries**, Economic Issues, C:15, No:1, 2010, s.45-48.
- Lau, Evan : **Dynamics of Fiscal and Current Account Deficits in Thailand: An Empirical Investigation**, Journal of Economic Studies, C:34., No:6, 2007, s.469-470.
- Le, Hoi O. : **The Theories of Trade, FDI and Technology Transfer: A Survey**, “DEPOCEN Working Paper”, 2008, s.33.

- Lebe, Fuat, Akbaş, Yusuf E. : **İthal Ham Petrol Fiyatları ile Döviz Kurunun Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir Araştırma**, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:17, No:2, 2015, s.178-191.
- Leshner, Molly, Miroudot, Sebastien : **FDI Spillovers and Their Interrelationships with Trade**, OECD Trade Policy Papers, No:80, Ekim 2008, s.10.
- Linder, Staffan B. : **An Essay on Trade and Transformation**, Akademisk Avhandling, 1961, s.87-88.
- Little, Daniel : **Marx's Thinking About Technology**, (Çevrimiçi), <https://understandingsociety.blogspot.com/2013/07/marxs-thinking-about-technology.html>, 21.3.21.
- Liu, Zhiqiang : **Foreign Direct Investment and Technology Spillovers: Theory and Evidence**, Journal of Development Economics, No:85, 2008, s.177-178.
- Luna, Victor M. I. : **Foreign Exchange Reserves Accumulation in Latin America during the Current Crisis**, Economia Informa, No:392, 2015, s.3-12.

- Madden,Gary, Savage, Scott J. : **R&D Spillovers, Information Technology and Telecommunications, and Productivity in ASIA and The OECD**, Information Economics and Policy, Cilt:12, No:4, s.369.
- Mahmood, Ishtiaq P., Singh, Jasjit : **Technological Dynamism in Asia**, Research Policy, C:32, No:6, 2003, s.1052-1053.
- Malinoski,Mark, Perry, Gail : **How to Measure Innovation**, <https://balancedscorecard.org/wp-content/uploads/2019/08/BSI-how-to-measure-innovation.pdf>, 14.3.21
- Mankiw,Gregory : **Macroeconomics**, Worth Publishers, 2003, s.415-416.
- McCarthy, Daniel J. vd. : **Managing Growth at High-Technology Companies: A View from the Top**, The Academy of Management Executive, Cilt:1, No:4, 1987, s.313-315.
- MFA : **Latin Amerika ve Karayipler**, (Çevrimiçi), <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?316a294f-abd5-49ce-88e0-0c9a9cd7b27b>, 17.3.22.

- Mishkin, Frederic S., Savastano, Miguel A. : **Monetary Policy Strategies For Latin America**, Journal of Development Economics, C:66, No:2, 2001, s.441-442.
- Nelson, Richard R., Dosi, Giovanni : **Technical Change and Industrial Dynamics as Evolutionary Processes**, New York, 2010, s.8-9.
- Nelson, Richard R., Phelps, Edmund S.: **Investment in Humans, Technological Diffusion, and Economic Growth**, Cilt:52, No.1/2, 1966, s.73.
- Nelson, Richard R, Winter, Sidney G : **Evolutionary Theorizing in Economics**, The Journal of Economic Perspectives, Cilt:16, No:2, 2002, s.25.
- North, Douglass C. : **Institutions, Institutional Change and Economic Performance**, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, s.84.
- Odungweru, Kingsley : **The Effect of Monetary Policies on Foreign Trade in Nigeria**, Journal Of Humanities And Social Science, Cilt:24, No:1, 2020, s.5-11.

- OECD : **How Can Innovation Be Measured?**, 2005, s.3.
- Orhan, Osman Z., Nergiz, Ebru : **Turkey's Current Account Deficit Problem and Its Effects on the European Union Accession**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, No:11, 2014, s.152-153.
- Özlale, Ümit, Pekkurnaz, Didem : **Oil Prices and Current Account: A Structural Analysis For The Turkish Economy**, Energy Policy, C:38, No:8, 2010, s.4490-4495.
- Palacıoğlu, Tezer : **Mutlak Üstünlük ve Bazı Dış Ticaret Teorileri**, İTO Bilgiyi Ticarileştirme ve Araştırma Vakfı İstanbul Düşünce Akademisi, Nisan 2018, s.5-8.
- Parisi, Maria L. vd. : **Productivity, Innovation and R&D: Micro Evidence for Italy**, European Economic Review, Cilt:50, No:8, 2005, s.2038-2058
- Park, Donghyun, Shin, Kwanho : **Saving, Investment, and Current Account Surplus in Developing Asia**, ADB Economics Working Paper Series, No:158, 2009, s.1-25.

- Park, Donghyun, Estrada, Gemma B. : **Are Developing Asia's Foreign Exchange Reserves Excessive? An Empirical Examination**, ADB Economics Working Paper Series, No:170, 2009, s.1-18.
- Pasinetti, Luigi : **Structural Economic Dynamics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s.1-45.
- Paya, Merih : **Para Teorisi ve Para Politikası**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2007, s.141-142.
- Pecchi, Lorenzo, Gustavo, Piga : **Revisiting Keynes Economic Possibilities For Our Grandchildren**, Londra, The MIT Press, 2008, s.17-21.
- Pegkas, Panagiotis vd. : **Does Research and Development Expenditure Impact Innovation? Evidence From The European Union Countries**, Journal of Policy Modeling, Cilt:41, No:1, 2019, s.1022-1023.
- Petersen, Thieß : **Why the USA Needs a Current Account Deficit**, (Çevrimiçi), <https://globaleurope.eu/globalization/why-the-usa-needs-a-current-account-deficit/>, 26.7.22

- Pettis, Michael : **The U.S. Trade Deficit Isn't Caused by Low American Savings,** (Çevrimiçi), <https://carnegieendowment.org/chinafinancialmarkets/77009>, 4.1.23
- Pfarrer, Michael, Smith, Ken : **Creative Destruction,** Wiley Encyclopedia of Management, 2015, s.1-3.
- Phelps, Edmund S. : **What Is Wrong with the West's Economies,** Homo Oecon, Cilt:33, No:10, 2016, s.4-7.
- Pınar, Abuzer, Erdal, Bahar : **Para-Banka-Kredi ve Para Politikası,** Ankara, Turhan Kitabevi, 2008, s.268-270.
- Pınar, Abuzer, Erdal, Bahar : **Para-Banka-Kredi ve Para Politikası.** Ankara, Turhan Kitabevi, 2013, s.66-69.
- Polat, Mehmet A. : **Doğrudan Yabancı Yatırımların Cari İşlemler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği,** Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt:6, No:5, 2019, s.162-164.
- Potters, Lesley : **R&D In Low-Tech Sectors,** 2009, s.1-13.

- Rodrik, Dani : **New Technologies, Global Value Chains, and the Developing Economies**, Çalışma Notları, Ekim 2018, s.1-15
- Sağdıç, Ersin N., Yıldız, Fazlı : **Factors Affecting External Debt in Transition Economies: The Case of Central Asia and Caucasus**, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, C:15, No:4, 2020, s.892-906.
- Saleh, Ali S : **The Budget Deficit and Economic Performance: A Survey**, University of Wollongong Economics Working Paper Series, Eylül 2003, s.1-41.
- Salter, Wilfred E.G. : **Productivity and Technical Change**, (Çevrimiçi), <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1126/science.134.3479.608>, s.608, 14.5.21.
- Samli, A. Coşkun, Wills, James : **Strategies for Marketing Computers and Related Products**, Industrial Marketing Management, Cilt:15, No:1, 1986, s.23-30.

- Santacreu, Ana M., LaBelle, Jesse : **The Rise of Asia as a Destination for U.S. Patenting**, (Çevrimiçi), <https://research.stlouisfed.org/publications/economic-synopses/2021/12/03/the-rise-of-asia-as-a-destination-for-u-s-patenting>, 1.3.22.
- Schatzberg, Eric : **Technology: Critical History of a Concept**, Chicago, University of Chicago Press, s.1.
- Schwab, Klaus : **The Fourth Industrial Revolution**, (Çevrimiçi), <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>, 18.1.22.
- Seyidoğlu, Halil : **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, İstanbul, Güzem Can Yayınları, s.4-5.
- Shafer, Jeffrey R. : **What The U.S. Current-Account Deficit of The 1980s Has Meant For Other OECD Countries**, (Çevrimiçi), <https://www.oecd.org/unitedstates/35260603.pdf>, 29. 12.2022.

- Sharma, Seema vd. : **Analyzing R&D Efficiency in Asia and the OECD: An Application of the Malmquist Productivity Index**, Atlanta Conference on Science and Innovation Policy, 2009.
- Silva, Joaquim R., Faustino, Horacio C.: **Strategic Trade Policy and the New WTO Round**, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/242595891_Strategic_Trade_Policy_and_the_New_WTO_Round, 28.6.21, s.16-21.
- Singapore, Monetary Authority : **Current Account Deficits in the ASEAN-3: Is There Cause for Concern?**, Occasional Paper, No.1, 1997, s.1.
- Sinicakova, Marianna vd. : **Twin Deficits Threat in The European Union**, *Ekonomie a Management*, C:20., No:1, 2017, s.144-154.
- Smith, Tony : **Technological Change in Capitalism: Some Marxian Themes**, *Cambridge Journal of Economics*, Ocak 2010, s.7.

Sotomayor, Rodrigo D. : **Is Latin America The Next Frontier For Technology M&A?**,
(Çevrimiçi),<https://www.whitecase.com/publications/insight/latin-america-focus-fall-2022-latin-america-technology-ma>, 29.12.2022.

Soyak, Alkan : **Teknolojik Gelişme: Neoklasik ve Evrimci Kuramlar Açısından Bir Değerlendirme**, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:6, No:15, 1995, s.94-104.

Spiro, Peter S. : **The Effect Of The Current Account Balance On Interest Rates**, Macroeconomics, 1997.

Spulber, Daniel F. : **Innovation and International Trade In Technology**, Journal of Economic Theory, C:1, No:138, 2008, s.17-19.

Staats, Josep L., Biglaiser, Glen : **Foreign Direct Investment in Latin America: The Importance of Judicial Strength and Rule of Law**, International Studies Quarterly, No.56, 2012, s.193-202.

- Stone,Alexandra : **Measuring Innovation and Intangibles: A Business Perspective,** <https://l24.im/L1a49>, (Çevrimiçi), 14.3.21.
- Şen, İlker K. : **Lojistik Faaliyetlerin Yönetimi ve Maliyetleme Yaklaşımları,** Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:4, No:1, 2014, s.92.
- Tahir,Muhammed, Khan,Imran : **Trade Openness and Economic Growth In the Asian Region,** Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies, C:7, No:3, 2014, s.136-45.
- Tang,Donny : **Determinants of the Current Account Balances among Central and Eastern European Countries in the European Union,** European Review, C:27, No:2, 2019, s.230.
- Tarasov,Vasily, Tarasov, Valentina : **Harrod–Domar Growth Model with Memory and Distributed Lag,** Axioms, Cilt:8, No:1, Ocak 2019, s.2.
- Tarı,Recep,Koç,Şermin : **Cari Açık, Borçlanma ve Büyüme Bağlamında 1990 Yılından Sonra Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi,** 2009, s.257.

- Taymaz,Erol : **Ulusal Yenilik Sistemi: Türkiye İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişim ve Yenilik Süreçleri,** Ankara, TÜBİTAK, 2001, s.7-8.
- TCMB : **Rezerv Yönetimi,** (Çevrimiçi), <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Rezerv+Yonetimi>, 24.1.22.
- Tezcan,Erdinç : **Ar-Ge ve İnovasyonda Türkiye,** (Çevrimiçi), https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/12_arge.pdf, 03.04.21. s.5.
- Topçu, Betül A. : **Yenilenebilir Enerji Tüketimi ve Enerji İthalatının Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Enerji İthalatında Lider Ülkeler Örneği,** Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, C:14, No:26, 2022, s.5-10.
- Uras, Güler vd. : **Firmaların Ar-Ge ve İnovasyon Performansının Stratejik Analizi,** (Çevrimiçi),https://www.researchgate.net/publication/288840978_FIRMALARIN_ARGE_VE_INOVASYON_PERFORMANSININ_STRATEJIK_ANALIZI, 03.04.21, s.46-47.

- Uygur, Ercan : **Türkiye'de Cari Açık Tartışması**, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012, s.9.
- Ünsal, Erdal : **Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2005, s.6.
- Vandenberg, Hendrik : **Extending the Harrod-Domar Model: Warranted Growth with Immigration, Natural Environmental Constraints, and Technological Change**, (Çevrimiçi), <https://www.arpejournal.com/archived-issues/volume-13-issue-1-papers-and-proceedings-of-the-2018-icafe-conference/extending-the-harrod-domar-model-warranted-growth-with-immigration-natural-environmental-constraints-and-technological-change/> adresinden alındı, 22.3.21.
- Vernon, Thomas T., Grunenwald, Joseph P. : **Pricing Decision Making for High-Technology Products and Services**, Journal of Business & Industrial Marketing, Cilt:3, No:1, 1988, s.61-62.
- Vernon, Raymond : **International Investment and International Trade in the Product Cycle**, The Quarterly Journal of Economics, Cilt:82, No:2, 1966, s.190-207.

- Viardot, Eric : **Successful Marketing Strategy for High-Tech Firms**, Boston, 1998, s.6-12.
- Vieira, Flavio V., McDonald, Ronald : **The Role of Exchange Rate for Current Account: A Panel Data Analysis**, *Economia*, Cilt:62, No:72, 2020, s.62.
- Vitasek, Kate : **Robert Solow: Innovation, Technology – And Math – Make All The Difference**, (Çevrimiçi), <https://futureofsourcing.com/robert-solow-innovation-technology-math-make-difference>, 23.3.21.
- Wahab, Sazali A. : **Defining the Concepts of Technology and Technology Transfer: A Literature Analysis**, *International Business Research*, Cilt:5, No:1, 2012, s.62.
- Yalta, Yasemin, Yalta, Talha : **Dependency On Imported Oil and Its Effects On current Account**, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, C:12, No:10, 2017, s.2-5.
- Yiğitbaş, Şehnaz B. : **The Relationship Between Financial Depth and Current Account Deficit in Turkey**, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C:12, No:3, 2017, s.508-518.

- Yongding, Yu : **America's External Sustainability Is At Risk**, (Çevrimiçi),
<https://jordantimes.com/opinion/you-yongding/americas-external-sustainability-risk>, 27.1.23
- Yücel, Fatih : **Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım**, Sosyo Ekonomi, Şubat 2006, s.49.
- Zawislak, Paulo A. vd. : **Technological Intensity and Innovation Capability in Industrial Firms**, Innovation & Management Review, Cilt:15, No:2, s.192.
- Zedtwitz, Maximilian V., Gassmann, Oliver : **Market Versus Technology Drive in R&D Internationalization: Four Different Patterns of Managing Research and Development**, Cilt:31, No:4, 2002, s.583.
- Zhao, Rui : **Technology and Economic Growth: From Robert Solow to Paul Romer**, Human Behavior and Emerging Technologies, Cilt:1, No:1, 2019, s.62.
- Zurawick, Leon, Vos, Gerrit : **International Trading Companies for Developing Countries-Latin America**, Developments in Marketing Science: Proceedings Of The Academy Of The Marketing Science, 2015, s.79-82.

EK

	CARİ AÇIK	İTHALAT	İHRACAT	DÖVİZ	BÜYÜME
2013-2Q	0,126918	0,03132	0,14932	0,030147	15,53104
2013-3Q	-0,40522	0,01718	0,030738	0,070727	15,67175
2013-4Q	0,381529	0,150601	0,221767	0,0299	14,36385
2014-1Q	-0,23471	-0,1155	-0,16968	0,093994	16,82583
2014-2Q	0,002193	0,037816	0,07225	-0,04703	10,18603
2014-3Q	-0,55505	0,002223	-0,09101	0,023615	11,43239
2014-4Q	1,640932	0,13621	0,286938	0,046101	12,9655
2015-1Q	-0,27686	-0,1346	-0,31588	0,086976	10,22259
2015-2Q	0,061478	-0,04382	0,021606	0,084831	15,50447
2015-3Q	-0,85769	-0,10163	0,042054	0,066153	15,08253
2015-4Q	4,090437	0,245917	0,34672	0,022389	16,17517
2016-1Q	0,017912	-0,17257	-0,34937	0,012873	13,48107
2016-2Q	0,403433	-0,00224	0,056252	-0,0172	12,26484
2016-3Q	-0,62742	-0,10609	-0,20967	0,023229	5,670302
2016-4Q	0,699863	0,211832	0,389493	0,107287	15,80964
2017-1Q	0,174151	-0,14943	-0,28353	0,126083	15,23254
2017-2Q	0,508156	0,013581	0,095738	-0,03051	16,47293
2017-3Q	-0,26586	0,095147	0,110263	-0,01781	25,26958
2017-4Q	0,681441	0,216181	0,422545	0,079842	19,46775
2018-1Q	0,161917	-0,11623	-0,25651	0,004181	21,6964
2018-2Q	-0,12738	-0,1208	0,048586	0,145776	21,33822
2018-3Q	-1,26434	-0,21415	-0,18545	0,278279	23,43557
2018-4Q	0,582143	0,025964	0,518029	-0,01184	14,26786
2019-1Q	-1,03751	0,088878	-0,31309	-0,0284	16,07784
2019-2Q	-6,4213	-0,04154	0,076421	0,095693	14,55387
2019-3Q	6,774552	0,027339	-0,06254	-0,03409	11,53517
2019-4Q	-0,91905	0,273938	0,555244	0,019941	16,99422
2020-1Q	-10,5902	-0,15444	-0,38831	0,053337	15,80193
2020-2Q	0,579655	-0,05926	0,127941	0,124564	0,836875
2020-3Q	-0,35271	0,197152	0,035091	0,051777	22,38544
2020-4Q	-0,11056	0,133633	0,342906	0,090719	26,86802
2021-1Q	0,045115	0,021722	-0,2313	-0,06159	30,38944
2021-2Q	-0,31259	-0,08903	0,168524	0,134485	53,52438
2021-3Q	-2,14292	0,147819	-0,15731	0,018913	36,46415
2021-4Q	-1,22243	-0,10201	0,365658	0,308772	52,71482
2022-1Q	14,13203	-0,16638	-0,34983	0,247837	79,94331
2022-2Q	-0,38334	0,019328	0,298243	0,13331	115,2178
2022-3Q	-0,17398	0,045012	-0,12205	0,13536	120,8804
2022-4Q	0,173389	0,134509	0,470545	0,037821	106,1544
2023-1Q	1,290639	0,073987	-0,1609	0,013696	84,39505

ÖZ GEÇMİŞ

Mehmet Burak Karataş 2012 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat bölümünden mezun olmuştur. 2017 yılında aynı üniversitenin İktisat Politikası yüksek lisans bölümünü “Türkiye Ekonomisinde İktisadi Büyüme ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkinin Analizi” başlıklı tezini savunarak tamamlamıştır. 2023 yılında “Yüksek Teknolojili Ürün Dış Ticaretinin Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz” başlıklı tezini savunarak doktora eğitimini tamamlamıştır. Türk Hava Yolları’nda 7 sene Gelir Yönetimi Uzmanı olarak görev yaptıktan sonra halen Türk Hava Yolları’nda Özel Yolcu Segmenti Uzmanlığını sürdürmektedir.